

58824

2009 JÚL 15.

MERIDIONALE

M 72/2

BELVEDERE

SZEGEDI TÖRTÉNÉSZHALLGATÓK LAPJA XIV. évfolyam 3-4. szám

Egyház és liberalizmus

<i>...folyamodók ismertetése és kijelölése.</i>	
<i>...vagy más pályán ... száma</i>	<i>Észrevételek</i>
<i>... atalnok, köpán ... írtan nevelés ... al foglalkozni ... is ...</i>	<i>Határozat, ... állam ...</i>
<i>... atalnok ... pap ... 1821 ...</i>	<i>... pap, ...</i>
<i>... atalnok ... 1821 ...</i>	<i>...</i>
<i>... atalnok ... 1821 ...</i>	<i>...</i>

EGY TIZENKILENC SZÁZADI PAPI ÉLETÚT A LIBERALIZMUS VONZÁSÁBAN

A PADOS JÁNOS ÉLETÉRŐL ÍROTT TANULMÁNY LAPSZÁMUNK 4-32. OLDALÁN OLVASHATÓ

április-május MMII

BELVEDERE

MERIDIONALE
SZEVEDI TÖRTÉNÉSZHALLGATÓK LAPJA

Főszerkesztő: KISS GÁBOR FERENC

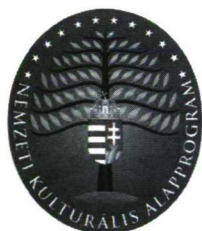
Szerkesztők: ALÁCS ATTILA, HEGYI GERGELY, VINCZE JÓZSEF

Munkatársak: BABOS LÁSZLÓ, NÓTÁRI TAMÁS, PETŐ BÁLINT

Főmunkatársak: DÖBÖR ANDRÁS, JANCSÁK CSABA, NAGY TAMÁS

A technikai szerkesztést a STIL NUOVO végezte

Borítóterv ZÉKÁNY EDMUND

Számunk az EMKE Kft.,
Oktatási Minisztérium,
Magyar Országgyűlés Oktatási Bizottság,
Mobilitás Ifjúsági Szolgálat,
Millenniumi Kormánybiztosi Hivatal,
Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó,
Szegedi Tudományegyetem,
SZTE JGYTFK Hallgatói Önkormányzat,

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja,
Magyar Államvasutak Szegedi Területi Igazgatósága
és a Vasúttörténeti Alapítvány támogatásával készült.

Megjelenik tavasszal: február–március és április–május;
ősszel szeptember–október és november–december hónapokban.
A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket és kritikákat
a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.
A tanárképző főiskolai kar Történettudományi Tanszékén megrendezett
konferenciák előadásai a BELVEDERE KISKÖNYVTÁR, a felsőoktatási tananyagul
szolgáló kiadványok a BELVEDERE SEGÉDKÖNYVTÁR sorozatban jelennek meg.

Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY

Felelős kiadó: DR. SZEGFÜ LÁSZLÓ

A szerkesztőség címe: 6725 Szeged, Boldogasszony sugárút 6.

Netposta: belvedere@jgytf.u-szeged.hu

Honlap: www.belvedere.meridionale.hu

Telefon 62/544-759

Nyomás: BABA ÉS TÁRSAI KFT.

Megjelenik 1000 példányban

Lapengedély B/KUL/523/SS1993.

Tartalomjegyzék

Referátumok

DOBRÁN ZSUZSANNA: Pados János – egy tizenkilencedik századi papi életút a liberalizmus vonzásában	4
MÉSZÁROS CSABA: A katolikus autonómia életbe léptetésének kísérlete 1848–1870 (1. rész)	27

Hajdani vármegyéink

Máramaros vármegye (FEJES BALINT)	38
-----------------------------------	----

Hadak útján

SIMON ENDRE TAMÁS: Haditengerészeti taktika a második világháború Csendes-óceáni hadszínterén (1. rész)	42
--	----

A közúti közlekedés története

ENGI JÓZSEF: A közúti közlekedés szervezési és vezetési vázlata VI/1. rész A magyar gépjárművezető-képzés története	55
--	----

Parthliscum

PUSZTAI JÁNOS: Szegedi emlékek vitéz Horthy Istvánról	73
---	----

Messzelátó

ALÁCS ATTILA: Sába királynő országa: Jemen (1. rész)	76
HÍMER ATTILA: A Szent János-rendtől Máltáig	84

„...még a régi öregöktű” hallottam...”

MAURER ÉVA: Itt van május elseje!	92
ANDORKA GÁBOR: A szekszárdi borvidék	94

Antik

NÓTÁRI TAMÁS: M. Porcius Cato alakja Cicero pro Murenájában (Cic. Mur. 58–66)	105
---	-----

Szemtanú

CZOTTER GÁBOR: Egy mozdonyvezető emlékei a 424-esről (1. rész)	115
--	-----

Forrás

MIKLÓS PÉTER: Adatok Glattfelder Gyula és Apor Vilmos kapcsolatához	137
---	-----

Téka

Qumrán titka. VERMES GÉZA: <i>A qumráni közösség és a holt-tengeri tekercsek története</i> (Ismerteti: Mészáros Tamás)	146
---	-----

Anekdotalincs

Válogatás a Tolnai Világlapja újdonságaiból (Adomazgazda: Kiss Gábor Ferenc)	147
--	-----

Pihenő

NAGY TAMÁS: Belső-isztriai lovagvárak	150
A Belvedere Meridionale Alapítvány tevékenységi beszámolója	90
Jelen kiadvány 75, 93, 114 és 144. oldalát Mezey Pál kismartoni városképeivel illusztráltuk.	

Kötel

DOBRÁN ZSUZSANNA

Pados János – egy tizenkilencedik századi papi életút a liberalizmus vonzásában

„Gyakran azokat, kiket kortársaik
üldöztek és megvetettek az igazságért,
az utókor nemcsak hogy megdicsőíté,
sőt a' szentek cathalogusába is helyezé...”
(Pados János¹)

1. Történelmi előzmények

2.1. A KATOLIKUS EGYHÁZ 1848/49-BEN

E fejezetben elsősorban az egyház szerepét kívánom bemutatni, hiszen a szabadságharc katonai, politikai eseményei mindenki számára ismertek, maradéktalanul feldolgozottak. Így a történelmi előzmények, csupán az egyháztörténelmi előtörténet szerepét töltik be dolgozatomban. Először meg kell világítani az egyház tevékenységét, szerepvállalását az eseményekben, majd annak Fejér megyei vonatkozásait szükséges kiemelni.

A legtöbb történelemtény az 1848/49-es forradalom és szabadságharc tárgyalása során nem tér ki az egyház jelenlétére és szerepére, pedig ez a terület még igen sok érdekességet tartogat számunkra.

Hogy jól szemléltetni tudjam a korszakban uralkodó helyzetet egyházi szemszögből, idézném Michele Viale Prelá nuncius vélekedését a magyar püspökökről: „1848 előtt a magyar klérus igen messze volt attól, aminek lennie kellett volna. A püspökök, püspökségük gazdag jövedelmeivel foglalkoztak, s minthogy a felsőtábla tagjaiként részt kellett venniük az országgyűlésen, sokszor két-három éven át távol voltak egyházmegyéjüktől, s politikai ügyekkel voltak elfoglalva, elfeledkezve arról, hogy apostoli küldetésük a hívek lelki gondozása. A régi rendszerben a püspökök túlságosan el voltak foglalva politikai ügyekkel, s egyházmegyéjük igazgatását többnyire helynökeikre hagyták, akik nem mindig voltak alkalmasak arra, hogy eleget tegyenek azoknak a feladatoknak, amelyek egy püspökre hárulnak. Ennek eredménye volt a papság hanyatlása és a nép hitéletének megromlása... Magyarországon nagyon sokat kell tenni, a hön áhított vallási újjászületés érdekében, s el kell ismerni, hogy egy ilyen vállalkozás nem napok, hanem hosszú évek munkája lesz.”² Hogy a nunciusnak mennyire igaza volt, az jól megfigyelhető a fehérvári egyházmegye életében, amelyet egy későbbi pontban fejtek ki bővebben.

Az egyház erős állami befolyás alá került, amiből az egyháznak több kára származott, mint haszna, ugyanis akadályoztatva voltak abban, hogy megfelelő kapcsolatot tarthassanak

fenn Rómával; ha ennek ellenére valamilyen pápai bulla el is jutott hazánkba, akkor is az uralkodó jóváhagyása kellett ahhoz, hogy ki lehessen hirdetni azt. Többször szándékosan hagytak üresen püspöki székeket, hogy az onnan származó bevétel az államkincstárban csörrenjen. Kossuth javaslata sem derítette jobb kedvre a „megmaradt” püspöki kar tagjait, mivel Kossuth az állam és az egyház szétválasztását úgy kívánta megvalósítani, hogy az egyházat az állam széleskörű felügyelete alá vonta volna.³

Nagyon nagy szerepet vállalt az egyház – de nemcsak a katolikus egyház emelkedik ki ebben a tevékenységben, hanem a többi is – a forradalom után, hisz híveiket a szentmisén elhangzó prédikációkban „a csend és a béke fenntartására”, a kormány támogatására, az előjáróknak való engedelmességre, valamint a törvények tiszteletére szólították fel.⁴ Még több segítségre lett volna szükség, így nemzetőrségi összeírások alkalmával a papok és a lelkészek is összeírára kerültek, azonban a püspöki kar külön levélben kérte a papság felmentését a fegyveres szolgálat alól, hisz azzal megsértené az egyházi törvényt, illetve elhanyagolná papi hivatását. Válaszul Batthyány ügyvezető miniszterelnök 1848. szeptember 14-én felmenti minden felekezeti lelkészét a kötelező nemzetőri szolgálat alól.⁵ A sajtóban azonban megjelentek a liberális illetve a radikális írók cikkei, amelyek követelték a főpapság hivatalos állásfoglalását az önvédelmi harc mellett. A püspökök többsége ezt nem tette meg, de a támogatását sem vonta meg az OHB-tól, sőt továbbra is „az új törvények lelkiismeretes megtartására a fejedelem és előjárók iránti kész engedelmességre” intették a katolikus híveket (1848. október 25-i körlevél).⁶

Az 1849-es év azonban nagy változásokat hozott azzal, hogy Windisch-Grätz bevonult a fővárosba. A városban tartózkodó főpapokat a herceg külön figyelmeztette, hogy körleveleikben buzdítsák a papságot és híveiket a forradalmi kormány elhagyására és az uralkodó iránti hűségre. Hám János kinevezett prímás a parancsnak megfelelően járt el, és hasonló szellemű körlevelet intézett az alesperesekhez 1849. január 20-án. Az OHB erre hazaáruulónak bélyegezte Hám Jánost és Scitovszky János pécsi püspököt is.⁷ Az egyháziak többsége azonban nem követte a prímás magatartását és sokan fegyveres szolgálatot is vállaltak. Egyes megállapítások szerint a csanádi, kalocsai és erdélyi egyházmegyék voltak a legaktívabbak. A ferences és a piarista szerzetesek különösen jók voltak a fegyverforgatásban. A papság támogatta a kormány felhívását a keresztes háborúra – az orosz beavatkozás idején –, valamint 1849. június 6-ára országos böjtöt hirdettek a hívek közösségének⁸, bár mindez nem talált kedvező fogadtatásra, egyes püspökök tiltakozásukat is kifejezték.

Ez év júliusában azonban – az egyházi élet szempontjából – egy sokkal nagyobb jelentőségű esemény történt. Scitovszky János pécsi püspököt nevezték ki a magyar egyház fejévé: esztergomi érsekké. Ferenc József választása teljesen ésszerű az ő szempontjából, hisz köztudott volt, hogy a püspök a szabadságharc alatt elüldözte forradalmi érzelmű papjait. Később azonban gondolkodásmódja megváltozott és megpróbálta kimenteni az elítélt papjainak többségét a megtorlás karmai közül. Jelentős sikereket sajnos nem ért el, csak a püspökökkel kapcsolatban. A magas rangú papok egy részét sikerült egyházi fenyítés alá vonni, azonban a hierarchia alsó szintjein lévő papoknak szembe kellett nézniük Haynau véres és kegyetlen megtorlásával. Többeket közülük halálra ítélték vagy hosszú évekre várbörtönbe taszítottak. Másokat pedig vagyonelkobzásra ítélte a világi bíróság, mely a legtöbb esetben valamilyen uralkodóellenes cselekmény miatt marasztalta el a vádlottakat.⁹

Láthatjuk tehát, hogy az egyház – és itt nem csak a római katolikus egyházra gondolok – igenis részt vett az 1848/49-es forradalom és szabadságharc lefolyásában, és a témát mé-

lyebben tanulmányozva rájövünk arra is, hogy a megtorlás áldozatai között is szerepelnek a kor egyházi képviselői.

2.2. A SZÉKESFEHÉRVÁRI EGYHÁZMEGYE¹⁰

A pesti forradalom idején a székesfehérvári püspökség – hasonlóan az esztergomi és egri érsekséghez, valamint a váci és győri püspökséghez – üres volt.¹¹ A főnélküliség tovább fokozta az egyébként is feszült helyzetet. V. Ferdinánd 1848. június 25-én döntött a püspöki karok kiegészítéséről, valamint a váci, a győri és a fehérvári püspökségek élére új püspököket jelölt ki. Mivel a forradalom heve Itáliát sem kerülte el, ezért a pápai kinevezés késett, így Karner Antal győri kanonok, nominált fehérvári püspök soha nem foglalhatta el hivatalosan a széket.¹² A szabadságharc évei alatt Karner nem jelentkezett a székesfehérvári püspökségen személyesen, csupán két levél nyomát találhatjuk a káptalani levéltárban, melyet a káptalani helynöknek, Farkas Ferenc nagyrépostnak címzett. A püspöki levéltár sem őrzi nagy számban leveleit – mindössze öt levél található. Ezekben az adott zavaros helyzetben használhatatlan gazdasági intézkedéseket tesz, csupán egyetlen levele politikai témájú. Az 1848 októberében keltezett levél gr. Batthyány Lajos szeptember 22-i – minden püspöknek kiküldött – körlevelét továbbítja a helynöknek. A körlevélben a miniszterelnök arra kéri a papságot, hogy a haza védelmében a népet felkelésre buzdítsa. Karner püspök úr kérte, hogy a miniszterelnök levelét a helynök ismertesse a papsággal, de hozzátette a végrehajtás kapcsán az „*ahol az szükségesnek mutatkozik*” kitétel. Ezen kitétel miatt levele később tartózkodónak minősült Bécs szemében, így később a leszámolás idején nem állították haditörvényszék elé.¹³ Ennek summázataként megállapíthatjuk, hogy Karner püspök a fehérvári egyházmegye kormányzásába lényegileg nem folyt bele, a feladat oroszlánrészét a káptalani helynökre, Farkas Ferencre hagyta. Farkas Ferenc három püspök titkára volt. 1835-ben Horváth János püspök halála után vette kezébe káptalani helynökként az egyházmegye irányítását.¹⁴ A helynök magatartása ellentmondásosnak mondható a forradalom és szabadságharc idején.

Kezdetben mindenképpen tartózkodónak minősíthető a magatartása, hiszen 1848 júliusának végén határozottan ellenezte két papjának, Pados János szentszéki jegyzőnek és Molnár János belvárosi káptalannak a nemzetőrök közé állását. Valószínű azonban, hogy később őt is elkapta volna a lelkesedés hazájának védelmében, hisz egy hónappal később mégis Pados Jánost jelölte ki „tábori lelkészül” az önkéntesek mellé, hogy lelki üdvösségükről gondoskodják.¹⁵ Az önkéntesek elindulásakor felszenteli azok zászlaját és lelkesítő beszédet is mond.¹⁶ Azonban maradtak fenn dokumentumok arról is, hogy Farkas Ferenc nemcsak lelki dolgokban gondoskodott megyéje önkénteseiről, hanem több ízben jelentős pénz- és boradományokkal is támogatta őket.¹⁷

Később azonban, mikor az osztrák erősebbnek bizonyult, a városban ő is császárhűnek mutatkozott, még egy nagyobb összegű segélyt is megszavaztatott Windisch-Grätz csapatainak, sőt igyekezett száműzni Fehérvárról – a császári biztos utasításával megerősítve – a magyar kormányhoz hű papokat, így a fentebb említett Molnár Jánost, valamint az általa kinevezett Pados Jánost is.¹⁸ Ezen tetteiről kellett számot adnia, a magyar kormány rögtönítélő törvényszéke előtt. A törvényszék Szemere Bertalan elnöklete alatt Farkas Ferencet árulónak nyilvánította és teljes vagyonelkobzásra ítélte.¹⁹ Természetesen az 1849 júliusában

viisszatérő osztrákok visszaszolgáltatták Farkas helynök elkobzott ingóságait, de a magyar kormány döntését soha el nem feledte, és ezt a szabadságharcban résztvevő papjaival való bánásmódja nagyon jól szemlélteti. Semmit nem tett meghurcolt, bebörtönzött lelkészekért, akik osztrák várbörtönökben sínylődtek hosszú éveken keresztül.

1851-ben azonban pozitív fordulat állt be az egyházmegyében és meghurcolt papjaink életében. Hogy mi volt ez a fordulat? 1851. április 29-én Ferenc József császár püspököt nevezett ki az egyházmegye élére, aki a pápai megerősítés és felszentelése után, november 5-én foglalhatta el püspöki székét. A választás Farkas Ferenc helyett – a kezdetben szintén császárhűnek bizonyuló – Farkas Imrére esett. Ő azonban Ferencsel ellentétben sokkal kedvesebb és kedveltebb személyiség volt. Természetesen közrejátszott az is, hogy Farkas Imre idejére már a politikai helyzet is enyhülni látszott, nagyobb lehetőség nyílt arra, hogy meghurcolt papjain segítsen, megfelelő élethez segítse őket szabadulásuk után. Természetesen Farkas Ferenc sem maradt kárpótlás nélkül: birodalmi lovagi címet és Királyhegyi előnevet kapott az uralkodótól szolgálataiért.²⁰

2.2.1. Az egyházmegyes papság

Ha a vizsgálat után megnézzük, láthatjuk azt, hogy az egyházmegye vezetése mennyire nem mondható egységesnek az 1848/49-es forradalom és szabadságharc megítélésében. Ez pedig nemcsak a vezetőségre áll, hanem az egyházmegyes papság egészére is. A korabeli források szerint ebben a zavaros időszakban 161 papja volt megyénknek. Ezeknek az embereknek a politikai meglátásait nagyon nehéz lenne megrajzolni, hisz a kimondottan magyar érzelműk és a szabadságharc-pártiak sem értettek mindig mindennel egyet, ami Magyarországon történt. Nem érthettek egyet Lamberg Ferenc felkoncolásával, Zichy Ödön kivégzésével, Zichy Domonkos püspök meghurcolásával, de leginkább Hám János sorsa ébresztett erős kétségeket bennük.²¹

A szabadságharc alatt a papságnak igen fontos szerepe volt, ugyanis megkapta a legfrissebb rendeleteket, utasításokat, hogy azokat a szószékről kihirdesse, elmagyarázza a híveknek. Ez volt az a kommunikációs csatorna, amelyen keresztül a legbiztosabban eljutott az információ az ország lakosságához. Természetesen nem csak a magyar kormány alkalmazta a papságot erre a feladatra. Az osztrák fennhatóságnak az utasításait ugyanúgy ki kellett nekik hirdetni, mint a magyarokét. Mindig az éppen aktuális politikai és hadi viszonyok voltak azok, melyek megszabták, hogy mikor melyik oldal rendeletei jutottak el a hívekhez, mikor melyik utasítást merték kihirdetni.²²

A szabadságharc leverése után azonban a papságot sem kerülte el a megtorlás. A vizsgálatok megállapították, hogy a szabadságharcban való részvételük miatt illetve más, az időszakkal kapcsolatos vádak alapján kilenc katolikus papot végeztek ki. Kettő Damjanich tábornok parancsára vesztette életét, aki tulajdonképpen ok nélkül lövette őket agyon. Két áldozat – a szennyei és a letenyei plébános – Jellašić csapatainak dülása közben esett el. A további öt császári áldozat közül kettő fehervári egyházmegyes volt,²³ név szerint Mansbarth²⁴ Antal csákberényi plébános és Streith Miklós vértessboglári plébános. Mint azt a két vértanú neve is tisztán mutatja, a családjuk német ajkú volt, és állomáshelyeik is sváblakra települések voltak. Elképzelhető, hogy a példastatuálás nagy szerepet játszott elítélésükben, hisz sokkal nagyobb elrettentő erő rejlik abban, ha azt mutatják, hogy nem törődve a nemzetiséggel, mindenkit elítélnek, aki bűnös.²⁵ Az ő esetüket példaként megemlítve kívánom

dolgozatomban leírni, hisz ez alapján képet kaphatunk a többi perrel és ítéletekkel kapcsolatosan is. Mansbarth Antal csákberényi plébános mindössze huszonhét évesen került a császáriak kezébe. Nem követett el semmi főbenjáró bűnt, a rögtönzött haditörvényszék azonban mégis bűnösnek találta. A móri csata után az osztrákok lázítókat kerestek a nép között. A csákberényi jegyző és társaik voltak a feljelentők, akik lázítással, izgatással, a függetlenségi nyilatkozat kihirdetésével vádolták be Mansbarthot Susan tábornoknál. Az osztrákok, kapva az alkalmon, 1849. július 11-én törbe csalták a plébánost, és másnap Nagyigmádon megtartották a félórás kihallgatást. Mansbarth bizonyította, hogy a szóban forgó prédikációja elhangzásakor az öt vádló közül három a székesfehérvári börtönben volt fogság alatt. De ez sem mentette meg a halálos ítélettől, amit a plébániakertben hajtottak végre. Estig nem is temethették el, a helyi plébános csak éjjel kapott erre engedélyt a császáriaktól.²⁶

A veresboglári plébánost, Streith Miklóst káplánjával, König Mórral együtt fogták el Windisch-Grätz csapatai és Neugebäudeba vitték. A fő vádpontok ellenük az 1849 szeptemberében sorra kerülő perükben: rendeletek kihirdetése, a nép harcra tüzelése, a magyar győzelemért való imák mondása. Streith tagadta a lázítást, de csak annyit tudott felhozni mentségére, hogy horvát katonát is ellátott a harcok során. Végül megszületett az ítélet, ami a függetlenségi nyilatkozat templombéli kihirdetésében és magyarázatában, fegyveres felkelésre biztatásban találta őket bűnösnek. A haditörvényszék a plébánost kötél általi halálra ítélte, amelyet kegyelemből golyóra módosítottak, Königit pedig vagyonekrobzásra és 15 évi, vasban töltendő várfogságra. Streithen 1849. szeptember 7-én hajtották végre az ítéletet. Az első sortűzet túlélte, így közvetlen közelről lőtték fejbe.²⁷

Természetesen nem csak ők estek áldozatul az osztrákok megtorlásának. Több egyházmegyes papunkat hurcolták meg a szabadságharc bukása után. Aki nem börtönbe került, azt eltávolították valamilyen kisebb plébániára. Legtöbbjük a börtönből való szabadulás után nem láthatott el papi teendőket, így többen – köztük Pados János is – tanítóskodással keresték kenyerüket valamelyik nemesi családnál.

Nevüket és megpróbáltatásaikat szeretném röviden ismertetni, hiszen meghurcolásuk motívumai később dolgozatom címadójának – Pados Jánosnak – az életében is megjelennek és végigkísérik azt.

Elsőként Streith Miklós káplánjáról, König Mórról szóljunk. Mint azt már fentebb említettük, őt teljes vagyonekrobzásra és tizenöt év várfogságra ítélték. Előbb Pesten, majd Königsteinben töltötte büntetését. Szerencsére három év múlva királyi kegyelmet kapott. A börtönévek alatt íródott leveleiből árad a keserűség és az indulat. Azt írja: „*visszavonultan élvén, csak azt tettem mint minden pap tett!*”²⁸ Szabadulása után házitanító volt báró Splényi Henrik és gróf Zichy János udvaránál. Csak 1860-ban tér vissza újra, az egyház kötelékében. Ezután a pályája felfelé ível, de valószínűleg ez sem tudta teljesen elfeledtetni a megpróbáltatások éveit.²⁹

Bicske plébánosa, Neumann – 1848-ban magyarosított nevén Barsi – József szintén hosszú várfogságra ítéltetett. Ő a szabadságharc alatt több lapban is cikkezett, elítélésének okát a hadbíróság is a lázító cikkek írásában és a magyar kormány rendeleteinek szószékről történő kihirdetésében állapította meg. Valószínűleg nem segített az sem a helyzetén, hogy Kossuth Lajossal nagyon jó viszonyban volt. Haynau a halálát követelte Barsinak, ám végül húsz év várfogságra ítélték, amelyből nyolcat Olmützben töltött le. 1856-ban szabadult kegyelemmel. Fogságának éveiről jelentette meg később írását Utazás egy ismeretlen állomás felé címmel. Barsi a papi pályára nem tért vissza. Először ő is tanítóként és újságíróként

állt alkalmazásban, majd 1867-től a Statisztikai Hivatalnál dolgozott. 1870-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Később megvakult, 1893-ban halt meg.³⁰

Molnár János a székesfehérvári székesegyház plébánosának – Mihalik vagy Mihálik Györgynek – volt a káplánja. Már 1848 nyarán tábori lelkésznek akart állni, de Farkas Ferenc helynök ez megtiltotta neki. A horvát betörés idején buzgón hirdetett népfelkelést a szószekről az ellenség megállítása érdekében. Ezért a királyi biztos 1849 áprilisában el akarta távolítani Ráckevére, ő azonban 1849. július 2-án mégis tábori lelkésznek állt. A megtorlás elől 1850 novemberéig bujkált, de elfogták és Nagyváradra vitték. Hamarosan kiszabadult, de mivel ismerte a helyzetet egyházmegyéjében, nem kísérelte meg a visszatérést, hanem a győri egyházmegyébe kérte vissza magát. Egyszer mégis sikerülni látszott mindig is óhajtott kérése – ti. visszatérni a fehérvári egyházmegyébe –, amikor a bodajki plébánia megüresedett. A hely betöltésekor viszont a minisztérium komoly vizsgálatot rendelt el, így nem sikerült a visszatérés. 1888-ban hunyt el.³¹

Végül, de nem utolsósorban, meg kell emlékezni a lovasberényi plébánosról, Simovits Lipótról, akiről nem tudunk nagyon sokat, csupán annyit, hogy a helybéliek adták osztrák kézre. A feljelentés alapján elfogták és 1849. augusztus 20-án Pestre hurcolták. Mivel nem sikerült semmit rábizonyítani, már szeptember 27-én szabadlábra is helyezték. Azonban ennyi elég volt a helynöknek, hogy gyanakodjon rá, ezért száműzte Simovitsot a nadapi plébániára.³²

3. Pados János életrajza

3.1. GYERMEKÉVEK ÉS ISKOLÁK

A legérdekesebb Pados János életében, hogy a vele megtörtént dolgok részben megtörténtek a kor liberális gondolkodású értelmiségének életében is. Jellemző motívumokkal találkozhatunk, miközben végigkísérjük Pados János székesfehérvári egyházmegyes pap és – később – orvosdoktor életútját. Választ kaphatunk arra, hogy mi vezette, mi indította a hazaszeretetet harcára ezeket az embereket, hogy milyen kínokat kellett végigjárniuk a szabadságharc leverése után, a megtorlás éveiben.

Pados János Tolna megyében, Dunaföldváron született 1820. június 21-én.³³ Édesapja – id. Pados János – gyógyszerész volt, fiát Nepomuki Szent János után nevezte el. Édesanyjáról nem tudunk sokat, csupán a nevét ismerhetjük a keresztleveleiről: Arnó Franciska. Az ifjú Jánosnak feltehetőleg nem volt testvére, mivel sem az általam tanulmányozott leveleiben, sem más jellegű írásában nem említi. Ebből következtettem arra, hogy egyedüli gyerek volt a családban.

A gyermek János keresztelésére – római katolikus hitre – Dunaföldvárott került sor. Az sem lehetetlen feltételezés, hogy a születési dátumának feltüntetett napon csupán a keresztelés történt meg, és néhány nappal előtte született a fiú. Keresztszüleiről – Hümelhuber Ferencről és Adler Teréziáról – sem sikerült adatot gyűjtenem, ami közelebb vihetett volna egy kicsit Pados János családjához, életmódjához. Annyi azonban biztosan megállapítható édesapja foglalkozásából adódóan, hogy mindenképpen egy tanult, műveltebb légkörű családból származott.³⁴

Későbbi leveleiből kiderül, hogy bensőséges kapcsolat lehetett közte és szülei között. Erre és ifjúkori komolyságára utal az, hogy nem akart szülei terhére lenni a szemináriumi szünet alatt, ezért elszegődött házitánítónak egy gazdag család fia mellé.³⁵ Másik levele, ami hasonlóan a szüleihez fűződő mély kapcsolatra világít rá, jóval későbbi, a szabadságharc utáni időből való, mikor is édesapjánál Bőben (Vas megye) talál menedékre.³⁶ Most azonban térjünk át tanulói éveinek vizsgálatára. Elemi iskolai tanulmányairól nem maradt fenn irat, nem tudni, hogy hol végzett. Tény azonban, hogy felvették Budára gimnáziumba, középiskolai tanulmányait azonban Kőszegen fejezte be (szüleihez később ebbe a városba is visszatér a szemináriumi szünetek alkalmával).³⁷ Iskolai bizonyítványa alapján eminens diák volt. Tantárgyait – vallástudomány, matematika, történelem, metafizika, fizika, morálfilozófia, magyar nyelv – kiválóra teljesítette.³⁸

PADOS JÁNOS OLMÜTZBEN KÉSZÜLT ARCKÉPÉNEK MÁSOLATA

3.1.1. A fehérvári szemináriumi évek

Az eminens tanuló fiút 1836 őszén felvették a fehérvári szeminaristák közé. Az 1777-ben alapított fehérvári egyházmegye önálló papnevelésbe a kor egyházpolitikája miatt – jozefinizmus ideje – csak a XIX. század elején kezdetet. Papnevelés céljára az 1798-ban feloszlott sarus karmeliták székesfehérvári kolostorát és templomát adományozta az egyházmegyének az akkori császár, I. Ferenc. Az új szeminárium 1802. november 7-én nyitotta meg kapuit.³⁹

A szemináriumban négyéves képzésben vettek részt a papnövendékek. A kispapok száma – hasonlóan a mai helyzethez – nem volt túl magas. Pados János évfolyamában hat növendék nevével találkozhatunk. A tanulókat minden félév végén értékelték a tanárok tantárgyanként, tanulmányi és magatartási, erkölcsi szempontok alapján.

Az első- és másodéves papnövendékek először az egyház történetével ismerkedtek meg, valamint a biblikus tárgyakban, a Szentírás tanulmányozásában mélyedtek el. Majd a második év második félévében a dogmatikai tanulmányok is megkezdődtek. Pados minden félévben kiválóra teljesítette a vizsgáit. Az alapok megismerése után a harmad- és negyedéves hallgatók már a komolyabb teológiai problémákat rejtő tudományágak vizsgálata elé néztek: dogmatikai kérdések, zsinati határozatok tanulmányozása, morálteológiai kurzusok, valamint az egyház törvényeinek, kánonjogának pontos értelmezése. Pados többször is évfolyamelső volt dogmatikából, valamint morálteológiából, azonban a kánonjoggal az utolsó két félévben igen meggyűlhetett a baja, hisz csupán harmas illetve négyes osztályzatot sikerült szereznie (ez akkor a mai közepes és elégséges szintje). Később is több ízben fordul

ilyen jellegű kérdésekkel majdani püspökeéhez.⁴⁰ A kispapoknak minden évben kötelező a külső plébániai gyakorlat, amelyen minden elméletben elsajátított tudást a valós életben is lehetőségük nyílik alkalmazni. A szünidő végeztével az a plébános, aki mellé kirendelték az ifjút, röviden jellemzi és értékeli a szeminarista munkáját, jellemét. Pados János 1841-ben, az őszi szünidőben Bőben teljesített szolgálatot Bileszky Imre plébános mellett. A fennmaradt értékelő irat alapján János szelíd természetű, jámbor, józan életű diák volt. *„Erkölcös példás viselete által nem csak köztiszteletes s kedvességet szerzett magának, ... hanem Isten ígését kétízben igen jeles tehetséggel hirdetvén magát ki is tüntette az Isteni Szolgálatra pontosan eljárt – és a Szentségeiben is több ízben ájtatosan részesült.”*⁴¹

Fennmaradt a szemináriumban lévő diákok jellemzése, köztük „*Joannes Pados*”-é is. Ez arról ad tájékoztatást, hogy milyen volt a magatartása, milyen dolgokkal tűnt ki társai közül. Az iratból kiderül, hogy a társas tevékenységekben szorgalmasan részt vett, a közös fogadalmaknak példásan eleget tett, a szemináriumi élettel, az ottani életmóddal elégedett volt, szabályszerűen gondoskodott a tisztaságról, jó megjelenésű, erős, becsületes, nyájas, barátságos, a feljebbvalókkal előzékeny, tiszteletet adó. A tanulásban igyekvő, a rábízott feladatokat hozzáértő módon és találékonyan oldja meg.⁴² Pados a szemináriumot 1840 nyarán fejezte be, de mivel nagyon fiatal volt még ekkor (huszadik életévét töltötte be 1840. június 21-én) nem szentelték fel rögtön pappá, hanem az akkori püspök, báró Barkóczy László mellett a püspöki udvarban volt papi szertartó.⁴³ Azonban még ennek a hivatalnak a betöl-

tése előtt ugyanez a püspök tanítói állást szerzett neki gróf Andrássy György gyermekei mellett. Korábban is volt tanító fiatalok mellett, így nem volt számára ismeretlen a feladat. Miután teljes alázattal megköszöni levelében a püspöknek a megtiszteltetést – hogy ilyen felelősségteljes, „széles ismeretet és többi tapasztalást igénylő” munkát bízott rá –, megjegyzi, hogy előző „*munkahelyein*” milyen bérezést kapott.⁴⁴

Szertartói hivatalában huszonhárom esztendőös koráig maradt, ugyanis 1843. június 23-án pappá szentelték. Ezután Bogdányba (Dunabogdány) került plébánosnak. Ez egy festőién szép hely a Duna mellett, a visegrádi várrom közelében, amely teljesen magával ragadta a fiatal pap lelkét. Történelemmel és természettudományokkal foglalkozott. Füveket és különféle tojásokat gyűjtögetett és vizsgálta, tanulmányozta őket.⁴⁵

Nem élvezhette azonban sokáig ezt a felhőtlen, kutatásokkal teli vidéket, mert püspöke saját udvarába hívatta vissza: szentszéki jegyzővé léptették elő, amely címet mindvégig igen büszkén viselte.⁴⁶

SCITOVSZKY JÁNOS ESZTERGOMI ÉRSEK
(1849–1866)

3.2. AZ 1848/49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC PADOS JÁNOS ÉLETÉBEN

Az 1848 márciusi forradalom kitörése a fiatal papot mint szentszéki jegyzőt találta Székesfehérvárott. Pados hazafias érzelmekkel, lángoló lélekkel csatlakozott a magyar nép ügyéhez – hasonlóan más liberális eszméjű paptársához, akiről már korábban említést tettem. Az ifjú az 1847/48. évi XXII. törvényekre hivatkozva írta a káptalani helynöknek, hogy ráébredt arra: nincs kizárva, hogy a nemzetőrség sorába lépjen csupán azért, mert ő papi szolgálatot teljesít, illetve azért, mert az egyházi rend tagja. Elhatározza hát, hogy belép a nemzetőrségbe, hisz hazánkat minden oldalról ellenség fenyegeti, akik ellen a hű hazafiaknak ki kell állnia. Pados azonban nagyon jól tudta, hogy ő nem csupán egy polgár, hanem pap is, aki valakinek a hatalma alatt áll. Ezért fordul a főtisztelendőhöz: engedélyezze neki a nemzetőrségbe való belépését, és kéri azt is, hogy biztosítsa arról, hogy ha visszatér a „csatasíkról”, akkor hivatalába visszahelyezik.⁴⁷

Elhatározza, hogy saját erejéből fog kiállítani egy önkéntes századot a kormány rendelkezésére. Nagy lelkesedéssel a régi templom oszlopainak támaszkodva buzdította a fehérváriakat. A fegyvertársai a tisztek választásánál megtették őt táborigazgatóvá.⁴⁸

3.2.1. A tábori lelkészek feladatköre

Nagyon szorosan kapcsolódik témánkhoz a tábori lelkészet, hisz Pados a szabadságharc ideje alatt tábori lelkészként is működött. A tábori lelkészek legalapvetőbb feladatai közé tartozott, hogy a sebesülteket, haldoklókat ápolják, vigasztalják és ellássák őket szent-ségekkel. A harcok során rengetegen haltak meg. Sokszor csak gyorsan, minden ünnepélyesség nélkül temették el az embereket, de amikor lehetőség nyílt rá – tisztek esetében pedig mindig –, a tábori lelkészek közreműködésével kísérték utolsó útjukra a hős vitézeket.⁴⁹ A másik, rendkívül fontos és a harcok szempontjából is nélkülözhetetlen feladatuk volt a hatékony prédikáció, amelyekben a rabló, pusztító ellenség ellen szónokoltak. Az ellenség pusztításának feleleltetése volt a legegyszerűbb és leghatékonyabb módja annak, hogy a csapatok harci motivációját felkeltsék és megerősítsék. Ezekben a szentbeszédekben buzdították a katonákat arra, hogy engedelmeskedjenek tisztjeiknek, a katonai irányításnak, a kormánynak, valamint felhívták a figyelmet arra, hogy kerüljék el a felesleges vérengzést és rendbontást.⁵⁰

Egyéb feladataik közé tartozott a zászlószentelés, amely egyben katonai ünnepséget is jelentett. Ezek az ünnepségek biztosították az adott egység lojalitását. Mindez az új zászlók felavatásával járt. A nemzetőrségi zászlóaljak zászlóit az őrség tagjai által választott tábori lelkész szentelte fel. Az ünnepség általában katonai szemlével kezdődött, majd tábori misével folytatódott. Ezt követte a nemzeti színű szalagok megszentelése, végül pedig a nemzet-őrök hűségét fogadtak zászlójuknak, hazájuknak és királyuknak.⁵¹

A tábori miséken – a mindennapi misézésen kívül – valamennyi vasár- és ünnepnapon szentbeszédet kellett tartaniuk a nemzetőrök részére. Győzelmeikkor hálaadó szentmiséket tartottak. A misézésre vonatkozó egyházi előírásokat nem kellett minden esetben betartaniuk, szükség esetén akár a szabad ég alatt vagy ercklye nélküli oltáron, az előírt időponttól eltérően is mondhattak misét a lelkészek.⁵²

Az akkori emberek mindennapjait még teljesen meghatározták az egyházi események: például a keresztség a gyermek születésekor, a házasság, a temetés. Ezek a meghatározó

cseemények nem kerültek el a sereget sem, így a lelkészek teendői közé tartozott ezen szentségek kiszolgáltatása. Bár meg kell említeni, hogy ezeknek a szentségeknek a kiszolgáltatása a szabadságharc zűrzavaros ideje alatt nem mindig történt szabályosan, hisz sokszor még lehetőség sem nyílt rá.

Láthatjuk hát, hogy milyen feladatokat láttak el a magyar hadsereg tábori lelkészei. Valószínűleg, Pados János is hasonló feladatokat látott el az újonnan alakult Kosztolányi-dandárban.⁵³

3.2.2. A szabadságharcban való részvétel

Pados János tehát tábori lelkészként indult el Székesfehérvárról a Kosztolányi-dandárral csapatai ellen. Részt vett az első győztes csatában Pákozdnál 1848. szeptember 29-én, majd egy hónappal később – 1848. október 30-án – a vesztes schwechati ütközetben. Ezután már csupán akkor találkozunk vele, amikor Görgei vezénylete alatt Komáromnál állomásozik csapatával együtt. Az önkéntesek feloszlátása után visszatér Fehérvárra.⁵⁴ A városban azonban a császári biztos volt éppen hatalmon, bizonyos Gaál Eduárd. Ez az ember megpróbálta elűzni Székesfehérvárról a harcból hazatérő papot. Pados 1849 áprilisában arról értesült, hogy felmentették szentszéki jegyzői hivatalából és visszarendelték Bogdányba káplánnak. Még a hőn szeretett hely emléke sem tudta feledtetni vele dühét. A császári biztos ténykedésén teljesen felháborodott, és egy meglehetősen kemény hangvételű levélben közölte a helynökkel, hogy nem hajlandó lemondani szentszéki jegyzői tisztéről az „*Úr Isten semmiféle királyi biztosának*” kedvéért sem.⁵⁵ Levele azonban nem érte el a kívánt hatást, hisz április 7-én ismét azzal az utasítással érkezett hozzá levél, hogy adja le jegyzői címét. Igazságérzetét ismerve biztosak lehetünk abban, hogy még ezen a napon válaszolt a helynök levelére: továbbra sem volt hajlandó lemondani szentszéki jegyzőségéről. Ezt mi sem támasztja alá jobban, hogy a levelét is így írja alá: „*alázatos szolgája Pados János, szentszéki jegyző*”. Nem akarta azonban kihívni a sorsot maga ellen – barátai tanácsára – addig, míg az idők jobbra nem fordulnak. Tésre megy (fehérvári püspöki birtok – D. Zs.) „*bűfelejtés s egy kis szórakozás kedvéért*”, ha már a „*királyi biztos úrnak szállka a szemében*”.⁵⁶

Mikor 1849 májusában az országban megjelentek az orosz katonák, a kormány keresztes hadjáratot és népfelkelést hirdetett. Pados sem volt rest, ismét a szószerken találgat, ahol az oroszok elleni kitartásra, bátorságra és a kormány által hirdetett keresztes hadjárat küzdelmeiben való részvételre buzdítja honfitársait. A fehérvári belvárosi és a felsővárosi templomban június 10-én, majd pár nappal később (14-én és 17-én) a budai külvárosi plébánia-templomban is hasonlóan cselekszik.⁵⁷ Ebben a zavaros időben érkezett Fehérvárra Kmety hadosztálya Csornáról. Pados tudta: ha a magyar sereg elhagyja Székesfehérvárt, rá a biztos fogság vár. Ezért inkább úgy döntött: ha meg kell halnia, azt szeretett hazájáért teszi a csatátéren, nem pedig egy vár tömlöcében sínylődve. Besoroztatta magát Kmety György hadosztályába közvitéznek. A tizedik honvédszászlóaljban szolgált. Ez azonban azzal járt, hogy egy időre lelkészi szolgálatát és a szentszéki jegyzőséget is el kellett hagynia azért, mert oda kellett mennie, hol „*a hazának fontosabb szolgálatot tehet*”, hisz „*hazája végszélyben forog*”.⁵⁸

A világi fegyverletételkor mint őrmester szolgált a hadtestben, de mikor a katonák megtudták, hogy mi történt 1849. augusztus 13-án, rögtön szétszéledtek. Pados is tudta, hogy ha az országban marad, biztos büntetés vár rá. Az emigránsokkal együtt Törökországba akart átszökni, azonban súlyos betegsége ezt megakadályozta. Kocsin Nagyvárád felé

indult, de egy éjjel orosz fogságba került. Valamilyen csel által mégis sikerült kiszabadulnia. Végül sikerült elérnie Nagyváradra, ahol jelentkezett a császári biztoshnál, gróf Zichy Ferencnél, akitől útlevelet kapott Budára. Néhány napos pihenés után – mivel ekkor már körorozték és bujdosni nem kívánt – feladta magát a Neugebäudeban. Itt raboskodott 1849. október 12-től.⁵⁹

A haditörvényszék 1850. január 5-én hozta meg az ítéletet ellene. A vád: „*megelőző év június hóban, a cs. orosz seregek ellen a szószékről kereszties háborút hirdetett, e közben öfelsége kormányát gyanúsította és gyalázta, később június hóban egy felkelőcsapathoz csatlakozott, s a cs. kir. austriai és cs. orosz seregek ellen hadjáratokban részt vett.*”⁶⁰ Egyik levelében azt írja, hogy az általa hűségesen bevallott ügyeket „*gyűlöletes színben*” tüntették fel a „*történeti előadás hűségén fölül*”.⁶¹ Enyhítő körülményként beszámították „*meggondolatlanságát és fiatalos könynyelműségét*”, hisz ekkor még csak huszonkilenc éves.⁶² A haditörvényszék ítélete: vasban letöltendő, hatéves várfogság. A szentszéknak megírta elítélését, hisz kötelességének érezte jelezni a történeteket, de mint írja, a büntetést tiszta lelkiismerettel és Isten igazságában bízva vállalja. Vádlóinak pedig azt kívánja, hogy legyenek olyan nyugodtak s boldogok szabadságuk birtokában, amilyennek majd ő fogja magát érezni a fogságban.⁶³

3.3. BÖRTÖNÉVEK

Pados János a börtönéveket Munkácson kezdte. Itt másfél évet töltött. Ezekről az évekről nem maradtak források, amelyek a kezembe kerülhettek volna, de az Olmützben töltött időkről, hála egy másik fehérvári egyházmegyés papnak – Barsi Józsefnek⁶⁴ – nagyon sok érdekes dolog látott napvilágot.

3.3.1. Az olmützi börtönben

A napok a börtönben egyszerűen és egyhangúan teltek. Egy szobába több rabot is elszállásoltak. Reggel öt és hat óra között volt az ébresztő – télen hét körül –, este kilenc órakor pedig a takarodó, a világítás eloltása. A napok, mint kiderült, valóban unalmasan teltek, szinte mindig ugyanazokkal a dolgokkal: étkezés, ruháik varrása, mosdás, testedzés a szabadban, társalgás, játék, dalolás, dohányzás, alvás. Akiket bilincsel vagy vassal szigorított fogságra ítélték – ilyen volt Pados is –, azoknak sokkal nagyobb nehézség volt a mozgás és hamarabb ki is fáradtak. Kellemetlenek volt a láncok, főként éjjel, hisz minden mozdulatnál megcsörrentek. Az őr minden reggel és este beadta a kulcsot, a rabok levették bilincseiket, de csak addig, amíg öltöztek, mosakodtak. Aztán ismét jött a porkoláb, és vissza kellett tenni a vasakat.⁶⁵

A rabokhoz érkezett leveleket természetesen felbontották és elolvasták. Ha nem németül volt írva, illetve, ha magyar szó volt benne, nem került a rab kezébe, csupán közölték vele, hogy levelet kapott, de „szabálytalanság” miatt nem veheti kézhez.⁶⁶ Ha valaki amnesztriát kapott és eltávozhatott, a nehezebb, csak drágán elszállítható holmijait – pamlag, paplan, párna, lámpa, edények, kávé- és teafőzők – bennmaradt társainak adta. De olyan dolgokat is hátrahagytak barátaiknak, amit könnyen nélkülözni tudtak. Legjobban a könyveknek örültek a rabok. Egy közeli könyvtárral is sikerült jó kapcsolatot kialakítani, aki sokszor hitelbe is odaadta könyveit a raboknak.⁶⁷ Az idő múlásával az őrök is jobb viszony-

ba kerültek a rabokkal, így szabaddá vált az átjárás egyik szobából a másikba. Amikor tiszt közelgett, akkor gyorsan visszazártak mindenkit, de egyébként nem bántak velük e tekintetben szigorúan. A rabokhoz érkező látogatók hozták a híreket Magyarországról. Több rabnak a felesége Olmützbe költözött, és látogatásai alkalmával mind a férjeknek, mind a többi rabnak hoztak valamit, amire szükségük volt.⁶⁸

A rabok többsége valamilyen kézimunkával ütötte el felesleges idejét; a legelterjedtebb művelet a fafaragás volt, de többen jelentkeztek önkéntes kerti illetve szakácsmunkára is. Pados – ha megkérték – szívesen oktatta magyar nyelvre idegen rabtársait, vagy fordított, pl. Montesquieu L'esprit de lois (A törvények szelleméről) című művét magyarra.⁶⁹

Padosnak szerencsére nem kellett már hosszú időt töltenie az olmützi várban, mert 1852-ben büntetését a felére csökkentették⁷⁰, így 1853-ban szabadulhatott a fogságból. Rabtársairól azonban felmentése után sem feledkezett meg: egy Fehér megyei schematismust küldött nekik.⁷¹

4. Újrakezdés

4.1. HAZATÉRVE...

A fogságból hazatérve apja házában – Bóben – talált menedékre. Bizalommal várta a jövőt, azonban hiába, mert meglepődve és felháborodva tapasztalta, hogy a neve nem szerepel a schematismusban. Nem értette, hogy miért tették ezt vele, hisz még a morális bűnnel elítélt papokat sem hagyják ki a schematismusokból. Megrökönyödése ellenére, továbbra is felajánlotta hűséges szolgálatát az egyházmegyének. Közölte azonban azt is, hogy ha valóban nem kívánják alkalmazni, akkor azt kéri, hogy hagyják magára, hisz már eldöntötte, mit fog tenni ebben az esetben.⁷² Farkas Imre püspök lépett az ügyben, segített rajta, hisz nem akarta Pados elvesztetni. Bár papi szolgálatra egyelőre nem jelölték ki, tanítói álláshoz segítette Csurgón, gróf Károlyi György házában. Mielőtt azonban ebben az állásban elhelyezkedhetett volna, szükség volt arra, hogy az egyházi hatóság által ki legyen jelölve az új állomása, mert addig nem hagyhatja el a szabadulása után megjelölt lakhelyét, tartózkodási helyét. Mindez azt jelentette, hogy még mindig felügyelet alatt tartották, még mindig attól félték, hogy esetleg hasonló szemlemben fog fellépni Magyarországon, mint egykor a szabadságharc idején. Ha jelenlegi tartózkodási helyét el akarta hagyni, a katonai körlet parancsnokságától kellett engedélyt kérnie és meg kellett várnia, míg kérésére írásos engedély nem érkezik. Így mindig tudták, hogy hol tartózkodik éppen.⁷³

Végül mégis sikerült a gróf udvarába kerülnie az ifjú grófok vallási oktatásának céljából. Mivel Károlyi meg volt elégedve Padossal, felajánlotta neki az udvari káplánságot. Pados mindenképpen hasznosat szeretett volna tenni egyházmegyéjének, ezért arra kéri püspökét, hogy engedélyezze neki a kápláni feladatok felvételét. Ennek a feladatnak a felvétele azonban még egy akadályba ütközött: Pados nem állt ekkor egyházi alkalmazásban. De a püspök ezt a problémát megoldotta azzal, hogy újra lehetőséget biztosított arra, hogy Pados gyakorolhassa a papi hivatását (*sacrorum facultate*) és végezhesse egyházi feladatait, amelyeket a sors hitványsága és a zord körülmények miatt megvontak tőle.⁷⁴

Pados János tehát 1849-ben lemondott a körülmények miatt a papi hivatás végzéséről és nemzetőrnek állt, de 1853-ban a jó szándékú püspök visszahelyezte őt hön áhított hiva-

talába. Ezután leveleiben püspökét nagyon bensőséges hangon szólította kegyes atyjának, jóakarójának. Padosnak szerencséje volt, hisz több sorstársát nem engedték vissza egyházi hivatalába, száműzték őket egyházmegyéikből, de voltak olyanok is, akik nem léptek vissza az egyház kötelékébe.⁷⁵

A császári-királyi rendőrhatalóság azonban továbbra is úgy gondolta, hogy figyelni kell még a nemrég szabadult papra. Meg is keresték Károlyi grófnál Csurgón. A rendőrhadnagy egy hivatalos rendeletet olvasott fel előtte, melynek értelmében felsőbb engedély nélkül nem hagyhatja el és nem változtathatja meg lakhelyét. Pados nem háborodott fel, inkább engedett és megfogadta, hogy „*teljesíti a parancsokat*”. Bár nem tagadta meg és nem is szégyellte azt, amit a szabadságharc alatt tett, leveléből az olvasható ki, hogy szeretné, ha az élete egyenesbe jönne és végre nyugodtan élhetne tovább hivatásának.⁷⁶

Miután biztos állásában, Károlyi grófék udvarában a helyét megtalálta és a vallásoktatásban sok hasznos tapasztalatot szerzett, megfigyelte, hogy nincs olyan hittankönyv, amely a bibliai történeteket kisgyermeknek számára mesélné el, az ő értelmi szintjüknek megfelelő stílusban. Éppen ezért arra szánta el magát, hogy egy ilyen könyvet írjon a Biblia ószövetségi részéből. A három ifjú gróf – Gábor, Tibor, István⁷⁷ – tanítása során jött rá arra, hogy azzal a módszerrel, amit ő alkalmaz – röviden ismertetve a történeteket, rávilágítva a lényegre – nagyobb eredményt ér el az ifjagnál, mint egy másik hittankönyvvel, amely kérdésekre épít és olyan válaszokra, amelyek a gyermekek számára többnyire érthetetlenek. Miután könyve elkészült, megkérte a püspököt, nézze át írását, vesse cenzúra alá teológiai szempontból, és amennyiben tartalmilag megfelelőnek találja, írja rá: „*A székesfehérvári püspöki hatóság jóváhagyásával*”. Az írás megfelelőnek találtatott, és Bibliai történeteim címmel közzéadásra került.⁷⁸

Károlyiéknál Pados nagyon jól érezte magát, a grófék befogadták, mégis, mikor a nagyhantosi plébánia megüresedik, azért könyörög feletteséhez – a gróf ajánlásával –, hogy engedje neki elfoglalni azt. Könyörgése meghallgatásra talált, és a nagyhantosiak nagy örömmel elfoglalhatta a fiatal pap a plébániahivatalt. De ismét baj történt. Valaki igazságtalanul megvádolta, valószínűleg császár- illetve királyellenes dolgokkal, hisz úgy védekezik, hogy kijelenti: „*amióta szabadságomat és állásomat visszanyertem, csupán a tudományoknak és az olvasásnak szenteltem életemet, és nem érdemeltem meg, hogy a csak nemrég elnyert javadalmamtól megfossszanak*”⁷⁹. Mérgesen és kétségbeesve hivatkozik arra is, hogy ő már tetteiért egyszer kegyelmet kapott Ófelségétől. Mivel szerinte méltatlan dolog az, ami vele történt, ezért azzal a kéréssel fordul a püspökhöz, vizsgálja ki alaposan ügyét s tegyen igazságot. De minden hiába. Bár a püspök írt a kormányzósághoz, a nagyhantosi plébániát mégis fel kellett adnia. A hantosiak elkeseredettségükben petíciót nyújtottak be a pap maradásáért, és hiába kérte a helyi gróf is Pados maradását, nem értek el eredményt. A helybeliek felháborodása azt is bizonyítja, hogy a papi teendőit jól látta el, fiatalságával, lendületével magához vonzotta a kis község híveit. A nagyhantosiak így írnak róla: „*szeretett és tisztelt... leglelkiosmeretesebb buzgó és ájtatos eljárása, a gyermekek vallásos oktatása és igazi szívből származott lelkünk vigasztaltatása, ... szíves fáradozása a sarjadozó gyermekeink szívökben a legjobb vallásos előmennel igen szép reménnyel oly rövid idő alatt máig koronázta*”.⁸⁰

De mint írtam, hiába a kérés, petíció, Padosnak fel kellett adnia ezt az állását, és másik után kell néznie. Ismét Károlyi grófnál talált menedékre, és a gróf úr valóban nagyon szívesen vissza is fogadta, hisz Nagyhantásra is csak nehezen engedte el.⁸¹

4.2. ORVOSI TANULMÁNYOK

1855. március végétől került vissza a grófék alkalmazásába mint nevelő, de 1862 júliusában az ifjú gróf leérettségizett, ezzel tehát máshol kellett munkát keresnie. Pados János arra gondolt, hogy magánstátust (statum privatum) kérve, természettani tanulmányokkal kezd el foglalkozni. Valószínű, hogy apjától örökölte ez irányú érdeklődését, és ezért kívánt orvosi tanulmányokat folytatni. Mivel a tanulásban az egyházi feladatok végzése akadályozná, ezért kéri felmentését minden ilyen nemű feladat alól, de megígéri felettesének, hogy ezután is úgy fog élni, mint egy pap, valamint vallását továbbra is buzgón és őszintén kívánja gyakorolni. A felmentést 1862. június 5-én megkapta. Felvételt nyert a Magyar Királyi Tudományegyetemre. Tanulmányait mindvégig nagy elhatározottságban végezte és 1867-ben sikeresen elnyerte a diplomát. Ezután engedélyt kér arra, hogy az orvosi és az egyházi hivatását egyidejűleg gyakorolhassa. Nem ő lenne, ha kérését nem támasztaná alá példákkal is.⁸² Levele végén még arra kéri felettesét, hogy írjon számára egy ajánlólevelet, mivel orvostudományi tanulmányait külföldi egyetemeken szeretné folytatni annak érdekében, hogy tudását tökéletesíthesse.⁸³ Erről a merész tervéről azonban Jekelfalusy Vince fehérvári püspök hallani sem akart, így egy találkoztól beszélt meg vele Pesten, ahol lebeszélte az ifjú orvost külföldi tanulmányútjáról. Hogy miért tette ezt a püspök, nem tudni. Annyi azonban bizonyos, hogy Pados engedett, de ezt a döntését egész életében sajnálta és fájalta.⁸⁴

4.3. ÚJRA PLÉBÁNOSKÉNT

Így tehát, hogy tanulmányainak folytatásáról lemondott, felajánlotta szolgálatát az anyaszentegyháznak, illetve az egyházmegyének. A püspök kinevezi Zsámbékra plébános helyettesnek. Nem sokkal később megüresedik a plébániahivatal. Pados kéréssel fordul Jekelfalusyhoz: ajánlja be őt a plébánia és a javadalom elfoglalására. Ennek érdekében még egy önéletrajzt is ír a gazdasági minisztériumba, alátámasztva azt, hogy ő alkalmas lenne a zsámbéki plébánia betöltésére. Az önéletrajz szakmai jellegű. Megemlíti eddigi szolgálati helyeit, a püspöki szertaróságot, a bogdányi káplánságot, a szentszéki jegyzőséget, valamint a nevelő állását, tudományos elfoglaltságait.⁸⁵

Nem csak Pados, hanem Jekelfalusy püspök úr is mindent megtesz azért, hogy az ő támogatott papja kapja meg a zsámbéki plébániát. A helyre azonban az ő papján kívül még ketten pályáznak, de a püspök Padosról nyilatkozik a legkedvezőbben.⁸⁶

A miniszter az első helyen ajánlott, negyvenhét éves Pados Jánost fogadja el, és iktatja be Zsámbék nagyközség plébánosának Goxony György – korábbi plébános – székesfehérvári kanonokká való kinevezése után.⁸⁷

Pados elfoglalja tehát a plébániát, de orvosi címét is meg kívánja őrizni. Ezért is ír felháborodva püspökének, amikor az Egyházmegyei Hivatal doktori címét teljes egészében negligálja. Főként azért érintette rendkívül érzékenyen a dolog, mivel ő ezt a tudományos fokozatot, mint írja, „nem hízélgéssel, vagy más visszatetsző mesterkedésekkel, hanem tudományok végzésével és fáradhatatlan munkássággal érdemeltem ki.”⁸⁸ Éppen ezért kéri, hogy hivatalos levelezésekben őrizték meg képesítésének dízét és tiszteletét, mivel ő is erre törekszik. Ezzel talán számunkra is világossá válik, hogy valóban kemény munkával szerezte meg diplomáját, de annál nagyobb szeretettel viseltetik ezen szakmája iránt is.⁸⁹ Valamint,

A zsámbéki plébániára folyamodók ismertetése és kijelölése.				
Folyó szám 1867	Saláti és husz. szám alá nem kerülve	Kora	Lehírpásztori vagy más pályán töltött évek száma	Észrevétel
1.	Pados János helyes zsámbéki plébános helyettes.	47 év	Egyházmegyei hivatalnok, káplán 1849. tolti alvászai szinten működés és orvosi tudománnyal foglalkozott, kinevezés előtti lelkipásztori és közhatalnok, majd állomási áron 1855-ben az akkor polgári kerületnek káplán helyén lépett.	Hittérkép, általános jellemzés, feljegyzés, konvokáció, kitüntető tudományok pap. és a zsámbéki nagy körök közvetítésénél szívesen vesz részt.
2.	Horváth József Wilmos, amsz. ha. nének, aligazságra helyes plébános	71 év	Egyházmegyei hivatalnok és papnok de aligazságra és ing. plébános 1851. alapszám 1845 óta.	Te szívesen és elölthetőséggel javadalmazást és kinevezést szívesen vesz, azaz az elölthetőséggel előrelátás.
3.	Jekelfalussy József hisz. ing. pléb. 1867	49 év	Egyházmegyei hivatalnok és káplán 1849. ing. plébános 1855 óta.	Te lelkipásztori és szívesen, az orv. dolgozatok is fontos.
<p>Zsámbéki hírváróss. November 1-jén 1867.</p> <p>Jekelfalussy Vince lelkész és ügyvéd.</p>				

A ZSÁMBÉKI PLÉBÁNIÁRA – AHOL PADOS JÁNOS HELYETTES PLÉBÁNOS VOLT – FOLYAMODÓK ISMERTETÉSE ÉS KIJELÖLÉSE

Őt „megismerve”, bátran mondhatom, hogy nem is kérdésből kéri ki magának azt, hogy a doktori címét a levelezésben használják, hanem valóban munkájának megbecsülése miatt kéri erre a hivatalt. Ez a kis kellemetlenség azonban nem változtatja meg a püspök és Pados barátságos, jó viszonyát. Feltehetőleg Jekelfalussy Vince püspök azért is támogatja ilyen szívesen a mi papunkat, mivel, hasonlóan Padoshoz, ő is részt vett az 1848/49-es forradalom és szabadságharcban. Ezért talán sorstársi kötelességének is érezhette, hogy segítse Pados rögzös életútját egyengetni.

Zsámbéki kinevezése után megfelelő és megbízható munkáját látva a püspök bátran rá merte bízni a bicskei egyházkerület diakónusi feladatát is. Pados ezt a feladatot is kitörő örömmel fogadja, melyet rögtön továbbít is felettese felé.⁹⁰ Ez a kinevezés is azt bizonyítja számunkra, hogy feladatait lelkiismeretesen, precízen végezte. Plébánosi ideje alatt csupán egyházi jogi problémáival fordult püspökéhez két ízben. Itt köszönnek vissza tanulmányi nehézségei a kánonjoggal kapcsolatban. Mindkét esetben házassági jogi kérdéssel fordul a püspökhöz segítségért, mert nagyon nehezen tud eligazodni a jognak ösvényein. Munkájára tehát az jellemző: ha valamit nem tud biztosan, annak a kérdésnek utánajár, és nem teszi félre a dolgot, illetve nem tesz olyat, amit az egyházi tanítás ne fogadna el.⁹¹

Papi teendői mellett mégis hagy időt arra, hogy kedves időtöltésének, a természettudományokkal való foglalkozásnak hódolhasson. Tudását folyvást frissíteni kívánja. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint egy következő levele, melyben leírja, hogy 1869. szeptember 5-én kerül sor Fiumében a két-három hétig tartó orvosi és természettudományi kongresszusra, és melyen – természetesen csak püspöke beleegyezése után – szeretne részt venni. Közli továbbá, hogy mindez nagyon felüdítő, hisz munkája kissé kifárasztja. Az ügy érdekében Pados mindent kész volt megtenni, még helyettesről is gondoskodott távollétének idejére. Mindez bizonyítja rendkívüli elszántságát. A püspök enged szeretett és pártfogolt papjának, így Pados eljuthat a kongresszusra, amelyen ismét kibővítheti természettudományi, orvosi tudását.⁹²

Hatévi plébániai szolgálat után – 1872-ben – lemondott az akkor annyira óhajtott és kívánt zsámbéki hivataláról. Hogy mi történt? Mi előzte meg a lemondását? Az akkori egyházpolitikai helyzet. Nem tudott együttműködni az ebben az időben uralkodó egyház eszmékkel. Természetesen mindehhez az is hozzájárult, hogy mint bizottsági jegyző részt vett a katolikus autonómia-mozgalomban. Láttá annak a vergődését, a vitákat, az eredménytelenségeket. Az autonómia megvalósítására már 1848-ban történtek kísérletek. Ez az autonómia abból állt volna, hogy a hitbeli kérdésektől eltekintve a katolikus érdekeket – vagyon, iskolák, templomok, intézmények, alapítványok, társulatok – egy klerikusokból és világiakból álló bizottság vette volna kezébe. Ezt a javaslatot azonban a Tisztelt Ház elutasította. Ez azt jelentette a katolikus egyház számára, hogy eddigi alkotmányos privilégiumait elveszítette – az 1848. évi XX. törvénycikknek köszönhetően –, de kiszolgáltatottsága megmaradt azzal a különbséggel, hogy a főkegyúri joggal nem a király rendelkezett, hanem a kormány.⁹³

Az egyház bármit is tett a kérvények benyújtása, a kompromisszumos tárgyalások nem vezettek eredményre. Pados a kiegyezés utáni autonómia mozgalomba kapcsolódott be. Ekkor, a kiegyezés után reményteljesebbnek látszott a helyzet arra, hogy megvalósulhasson az áhított önkormányzat, amelynek ügyét Eötvös József elevenítette fel. 1870-ben nyílt meg az autonómia kongresszusa, ezt azonban már megelőzték bizonyos tervezetek, amelyeket a püspöki kar dolgozott ki. Ezek viszont szintén eredménytelennek bizonyultak. Sajnos a kongresszus sem járt nagyobb sikerrel. Szenvedélyes viták kerekedtek, amelyekben az egyháziak egymás javaslatait, felfogását támadták. A katolikus autonómia mozgalma ebben a fázisában megbukott.⁹⁴ Padost elkésérítette mindaz, amit látott és tapasztalt a magyar egyház életében. Teljesen magába roskadt attól, hogy nem tudtak az egyházon belül liberális reformokat keresztülvinni. Úgy döntött, visszavonul az egyházi és polgári hivataloktól.

540
892 szám.

Magyar ország

veszprémi egyházmegye

Halálozási bizonyítvány.

topolexai
Felsővár

Kivonat a nemestörvényi római katolikus plébánia Halottak-anyakönyvéből. (ik kötet, ik

1892 ik, azaz ezernyolczszáz kilencvenkettő ik év, június hó, 22 ik nap.)

A meghaltnak											
Felj. szám	Halálhosi év, hó, nap	Nevé, valamint atyjának és anyjának, vagy pedig hiteltársának neve s polgári állása	Születés és lakhelye, utca, házszám	Neme, férj né	Életkora	Vallás	Voit betegsége vagy más halálneve	Részesült-e a végzetesedgokban?	A temetés helye, ideje	A becsentel lelkén neve és hivatala	Eszrev
35.	1892. június 22.	Dr. Pados János felhármegyei alvász, orvosdoktor, biskopus	Duna-Földvár	férfi	72 éves	Rk.	húggyal	igen	N. Törvényi június 25.	Ny. Dunst. János kerkeshelyi apát-plébános	

Melyeket ig. találván és ide pontosan átírván, ezen anyakönyvi kivonatot sajátkezű aláírással és a lelkesi hivatalos pecséttel megerősítve kiadtam.

Kelt N. Törvényi 1892. évi június haván 20.án.

Pados János helyettes

PADOS JÁNOS HALÁLOZÁSI BIZONYÍTVÁNYA

4.4. IRODALMI MUNKÁI

Már előrevetítettük, hogy Pados János visszavonulva éli le további éveit, de mielőtt rátérnénk ezekre az évekre, meg kell említenünk irodalmi munkásságát is. Kedvelte az útleírásokat, papi hivatásából adódóan több szentbeszédet is megjelentetett, sokat fordított és különböző folyóiratokba is írt cikkeket. Az első megjelent írása egy szentbeszéd volt, melyet IX. Pius pápa által meghirdetett jubileum alkalmával mondott el a székesfehérvári főtemplomban, 1847-ben, a böjti időszak egyik vasárnapján. Ez a prédikációja Egyházi beszéd címmel jelent meg Székesfehérváron.⁹⁵

Következő írása már tanítói éveéhez kapcsolódik. Károlyi grófék alkalmazásában állt egy másik nevelő is, Kovács Károly. Mikor a nevelő elhalálozott, őt kérték meg arra, hogy írja meg és mondja el a gyászbeszédet a temetőben. Gyászbeszédéből a püspöknek is küldött pár példányt. Írásának címe, amely 1853-ban készült a sajnálatos eseményre: A hit szava.⁹⁶

Ezt követte egy újabb egyházi beszéd, az 1854-ben Pesten megjelent A keresztény hit szerzője című. A mű Jézus Krisztussal, a keresztény vallás „alapítójával”, a Szentháromság-gal foglalkozik.⁹⁷

Már a börtönéveinél említettük, hogy Pados több ízben fordította külföldi írók műveit magyarra. Nem tudni, hogy mennyit fordított át magyar nyelvre, de kettő jelent meg közülük. Az egyik Pesten 1856-ban. Ez volt Montesquieu-tól A rómaiak nagysága és hanyatlása. A másik pedig a Machiavelli tollából származó Értekezések Titus Livius római történetcímek X első könyve fölött, című munka. Ebben pár szóban ajánlja művét azoknak az embereknek, akik Magyarország függetlensége mellett mindig bátran kiálltak és küzdöttek annak megvalósulásáért.⁹⁸ Életrajzírással is megpróbálkozott, meghozza egy jeles történelmi személy, Szécsény Pál kalocsai érsek életrajzát tárta az érdeklődők elé. A mű előszavában leírja, hogy ez a munka cseppet sem volt könnyű, mivel az anyagok beszerzése nehezen ment. Kéri továbbá, hogy a bírálatokat közöljék vele, mert szívesen vesz mindennemű történelmi helyesbítést, de csak olyan embertől fogadja el a kritikát, aki nem „fitymálva”, hanem újabb adatokkal gazdagítva keresi meg.⁹⁹

Mint azt fentebb említettük, Pados kedvelte az útleírásokat. Két útinaplója maradt ránk. Most csak az egyiket említeném meg, a másiktól a későbbiekben tesztek említést, Úti jegyzetek levelekben című írását, amelyet az egyik tanítványának, az ifjú grófnak – gr. Károlyi Istvánnak – írja „baráti emlékül”. Az utazáson a három ifjú gróft kellett elkísérnie Olaszországba édesanyjukhoz, majd a grófné csatlakozása után tovább folytatták útjukat Európa más országaiba. Olaszországi körútjukon (Velence, Pádva, Milánó, Palermo, Róma, Bologna...) találkozott olyan magyarokkal is, akik Garibaldi segítségére siettek éppen. Az olasz élmények közül mégis Róma volt az, ami leginkább megragadta lelkét. Ezután Németország és Svájc következett. Németországban egyszer majdnem bezárták egy sírcsarnokba, mert annyira bele volt mélyedve egy sírfelirat olvasgatásába, hogy nem vette észre az ajtó zárását. Szerencséje volt, hogy dörömbölését meghallotta az őr és kiengedte.¹⁰⁰ A svájci körutazás után pedig az utolsó állomás, a szabadság városa, Párizs következett. Utazgatása a Károlyi családdal 1856-tól 1859-ig tartott, melynek élményeit e könyve rögzíti. Utolsó művének megírása már a visszavonultság éveire nyúlik át, ezért azt a következő fejezetben tárgyaljuk.

4.5. A VISSZAVONULTSÁG ÉVEI

1872-ben egy igen szép, de annál eldugottabb helyet keres további életének színhelyéül, Nemestördemicet. Ez a kis falu Zala megyében található, festői környezetben, közel a Balatonhoz, a Badacsony tövében. Ezekben az években birtoka csekély jövedelméből és orvoslásból élt. Kapcsolata a helybeliekkel igen bensőséges volt. Buzgó papként és lelkiismeretes, segítőkész testi-lelki orvosuként maradt meg emlékeztükben. De nem sokkal a letelepedés után, még 1872-ben, egy olyan tanulmányútra indult, amelyre már a tudományegyetem elvégzése után kész lett volna felkerekedni. Bejárta a kontinens neves egyetemeit, érintve Törökországot, Németországot, Dániát, Svédországot, Norvégiát, Finnországot és Oroszországot. Útján serényen jegyzetelte a legfontosabb eseményeket, történeteket, ismereteket, és hazatérően tanulmányi útjáról, könyvet írt Utazási napló címmel, amelyet 1890-ben adtak ki Budapesten.¹⁰¹ Ebben az időben több cikket is megjelentetett mind egyházi, mind tudományos témákban. Egyházi vonatkozású cikkei a Religioiban jelentek meg többnyire névtelenül vagy P. J. monogrammal ellátva.

A Religio és Nevelés című lapban jelent meg írása 1848-ban, amelyben bírálja az akkori középiskolai oktatási törvényt. A középiskolai órarend szerinti hittanoktatás mellett érvel az újságban.¹⁰² Nagyon jelentősek a természettudományos írásai, melyekben nagy szakértelemmel ír különféle betegségekről. Ezek a cikkek a Gyógyászat című lapban jelentek meg, amely igen népszerű volt a kor orvosai, illetve természettudósai körében.¹⁰³

A nemestördemici évekről nem maradt fenn számottevő irat. Bizonyára valóban csendesen, visszafogottan élt, segítve a helybelieket bajaik orvoslásában. Püspökével levelet csupán halálának évében váltott 1892-ben. Ezt a levelét azonban már nem ő írta, hanem csak diktálta. A levélben tájékoztatja felettesét nyomasztó egészségi állapotáról: egyik szemére teljesen megvakulva fekszik betegágyában, és sajnálatos módon már nem tudja magát fenntartani. Kéri ezért teljes „*alázattal és tisztelettel*” püspökét, hogy mivel jövedelemforrásai (birtokfenntartás, orvoslás) elapadtak betegsége miatt, segítse őt ki segéllyel. Levele végére azt íratja: „*reményem nem leszek sokáig... Méltóságodnak terhére*”. Ez a sor bizonyára azt erősítheti meg bennünk, hogy ez a mindig tanulni kész, utazásokat kedvelő ember nagyon nehezen viselte gyöttrő betegségét. A segélykérő levelet 1892. május 21-én fogalmazta és a megsegítés nem sokkal később meg is érkezett, hiszen május 29-én mond érte „*őszinte szívvel*” köszönetet.¹⁰⁴ Sajnos a segély már nem tudott segíteni megfáradt, beteg testén, mert 1892. június 22-én, hetvenkét évesen tüdőgümőkórban meghalt. Temetésére június 25-én került sor Nemestördemicen.¹⁰⁵

Pados János egyházi és neveléstudományi könyveit az általa igen kedvelt szolgálati helyének, Bogdánynak káplánjaira hagyta. Ezekről a könyvekről külön jegyzéket is készített, valamint pénzt is hagyott arra, hogy a könyveknek szekrényt vásároljanak. Bizonyos Lénárd Ernő, keszthelyi ügyvéd foglalkozott a pap hagyatéki ügyeivel. A könyvek végül a bogdányi plébániára kerültek.¹⁰⁶

5. Összegzés

Így fejeződött be tehát egy kiváló ember, egy hitében megingathatatlan, orvostudományban jeleskedő pap, Pados János életútja. Számomra egy igaz, egyenes embernek mutatkozott, akinek igazságérzete nem tűrte az elnyomást, és aki mindig, minden időben kiállt tettei, gondolatai mellett. Személyén keresztül megismerkedhettünk a kor haladó, liberális értelmiségi körének felfogásával, életszemléletével – főként, ami az 1848/49-es forradalom és szabadságharc értékelését tekintti. Pados életének bizonyos szakaszai tipikusnak mondhatóak, azonban rendkívüli egyénisége olyan sajátos dolgokat hozott életébe, amelyek valóban említésre méltóak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AMBRUS JÓZSEF (szerk.): *Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban részt vett római és görög katolikus paphonvédek albuma*. Nagyikinda, 1892.
- A székesfehérvári egyházmegye jubileumi névtára*. 1977. Székesfehérvár, 1977.
- BARSI JÓZSEF: *Utazás ismeretlen állomás felé 1849–1856 és Berzsényi Lénárd rajzai*. Budapest, 1988.
- BOROSS MIHÁLY: *Élményeim*. II. kötet. Székesfehérvár, 1882.
- BOROSS MIHÁLY: *Gyászlapok a magyar szabadságharc történetéből*. Székesfehérvár.
- ELMER ISTVÁN (szerk.): *A haza, az egyház és a trón érdekében*. Budapest, 1999.
- ERDŐS FERENC: *Forradalom és szabadságharc Fejér megyében (1848–1849)*. Székesfehérvár, 1998.
- HERMANN EGYED: *A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és abszolutizmus idején*. Gödöllő, 1932.
- HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Budapest, 1996.
- HORVÁTH JÓZSEF (szerk.): „Akit szolgáltatok egy árva hon volt...” Közlemények Székesfehérvár történetéből. Székesfehérvár, 2000.
- LAUSCHMANN GYULA: *Székesfehérvár története*. III. kötet. Székesfehérvár, 1995.
- MACHIAVELLI: *Értekezések*. Pest, 1862.
- MAGONY IMRE: *Székesfehérvár nemzetőrei 1848-ban*. Székesfehérvár, 1998.
- PADOS JÁNOS: *A hit szava*. Székesfehérvár, 1853.
- PADOS JÁNOS: *A keresztény hit szerzője*. Pest, 1854.
- PADOS JÁNOS: *Egyházi beszéd*. Székesfehérvár, 1847.
- PADOS JÁNOS: *Szécsény Pál kalocsai érsek életrajza*. Pest, 1862.
- PADOS JÁNOS: *Uti jegyzetek*. Levelekben. Pest, 1863.
- PADOS JÁNOS: *Utazási napló*. Budapest, 1890.
- PAUER JÁNOS: *Historia Dioecesis Albaregalensis ab erecta sede episcopali 1777–1877*. Székesfehérvár, 1877.
- SOMORJAI ÁDÁM – ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *A katolikus egyház Magyarországon*. Budapest, 1991.
- SZÁNTÓ KONRÁD OFM.: *A katolikus egyház története*. II. kötet. Budapest, 1988.
- SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. I. kötet és X. kötet. Budapest, 1905.
- TÁLAS GÉZA: Barsi József emlékezete. *Vigilia* 1962/3. szám.
- ZAKAR PÉTER: *A magyar hadsereg tábori lelkeszei 1848–49-ben*. Budapest, 1999.
- ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *Magyarország és a Szentsek*. Budapest, 1996.

JEGYZETEK

- ¹ SzfvPL – No. 5268. csomó – 70/1853. akta
- ² SOMORJAI ÁDÁM – ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *A katolikus egyház Magyarországon*. Budapest, 1991. 65.
- ³ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Budapest, 1996. 50–416. valamint SZÁNTÓ KONRÁD OFM.: *A katolikus egyház története* II. kötet. Budapest, 1988. 398–415. továbbá: ELMER ISTVÁN (szerk.): *A haza, az egyház és a trón érdekében*. Budapest, 1999. 7–33., 167–169.
- ⁴ Lásd az előző jegyzetekben megadott forrásokat.
- ⁵ Lásd az előző jegyzetekben megadott forrásokat.
- ⁶ Hermann: i. m. 191.
- ⁷ Elmer: i. m. 167–169.
- ⁸ Lásd a 3. lábjegyzetben.
- ⁹ Hermann: i. m. 352. p. és 416.
- ¹⁰ MÓZESSY GERGELY: A székesfehérvári egyházmegye 1848/49-ben. In Horváth József (szerk.): *„Akit szolgáltatók egy árva hon volt...”* Közlemények Székesfehérvár történetéből. Székesfehérvár, 2000. 195–213.
- ¹¹ Az előző püspök, báró Barkóczy László, 1847. december 13-án hunyt el.
- ¹² SULYOK JÁNOS IGNÁC: Karner Antal. In *A székesfehérvári egyházmegye jubileumi névtára 1977*. Székesfehérvár, 1977. 99.
- ¹³ SzfvPL Iktatókönyv 1848. évi 667, 756, 772, 795 és 1849. évi 266. akták.
- ¹⁴ PAUER JÁNOS: *Historia Dioecesis Albaregalensis ab erecta sede episcopali 1777–1877*. Székesfehérvár, 1877. 337–340.
- ¹⁵ MAGONY IMRE: *Székesfehérvár nemzetőrei 1848-ban*. Székesfehérvár, 1998. 32.
- ¹⁶ ERDŐS FERENC: *Forradalom és szabadságharc Fejér megyében (1848–1849)*. Székesfehérvár, 1998. 136.
- ¹⁷ Erdős: i. m. 135. és LAUSCHMANN GYULA: *Székesfehérvár története* III. kötet. Székesfehérvár, 1995. 145–146. ill. 202–203.
- ¹⁸ LAUSCHMANN GYULA: *Székesfehérvár története*. III. kötet. Székesfehérvár, 1995. 204.
- ¹⁹ Lauschmann i. m. 204.
- ²⁰ ÚFALUSSY GUSZTÁV OTTÓ: Farkas Imre. In *A székesfehérvári egyházmegye jubileumi névtára*. Székesfehérvár, 1977. 101, 103.
- ²¹ Mózessy: i. m. 195–213.
- ²² SzfvPL – No. 453. csomó – 338/1848; 712/1848. akták és No. 454. csomó – 110/1849. akta.
- ²³ ADRIÁNYI GÁBOR: A magyar egyház és a Vatikán 1848–1918. In Zombori István (szerk.): *Magyarország és a Szentsek kapcsolatának ezer éve*. Budapest, 1996. 213.
- ²⁴ A források leggyakoribb névváltozata, de előfordul Manszbarth, Mausbarth, Mauszbarth alakban is.
- ²⁵ MÓZESSY GERGELY: A székesfehérvári egyházmegye 1848-49-ben. In: Csurgai Horváth József (szerk.): *„Kit szolgáltatók egy árva hon volt...”* Székesfehérvár, 2000. 203.
- ²⁶ SzfvPL – No. 5293B csomó. továbbá BOROSS MIHÁLY: *Élményeim* II. Székesfehérvár, 1882. 176.
- ²⁷ SzfvPL – No. 5100 csomó. továbbá KÖNIG MÓR: Streith Miklós emlékezete. In: Boross Mihály: *Gyászlapok a magyar szabadságharc történetéből*. Székesfehérvár, ( ), 61–96.
- ²⁸ SzfvPL – No. 5295A csomó.
- ²⁹ König: i. m. 67.
- ³⁰ TÁLAS GÉZA: Barsi József emlékezete. *Vigília* 1962/3. szám. 150–153. valamint SZINYEI JÓZSEF: *Magyar trók élete és munkái*. I. kötet. Budapest, 1905. 611–614. hasábk.

- ³¹ SzfvPL – No. 4640B csomó.
- ³² HERMANN EGYED: *A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idején*. Gödöllő, 1932. 31, 39.
- ³³ SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. X. kötet. Budapest, 1905. 86. hasáb.
- ³⁴ SzfvPL – A felszentelt kispapok okmányai: Pados János keresztlevele, mely a szemináriumi felvételhez bizonyítja az ifjú megkeresztelt voltát; Az okmányt 1836. augusztus 19-én állította ki Egyed András dunaföldvári plébános. (Nincs levéltári jelzete.)
- ³⁵ SzfvPL – No. 5268. csomó – 828/1840. akta. (A fiút Pegonyi Sándornak hívták.)
- ³⁶ SzfvPL – No. 5268. csomó – 70/1853. akta.
- ³⁷ Szinnyei: i. m. 86. hasáb.
- ³⁸ SzfvPL – A felszentelt kispapok okmányai: Joannes Pados: Testimonium Scholasticum; Kelt: 1836. július 31.
- ³⁹ Mózcsey Gergely (a SzfvPL igazgatója) szíves közlése alapján.
- ⁴⁰ Protocolium Lycei Episcopalis Alba Regalensis ab anno scol 1831/2–1860.: Relatio super Profectu Theologorum In Lyceo Episcopali Alba-Regalensi Sem. 1–2. 1836/7. Évfolyamtársai: Jents Carolus, Kanda Josephus, Koller Johannes, Pongrácz Michael, Schöner Carolus. Érdeklődésként említeném meg itt azt, hogy szeminarista társa volt Pauer János, valamint egy később szintén meghurcolt pap, Lenzsér Ignác volt előbb szeminarista társa, majd tanára
- ⁴¹ SzfvPL – No. 5268. csomó – 413/1841. akta. (Bileszky Imre plébános levele a fehérvári szeminárium számára; 1841. tavaszhoz 30-án.)
- ⁴² Protocolium Lycei Episcopalis Alba Regalensis ab anno sclo. 1831/2–1860. : Relatio De Circulis Alumnorum Seminar Alba-Regalensis – Joannes Pados iratai.
- ⁴³ Szinnyei i.m. 86. hasáb.
- ⁴⁴ SzfvPL – No. 5268. csomó – 574/1841. akta „... szentnek tartom a nevelő hivatását, kitől függ a kezeire bízott növendékből jó keresztényt és jó embert, királyhoz híű és nemzetnek hasznos polgárt teremteni...” és SzfvPL – No. 5268. csomó – 574/1841. akta (200 pengő volt éves fizetése).
- ⁴⁵ AMBRUS JÓZSEF (szerk.): *Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban részt vett római és görög katolikus paphonvédek albuma*. Nagykikinda, 1892. 121.
- ⁴⁶ Szinnyei: i. m. 86. hasáb. A „szentszéki jegyző” címet viselte következő leveleiben: SzfvPL – No. 5268. csomó 554/1848; 679/1848; 235/1849; 422/1849 akták.
- ⁴⁷ SzfvPL – No. 5268. csomó – 554/1848. akta „Eltökélém magamban a törvény által rám rótt, s hazafiui érzéssel megegyező kötelességemnek, erőm, s tehetségemhez képest megfelelni.” E levele 1848. július 29-én íródott.
- ⁴⁸ Ambrus: i. m. 121–122.
- ⁴⁹ ZAKAR PÉTER: *A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848-49-ben*. Budapest, 1999. 76.
- ⁵⁰ Zakar: i. m. 86–87.
- ⁵¹ Zakar: i. m. 67–69.
- ⁵² Zakar: i. m. 70.
- ⁵³ Zakar: i. m. 78–79.
- ⁵⁴ Ambrus: i. m. 122.
- ⁵⁵ SzfvPL – No. 5268. csomó – 235/1849. akta.
- ⁵⁶ SzfvPL – No. 5268. csomó – Sz.n./1849. akta.
- ⁵⁷ BARS JÓZSEF: *Utazás ismeretlen állomás felé 1849–1856 és Berzsenyi Lénárd rajzai*. Budapest, 1988. 358.
- ⁵⁸ Ambrus: i. m. 122. valamint SzfvPL – No. 5268. csomó – 422/1849. akta.
- ⁵⁹ Ambrus: i. m. 122.
- ⁶⁰ *Magyar Hírlap*, 1850. február 10. 309.
- ⁶¹ SzfvPL – No. 5268. csomó – 52/1850. akta (a fenn idézett levél száma).
- ⁶² Mózcsey: i.m. 207.

- ⁶³ SzfvPL – No. 5268. csomó – 52/1850. akta.
- ⁶⁴ Barsi: i. m. 358.
- ⁶⁵ Barsi: i. m. 119–120.
- ⁶⁶ Barsi: i. m. 121.
- ⁶⁷ Barsi: i. m. 129.
- ⁶⁸ Barsi: i. m. 131.
- ⁶⁹ Barsi: i. m. 164. (A fordítás nem jelent meg nyomtatásban.)
- ⁷⁰ *Magyar Hírlap*, 1852. augusztus 25. 4059.
- ⁷¹ Barsi: i. m. 169.
- ⁷² SzfvPL – No. 5268. csomó – 70/1853. akta.
- ⁷³ SzfvPL – No. 5268. csomó – 272/1853. akta.
- ⁷⁴ SzfvPL – No. 5268. csomó – 587/1853; 631/1853. akták.
- ⁷⁵ Mózcsey: i. m. 195–213.
- ⁷⁶ SzfvPL – No. 5268. csomó – 849/1853. akta.
- ⁷⁷ Ambrus: i. m. 122.
- ⁷⁸ SzfvPL – No. 5268. csomó – 304/1854; 952/1854. akták.
- ⁷⁹ SzfvPL – No. 5268. csomó – 210/1855. akta.
- ⁸⁰ SzfvPL – No. 5268. csomó – 994/1854; 210/1855; 234/1855. akták. A nagyhantosiak levelét (491/1855) maga gróf Zichy Pálné – szül. gr. Kornis Anna – fogalmazta meg a püspöknek. Levelét a gróffal együtt Pados „igen buzgó hivei” is aláírták.
- ⁸¹ SzfvPL – No. 5268. csomó – 530/1855. akta.
- ⁸² SzfvPL – No. 5268. csomó – 752/1862; 500/1867. akták. A példák, melyeket felhoz: Petrus Hungarus, aki III. Béla uralkodása alatt lett kalocsai érsek. Továbbá egy bizonyos Benedek nevű sebész Itáliából, ki nyitrai püspökké lett II. Lajos uralkodása alatt. Ellebodus Nicosius pedig, aki a padovai egyetemen tanulta az orvostudományt, Magyarországra érkezvén Pozsonyban gyógyított és egyben a pozsonyi káptalan tagja lett. Mátyás király idejéből említi meg Váradi Mihály szerzetest.
- ⁸³ SzfvPL – No. 5268. csomó – 500/1867. akta.
- ⁸⁴ Ambrus: i. m. 122. p.
- ⁸⁵ SzfvPL – No. 5268. csomó – 1050/1867; 1168/1867; 1389/1867. akták.
- ⁸⁶ SzfvPL – No. 5268. csomó – 1389/1867. akta. Pados János pályázóról szóló észrevételek: „hitbuzgó, szilárd jellemű, fedhetetlen erkölcsű, kitünő tudományú pap, ki a zsámbéki nagy községet legüdösebben tudná vezérelni”. A másik két pályázó: az egyik Horvatovszky Vilmos, címzetes kanonok, alesperes, ráckevei plébános, aki Padossal szemben életkorban már előrehaladott (72 éves). A másik folyamodó Szobovics Alajos (49 éves) hidegkúti plébános volt.
- ⁸⁷ SzfvPL – No. 5268. csomó – 1389/1867. akta. A hivatalos plébánosi kinevezésére a miniszteri papír Budáról 1867. december 4-én érkezett meg.
- ⁸⁸ SzfvPL – No. 5268. csomó – 46/1868. akta.
- ⁸⁹ SzfvPL – No. 5268. csomó – 46/1868. akta.
- ⁹⁰ SzfvPL – No. 5268. csomó – 467/1868. akta.
- ⁹¹ SzfvPL – No. 5268. csomó – 57/1869; 69/1869. akták.
- ⁹² SzfvPL – No. 5268. csomó – 127/1869. akta.
- ⁹³ ADRIÁNYI GÁBOR: A magyar egyház és a Vatikán. In Zombori István (szerk.): *Magyarország és a szentszék*. Budapest, 1996. 212.
- ⁹⁴ Adriányi: i. m. 216–217.
- ⁹⁵ PADOS JÁNOS: *Egyházi beszéd*. Székesfehérvár, 1847.
- ⁹⁶ PADOS JÁNOS: *A hit szava*. Székesfehérvár, 1853.
- ⁹⁷ PADOS JÁNOS: *A keresztény hit szerzője*. Pest, 1854.
- ⁹⁸ MACHIAVELLI: *Értekezések*. Pest, 1862. A pontos szöveg: „A fölséges nemzet nagyérdemű

képviselőinek kik Magyarország jogai önállása függetlensége és szabadságaért férfias nyíltsággal bátorsággal és állhatatossággal küzdöttek mély tisztelettel elismeréssel a fordító.”

⁹⁹ PADOS JÁNOS: *Szécsény Pál kalocsai érsek életrajza*. Pest, 1862.

¹⁰⁰ PADOS JÁNOS: *Uti jegyzetek*. Levelekben. Pest, 1863. Pontosán ezt írja a fenti incidenssel kapcsolatban: „bizony nem lett volna kedvem ezen magános sírcsarnokban, egész nap a halottakkal mulatni, s az egerekkel együtt ebédelni. Tehát sietve zörgeték, és még szerencsémre meghallották kopogásomat.” – i. m. 142.

¹⁰¹ Ambrus: i. m. 122. valamint Szinnyei: i. m. 87–88. hasábok.

¹⁰² *Religio és Nevelés*, 1848. november 26.

¹⁰³ Szinnyei: i. m. 87. hasáb. 1872-ben jelent meg cikke a nyavalyatörésről, 1873-ban több cikket is megjelentetett: a Sápáról; Baktériumok; Rostdaganatok és habarczok a méhben; Terhesség, születési akadályok; A méhühszögről; Hang-és szóláshiány címmel. 1874-ben pedig a Basedow-kórrol írt.

¹⁰⁴ SzfvPL – No. 5268. csomó – 949/1892; 1046/1892. akták.

¹⁰⁵ SzfvPL – No. 5268. csomó – Szn./1892. akta: Hivatalos halálozási bizonyítvány.

¹⁰⁶ SzfvPL – No. 5268. csomó – 1258/1892; 575/1894. akták.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Székesfehérvári Püspöki Levéltár (SzfvPL): A felszentelt kispapok okmányai.

SzfvPL – Protocolium Lycei Episcopalis Alba Regalensis ab anno sclo. 1831/2–1860: Relatio super Profectu Theologorum.

SzfvPL – Protocolium Lycei Episcopalis Alba Regalensis ab anno sclo. 1831/2–1860: Relatio De Circulis Alumnorum Seminarii Alba-Regalensis.

SzfvPL Iktatókönyv: 1848. évi 667,756,772,795. és 1849. évi 266. akta.

SzfvPL – No. 453. csomó – 338/1848; 712/1848. akták.

SzfvPL – No. 454. csomó – 110/1849. akta.

SzfvPL – No. 5268. csomó – 828/1840; 413/1841; 574/1841; 554/1848; 679/1848; 235/1849; 422/1849; 52/1850; 70/1853; 272/1853; 363/1853; 587/1853; 631/1853; 804/1853; 849/1853; 263/1854; 304/1854; 952/1854; 992/1854; 210/1855; 234/1855; 491/1855; 530/1855; 752/1862; 500/1867; 1050/1867; 1168/1867; 1389/1867; 1419/1867; 1441/1867; 46/1868; 106/1868; 139/1868; 467/1868; 57/1869; 69/1869; 127/1869; 40/1892; 949/1892; 1046/1892; 1258/1892; 21/1893; 575/1894; 258/1900; 2050/1900. akták. (Pados János aktái).

MÉSZÁROS CSABA

A katolikus autonómia életbe léptetésének kísérlete. 1848–1870

(1. rész)

Bevezetés

„Még egy-két elvi kérdésnek megnyugtató módon való végleges tisztázása van hátra, és mihelyt ez a rendezés minden félreértést eloszlat, főkegyúri jóváhagyással szentesíthető, és törvényhozási intézkedéssel törvénytárunkba becikkelyezhető lesz, az a katolikus autonómia, mely a maga nemében az egész világon páratlanul fog állani.”¹

Melichár Kálmán A katolikus autonómia Magyarországon című művének bevezető gondolatai jól szemléltetik azt a várakozást, mely XIX. század második felétől kezdődően a magyar katolikus autonómia-mozgalmat övezte. Ennek kapcsán az egész magyar katolikus világ lázban égett. A katolikus autonómia – azaz önkormányzat – az az intézmény, amelyben a világi hívek az egyház világi vonatkozású ügyeinek a papsággal egyetértésben való intézésére, az egyház jogainak és szabadságainak oltalmára, vagyonának biztosítására az isteni egyházkormányzat támogatására és megvédésére egyesülnek.² Az intézmény célja hazánk többi bevett felekezetéhez hasonló önkormányzat megszervezése a katolikus egyház számára az 1848. évi XX. törvénycikk valláseggyenlőségre vonatkozó elvei alapján.³

Az autonómiáért folytatott harc időszaka 1848-tól az 1917. évi, Apponyi-féle törvényjavaslattal záruló időszak. Ezen időszakot következőképpen lehet periodizálni:

- I. Az autonómia eszme felvetődésétől, a világosi fegyverletételig tartó időszak (1848–1849) – Ezután az alkotmányos élettel együtt az autonomikus törekvések is szüneteltek.
- II. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter kezdeményezésétől az első szervező kongresszusig tartó időszak (1867–1871).
- III. A kongresszustól a második szervező kongresszusig tartó időszak (1872–1902).
- IV. Törekvések az 1900-as évek első két évtizedében a kérdés törvényes rendezéséig (1902–1917).⁴

Dolgozatom témáját az önkormányzati törekvések első és második szakaszának története és annak problémaköre adja. Így, a mozgalom történetének ismertetése mellett, külön fejezetben kell szólnom a szervezés legfőbb akadályairól, mert csak ennek segítségével érthetjük meg a mozgalom kudarcainak okait. Az erdélyi mozgalommal azért kell foglalkoznom, mert ez tekinthető a magyarországi közvetlen előzményének, és mint ilyen, döntően befolyásolta a hazai törekvéseket. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter szerepe óriási a mozgalom szempontjából. Ő az, aki a primáshoz írt levelével a második szakaszt elindította. Így egyházpolitikai nézeteinek megvizsgálása szintén nélkülözhetetlen.

Az katolikus egyház és állam viszonyának történeti áttekintése

A XI–XVI. századig tartó időszak a katolikus vallás elterjedésének, megerősödésének és az állammal való békés együttélésének kora. Ennek a „barátságnak” három periódusát különböztethetjük meg: 1241-ig támogatják egymást, de azért mindkét fél igyekszik függetlenségét megőrizni. 1241 és 1403 között szinte teljesen egybeforrnak. A katolikus főpapság lesz az állam, a világi hatalom első a világi dolgokban is vezérlő osztálya, az alsópapság pedig a törvények egyik végrehajtója. Ugyanakkor az állam is mindinkább nagyobb befolyást – legtöbbször döntő befolyást – gyakorol az egyházi ügyekre. 1403-tól kezdve az állam a főpapi javadalmakat és vele a papságot szinte egyedül a maga céljaira használja fel.⁵

A rendiség kialakulását követő időszakban a katolikus klérus és tagjai kiváltságos testületként illeszkedtek a rendi társadalomba. A katolikus főpapok külön rendet alkottak, jelen voltak az országgyűlés felsőtábláján, a káptalanok pedig követküldési joggal és egy szavazattal rendelkeztek az alsótáblán. A katolikus papokat személyükben nemesnek tekintették, részt is vehettek a megyegyűléseken.⁶

Az Udvari Kancellária és a Helytartótanács két intézménye volt a közege a XIX. századig a királyi patronátusnak. I. Ferdinánd (1526–1564) már mindjárt a mohácsi vész után megszervezte a kancelláriát. A Bécsben működő szerv élén a kancellár és két alkancellár állt. Az egyik alkancellárt mindig az egyházi rendből kellett kinevezni, és a tanácsosok között is voltak egyháziak. A Helytartótanács, amely a nádor elnöklete alatt állott, két alosztállyal bírt: egy, a primási szék üresedése esetén egy idősebb megyéspüspök vezetése alatt álló, úgynevezett egyházi bizottsággal és egy tanügyi bizottsággal, amelyek a királyi patronátusból kifolyó ügyeket kezelték, javaslatokat és előterjesztéseket tettek.⁷

A reformáció után a katolikus államvallás előjogairól még rendelkeznek a törvények és a királyi dekrétumok, de ekkor már a protestánsok küzdelmeinek is sűrűsödnek a nyomai. Amilyen arányban enged az állam a protestánsok követeléseinek és helyezkedik előbb a viszonyosság, később a teljes vallásszabadság alapjára, azon arányban halványul el a jogcím is, hogy az állam befolyhasson a katolikus egyház ügyeibe. A jogok kötelességgel járnak, s a kötelességek megtagadása megszünteti a jogok élvezetét.⁸ A katolikusok vezetőinek aulikusága semmit sem tudott feltartóztatni a protestánsok egyre erősödő követeléseiből. Majd minden országgyűlésen vagy a belháborúkat követő békekötéseken újabb és újabb jogokat vívtak ki, a katolikus egyház pedig egyre szűkebb jogkörre szorult: jogainak egy részét a diadalmas protestantizmusnak volt kénytelen átengedni, más részét pedig a királyi patronátus jogcímén vonták el tőle.⁹

A XVII. század második felében új korszak jelentkezett, a felvilágosodás. Az egyházat tekintve az újabb kor legnagyobb és legveszedelmesebb vallási válságát váltotta ki. Racionalista gondolkodása semmiféle kinyilatkoztatást nem fogadott el, az emberi ész teljes függetlenségét hirdette, és a hitet tudatlanságnak minősítette. A kor uralkodó egyházpolitikai eszméje az állami abszolutizmusból fakadt. Az „államegyház” gondolata szerte Európában erősödött, de elsősorban a Habsburg koronatarományokban – így Magyarországon is – változtatta meg az egyház és az állam viszonyát.¹⁰ Ez a folyamat már Mária Terézia (1740–1780) uralkodása alatt megindult, és fia, II. József (1780–1790) királysága alatt kibontakozott. Az ő tízéves uralkodása alatt kb. hatezer egyházi rendelet született.

Az „előregedett” és kiváltságos egyháznak az államban új szerepkört kellett betöltenie. Bevezették a királyi tetszvény jogot (placetum regium), elszakították a szerzetesrendeket

Rómától, kiadták a protestánsokra vonatkozó türelmi rendeletét, a papnövendékeket pedig elparancsolta Rómától. József megszüntette a szemlélődő szerzetesrendeket, állami felügyelet alá helyezte a központi szemináriumokat, és felállította az első egyházi ügyeket felügyelő állami hivatalt (*commissio ecclesiastica*). Halálos ágyán azonban belátta hibáit és visszavonta – türelmi rendelete, jobbtörvénye és a papi javadalmozásra vonatkozó előírásainak kivételével – valamennyi rendelkezését. Uralkodásának következményeit azonban a magyar katolikus egyház csak a XX. század fordulóján tudta felszámolni.¹¹

Más volt a protestánsok két nagy felekezetének, a reformátusoknak és az evangélikusoknak a helyzete. A protestánsokkal kapcsolatban az 1790–1791-es országgyűlésen – II. Lipót (1790–92) uralkodása alatt – a magyarországi rendek elfogadtatták az 1791/XXVI. törvénycikket, amely kimondta az állammal szembeni önállóságukat. A rendek a protestánsokra vonatkozó törvényt a király fogalmazásában fogadták el: állami felügyelet alatt, de maguk választhattak egyházi és világi előjárókat; pénzalapjaikat, jövedelmeiket, iskoláikat maguk kezelték, igazgathatták.¹² Továbbá leszögezte, hogy vallását mindenki szabadon választhatja, templomokat a protestánsok mindenütt szabadon építhetnek, papot, tanítót is bárhol tarthatnak. Az egyetlen megszorítás, hogy a vármegye köteles megvizsgálni: van-e annyi hívő, hogy a terheket elbírák.¹³

I. Ferenc (1792–1835) uralkodása alatt az udvar egyházpolitikai törekvései II. Józseféhez képest mit sem változtak. Így a katolikus egyháznak továbbra is jelentős sérelmeket kellett elszenvednie. Az egyház legnagyobb sérelmét a püspökök kinevezése körül kialakult uralkodói szokás képezte. Ő ugyanis a monarchia püspökeit szerette a saját püspökeinek nevezni. Ennek szellemében ő töltötte be a főpapi székeket, mint bármely más állami tisztséget. Még ennél is nagyobb sebet ejtett azonban, hogy a főpapi székeket be sem töltötte. Ezekben az időkben állandóan volt öt-hat betöltetlen püspökség. Különösen fájdalmas csapás volt az egyházra, hogy a Batthyány József prímás halálát követő időszakban (1799–1847 között, tehát negyvennyolc év alatt) összesen huszonnyolc éven át nem volt az országnak primása. A be nem töltött püspökségek jövedelmei a kincstárba szálltak. Ily módon az állam 1803-ban hétszázezer forint többletjövedelemhez jutott.¹⁴

A felvilágosodást követően, a XIX. század elején újabb világnézet, a liberalizmus szerzett magának egyre több hívet. A liberalizmus a korábbi fejedelmi önkénnyel szemben az egyén mind szélesebb körű szabadságát hirdette. Az 1830-as évektől a szabadelvűség tanai katolikus körökbe is beszivárogtak. Követői megpróbálták a katolicizmust a forradalom vívmányaival összeegyeztetni, hajlandók voltak beleegyezni az egyház és állam viszonyának teljes szétválasztásába.

Mindezek mellett az egyházi liberálisok a liberalizmustól elidegenedett, művelt közönység, főképpen pedig az ifjúság egyházba való hazatalálását remélték.¹⁵ Az újabb alkotmányos küzdelemben felébredt a katolikus autonómia, melynek elindítóit azok az egyháziak voltak, akik a liberalizmus eszméjének egyházra vonatkozó tanait magukévá téve már az utolsó rendi országgyűlés idején hangot adtak nézeteinek. És a liberalizmus az az eszme is, mely áthatja a kor egyik legkiválóbb egyházpolitikusának, báró Eötvös Józsefnek ide irányuló elveit.

Az egyház és állam viszonyának történeti áttekintéséből jól láthatjuk, hogy ez a kapcsolat korántsem volt felhőtlen. Ami azonban az autonómia-mozgalom felvetődéséből kiinduló küzdelmekben jellemzi a viszonyt – ahogy azt majd látni fogjuk –, túltesz minden idáig említett nehézségen.

A szervezés főbb akadályai

Bár a katolikus autonómia-mozgalom céljait mind az egyház, mind az állam, sőt a társadalom legnagyobb része is üdvözölte, azoknak megvalósítása számos akadályba ütközött. Az autonómiának egyfelől a katolikus egyház alkotmányához, másfelől az ország törvényéhez is alkalmazkodnia kellett. Az így felmerülő akadályokat két csoportra oszthatjuk: közjogi korlátok (a király főkegyúri joga, törvénymódosítási nehézségek, az állam főfelügyeleti joga) és egyházi korlátok (dogmatikus nehézségek, kánonjogi nehézségek).

A szervezés fő nehézségét a katolikus egyház hierarchikus szervezete és a király közjogi jellegű főkegyúri joga képezte. Ezeken minden olyan irányú törekvés hajótörést szenvedett, amely azoktól való függetlenítésre vágyódott.¹⁶

A magyar katolikus autonómia szakirodalmában kétféle felfogás van a magyar királyok joggyakorlatával a királyi főkegyúri joggal kapcsolatban. A jogászok egyik csoportja – köztük Melichár Kálmán is – a főkegyúri jogot a királyt a magyar alkotmány alapján megillető jognak tekinti, és ezért a kormány által e jog körül teljesített közreműködésben az államkormányt, az 1848/III. törvénycikk 6.§-a alapján megillető állami végrehajtó hatalom gyakorlását látja. Ebből kifolyóan ezen álláspont hívei azt tartják, hogy a főkegyúri jog körül való közreműködés jogát a törvényhozás hozzájárulása nélkül a király a kormányról az autonómia szervezetére át nem ruházhatja. Ez az úgynevezett alkotmányjogi álláspont.¹⁷ Ezzel szemben a jogászok másik csoportja – mint Aschenbrier Antal is – a főkegyúri jogban a magyar királyt, egyházi kiváltságból származó – egyházi természetű és személyes jellegű –, a király személyének fenntartott egyházkormányzati és nem államhatalmi jogot lát, amely csak másodlagosan kapott közjogi jelleget és került alkotmányos ellenőrzés alá.¹⁸ Ezen álláspont hívei a főkegyúri jog körüli kormány-közreműködést csakis külön királyi megbízás alapján végezhető ténykedésnek vélik. Ezt a közreműködést 1848 előtt a Helytartótanács végezte, 1848 óta pedig a felelős miniszter teljesíti. Ezzel kapcsolatban Aschenbrier hangot ad annak a kételyének, hogy ha ezen túl az országgyűlésnek felelős közeg gyakorolja a főkegyúri jogot – amely közeg ki van téve a pártok változásainak –, akkor hatalma gyakorlásából fakadóan, természetszerűleg nem annyira a katolikus egyház, mint inkább saját érdekeit fogja szem előtt tartani.¹⁹ E felfogás hívei végül a katolikus autonómia létesítésével kapcsolatban azt vallják, hogy a főkegyúri jog körül való közreműködéssel a főkegyúr az autonómia szervezetét megbízhatja.²⁰ Ez a személyes jogi álláspont lényege.

Ami az autonómia törvénymódosítási nehézségeit illeti, azt úgy kell megalkotni, hogy amiatt egyetlen törvényt se kelljen módosítani, vagy hatályon kívül helyezni.²¹ A mozgalomnak figyelembe kellett vennie az állam főfelügyeleti jogát. Ez a jog akkor lép életbe, ha a testületek önrendelkezési jogaikat a testületen kívül kívánják végrehajtani. Az államhatalom ekkor – még a határozatok foganatosítása előtt – bírálat tárgyává teszi, hogy azok ellenkeznek-e az állam céljaival, törvényeivel vagy sem. A további lépéseket a bírálat eredményétől teszik függővé: vagy megakadályozzák vagy segítik azok megvalósulását.²²

A mozgalom dogmatikus nehézségeit az adja, hogy az autonómia nem érintheti az egyház tanait, és nem avatkozhat bele az egyház azon belső dolgaiba, amelyek az emberi lélek folytonos nemesítésére törekszenek. Nem érintheti a katolikus egyháznak azt az alkotmányát, amelyben az egyházi hatalom (rendi és joghatósági egyaránt) az egyházi rendre van ruházva.²³

Komolyabb akadályokat jelent az autonómia számára az egyházi kánonjog. Ez ugyanis

az egyházi kormányhatalmat teljes egészében a püspökökre ruházza, amelyről azok le sem mondhatnak, illetve azt senkivel meg nem oszthatják. Ez pedig teljesen ellentétes az autonómia-mozgalom azon törekvéseivel, amelyek a világiaknak az egyházi ügyekbe való beleszólását célozzák. A katolikus egyház kánonjoga azonban azt nem tiltja, hogy az egyház világi vonatkozású ügyeiben – mint az alapok kezelésének ügye vagy a katolikus iskolák ügye – világiak is közreműködjenek.²⁴

Az autonómia egyik követelményét képezte, hogy a magyar király által a magyar koronára birtokjogán létesített egyházi javadalmak és alapítványok a kormány kezelése alól kivésszenek és egyháziak kezelése alá adassanak.²⁵ A feudalizmusban az uralkodók jelentős birtokokat adományoztak az egyháznak, hogy azok jövedelmeiből tartsa fel különféle kulturális (iskolák, könyvtárak) és szociális (kórházak, aggházak, jótékonyági házak) intézményeit. Egészen a legutóbbi időig (XIX. század) nem is vonta kétségbe senki az egyházi javak egyházi természetét, az egyháznak azokra vonatkozó tulajdonjogát. Ekkor találkozhatunk az első olyan véleményekkel, melyek szerint az egyházi javak az állam tulajdonát képezik, mert azok az állam adományozásából kerültek egyházi tulajdonba, és így azokat vissza kell juttatni eredeti tulajdonosának, az államnak.²⁶ II. József állami kezelés alá vonta a csupán kontemplatív életmódot folytató szerzetesrendek vagyonát. Utasításai szerint Magyarországon is ezekből a birtokokból alakították ki az úgynevezett vallásalapot. Ezeknek a birtokoknak a jövedelmét vallási célokra – papnevelés, lelkeszségélyezés, templomfelszerelés – fordították.²⁷

A vallásalap sajátos jogi helyzetét az adja, hogy törzsvagyonát – a földbirtokokat és az ingó tőkét – kizárólag állami szervek kezelték, a törzsvagyon jövedelmét viszont szintén kizárólag csak katolikus vallási célokra fordították. Ezáltal kerülhetett egyfelől azoknak a küzdelmeknek a kereszttüzébe, melyeknek vezetői a hazai polgári átalakulás során köztulajdonba akarták juttatni és ily módon közcélokra szerették volna fordítani a – szerintük zömében magáncélokra szolgáló – vagyont. A vallásalap másik sajátossága, hogy annak a küzdelmeknek is céljává vált, melyben a hazai katolikus vezetők, rendi eredetű kiváltságaik, polgári körülmények közé történő átmentéséért folytattak.²⁸

Az autonómia másik sarkalatos elemét a katolikus iskolák ügye képezi. A XVIII–XIX. században a világi művelődés mind nagyobb teret hódított el az egyházaktól, amelyek azonban továbbra is kulcsszerepet játszottak a kulturális életben. A társadalom fejlődése, a felvilágosodás, az újszerű feladatok az állami beavatkozás együttesen „világias” szellemnek nyitott utat a katolikus egyházban. A kortársak a protestánsoknál is a vallás szerepének csökkenését, a racionalista felvilágosult eszmék terjedését, a lelkészek növekvő oktatásszervező és népnevelői szerepét tapasztalhatták. Ezért a műveltebbek között is sokan az egyházban inkább művelődési intézményeinek működtetőjét, a nép morális és iskolai tanítóját látták.²⁹ A katolikus autonómia-mozgalmon belül az oktatás és nevelés ügye az, amely sem nem annyira az egyház belső ügye, hogy azt a világiakkal ne oszthatná meg, sem nem annyira monopolizált állami ügy, hogy abban az állam ne engedné meg az egyházi konkurenciát. Ugyanakkor minél magasabb fokú az iskola, annál inkább kell abban az állami érdeket képviselni. A tanügyi autonómián belül meg kell különböztetnünk népiskolákra, középiskolákra, főiskolákra, papneveldekre, egyetemekre vonatkozó törekvéseket.³⁰

Az 1868. évi XXVIII. törvénycikk 11. §-a rendelkezik a vallásfelekezetek autonómiájáról: „A hitfelekezetek mindazon községekben, hol híveik laknak, saját erejükből tarthatnak fenn, és állíthatnak föl nyilvános népoktatási tanintézeteket... azon intézményekben a taní-

tókat és tanárokat maguk választhatják, azok fizetését maguk határozzák meg, a tankönyveket maguk szabhatják meg, s a tanítási rendszer és módszer iránt is, tekintetbe véve a 45. § rendelkezéseit intézkedhetnek.”

Az államhatalom érvényesülését leginkább a nemzeti kultúrélet irányításával lehet biztosítani. Innen származik, hogy a népiskolák feletti teljes rendelkezést nem engedi át az állam az autonómiának.³¹ A középiskolákra nézve nincs ilyen törvényes alap, így az államnak nincs alapja, amire hivatkozhatna. Ezért más a középiskolák ügye, mint a népiskoláké. A középiskolák általános műveltséget nyújtó, a további tanulmányokra felkészítő intézmények, amelyet csak az egységes nemzeti irányt követő állami közigazgatás tud megvalósítani. Így a középiskolák feletti autonómia jogát a katolikus érdekeltség nem is törvényre, hanem arra a tényre alapozza, hogy sok középiskolát a katolikusok alapítottak és tartanak fel, amiért ugyanolyan jogigények illetik meg, mint amilyenekkel a többi felekezetek rendelkeznek.³²

Az autonómia hatáskörébe utalandó főiskolák nagy része jogakadémia, melyek kezdetől fogva nem egyházi, hanem állami érdekeket szolgáltak, s ezért ezekre az állami ingerencia sokkal nagyobb volt, mint az alsóbb és középiskoláknál volt. Királyi jogakadémia csak kettő működött, Pozsonyban és Nagyváradon. Ezek működési szabályzata jellegükből fakadóan királyi jóváhagyást igényelt. A katolikus jogakadémiákhoz tartoznak az érsekek és püspökök által fenntartott katolikus jogakadémiák, amelyekre a kormány jogköre szintén kiterjed, így az azok működésére vonatkozó szabályzatok is szintén királyi jóváhagyást igényeltek. Az önkormányzat a rendelkezésére álló vagyoni forrásokból ilyen főiskolák alapítását is tervezte.

A főiskolákhoz kell számítani a papnevelő intézeteket is, amelyek vezetése kizárólag a püspökök hatáskörébe tartozott. A katolikus egyház így az autonómiától a papneveldek működésének régóta várt fellendülését remélte.³³ Egyetemet Magyarországon a törvényhozás hozzájárulása nélkül egyetlen felekezet sem alapíthatott. Ennek egyik okát abban kereshetjük, hogy törvényileg nem volt tisztázva, hogy mit kell egyetem alatt érteni; hány karból álljon, az egyes karokon hány oktató legyen, milyen tárgyakat oktassanak stb. Ennek ellenére a katolikus autonómia-mozgalom egyenesen programjába vette az egyetemalapítást.³⁴

A katolikus autonómia-mozgalom első szakasza

Az 1847–48-as utolsó rendi országgyűlés gyökeresen megváltoztatta a katolikus egyház közjogi helyzetét. Az első változást az 1848. évi III. törvénycikk idézte elő a felelős minisztériális rendszer meghonosításával. E törvény ugyanis kimondja, hogy az addig dikasztériális úton intézett különféle polgári, egyházi és katonai ügyekben a király a végrehajtó hatalmat czentül kizárólag a magyar minisztérium által fogja gyakorolni. A főpapok kinevezésével kapcsolatban a törvény következő paragrafusa úgy intézkedik, hogy annak joga mindig az illetékes felelős miniszter ellenjegyzése mellett Ófelségét illeti. Ez ügyben pedig a király személye körüli miniszter volt az illetékes.³⁵

Az 1848. évi XX. törvénycikk 2. §-a megszüntette a katolikus vallás eddigi előjogait: „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg.” Ebben a megváltozott viszonyban kereste a katolikus egyház az első jogcímet arra nézve, hogy az állammal szemben a katolikus autonómiát megalkossa.³⁶

A katolikus autonómia kiindulási alapja az a mind szélesebb körben terjedő magyarázat lett, hogy miután a katolikus vallás megszűnt államvallás lenni, megszűnt azon szorosabb kapocs is, amely a magyar állam és a katolikus egyház között eddig fennállott – az a kapocs, amely az állam részéről nagyobb oltalmat biztosított a katolikus egyháznak. Ha pedig megszűnt azon nagyobb oltalom, amelyet az állam a katolikus egyháznak nyújtott a többi felekezettel szemben, önként felmerült az a gondolat is, hogy a katolikus egyházat is fel kell szabadítani azon állami gyámkodás alól, amely az eddigi nagyobb oltalomnak volt a következménye. Így ezentúl a katolikus egyház is minden állami gyámkodástól mentesen, önállóan intézhesse saját ügyeit, mert csak így érhető el, amit az 1848. évi XX. törvénycikk nyújtani akar: az összes bevett felekezethez – tehát a katolikus egyháznak is – szabadságot és önállóságot.³⁷

Már az 1848-ban kezdődő szervezkedésnél alapjáiban véve kétféle koncepció találkozott az önkormányzati mozgalomban. A püspöki kar az ún. külső autonómia – vagyis elsősorban a liberális államtól való függetlenedés – híve volt. Ennek érdekében elismerte ugyan, hogy az állami pártfogás elvesztésével az egyháznak „a hívek oltalmába kell húzódnia”, de ezt a status quo, tehát az adott vagyoni, politikai helyzet lehetőleg érintetlen megőrzésével képzelte el. A főképp katolikus világiak által képviselt, de az alsópapság jelentős rétegei körében is támogatott másik irányzat az autonómiát a régóta vitatott, sokaktól szorgalmazott egyházreform gondolatával kapcsolta össze. A világi hívek bevonása ez utóbbiaknál nem „szükséges rosszként”, a kényszerű védekezés leghátrányosabb változataként, hanem az ebben a vonatkozásban is érvényesítendő népszuverenitás elvén felépített, korszerűen reformált egyházigazgatás, az ún., „belső” autonómia legfontosabb mozzanataként szerepelt. E két alaptendencia mellett jelentkezett egy radikális csoport is, de követelésük zöme az adott helyzetben valóban eleve irreális volt, hiszen azt a kortársak zöme is jól tudta, hogy a püspöki kar nemcsak hogy a cölöbátus és a szekularizáció, vagy a dogmatikai kérdések vitatását ellenezte, de például a direkt egyházkormányzati kérdésekben is csupán minimális engedelményekre volt hajlandó.³⁸

Korán átlátta a magyar püspöki kar, hogy a megváltozott jogi helyzet új reformokat kíván. Azért már az 1848. évi pozsonyi országgyűlés alkalmával beható tanácskozás tárgyává tette, mily módon léptesse életbe az önkormányzatot, amelyre a XX. törvénycikk folytán feltétlen szüksége van. A püspöki kar március 20-i tanácskozásainak eredménye volt az a memorandum, amely a katolikus autonómia történetében az első pozitív adat arra, hogy a katolikus autonómia szervezésében a püspöki kar lépett a kezdeményezés terére.

A püspöki kar azonnal fölismerte, hogy az új viszonyok között a miniszteri ellenjegyzés a legsérlemesebb az egyházra, midőn úgy a felekezetre, mint a katolikus egyházra nézve teljes jogegyenlőség állapított meg.³⁹ Azért még az 1848/III. törvénycikk szentesítése előtti felirata is főleg ez ellen – akkor még csak törvénytervezet – irányult, s világosan kifejezve kéri a Fölséget:

„Hogy a katolikus egyház fölött eddig gyakorolt apostoli királyi jogát, mint személyes és átruházhatatlan sajátját magának továbbra is fenntartván, az 1790. XXIII. törvénycikk értelmében gyakorolja azt egy évégre az ország prímása vagy más Ófelsége által kinevezendő püspök elülése alatt, papi és világi tagokból alakítandó katolikus egyházi bizottmány által, melynek hivatása legyen: az egyház javait, alapítványait Ófelsége nevében kezelni, a katolikus iskolák kormányát vezetni, azok igazgatására felügyelni, a katolikus egyház jogait s egyéb érdekeit minden külső beavatkozástól megvédeni.

*Ha pedig Ófelsége az egyház fölötti legfőbb pártfogói jogát eddigi kiterjedésében, az események hatalmának engedve, fönem tarthatná, az 1790. XXVI. törvénycikk 10. és 12. §§-ának értelmében s erejénél fogva, méltóztassék a katolikus egyháznak önkormányzási jogát, melyhez a változott jogviszonyok következtében elutasíthatatlan igénye van, hogy tudniillik mint a protestánsok és g. n. egyesültek az egyház, iskolák, ezeknek javai, alapítványai, elrendezése és kormányzása körül önállóan intézkedhessék, elismerni, biztosítani, s e végre a katolikus bizottmány fölállításába beleegyezvén, legfensőbb betekintési jogának épségben tartása mellett, a katolikus egyházat is azon szabadságban részesíteni, melyet a magyar korona és alkotmány ernyőzete alatt a kisebb számú protestánsok s n. e. görögök háborítatlanul élveznek.*⁴⁰

Csak a második kérés vonatkozik az autonómiára, abban az esetben, ha a király az események hatalmának engedve a főkegyúri jog gyakorlását magának fent nem tartja. Itt már kifejezetten – igaz, hogy feltételesen kért – önkormányzati jogról van szó, s az itt körvonalazott bizottság már nem végrehajtó szerv, hanem önállóan intézkedő intézmény a király felügyelete alatt. Az így feltételesen kért autonómia hatásköre elsősorban és kifejezetten csak a vagyoni és iskolai ügyekre terjeszkedett volna ki.⁴¹

A feliratot küldörség vitte Bécsbe, abban a reményben, hogy annak meglesz a fogadtatja a szentesítésre felterjesztett törvényjavaslat leiratában. Ez március 29-én érkezett le, és a király azon szándékát fejezte ki, hogy a főkegyúri jogot saját személyének tartja fenn, és azt a bécsi udvari kancellária által gyakorolja majd. A kancellária illetékességének fenntartásába azonban a rendek semmiféleképpen sem egyeztek bele, s így a leiratot sem fogadták el. Az elfogadásra került leirat azután már csak a főpapi kinevezést tartja fenn a királynak, a feliratban említett egyéb külszovonyokra (vagyoni és iskolaügy) azonban nem terjedt ki.⁴²

Sokkal érzékenyebben érintette az egyházat a vallásegyenlőségről szóló, már említett XX. törvénycikk 2. §-ának törvényjavaslata. Van olyan felfogás, amely a javaslat benyújtása mögött katolikusellenes törekvést lát. Mindazonáltal a törvény megszavazását nem lehet egyedül egyházellenes indítékokkal magyarázni, bár az alsóház erős egyházellenes hangulata kétségtelenül közrejátszott abban, hogy a katolicizmus uralkodó állását megszüntető törvényt a legsimábban megszavazták.⁴³

A katolikus autonómia szervezeti alapjait azok a Horváth Mihály vallás- és közoktatásügyi minisztertől származó elképzelések képezik, amelyek az egyenes választáson alapuló, egyharmadában egyháziakból, kétharmadában világiakból álló alkotmányos gyűlésekről és azoknak választott tanácsairól szólnak.⁴⁴

Horváth Mihály a „szabad államban szabad egyház” elvének híve volt, így minden egyház, de elsősorban a katolikus egyházigazgatásába demokrata elveket akart belevinni. Jogbitorlásnak tartotta volna, hogy az állam akarjon irányt szabni az egyházaknak. A szétválasztás érdekében tett első lépései, a katolikus autonómia-mozgalom újabb kísérletei.⁴⁵

Ő úgy is úgy vélte, hogy az egyház mert államvallás volt, nemcsak súlyos gyámság alá volt vetve, hanem az államnak valósággal hivatalos szolgálójává, annak kényuralki támaszává vált. Az egyház érdekeit többnyire mellékes, gyakran önző és alacsony érdekeknek áldozták fel. A püspökök erős politikai függésbe kerültek Béccsel szemben. A püspöki székek betöltésénél politikai szempontok voltak az irányadóak, s akiket így választottak ki, azok kevés kivétellel az egyházi közérdeket alávetették a politikai érvényesülés egyéni érdekeinek. Ha tehát a katolikus egyház belső bajait orvosolni szeretnék, akkor annak fő forrását kell megszüntetni, azaz azokat a szálakat, melyek Bécshez fűzték. Ez függetlenségi elképzeléseinek kiindulópontja.⁴⁶ Ugyanakkor reformokat sürgettek Horváth Mihály demokratikus

törekvései is. Fel akarta szabadítani az alsópapságot a főpapság önkényeskedése alól, és csökkenteni kívánta a két fél között fennálló éles különbséget: míg a főpapság egy része fejedelmi javakkal és jövedelmekkel rendelkezett, addig az alsópapság sok helyütt a legszükségesebbekben is hiányt és nyomort szenvedett.⁴⁷

Horváth magáról azt vallja, hogy tárcája átvétele után minden idejét és erejét arra fordítja majd, hogy a szükséges reformokat megvalósítsa. Kifejti az egyházi közgyűlés felállításáról szóló elképzeléseit: évente szándékozik összehívni, az 1/3-ában egyháziakból és 2/3-ában világiakból álló közgyűlést, melynek elsődleges feladata a kívánt reformok kidolgozása lett volna.

Az első ilyen közgyűlést 1849. június 15-én ki (1849. augusztus 20-ra) a következő szavakkal hívta össze: *„A katolikus egyház ily lealacsonyító helyzetben tovább nem maradhat. Kell, hogy a katolikus egyház is visszanyerje autonómiáját s önkormányzati jogát, miszerint a gyámság alól felszabadulván, érdekei s a kor és körülmények igényei szerint fejlődhessenek. Az ország kormánya illetlenül fönn akarja, s fogja tartani minden, tehát a katolikus vallásnak is az utolsó pozsonyi országgyűlésen biztosított szabadságát; föladatának csak azt tekinti, hogy a magyar katolikus egyháznak a szabadság alapján történendő újjászületésére, s mind az álladalom iránti viszonyainak, mind a belkormány szabályozására módot és alkalmat nyújtson, s gondoskodjék hogy az egyháznak az álladalom irányában szabályozandó viszonyai törvény által is biztosítottassanak. Ez okból tudtára adatik előlegesen a katolikus egyház minden tagjának, hogy ezen egyház ügyeinek elintézésére folyó év augusztus 20-án Pesten oly közgyűlés fog tartatni, melynek tagjai az összes magyar katolikus egyházat képviseljék.”*⁴⁸ A két héttel később bekövetkezett események azonban bizonytalan időre meghiúsították a közgyűlést.

Az 1848/49-es események leszorították a katolikus autonómia ügyét a napirendről, és siker nélkül hagyták az autonómia megalkotása érdekében tett első lépéseket.⁴⁹

A szabadságharc bukását követően a magyar katolikus egyház kétséges jövő elé nézett. Az osztrákok bosszúja egyaránt sújtotta a püspököket és az alsópapságot. Hám Jánost lemondatták hercegprímási méltóságáról. Az egri érseket, a nagyváradi és beszercebányai püspököket fogságra ítélték. Sokkal súlyosabban csattant az ostar az alsó papságon. Öt lelkeszt kivégeztetett az osztrák vérbíróság. Ezen kívül tizenhatot halálra ítélték és csak később kegyelmeztek meg nekik. Többen a börtönben haltak meg, és kb. háromezrre lehet tenni a szabadságharc után bebörtönzött vagy meghurcolt papok számát. Azokat a klerikusokat, akikről megtudták, hogy honvédként harcoltak, besorozták az osztrák hadseregbe.⁵⁰ Az ötvenes évekbeli részleges amnesztiák, a kiszabott büntetések mérséklése némi enyhülést hozott, de az utolsó egyházi elítéltek is csak az 1857. évi amnesztiával szabadultak. A katolikus egyház és az állam viszonya annak ellenére feszült volt, hogy Scitovszky János személyében az uralkodó iránt lojális, a kormányzat számára megbízható főpap állt a magyarországi katolikusok élére. Az egyháziak soraiban végzett tisztogatás nem zárta ki azt, hogy Ferenc József a dinasztia és a birodalom hagyományos legitimációs támaszaként kezelt katolikus egyház számára kivételesen nagy függetlenséget és hatalmat biztosítson. Az uralkodó már az 1850. április 18-án kelt pátenzában szakított a katolikus egyházzal szoros állami felügyelet alá vonó jozefinista egyházpolitikával. Az 1855. augusztus 18-án a római Szent-székkal megkötött konkordátumban Ferenc József lemondott a magyar királyok „tetszvény-jogáról” (placetum regium), vagyis arról, hogy pápai rendelkezéseket csak uralkodói jóváhagyással lehet kihirdetni.⁵¹

Mindezeket figyelembe véve az 1850-től 1866-ig tartó időszakban az autonómia kiví-

vására gondolni sem lehetett. Az abszolutizmus idejében ugyan két ízben is síkra szállt a magyarországi püspöki kar ezen üdvös és korszerű eszmének legalább részben való megvalósítása érdekében, de mindkét esetben eredménytelenül. Nevezetesen az 1865. évben arra kérte a püspöki kar Ófelségét, hogy adja át a katolikus alapok kezelését egy bizottságnak. Az erre vonatkozó kérelmet a hercegprímás Scitovszky foglalta emlékiratba, s a kívánt bizottság megalakítását akként képzelte, hogy az nemcsak egyháziakból, hanem olyan valóban katolikus világiakból álljon, akiket a király – mint a magyarországi katolikus egyház főkegyura és fővédnöke – a püspökök felterjesztésére nevez ki.⁵² A felséghez benyújtott folyamodásukra nem érkezvén válasz, 1866-ban a prímási szék árvasága alatt a püspöki kar újból tárgyalás alá vette a magyar katolikus egyház új jogi helyzetének tisztázását és az autonómia létesítésének módzatait. Az e célból tartott tanácskozásukból a püspökök újabb fölratot intéztek Ófelségéhez, melyet Bartakovics Béla egri érsek nyújtott át, de ezen kérelemnek sem volt eredménye.⁵³

Az abszolutizmus kora mindazonáltal nem tette tűrhetetlenné a katolikus egyház helyzetét. Általánossá vált az a nézet, hogy a vallás és egyház iránt való közönyösség megszüntetésére az egyik legnagyobb horderejű és eredményű eszköz lenne az, ha a világiaknak az egyház külügyeibe befolyás engedtetnék s így az egyház közös érdekeinek védelmébe ők is bevonatnak. A világiak nem is késtek segítő jobbot nyújtani; érdekeltységük az egyház ügyei iránt mindinkább határozottabb jelleget öltött. A borsod megyei katolikusok 1861-ben tanácskozást tartottak, s feliratilag kérték az egri érseket, hogy a katolikusoknak az 1848-as törvények által fenyegetett szabadságát törvényhozói tiszténél fogva védje. E felirat a katolikusok közönyösségét annak tulajdonítja, hogy a világiak az egyház ügyeiből ki vannak tiltva.⁵⁴ Ez az elgondolás a továbbiakban még többször visszatér.

JEGYZETEK

- ¹ MELICHÁR KÁLMÁN: *A katolikus autonómia Magyarországon*. Budapest, 1907. 1.
- ² SZEMNECZ EMIL: *Katolikus autonómia*. Budapest 1897. 7.
- ³ TÖRÖK JENŐ: *A katolikus autonómia-mozgalom 1848–1871*. Budapest, 1941. 11.
- ⁴ Török Jenő 11.
- ⁵ KARÁCSONYI JÁNOS: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban*. Nagyvárad, 1915. 15.
- ⁶ GERGELY ANDRÁS: *19. századi magyar történelem 1790–1918*. Budapest, 1998. 166.
- ⁷ Szemnecz 11.
- ⁸ Uo. 10.
- ⁹ Uo. 12.
- ¹⁰ ADRIÁNYI GÁBOR: *Az egyháztörténet kézikönyve*. München, 1975. 215–217.
- ¹¹ Adriányi 218.
- ¹² Gergely. 166.
- ¹³ HERMANN EGYED: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München, 1973. 376.
- ¹⁴ Hermann 378–379.
- ¹⁵ Adriányi 235.
- ¹⁶ Melichár 1.
- ¹⁷ HANUY FERENC: *A katolikus autonómia szervezésének főbb nehézségei*. Budapest, 1918. 41.
- ¹⁸ ASCHENBRIER ANTAL: *A katolikus egyház autonómiájáról Magyarországon*. Budapest, 1938. 21.
- ¹⁹ Uo. 47.

- ²⁰ Hanuy 42.
- ²¹ Melichár 197.
- ²² Melichár 199.
- ²³ Uo. 182.
- ²⁴ Uo. 184.
- ²⁵ FORSTER GYULA: A katolikusok autonómiájáról. *Budapesti Szemle* 1897. 91. köt. 168.
- ²⁶ SIPOS ISTVÁN: *Katholikus autonómia*. Pécs, 1875. 13.
- ²⁷ CSORBA LÁSZLÓ: *A vallásalap „jogi természete”*. Budapest, 1999. 7.
- ²⁸ Uo. 8.
- ²⁹ Gergely 165.
- ³⁰ Melichár 415.
- ³¹ Uo. 417.
- ³² Melichár 420.
- ³³ Uo. 429.
- ³⁴ Uo. 429.
- ³⁵ Török Jenő 18.
- ³⁶ Melichár 98.
- ³⁷ Melichár 99.
- ³⁸ Csorba 103.
- ³⁹ TÖRÖK KÁROLY: A katolikus autonómia. *Katholikus Szemle*, 1893. 353.
- ⁴⁰ Aschenbrier 32.
- ⁴¹ Török Jenő 20.
- ⁴² Uo. 20.
- ⁴³ Uo. 21.
- ⁴⁴ Szemnecz 174.
- ⁴⁵ MÁRKI SÁNDOR: *Horváth Mihály (1809–1878)*. Budapest, 1917. 114.
- ⁴⁶ Török Jenő 45.
- ⁴⁷ Uo. 45.
- ⁴⁸ ZELLER ÁRPÁD: *A magyar egyházpolitika*. Budapest, 1894. I. kötet 169.
- ⁴⁹ Melichár 105.
- ⁵⁰ SZÁNTÓ KONRÁD: *Egyháztörténelem*. Budapest, 1992. 61
- ⁵¹ ESTÓK JÁNOS: *Magyarország története 1849–1914*. Budapest, 1999. 40.
- ⁵² Melichár 107.
- ⁵³ Török: 365.
- ⁵⁴ Uo. 364.

Vadregényes Tisza-vidék

Máramaros vármegye

Hazánk legkeletibb vármegyéje. Nyugaton Bereg, Ugocsa és Szatmár, Délen Beszterce-Naszód vármegye, Keleten Bukovina és Galícia határolja. Területe 9716 km². Nagyrészt hegyvidékes táj, csekély lapály csak a nyugati részében van, ahol a Tisza völgye 4-5 km széles síksággá tágul, amely a Técső vidékéig nyúlik fel. A Kárpátok északkeleti határláncolatának több csoportja hálózta be a vármegye nagy részét. Legnagyobb a Máramarosi-havasok csoportja. Ezt a Vissó völgye és a Priszlóp-hágó választja el a már a Keleti Kárpátokhoz számító Rodnai havasoktól. Az ettől nyugatra emelkedő Cibeles hegységhez kapcsolódik közvetlenül egy vulkáni eredetű hegység, amely a Tiszát dél felől kíséri. Jelentékenyebb tagjai a Lápos (1336 méter), Gutin (1447 m), Kőhát (1241 m), az Avas hegységek (Viskikő, 917 méter) és a Vihorlát-Gutin hegység sűrűn egymás után következő tagjai, amelyek a vármegyét Szatmár és részben Beszterce-Naszód vármegyétől választja el. Folyóvizek sűrűn hálózák be a megyét. Fő folyója a Tisza, amely a Fekete- és a Fehér-Tiszából egyesülve eleinte déli, majd nyugati s északnyugati irányban szeli a vármegyét. Jobbról ömlik még a Tiszába a Kisava, a Soporka, a Tarac, a Talbor, a Nagy-Ág és a Borsova, balfelől – vagyis délről – a Vissó és az Iza. A Szeret mellékfolyói, az Aranyos-Beszterce és a Cibó a vármegye legkeletibb felében erednek. Ta-

vai – kivéve az Ozorait – és mocsarai nincsenek. Jelentősebb ásványvízforrásai a gyertyánligeti, viskvárhegyi, suliguli, vissói, a borsabányai vasas, az aknaszlatinai, rónaszéki és királymezői sós és a brébi kénes források. Fürdői Gyertyánligeten, Aknaszlatinán, Brében és Viskvárhegyen vannak. Éghajlata meglehetősen zord. A magasabb hegységek felé még zordabb. Itt az évi átlaghőmérséklet akár 6, sőt 5 fokra is leszáll. A csapadék mennyisége is igen nagy. Ásványkincsekben gazdag. Legnagyobb értéke sóbányáiban rejlik, melyek készletei szinte kimeríthetetlenek. A vármegye területén lévő sóbányák (Rónaszék, Sugatag, Szlatina) évente 19 millió korona értékben termelnek kősót. Található még itt némi arany és ezüst (Budafalva). Van továbbá ólom (Budafalva, Bors), vasérc (Budafalva), réz, mész, márvány, hegyi kristály. Jelentősek még a megye petroleumforrásai. Növényvilága a magashegységekre jellemző, területének több mint fele erdős, a szántóföldek csak 10%-ra rúgnak. Így alig teremnek annyit, hogy a lakosság főbb szükségleteit kielégítsék. Főbb terményei: zab, burgonya, sokkal kevesebb búza, rozs és árpa. Nagy kiterjedésűek továbbá a havasi legelők, amelyeken állami tejgazdaság működik. Erdőinek nagyrésze tölgy, bükk és fenyves. Állatvilága szintén gazdag. Található itt medve, farkas, vaddisznó, őz, szarvas, kisebb vadak és ragadozó madarak. A lótenyésztés

nem jelentős, a régebben tenyésztett igen erős és kitartó lófaj, a borsai mára már kiveszőben van. A fedezettési állomások száma öt. A szarvasmarha tenyésztésének a Tisza völgyében az erdélyi fajta. A juhtenyésztés leginkább a havasok vidékén dívik. Lakóinak száma 1910-ben 357 705 volt. Máramaros Magyarország legritkábban lakott vármegyéje volt ebben az időben. A nemzetiségek tekintetében a lakosság megoszlása: 14,8% magyar, 16,7% német, 23,8% oláh, 44,5% rutén és 503 tót. A magyarság csak a régi öt koronavárosban él egy tömbben, egyébként más nemzetiségekkel keverve. Az oláhok leginkább az izavölgyi, szitgeti és visói, a rutének a huszti, ökörmezői, taracvízi, técsői és tiszavölgyi járásban élnek. Hitfelekezet szerint van a megyében 26 201 római katolikus, 254 214 görög katolikus, 9646 református és 65 694 izraelita. A ténylegesen keresők száma 132 876, ebből őstermelésben 93 308, bányászatban 1456, iparban 11 533, kereskedelemben és hitelintézetekben 4415, közlekedésben 2911, közszolgáltatásban 3319, a véderőben 797, napszámban 8139, háztartásban 4590-en dolgoznak. A lakosság fő foglalkozása a földművelés, az állattenyésztés és a bányászat. Az ipari vállalatok közül jelentősebbek a nagybocskói Klotil vegyészeti gyár, a técsői és terebesfejrpataki üveggyár, a dolhai, a batizai, a hosszúmezői, a bustyaházi, és a máramarosszigeti gőzfűrészek, a hajlított fabútorgyár (ugyanitt), a dolhai vasgyár, a gyertyánligeti vasárúgyár, a borsai fagyapotgyár, a visóoroszi botgyár és a máramarosszigeti sóörlőmalom. A kereskedelem Galícia felé élénk, fő cikkei, a faárúk, az állatok, a vegyi árúk. Van még a vármegyének 26 bankja és 69 szövetkezete. A közlekedés fő vonalát képezik a Magyar Királyi Államvasutak vasutvonalai, amelyeknek főere a Huszt–Máramarossziget–Körösmező vonal. Ebből leágazik a taracvölgyi vasút, Taracköztől Nyíresházáig, a máramarosi

sóvasutak és a visóvölgy-borsai vonal. Az állami utak hossza 411 km, a törvényhatóságiké 415 km. A közlekedés fontos színvonalra még a Tisza és mellékfolyói, amelyeken jelentős mértékben történt a faúsztatás. A közművelődés 1910-ben még nem volt kielégítő. A hat év alatti gyermekek 26,8%-a tudott csak írni-olvasni. A tanköteles gyermekek közül 31 822 iskolába nem járt. Volt a vármegyében 586 tanintézet: 40 kisdudóvó, 312 elemi, 181 általános ismétlő és 31 gazdasági népiskola, 3 iparos, egy kereskedelmi és öt polgári iskola, továbbá Máramarosszigeten egy tanítóképző intézet, egy kegyesrendi és egy református főgimnázium, egy állami leányiskola, egy állami jogakadémia, egy zeneiskola és egy börtöniskola. Az iskolákba összesen 35 166 tanuló jár. A szellemi élet központja Máramarossziget. A vármegye 10 járásra oszlik. Van egy rendezett tanácsú városa, 21 nagyközsége, 135 kisközsége és 238 pusztaszerű település. A vármegye az országgyűlésbe hat képviselőt küldött. Egyházi tekintetben a vármegye 14 római katolikus egyházközsége a szatmári püspöki, 88 görög katolikus egyházközsége a munkácsi, 49 a szamosújvári egyházmegyébe, egy evangélikus fiókegyháza a tiszai, 6 helvét egyháza a tiszántúli egyházkerülethez tartozik. Van továbbá 11 izraelita anyakönyvi kerülete. Törvénykezési szempontból az egész vármegye a debreceni királyi tábla és a máramarosszigeti királyi törvényszék kerületéhez volt beosztva. Hat járásbírósága van, telekkönyvi ügyekben bírói hatáskörrel ellátva. A vármegye területére illetékes főügyészség és sajtóbíróság Debrecenben, a bánya- és pénzügyi bíróság Szatmárnémetin székel. Királyi közjegyzőségek Máramarosszigeten, Huszton, Técsőn és Felsővisón vannak. Az ügyvédi kamara Máramarosszigeten székel. Hadügyi tekintetben a vármegye a Máramarosszigeten székelő hadkiegészítő parancsnokság és a magyar királyi honvéd kiegészítő pa-

rancsnokság területéhez tartozott. Máramarosszigeten csendőrszárny, Velsővisón szakasparancsnokság székel. Pénzügyigazgatóság Máramarosszigeten működött, adóhivatal Felsővisón, Huszton, Técsőn, Ökörmezőn és Máramarosszigeten, pénzügyőri bizottság szintű. Az államépítészeti hivatal Máramarosszigeten volt. Volt továbbá a vármegye területén 48 orvos, egy sebész, 209 bába, 27 gyógyszerész és 7 kórház 653 ágygal.

TÖRTÉNELEM ■ neve oklevelekben 1199-ben fordul elő először, hosszú időn át mint „terra”, azaz királyi birtok, amely Árpád-házi királyaink kedvelt vadászterületeként vált ismertté. Bronzkori leletek, római és bizánci császárok pénzei jelzik, hogy a térség régtől fogva lakott. A honfoglalás előtti lakóiról elég keveset tudunk. A XIII. században magyar urak és szász telepések

kapnak itt birtokot, településhelyet. IV. László a tatárok elleni segítségként jött oláhokat telepíti itt le. Első telepeik a Tisza völgyében helyezkedtek el. A vármegye a XIII. században egyházilag az egri püspökséghez tartozott, de az erdélyi püspökség is igényt tartott a területre, amely a XIV. századtól már joghatósága alá tartozott. Nagy Lajos alatt Bogdán vezetése alatt az oláhok egy része elhagyta a vármegyét, mert hátrányt szenvedett görögkeleti hitének gyakorlásában. Akik maradtak és az újonnan betelepülők a XV. században újászervezték a máramarosi görögkeleti püspökséget, amelynek utóda az 1910-es években a munkácsi görög egyesült püspökség máramarosi vikáriátusa volt. Máramarost mint vármegyét csak a XV. századtól említik. Ekkor már Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező és Sziget kiváltságos városként szerepelnek. A koronavárosok voltak a szelle-

mi élet központjai, Huszt a hadászaté is. IV. Béla a huszti várat és a máramarosi sókamarát leányának, Kunigundának adja. II. Lajostól 1522-ben nejéhez, Máriához kerül, I. Ferdinánd pedig 1541-ben Majláth Istvánnak zálogosítja el. 1556-al jut a koronauradalom Huszttal az erdélyi fejedelmek birtokába, és az 1570. évi egyezmény értelmében kerül a „Részekhez”. 1733-ban csatolják vissza véglegesen az anyaországhoz. Sok viszontagság érte e területet a történelem folyamán. Még a kunok betörései ellen építtette Szent László a huszti várat. Nagy Lajos és Zsigmond oklevelei is sűrűn említik a Moldva felől jövő betöréseket.

A török időkben a tatár csapatok is gyakran háborgatták a vidéket, míg nem 1717-ben a borsai pap, Sándor Farkas vezetésével a máramarosiak tönkre nem verték őket, kezükből 10000 foglyot kiszabadítva. Az erdélyi fejedelmek csapatai többször megjárták a vármegyét. II. Rákóczi György szerencsétlen lengyel hadjárata alkalmával Lubomirszky György seregei nagy részét végigdúlják (1657). II. Rákóczi Ferenc felkelése alkalmával a máramarosiak csatlakoztak elsőként a fejedelemhez. Amíg Máramaros a „Részekhez” tartozott, osztozott annak jó- és balsorsában, majd az anyaországhoz visszacsatolva mind inkább visszatért a nyugalom. Az első világháború folyamán orosz csapatok szállták meg. Már 1914 szeptemberében rátörték a vármegyére, és az országra is. Egyik csoportjuk Máramarosszigetet hatolt, ahonnan csapataink rövid idő múlva kiűzték őket, 1915 februárjára pedig a határszélekről is kiszorulnak. 1916-ban román megszállók veszik át helyüket. A terület egyik részét a trianoni békeszerződés értelmében Csehszlovákiához, a másikat pedig Romániához csatolták. 1939 márciusában Kárpátalja visszavételével a csehszlovák rész, a következő évben a bécsi döntés értelmében a romániai rész is Magyarországgá lett. 1945 után a korábban Csehszlovákiához csatolt területet a Szovjetunió, a délebbi részt pedig Románia szerezte meg. Az 1990-es változások után a volt szovjet rész Ukrajnához került.

Főbb települései:

DOLHA ■ település Huszttól északra, ma Ukrajnában. A XV. században már vámszedő hely volt. 1703 június 7-én Károlyi Sándor báró, szatmári főispán nemesi hadával itt verte szét a tiszaháti felkelők seregét.

HOSSZÚMEZŐ ■ város Máramarosszigettől északnyugatra a Tisza mellett. 1329.

április 26-i keltezéssel Hosszúmező magyar és szász telepeseinek Károly Róbert hospesszabadságokat adományozott.

HUSZT ■ város a Tisza mellett. 1329. április 26-án kelt oklevelében Károly Róbert a város magyar és szász telepeseinek szabadságot adományozva megveti az I. Lajos alatt felvirágzó máramarosi sóbányászat alapjait. Várát 1535 előtt építették. 1593. március 8-án Báthori Zsigmond fejedelem Huszton végeztette ki Gálfi János udvarmestert, aki beavatkozott a Báthoriak családi viszályába. 1594-ben Huszton át törtek be a tatárok Erdélybe. 1703. augusztus 17-én a német őrség feladta a várat a kurucoknak. 1706 márciusában az erdélyi országgyűlés színhelye volt. 1766-ban a szépirodalomból – Kölcsey híres epigrammája – is jól ismert vára villámcsapás következtében felrobbant.

MÁRAMAROSSZIGET ■ város Nagybányától északkeletre. Közlekedésföldrajzi szempontból fontos helyen fekszik, ez szerepet játszott felemelkedésében is. IV. (Kun) László románokat telepített a városba. Később a település a Drágffykhöz kerül. 1352-ben kiváltságokat kapott mint az itteni sóbányák központja. 1359-ben Bogdán vajda foglalta el. A XV. században a király, majd a királyné tulajdona. 1556-ban lett az erdélyi fejedelmeké. 1570-től Partiumhoz tartozott.

VISK ■ vár és város Máramaros vármegyében, ma Ukrajnában, Técstől nyugatra, egy időben Ugocsában. Várát a Hont-Pázmány nemzetség építtette 1281 és 1298 között. Királyi vár és Máramaros vármegye központja volt a XIV. század közepéig. 1329. április 26-án Károly Róbert Visk magyar és szász telepeseinek is hospesszabadságot adományozott. 1657. január 17-én II. Rákóczi György fejedelem tábori országgyűlést tartott Viskén. 1657 nyarán lengyel sereg tört be a védtelenül hagyott Vereckei-hágón, és Viskig dúlta fel a magyar vidéket.

FEJES BÁLINT

SIMON ENDRE TAMÁS

Haditengerészeti taktika a második világháború Csendes-óceáni hadszínterén

(1. rész)

A II. világháború a Csendes-óceánon teljesen eltérő jellegű volt, mint Európában. Ez a cikksorozat a háborúban alkalmazott haditengerészeti taktikákat, tengeri csatákat mutatja be. Nem cél a stratégiai, diplomáciai lépések elemzése vagy a gazdasági összetevők vizsgálata. A szárazföldi harcok és a légiháború sem szerepel a témák között. Az időbeni korlát (1941–1945) és a tematikai határ mellett van tehát térbeli korlát is: az Indiai-óceánon történt hadiesemények, valamint a szigeteken lefolyt harcok csak annyiban kerülnek említésre, amennyiben azok a csendes-óceáni tengeri ütközetekre befolyással bírtak, tanulsággal szolgáltak.

Háborús tervek

Az Egyesült Államoknak Japán potenciális ellenfelet jelentett már Csuzima óta, ugyanis 1905 után a Csendes-óceánon nem maradt számottevő erővel bíró hatalom Japánon kívül, csak Anglia, amellyel az USA nagyon jó kapcsolatban volt.

Egy esetleges Japán elleni háborúval foglalkozó haditervet 1913-ban kezdtek elkészíteni (fedőnév: Narancs). Az elsődleges japán cél a készítőik szerint a Fülöp-szigetek voltak. Támadás esetén az amerikai flotta csatahajóinak, amelyek az Atlanti- és a Karib-térségben állomásoztak, meg kellett volna kerülniük Dél-Amerikát (a Panama-csatorna ekkor még nem épült meg) és Pearl Harbort, Guamot érintve fel kellett volna vonulniuk a Fülöp-szigetekhez, hogy ott egy döntő ütközetben megsemmisítsék a japánokat. A felvonulás 3-4 hónapot vett

volna igénybe, tehát a szigeteket addig tartani kellett.¹ A helyzet az I. világháború után megváltozott, amikor Japán megkaparintotta a Mariana-, Marshall- és a Karolin-szigeteket.² Ezzel a Fülöp-szigetek védelme az elszigetelődés miatt még kilátástalanabbá vált. A japánok lépéselőnybe jutottak azzal, hogy a Fülöp-szigeteket és Guamot még az amerikai flotta érkezése előtt megszállhatták volna. Háború esetén az amerikai haditengerészetnek a legközelebbi bázisként Pearl Harbor kínálkozott, mert a manilai kikötő primitív volt, és csak kisebb egységek ellátására volt alkalmas. 1925-re úgy alakult a terv, hogy a hadseregnek tartania kellett magát a Fülöp-szigeteken, amíg a flotta megnyeri a háborút. A terv illuzórikus volt. 15 000 katonára lett volna szükség, ami az akkori haderő egyharmadát (!) jelentette. Pearl Harbor 5000 mérföldre volt, ezzel szemben Japán 1500-ra, Formosa pedig fele

akkora távolságra. Egy japán támadóegység három nap alatt elérhette a szigeteket – az amerikaiaknak ehhez hetekre volt szükségük.³ 1926-ban a helyzet úgy festett, hogy Japán harminc nap alatt 300 000 embert tudott volna partra tenni, amit 11 000 katonával (ebből 6-7000 filippínó) kellett volna megakadályozni. Ezután az amerikai vezetés végre felhagyott az ábrándok kergetésével, és – ahogy lenni szokott – átesett a ló túloldalára: háború esetén fel kellett volna adni a Fülöp-szigeteket, noha Corregidor akár egy évig is tarthatta volna magát – de minnek? Így a flotta síkra szállt a semleges Fülöp-szigetek mellett. 1934 márciusában a Tydings–McDuffie-törvény ennek szellemében 1946-ra kilátásba helyezte a független Fülöp-szigeteket, amelyet azonban addig még kellett védeni.⁴

1940 novemberében Stark tengernagy, a tengerészeti hadműveletek főnöke, a Kutyá-tervben megfogalmazta az amerikai prioritásokat: az amerikai kontinens védelme; felkészülés egy totális háborúra a Csendes-óceánon; védelmi felkészülés mindkét óceánon; nagyszabású háborúra való felkészülés az Atlanti-óceánon; védelem fenntartása a Csendes-óceánon; lemondás esetleg Kínáról, a Fülöp-szigetektől és a csendes-óceáni birtokok egy részéről.⁵

Japán vereségének okát ennek alapján úgy foglalhatjuk össze, hogy ők a negyedik pontra figyeltek, miközben az Egyesült Államok a második pontot tartotta szem előtt.

A tengeralattjáró-háború

1. KEZDETI NEHÉZSÉGEK

Az USN 1941-ben 112 tengeralattjáróval rendelkezett⁶, ebből 33 tartozott a csendes-óceáni, 17 pedig az ázsiai flottá-

hoz.⁷ A hadba lépő Egyesült Államok búvárnaszádjai tarka képet mutattak: már rendelkeztek az év elején hat TAMBOR-osztályú egységgel, amely felettébb impozáns mutatókkal bírt: a felszínen 21, merülésben 10 csomós sebességre volt képes, 35 másodperc alatt merült periszkópmélységre (60 láb), roppant erős szerkezetű volt – amiért hamarosan hálát adhattak a tengerészek a tervezőknek – továbbá már passzív szonár is működött a fedélzeten⁸, amit a német tengeralattjárósok a háború végéig nem állítottak rendszerbe. Ugyanakkor szolgálatban állt még a minden tekintetben elavultnak számító S (SUGAR)-osztály. Az ázsiai flottánál még hat egység állt hadrendben.⁹ A két világháború közti kísérletezés „eredményei”, a nagy, lassú, sebezhető, különleges naszádok is rendszerben álltak még: a *Narwhal* és a *Nautilus* 2730/3960 tonnás, az *Argonaut* pedig 2710/4080 tonnás volt, fegyverzetük pedig többcélú: aknarakó-berendezés, 4-6 torpedóvetőcső és két darab 152 mm-es (hathüvelykes) löveg.¹⁰ Ennek a komoly arzenálnak volt a következménye a nagyméretű hajótest, valamint, hogy egyik harci funkciójukat (torpedótámadás, aknarakás, fedélzeti bombázás) sem tudták maradéktalanul ellátni. Háború esetén az USN tengeralattjáróinak feladata az ellenséges hadiflották elleni akció és a kereskedelmi hajózás zavarása volt. Egy esetleges Japán elleni háborúban ez utóbbi már önmagában eldöntheti a küzdelem kimenetelét. Az agyonmódosított Narancs-terv értelmében az ázsiai flotta naszádjainak a Fülöp-szigeteki haderőket kellett támogatniuk. Az erők azonban elégtelenek voltak a feladathoz (6 darab S-osztályú hajó), így az ázsiai flotta tengeralattjáró erejét (parancsnoka John Wilkes tengernagy) feltöltötték 29 egységre. Ebből 12 SALMON-osztályú hajó minősíthető korszerűnek.¹¹

December 7-én Pearl Harborban négy tengeralattjáró volt a kikötőben: a *Narwhal*,

a *Dolphin*, a *Cachalot* és a *Tautog*; ez utóbbihoz fűződik az első japán repülőgép lelövése a háborúban és az első tengeralattjárós személyi veszteség: Myers tengerészt tüdőlövés érte (később maradéktalanul felépült).¹² Az első torpedólövésekre három nappal később került sor: a Wake-szigetnél a USS *Triton* a tatról négy torpedót lőtt ki egy rátámadó felszíni hajóra. Lent kapitány robbanást hallott, ám a háború utáni kutatások szerint nem ért japán hajót találat december 10-én Wake-nél.¹³

A Pearl Harbor-i támadás hírére Washingtonból parancs érkezett Withers ellentengernagynak, a csendes-óceáni tengeralattjáró-flotta parancsnokának (COMSUBPAC): kezdjen korlátlan légi- és tengeralattjáró-háborút Japán ellen. Korlátlan háborút: Pearl Harbor-nál nemcsak az amerikai csatahajóflotta semmisült meg, hanem az amerikai morális gátlások is.¹⁴ A háborúhoz azonban fegyverek is kellenek. A II. világháború összes résztvevőjének gondoljai voltak a torpedói megbízhatóságával – leszámítva a japánokat. Ezt egyrészt a torpedóvetés nehézsége okozta: az USN a békebeli hadgyakorlatok során céltárgynak saját rombolókat használt, amelyek minden műszaki adata ismert volt. Ugyanis torpedótámadáskor számításba kell venni a cél irányát, sebességét, a saját illetve a torpedó sebességét, a cél tömegét, hosszát, a lőtávolságot, a tenger hőmérsékletét stb. A hadgyakorlatok során egy célra három torpedót irányoztak: orr-középt-át. Így három torpedóval két valószínű találat érhető el, amennyiben a céltárgy sebessége illetve iránya változik.¹⁵ A problémát az okozta, hogy a háborúban a torpedótámadásokat nagy távolságról kellett indítani ismeretlen vizeken, ismeretlen célok ellen, miközben esetleg a tengeralattjárót is támadás érte.

A torpedóprobléma másik összetevője tisztán műszaki jellegű volt: a robbanófejek megbízhatatlanul „működtek”. Hónapok

keserves tapasztalatait követően derült ki, hogy a Mark XIV-es torpedó a beállított mélységnél mélyebben fut, ezért nem robban a Mark VI-os mágneses robbanófej.¹⁶ Elméletileg – a háború előtt ugyanis nem tartottak hadgyakorlatot éles robbanófejjel – a mágneses gyújtó a célhajó alatti mágneses teret érzékelve detonál. Egy ilyen találat, amely végeredményben kiszakítaná az ellenséges hajó fenekét, nagy valószínűséggel végzetes lenne a célra.¹⁷ Az eredmények azonban elmaradtak, és ennek természetesen nagyon rossz morális hatása volt a legénységre, amely órákon át kockázatosan becserkészte a célokat, eltúrta a kísérőhajók támadását, folyamatosan korrigálta, számolta a löclemeket – mindezt legtöbbször a semmiért. Az ázsiai flotta 25 tengeralattjárója 75 órjateret hajtott végre (Manila elfoglalása után már Ausztráliából – Fremantle-ből és Brisbane-ből), 136 támadást indított, 300 torpedót lőtt ki, saját állításuk szerint 36 hajót elsüllyesztve. Valójában csak tíz hajó süllyedt el, azaz 30 torpedó kellett egy cél megsemmisítéséhez átlagosan.¹⁸ Az anyaországi torpedógyártás még nem futott fel, tehát ez mértéktelen és megengedhetetlen pazarlásnak tekinthető. Az illetékes szervek azonban nem foglalkoztak – egészen 1942 nyaráig – a torpedók kudarcának műszaki okaival. Addig a gyenge eredményeket a legénység tapasztalatlanságának tulajdonították.¹⁹ 1942. június 20-án C. Lockwood tengernagy, a Fremantle-i bázis parancsnoka végzett egy éles tesztet (ekkor már a 800. torpedót is kilőtték a háborúban!), és megállapította, hogy a torpedó 15 lábbal (kb. 5 méter) mélyebben fut a beállítottnál. Tehát túl mélyen ahhoz, hogy a detonátor működésbe lépjen. A robbanófejet éles körülmények között még ekkor sem tesztelték.²⁰ A folytatódó kudarcok után 1943. június 24-én Lockwood (ekkor már a csendes-óceáni tengeralattjáró-flotta parancsnoka – COMSUBPAC) elrendelte a Mark VI-os robba-

nófej deaktiválását – 18 hónappal a háború kezdete után, miután űrjáratok tucatjai, kilőtt torpedók százainak csődje bizonyította a fegyver megbízhatatlanságát. Ezután deaktivált robbanófejet használtak, ami ütközéskor robban.²¹

A deaktiválást már sok parancsnok elvégezte titokban korábban is a nyílt tengeren, aminek következtében előfordult olyan eset, mint a USS *Trout*-é, amely Fenno kapitánnyal 1942. február 3-án ért Corregidorhoz (Fülöp-szigetek) 3517 darab 3 hüvelykes légvédelmi lőszerből álló szállítmánnyal a fedélzeten. A lőszer kirakodása után kiderült, hogy kevés a ballaszt. Ezért Fenno ballaszt céljára 25 tonna homokszáskot kért. Ezt a katonák nem bocsátották rendelkezésére, mivel homokszáka nekik is szükségük volt. Ehelyett kapott 20 tonna aranyat, ezüstöt a manilai bankokból, hogy helyezze biztonságba. Valószínűleg ez volt a világtörténelem egyik legértékesebb ballasztja. Hazafelé a Formosai-szorosban három torpedóval elsüllyesztette a *Chumwa Maru* 2700 tonnás szállítóhajót. Fennót Pearl Harbor-i visszatérése után hősként ünnepelték, kitüntették a Kiváló Szolgálatért Érdemkeresztrel – erre a morálnövelő lépésre 1942 elején szüksége volt mindenkinek –, ugyanakkor, persze a színpalak mögött, alapos fejmosásban részesítették a torpedók deaktiválásáért.²² Hasonlóképpen járt DeTar kapitány (USS *Tuna*), aki egy 4000 tonnás teherhajóval végzett. Cserébe Haditengerészeti Keresztet és szóbeli megrovást kapott.²³

Lockwood 1943. júniusi deaktiválási parancsa azonban a Pearl Harborból operáló tengeralattjárókra vonatkozott. Christie tengernagy (1943 tavaszától a Fremantle-i tengeralattjárók parancsnoka) csak az év végén hozta meg ezt a döntést, akkor is csak felsőbb utasításra.²⁴ Problémát jelentett a torpedók fejének robbanótöltete is: gyakran csődöt mondott az amúgy is csak 500 fontos

töltet. Ez pedig túl gyenge volt a nagyobb hajók oldalpáncélzata ellen (ha a mágneses fej jól működött volna, akkor a töltet nagysága is megfelelő lett volna). 1943. június 10-én a USS *Trigger* (Benson kapitány) hat torpedóval megtámadta a *Hiyo* repülőgéphordozót (hordozó), amely Koga tenger-nagy zászlóhajója volt. Három találatot ért el, de csak két torpedó detonált. A *Hiyo* könnyebb sérüléseket szenvedett és folytatni tudta útját.²⁵ Hasonló esetek következtében a parancsnokok egy-egy célra egyre több torpedót lőttek ki, remélve, hogy minél több talál, sőt robban is (hol vagyunk már a békebeli három torpedóból két találatról!).

Habár a naszádok technikailag jelentős fejlődésen mentek keresztül (például 1942 augusztusában szerelték fel a USS *Haddock*-ot egy SJ radarral, amely az időjárás körülményektől meglehetősen függetlenül, megbízhatóan működő felszíni keresőradar volt),²⁶ de még mindig nem rendelkezett a fegyvernem megfelelően kiképzett parancsnoki gárdával és legénységgel. Itt figyelembe kell venni, hogy az USN tengeralattjárói nem büszkélkedhettek olyan komoly múlttal és harci tapasztalattal, mint a németek. Sok volt a személyi változás, például Midway után, 1942 nyarán. Lyon parancsnokot (USS *Gudgeon*) rossz szeme miatt, DeTar (USS *Tuna*) és Hottel (USS *Cuttlefish*) parancsnokot alkalmatlanság miatt, míg Murphy kapitányt (USS *Tambor*) pocskék torpedóeredményei és rossz kontaktusjelentései miatt vezényelték át más szolgálatba.²⁷ DeTar esete bizonyíthatja, hogy egy kitüntetés sem betonoz be senkit a parancsnoki hídra. English (1942 márciusától a Pearl Harbor-i tengeralattjáró-bázis parancsnoka, majd COMSUBPAC Whithers leváltása után, egészen 1943. január 20-ig, amikor meghalt egy repülőbalesetben) folyamatos eredményeket követelt, valamint hidegfejű, agresszív parancsnokokat.²⁸ Általános probléma volt, hogy a támadásokat távolról, merülés-

ből, csak a szonárra hagyatkozva indították, rengeteg torpedó felhasználásával (pazarlásával?). A parancsnokokban fel sem merült kezdetben az éjszakai, felszíni támadás (ké-sőbb azonban ezt tökélyre fejlesztették) vagy a falka-taktika, holott a németek ekkoriban épp ezekkel a módszerekkel aratták nagy sikereiket.²⁹ A harctéri vezetés bonyolult volt: a bázisokról rádió, a legfrissebb felde-rítési adatoknak megfelelően küldözgették a tengeralattjárókat a megadott pozíciókra, hogy ott önállóan, csapnivaló torpedóikkal valami eredményt produkáljanak a felkés-zült japán hadiflotta ellen. A támadás során gyakorlatilag vakon (merülés, szonár) lép-tek akcióba mindenféle kooperáció nélkül. Kevés volt a harcra kész hajó, a legénység lényegében zöldfülűnek volt minősíthető, és nem volt kialakult stratégia.

A kereskedelmi hajózás elleni akciók kezdetben ötletszerűen zajlottak, azaz: ha teherhajókkal találkoztak, támadtak. A Lu-zoni-szoros szinte kínálta magát (Japán leg-főbb kereskedelmi útőre), ám az USN naszádjait sokáig a japán hadihajók hiábava-ló hajkurászása kötötte le.³⁰ A JPN kísérő-hajói jobbak voltak, mint bárki gondolta: szervezett, jól koordinált egységek, megfele-lő hajókkal, jól képzett legénységgel, hatékony szonárral. A japánoknak a vízbombá-val volt két problémájuk: gyenge volt a robbanótöltet (200-300 fontos) és 150 láb mélység alatt ritkán robbant – az USN tengeralattjáróinak legnagyobb öröme.³¹

Az amerikai haditengerészetnek a japá-nokon kívül még egy komoly ellenfele volt: a szabad sajtó. Midway után a lapok megír-ták, hogy az USN megfejtette a JPN kódjait. Az eset nagy port vert fel, kongresszusi vizsgálat lett belőle (amit szintén megírtak a lapok) és csak a japánok vakságát mutatja, hogy ennek ellenére sem változtatták meg a kódokat.³² 1943 júniusában A. J. May kong-resszusi képviselő a nyilvánosság előtt kijel-entette, hogy nem kell aggódni a japánok

miatt, mert túl sekélyre állítják a vízbombá-ikat. A sajtó persze közölte ezt, és Lock-wood szerint „az indiszkrécio kb. 10 tenger-alattjárónkba és 800 emberünkbe került”.³³

2. Taktikai, technikai útkeresés

Az új hajótípusok (GATO-, BALAO-, TENCH-osztályok)³⁴ már mélyebbre tudtak merülni (400 láb tesztmélység – 800 láb maximális mélység³⁵, szemben a korábbi 250 lábbal)³⁶ és 1943 végére jutott el a tengeralattjáró-parancsnokság oda, hogy nagy számú tengeralattjáróval támogassa a felszí-ni hadműveleteket, miközben fokozza a nyo-mást a kereskedelmi hajózásra. 1943 szept-emberében új, jobb robbanófejet fejlesztet-tek ki a Mark XIV-hez, azonban rengeteg időbe telt, amíg ez minden tengeralattjáró-hoz eljutott megfelelő mennyiségben.³⁷

Hosszú taktikai útkeresés után az év végén szervezte meg Lockwood az első farkasfalkát három tengeralattjáróból (*Shad*, *Cero* és *Grayback*). Az első bevetés nem járt eredménnyel, de az elgondolás helyes volt, így a siker sem maradhatott el hosszabb távon. Rendelkezésükre állt a TBS (Talk-Between-Ships) rádió, amit azonban alig használtak, félve, hogy a japánok iránybe-mérésre használhatják. Egyszerre nem tá-madtak konvoj, nehogy egymást találják el. A harcéljárás az volt, hogy az egyik tenger-alattjáró támad, majd lemarad a konvoj mögött, miközben újratölt és elkapja a lema-radó sérült hajókat. A másik két naszád a konvoj bal és jobb oldalán helyezkedik el, hogyha a konvoj bármelyik irányba kitér, valamelyikük lövési lehetőséghez jusson. Az első falka Okinava közelében inkább együtt keresett célokat, mintsem közösen harcolt volna³⁸.

Az új hajók rendszeresítésével, új eljárá-sok kidolgozásával párhuzamosan kivonták a harctéri szolgálatból az S-osztályt 1943

végén (1943-ban már csak az Aleut-szigetek térségében vetették be őket – kiábrándító eredménnyel: 70 órárat alatt öt elsüllyesztett ellenséges hajó). A háború kezdete óta összesen 190 harci óráratot teljesítettek és 14 hajót küldtek hullámsírba.³⁹

A torpedók műszaki problémájának végső megoldása a Mark XV volt: 21 hüvelykes, 780 fontos robbanófej, lőtávolság: 6000 yard – 45 csomó, ill. 15 000 yard – 26,5 csomó. Ezzel szemben a japán Long Lance (hosszú lándzsa) torpedó már a háború kitörésekor rendszerben volt: 24 hüvelykes, 1078 fontos robbanófej, lőtávolság: 22 000 yard – 49 csomó, és 40 000 yard – 36 csomó sebességgel. Technikailag az USA a torpedók terén nem tudott Japán fölé kerekedni.⁴⁰

1942-ben, a pocsék torpedók és a képtelen legénység évében összesen 147 hajó volt az USN hadrendjében.⁴¹ 350 óráratot hajtottak végre és hét naszádot veszítettek el, ebből három S-osztályút zátonyon. Számos feladatot kellett ellátniuk: partvédelem (Lingayen-öböl, Jáva, Midway), blokád (Truk – a japán flotta legfőbb bázisa a Csendes-óceánon), kommandók partra szállítása (Gilbert-szigetek: Makin), hadihajók elleni támadás az ULTRA (kódfejtők) segítségével, a Fülöp-szigetektől gerillák, kémek, civilek kihozatala; aknarakás, felderítés, utánpótlás szállítása és evakuálás Corregidorról, időjárás-jelentés. Egy téren okoztak komolyabb gondot a japánoknak: a hajózási útvonalak zavarásával a három bázisról (Pearl Harbor, Fremantle, Brisbane). 274 hajót süllyesztettek el 1,6 millió BRT-val – valójában „csak” 180 hajó süllyedt el 725 000 BRT-val. Ez ugyanannyi, mint 38 U-boat „munkája” 1942. február–márciusban. A japán export-importot nem befolyásolta lényegesen. Az import (szén, vasérc, bauxit, cink stb.) évi 20 millió tonna volt, akárcsak 1941-ben. Japán 5,4 millió BRT kereskedelmi hajóterrel kezdte a háborút, amihez

még hozzá kell adni a tankereket, amelyek a japán hadigépezet számára létfontosságú olajat szállították Szumátráról és Borneóról. A kereskedelmi hajók BRT-ja 1942. december végére 200 000 tonnával csökkent. Egy évvel korábban 575 000 BRT volt a tankhajó-flotta állománya. Ez egy év alatt 686 000 tonnára nőtt (111 000 tonna növekedés). A két értéket kombinálva kiderül, hogy Japánnak összesen 89 000 BRT hajótere esett ki, ami jelentéktelennek minősíthető.

A hadihajók elleni támadások is kudarcként könyvelhetők el: 23 kontaktus volt nagy felszíni hadihajókkal: 5 csatahajó-észlelés, ebből 4 esetben támadás és csupán egyetlen könnyű rongálás. 18 repülőgéphordozó észleléséből 10 végződött támadással – ezek eredménye 3 kisebb rongálás. 2 nagyobb hadihajó süllyedt el: a *Kako* nehézcirkáló – *S-44*; és a *Tenryu* könnyűcirkáló – *USS Albacore*. Továbbá hat japán tengeralattjáró pusztulását okozta USN búvárhajó. Az amerikai naszádok a legsikeresebbek a Japán körüli vizeken, a Kelet-kínai-tengeren és Formosa térségében voltak. A járőrök 15%-a (54) volt ebben a térségben, és az elsüllyesztések 45%-át (81 hajó) okozták. Az általános „gyengélkedésnek” persze megvoltak a személyi következményei: 135 parancsnokból 40-et (30%) elbocsátottak, vagy más beosztásba helyeztek egészségügyi okok, ill. eredménytelenség miatt.⁴²

3. Szögek a japán hajózás koporsójába

A hajógyártási kapacitás meglódult a háború kitörésekor és ennek köszönhetően 1942-ben 34, 1943-ban 55, 1944-ben 80 (!), 1945-ben 30 tengeralattjáró épült. A világháború ideje alatt összesen 203 tengeralattjáró épült és 52 pusztult el⁴³ (összehasonlításképpen: Németországnak a világháborúban összesen 1170 naszádját volt, ami-

ből 753 veszett el).⁴⁴ Az USN tengeralattjárói 1942-ben 1442 torpedót lőttek ki és 2000-et gyártottak. A torpedók mennyiségi problémája ezzel enyhült, bár nem szűnt meg: több lett a tengeralattjáró és egy-egy támadáskor több torpedót lőttek ki – ez az érintőgyújtó hátránya.⁴⁵

Lockwood öt őrzőjárt után pihenni küldte a legénységet az Államokba. A parancsnoki posztokra 1933-ban – vagy előbb – végzett tiszteket keresett, akik tapasztaltak voltak ugyan, de sokan nem szagoltak puskaport, ill. nem egynek alkoholproblémái voltak. A fiatalok így csak lassabban juthattak parancsnoki beosztáshoz.⁴⁶

1943-ban sor került néhány minden eddiginél vakmerőbb vállalkozásra: a USS *Snook* (Triebal kapitány) aknákat rakott a Jangce-folyón⁴⁷, a Japán-tengeren nyüzsgő célok ellen pedig Lockwood néhány tengeralattjárót küldött. A Japán-tengert a természet is meglehetősen jó védelemmel látta el: csak néhány szoroson át lehet megközelíteni, amelyeket természetesen a japánok ellenőriztek, valamint a japán légierő hatósugarában kellett tevékenykedni. A magányosan közlekedő kereskedelmi hajók közül azonban nem egy szovjet nemzetiségű volt, ami néha csak későn derült ki: a USS *Permit* ágyútűzzel elsüllyesztett egy hajót (egy halott, egy sebesült), majd a túlélőket Dutch Harborba (Aleut-szigetek) vitte. A hálás (?) orosz kapitány később egy japán tengeralattjárót nevezett meg támadójaként és így az érintettek megúszták az esetet diplomáciai bonyodalmak nélkül. Ezek a korai bevetések nem veszélyeztették komolyan a japán hajózást, a japán repülőgépek jelenléte, felszíni radarok néhány hibája és a megközelítés bonyolultsága miatt.⁴⁸

1943 augusztusában Fremantle-ben Christie tengernagy új célt talált magának: a japán flotta Trukon állomásozott, az olaj azonban Borneón és Szumátrán volt. A cél ebből következett: a tankhajók. Nehéz cél-

pontok, mert több vízzáró rekeszre oszlanak, akár a csatahajók, továbbá ezek a rekeszek eláraszthatóak, ha üresek. Néhány jól épített tanker akár 5-10 torpedót is kibírt, azok elégtelen erejű robbanófejeik miatt. Jól működő mágneses fejjel egy torpedó is elég lett volna – ezért ragaszkodott Christie hozzájuk és csak felsőbb parancsra volt hajlandó deaktiváltatni. A borneói olaj kiváló minőségű: nem kell sűríteni, így azonnal a tankhajókba szivattyúzható. A minőség hátránya: iszonyúan gyúlékony, tehát a tankereket nem is volt muszáj elsüllyeszteni, elég, ha felgyújtják.⁴⁹ Decemberig 43 hajót süllyesztettek el Christie egységei, ebből 13 tanker volt.⁵⁰ Ez még nem volt katasztrófa a japánok számára, csak annak a fenyegető előjele.

Ősszel végre Lockwood a Luzoni-szorosra kezdett koncentrálni (ekkor már az 1935. évfolyam tisztjei is parancsnokok lehettek), ugyanis kénytelen volt ideiglenesen lefűjni a Japán-tengeri akciókat három nasszád gyors elvesztése miatt. Az egyik a USS *Wahoo* (Morton kapitány), amely pusztulásáig 17 hajó elsüllyesztéséért volt felelős (igazoltan) 100 000 tonnával (valójában 19 hajó, 55 000 tonna).⁵¹ Kezdett előtérbe kerülni a falka-taktika és felmerült, hogy a falkákat a partról kellene irányítani – ahogy Karl Dönitz is tette.⁵²

1943-ban Lockwood erőinek 50%-át küldte a Japán környéki vizekre (1942-ben 15%) és megjelentek a SUBPAC egységei a Luzoni-szorosban. 350 őrzőjártot teljesítettek, ami annyi, mint 1942-ben, de a sok új hajó mellett másokat kivontak az arcvonalból. 335 elsüllyesztés másfél millió tonnával írható a számlájukra – az előző évi duplája! A japán import 19,4 millió tonnáról 16,4 millióra esett. A tankerek számát még tudták növelni (863 000 tonnára), de a kereskedelmi hajótér 1,1 millió tonnával csökkent (4,1 millió tonnára).

Hatvan kontaktus volt nagy japán hadi-

hajókkal (1942-ben 23) – tíz csatahajóval, ebből két támadás született, és valószínűleg megrongálódott a *Yamato*; 45 repülőgéphordozóval – 30 támadás – 14 eredményes: a *Hiyo* hordozó és az *Unyo* kísérő-hordozó megrongálódott, míg az *Unyo* testvérhajójával, a *Chunyo*-val december 4-én végzett a USS *Sailfish*. Két japán tengeralattjárót is elpusztítottak. Mindez az USN-nek 15 naszádjába került. 3937 torpedóval 335 hajót süllyesztettek el (11,7 torpedó/süllyesztés), ami rosszabb arány, mint 1942-ben (8 torpedó/süllyesztés). A rosszabb arány oka a taktikai váltás volt: kontaktgyűjtőt használnak, és ezért többet kellett kilőniük, valamint a nagyobb hajók több tölteret igényeltek.⁵³

4. A siker éve: 1944

1944 januárjában a SUBPAC közel száz modern naszáddal rendelkezett, így a Luzoni-szorosba egyre több falkát tudtak küldeni.⁵⁴ King tengernagy igyekezett a hadi- és a kereskedelmi-flotta elleni háborúban megtalálni az arany középút: kiemelt prioritást adott a japán kísérőhajóknak.⁵⁵

A szövetséges előrenyomulás Új-Guinea és a Salamon-szigetek térségében megtisztította a körzetet a japánoktól és ezzel a Brisbane-i tengeralattjárók járőrözési területei megszűntek. A naszádokat ezért Fremantle-be és Pearl Harbor-be küldték, parancsnokukat, Fife tengernagyot pedig King tengernagy vezérkarába.⁵⁶ Ezzel az erősítéssel Lockwood jelentős támogatást tudott nyújtani a felszíni hadműveletekhez: a Filipínó-tengeri (Mariana-szigeteki) csatában (amelynek téjjei: Saipan és Tinian potenciális légi-tengeri bázisok)⁵⁷ naszádjaira hárult a távolfelderítés. Június 13-án a déli órákban a USS *Redfin* (Austin) észlelte a japán főerőt – Ozawa tengernagy hajóit –, amint kifutottak Tawi Tawi-ból. 15-én reggel a San

Bernardino-szorosnál látta a *Flying Fish* (Riser), ill. 16-án észlelte a *Sea Horse* (Cutter) a *Yamato* csatahajó vezette fedezőerőt. Lockwood a USS *Cavallát* (Kossler) és a *Pipefish*-t (Deragon) küldte a japánok elé. A *Cavalla* egy tankhajó-csoport felé indult – ha az elpusztul, Ozawa megbénul. Június 18-án még négy naszádot irányított Lockwood a japánok ellen. Június 19-én volt a tengeralattjárók megdicsőülése: reggel nyolc órakor Ozawa éppen elindította az első támadóhullám repülőgépeit Spruance tengernagy TF58 köteléke ellen, amikor a USS *Albacore* (Blanchard) befurakodott a hordozók közé. A célzókomputer meghibásodott, így Blanchard lényegében becslés alapján lőtt ki hat torpedót, amelyek közül egy talált. Ezután több robbanást hallott a *Taiho* (31 000 tonna) vadonatúj repülőgép-hordozó felől, Ozawa zászlóshajójáról. A találat tönkretette az első repülő-liftet. Nem ütött ki tűz és a repülőfedélzet sértetlen maradt, így Ozawa 11.30-ra már a negyedik hullámot is elindította. A *Taihóból* közben folyamatosan ömlött a gázolaj, és egy újonc megpróbált valamit tenni a szaggal. A ventilációs rendszer beindításával aztán a hajó rövid időn belül egy úszó bombává változott. 15.30-kor óriási robbanás történt a *Taihón*, amely eldeformálta a repülőfedélzetet. A hajó kiért az alakzatból és lelassult. Ozawa még átszállt a *Haguro* nehézcirkálóra, de az 1750 fős legénység többségének már nem volt ideje menekülni – egy újabb robbanást követően a *Taiho* kettétörve elsüllyedt.

Három órával Blanchard után a USS *Cavalla* 1200 yardról hat torpedót lőtt ki a *Shokaku* hordozóra: négy találat. Belső robbanások következtében tűz ütött ki, majd a hajó orra mélyen lesüllyedt. A víz a hangárokból a liftek felé terjedt és délután három óra körül a *Shokaku*, a csendes-óceáni csaták egyik veteránja végleg alámerült.⁵⁸

1944 nyarára kezdett végzetessé válni a tengeralattjáró-háború a kereskedelmi hajó-

zásra: a havi 50 elsüllyesztést (átlagosan 200 000 tonna) a japán hajógyárak már nem tudták pótolni.⁵⁹ Az új majurói és saipani tengeralattjáró bázisok révén a naszádok hatótávolsága megduplázódott és minden téren sikerült fölénybe kerülni: nyáron nyolc falka, immár hatékony, kiforrott taktikával, a Luzoni-szorosban 56 hajót pusztított el (250 000 tonna) saját veszteség nélkül.⁶⁰ Ráadásul az ULTRA is egyre megbízhatóbb adatokat szolgáltatott: október 12-én Lockwood riasztotta egységeit, hogy a japán flotta érkezése várható a Fülöp-szigetek térségében.⁶¹ 18-án jelentette a USS *Steslet* (Robbin) Shima tengernagy erőit Okinavától nyugatra.⁶² A leytei katasztrófa felé hajózó japán kötelékeket komoly veszteségek érték az amerikai tengeralattjárók részéről, kivéve Ozawa tengernagy hordozóit, akikre a haditerv a csali szerepét osztotta és ezért létfontosságú lett volna, hogy az USN felderítői észleljék. Nem észlelték, ilyen a hadiszercencse. (Természetesen az ULTRA révén tisztában voltak létével és feladatával, még ha a pontos pozíciójával nem is.⁶³) A USS *Bream* (Chopple) két torpedóval súlyosan megrongálta az *Aoba* nehézcirkálót. A USS *Darter* (Claggett) elsüllyesztette a főerők parancsnokának, Kurita tengernagynak a vezérhajóját, az *Atago* nehézcirkálót és súlyosan megrongálta a *Takao* nehézcirkálót (öt ill. négy torpedótalálat!). A USS *Dace* (McClintock) négy torpedóval elsüllyesztette a *Maya* nehézcirkálót. Mindezt két és fél óra alatt! (A *Takao* végül nem süllyedt el, de a háború alatt már nem állították helyre, így gyakorlatilag ugyanúgy kiesett a harcból, mint elsüllyedt társai).⁶⁴

Az év hátralévő részében az USN tengeralattjáróinak teljesítményét talán csak a „tarolás” szó írhatja le. November 14., USS *Spadefish* (Underwood) – a *Shinyo* kísérőhordozó elsüllyesztése; november 21., USS *Sealion II*. (Reich) – a *Kongo* csatacirkáló elpusztítása⁶⁵; november 28., USS *Archerfish*

(Enright) – Japán legmodernebb, a világ legnagyobb (64 800 tonna) repülőgép-hordozójának, a *Shinanónak* elsüllyesztése a próbaútján (!)⁶⁶; december 19., USS *Redfish* (McGregor) – az *Unryu* hordozó elsüllyesztése.⁶⁷ A sikerek oka a tengeralattjárók számának növekedése mellett az új technikai megoldások voltak: zajkeltőt használtak az ellenséges szonárok megzavarására. Az éjszakai periszkóp és a korszerű radar döntő fölénybe juttatta őket a japán kísérőhajókkal szemben.⁶⁸

1944 az USN tengeralattjárói számára a siker éve volt: 80 hajó épült⁶⁹, új bázisok váltak használhatóvá (Milne-öböl, Majuro, Saipan, Guam). 520 órát során 603 ellenséges hajót pusztítottak el 2,7 millió tonnával (összesen 850 hajó elsüllyesztését jelenttek 5,1 millió tonnával – Japánnak összesen nem volt ennyi ekkor már). Ez több, mint az 1941-es, 1942-es és az 1943-as évek eredményeinek összege – 515 hajó, 2,2 millió tonnával. A japán import 16,4 millió tonnáról 10 millióra esett. A 4,1 millió BRT hajótérből az év végére 2 millió BRT maradt. A tankerek össztonnatartalma azonban még emelkedett: 863 000 tonnáról 869 000 tonnára, de ebben benne volt az újonnan épített 204 hajó 624 000 tonnával. Ráadásul Mindoro elfoglalásával leállt az olajellátás. 19 tengeralattjáró elvesztése árán egy csatahajót, hét repülőgép-hordozót, két nehézcirkálót, hét könnyűcirkálót, harminc rombolót, hét tengeralattjárót pusztítottak el, megrongáltak a *Junyo* hordozót, a *Myoko*, *Aoba*, *Takao* és *Kumano* nehézcirkálókat. A tengeri csaták idején a tengeralattjárók 117 pilótát mentettek ki a vízből, ami minimum 50 repülőgép személyzetét jelenti.

Ugyanakkor a sikerek ellenére személyi átszervezések még mindig történtek: 250-ből 35 parancsnokot távolítottak el, ami ugyanolyan arányú, mint 1943-ban: 14%. Lehet, hogy ez a természetes rotáció? Végre lehetőséget kaptak a tartalékosok is, kikerül-

tek közülük az első kapitányok. A torpedózási arány alig változott: 520 őrárat alatt 6092 torpedót lőttek ki, elsüllyesztett hajónként átlag tizenegyet. Az eredmény pedig: a japán hajózás beszorult a Japán- és a Sárga-tengerre.⁷⁰ Ezeket a zónákat már nem lehetett elérni a hagyományos, Fremantle-i bázisról, így Fife tengernagy folytatta a bázis áttelepítését a Subic-öbölbe, a Fülöpszigetekre (az áttelepítést már Christie megkezdte).⁷¹

A japán flotta maradványai 1945 elején megkezdték a nagy menekülést az anyaországba. Szingapúrból kifutva Japán maradék tengeri ereje: az *Ise*, *Hyuga* csatahajók, a *Tone*, *Haguro*, *Ashigara*, *Takao*, *Myoko* nehézcirkálók, az *Isuzu* könnyűcirkáló és rombolók február 14-én értek Japánba, kicslezve Fife 26 lesben álló tengeralattjáróját.⁷²

Áprilistól Lockwood újra megpróbálkozott a Japán-tengerrel, most már az új FM-szonár birtokában, ami elég érzékenynek tűnt ahhoz, hogy érzékelje az aknákat. Júniusban három falka (kilenc naszád) tíz nap alatt 28 hajót pusztított el (54789 tonna).⁷³ A USS *Spadefish* (Gewehausen) június 13-án elsüllyesztette a 11 000 tonnás *Transbalt*-t, egy szovjet hajót. „Természetesen” ismét egy japán tengeralattjáróra fogták az esetet. Gewehausennek ez már a második orosz hajója – igaz, az első elhibázta. Összesen öt orosz hajó vált „szövetségesi” áldozatává.⁷⁴

Augusztus 14-én került sor a II. világháború utolsó torpedólövéseire: a USS *Torsk* (Levellen) a 13. és 47. számú partvédelmi fregattot pusztította el (800 tonna). Ezzel a két lövéssel ért véget a tengeralattjáró-háború a legtöbb USN tengerész számára – egy tucat naszád és Lockwood szeptember 2-án részt vett a megadási ceremónián a Tokiói-öbölben.⁷⁵

A háború a japán kereskedelmi flotta számára végzetes volt. (Lásd a táblázatot.) Kiszámolták, hogy ha 1945-ben folytatódott volna a háború, akkor 1946-ra a japán

flottának egyetlen (!) hajója sem maradt volna.⁷⁶ A kereskedelmi hajók elleni elsöprő siker kb. 60%-ban a tengeralattjáróknak volt köszönhető. Hasonló eredményt a japán flotta nem érhetett el, hiszen például a Karib-tengerre bajosan juttathatott volna egységeket az amerikai kereskedelem zavarására.

5. A japán naszádok

A japán tengeralattjárók azonban még a Csendes-óceán térségében sem tudták redukálni az USA teherforgalmát. Ez két okra vezethető vissza: az amerikai ipar különlegesebb nehézségek nélkül megfelelő számú kísérőhajót tudott gyártani, míg a japán haditengerészet 1943 tavaszán (amikor az USN naszádjai havonta átlagosan 100 000 tonna hajóteret pusztítottak el) 360 kísérőhajót kért a hajózási útvonalak biztosítására és csak 40 kapott (1/6-ed!).⁷⁷ Ekkorra kezdték a japán kereskedelmi tengerészek a konvojok híveivé válni, amit hosszas huzavona után szeptemberben vezettek be. 1944 augusztusában azonban alig 60 kísérőhajó állt a konvojok rendelkezésére.⁷⁸

A japán tengeralattjáró-haderő típusai változatosak voltak, ami a kiforrott stratégia hiányát jelenti. 1941 őszén 63 tengeralattjáró állt a JPN rendelkezésére. Ez 11 típusból került ki: 14 darab RO-osztályú naszád, amelyek kb. az amerikai S-osztálynak feleltek meg: kis méret, rövid hatótávolság; 4 darab I-osztályú (*I-21* – *I-24*) aknarakó 42 aknával, ill. az óceáni őráratra szánt egyéb típusok: *I-15*, *I-7*, *I-9* vízmentes hangárral rendelkeztek, ahol egy-egy vízirepülőgépet szállíthattak. Az *I-16* osztály 5 egysége pedig egy-egy törpe tengeralattjárót hordozott (amelyek el is pusztultak a Pearl Harbor elleni támadásnál). A japán hadihajó-tervezésben uralkodó monumentalista törekvé-

sek a tengeralattjáró-fegyvernemnél is megjelentek, amit az *I-13* és az *I-400* osztály három hajója reprezentált: 3430 tonna vízkiszorítás (amely a felszíni egységeknél már a romboló kategória felső határát jelenti) és 3-3 szállított vízirepülőgép jellemezte a Csendes-óceán legnagyobb tengeralattjáróit. 1944-re a típusok száma már tizenötre emelkedett.

A háború alatt összesen 192 japán tengeralattjáró üzemelt és 130 pusztult el, ami 67,7%-os veszteség. Összesen 147 amerikai szállítóhajót süllyesztettek el 776 000 tonnával (ez kb. az 1942. évi amerikai eredményel azonos). Egy amerikai tengeralattjáróra átlagosan 96 000 BRT elsüllyesztett hajótér jutott, egy japánra szerény 6000.⁷⁹ A kudarcnak egyik oldala az óriási amerikai fölény volt, a másik pedig a hibás japán koncepció. A japán naszádok elsősorban az USN egységeit támadták, ahol jól szerepeltek, de lévén ezek erősen védett célpontok, a veszteség is szükségszerűen magasabb volt. A japán kódokat ugyan néhányszor megváltoztatták a háború alatt, de néhány hónapon belül általában sikerült feltörni és/vagy megszerezni őket. Ennek volt köszönhető a háború legsikeresebb tengeralattjáró-clhárító manővere: az *England* kísérőromboló 6 db RO-osztályú tengeralattjárót süllyesztett el egyetlen hét alatt!⁸⁰ 1941–1945 között hiába épített a japán ipar 129 naszádot, a harcok során 130 elpusztult.⁸¹ A maradék

63 nagy része is sérülten, a kikötőben állva fejezte be a háborút, az üzemenyagtól megfosztva. A tengeralattjárókat a japán hadvezetés afféle mostohagyerekként kezelte: azt felismerték, hogy a modern tengeri csatát repülőgép-hordozók döntik el, de ez nem akadályozta meg őket abban, hogy pénzt, nyersanyagot, munkacrőt, stb. nem kímélve megépítsék a világ legnagyobb csatahajóit – amit aztán repülőgép-hordozók gépei pusztítottak el. A búvárnaszádok alacsonyabb prioritásúak voltak, ugyanis Japán nem szándékozott (nem is akarhatott) totális háborút vívni az Egyesült Államokkal. Le akarta győzni a flottáját, hogy az amerikai vezetést tárgyalóasztalhoz kényszerítse. Egy tengeralattjáró-háború (mint ahogy kiderült) hosszú évek alatt hozza meg az eredményeit. Japán pedig nem gondolt – a nyersanyag-mennyiséget, ipari kapacitást figyelembe véve –, nem is gondolhatott elhúzódó háborúra. Az USN flottaegységeinek támadása a súlyos veszteségek mellett figyelemreméltó sikereket is hozott: elsüllyesztettek 3 repülőgép-hordozót, 2 cirkálót, 17 rombolót, 11 kísérőhajót, 2 tengeralattjárót (egyikük a szovjet *L-15* volt) – 35 hadihajót. Megrongáltak 3 további repülőgép-hordozót (a *Saratoga* hordozót 1942-ben kétszer is), 2 csatahajót, 3 cirkálót.⁸²

1942. június 6-án a Midway-i diadalt az USN számára Tanabe fregattkapitány tengeralattjárója, az *I-168*-as keserítette meg:

Amerikai fegyverek által elsüllyesztett japán kereskedelmi hajótér a II. világháború alatt

AZ ELPUSZTULÁS OKA	500 BRUTTÓREGISZTERTONNA FELETTI HAJÓK (DB)	BRUTTÓREGISZTERTONNA ÖSSZESEN
Tengeralattjárók	1139	4 861 000
Tengerészeti légierő	359	1 453 000
Szárazföldi légierő	390	1 293 000
Aknák	210	818 000
Összesen	2098	8 425 000

SÁRHIDAI GYULA: *Tengerek szürke farkasai*. Budapest, 1989, Maccenas, 204.

a súlyosan sérült *Yorktown* hordozót Buckmaster kapitány és a legénység megkísérelte a *Vireo* MS és a kísérőhajók segítségével visszajuttatni Pearl Harborba. Délután fél egykor az *I-168* 700 yardról négy torpedót lőtt ki a csaknem mozdulatlan hordozóra: egy nem talált, egy a *Yorktown* mellett álló *Hammann* rombolót találta el, és törte ketté, a másik két torpedó pedig átsuhanva a romboló alatt két végzetes találatot ért el Buckmaster hajóján, amely június 7-én reggeli 5 óra 1 perckor elsüllyedt⁸³.

A II. világháború legsikeresebb torpedótámadása is japán tengeralattjárókhoz fűződik: 1942. szeptember 15-én Guadalcanaltól délkeletre az *I-19* naszád (Narahara kapitány) négy torpedót lőtt ki a *Wasp* hordozóra, amelyből három talált. Egy US romboló adta meg a kegyelemdőfést a megbénult hordozónak. Az *I-15* is a helyszínen tartózkodott és a *Hornet* hordozót támadta. Torpedói elhibázták, de egy-egy találatot értek el a *North Carolina* csatahajón, és az *O'Brien* rombolón, ezzel hónapokra kivonva őket a harcból.⁸⁴ A harmadik elsüllyesztett hordozó 1943. november 24-én a *Liscombe Bay* kísérő-hordozó volt, az *I-175* áldozata.⁸⁵ A japán tengeralattjáró-fenyegetéssel gazdasági okok végeztek a veszteségeken kívül: kevés volt a nyersanyag és az üzemanyag pedig még kevesebb. Így néhány száz példányban a kamikazék mintájára előállították az egyszemélyes, öngyilkos torpedókat (*Kaiten*), de bevetésükkel már elkéstek 1944 végén, hiszen az üzemanyaghiány őket is megbénította, hiába bővelkedtek önkéntes kezelő személyzetben.⁸⁶

A háború során sok atrocitást követtek el az amerikai tengeralattjárósok (ha elvesztették volna a háborút, valószínűleg háborús bűnösnek neveznék őket): 1942 elején a USS *Wahoo* (Morton) egy jórészt csapatszállító hajókból álló konvojból egy teherhajót elsüllyesztett, súlyosan megrongált egy tankert és egy másik szállítóhajót. Több ezer

japán vált egyik pillanatról a másikra hajótörötté (jogilag is!). Morton úgy gondolta, ha a japánokat életben hagyják, harcolhatnak később ellenük. Ezért hidegvérrel legéppuskáztatta őket. Ezután újra a konvoj nyomába eredt, és végzett a sérült tankerrel és a szállítóval Új-Guinea partjainál. Február 7-én ért Pearl Harborba 23 napos út után. Az őrjárat alatt összesen egy rombolót, három teherhajót és egy tankhajót pusztított el 32 000 tonnával, amit a háború utáni elemzések a három teherhajóval igazoltak (a tanker és a romboló csak megsérült) – 11 300 tonnával. Hósként ünnepelték Mortont, Lockwood például „egyhajós farkasfalkának” nevezte. Ilyen fogadtatás után természetesen nem vonhatták felelősségre a mészárlásért és a példáját néhány tengeralattjárós követte is.⁸⁷ (Talán ez lehet az oka Karl Dönitz tengernagy enyhe, néhány éves börtönbüntetésének...) Szerencséjükre mészárlást csak a háborúban vesztes fél szokott elkövetni. Érdekes módon, a sokkal több amerikai áldozatot követelő, látványosabb felszín–felszín összeütközések (amikor a szembenálló hajórajok ágyúikkal és torpedóikkal próbálják a tengeri csata kimenetelét eldönteni) erkölcsileg tisztábbak voltak.

JEGYZETEK

¹ MORTON, LOUIS: *Strategy and Command: The First Two Years*. Washington 25, D.C., 1969, Office of the Chief of Military History Department of the Army. 24–25. (United States Army in World War II: The War in the Pacific.)

² KEEGAN, JOHN: *A tengeri hadviselés története*. H. n., 1998, Corvina, 166.

³ Morton: i. m. 28–30.

⁴ Uo. 33–35.

⁵ Keegan : i. m. 167.

⁶ SÁRHIDAI GYULA: *Tengerek szürke farkasai*. Budapest, 1989, Maccenas, 216.

⁷ KEEGAN, JOHN (szerk.): *Atlasz – Második világháború*. Budapest, 1995, Akadémiai Kiadó, 67.

⁸ BLAIR, CLAY, Jr.: *Silent Victory*. Philadelphia and New York, 1975, J. B. Lippincott Company. 79.

⁹ Uo. 76.

¹⁰ Sárhidai: i. m. 128.

¹¹ Blair: i. m. 82.

¹² Uo. 99.

¹³ Uo. 105.

¹⁴ Uo. 106.

¹⁵ Uo. 111.

¹⁶ Uo. 198.

¹⁷ Uo. 278.

¹⁸ Uo. 201.

¹⁹ Uo. 214.

²⁰ Uo. 275-276.

²¹ Uo. 427-430.

²² Uo. 206-207.

²³ Uo. 208.

²⁴ Uo. 431.

²⁵ Uo. 429-430.

²⁶ Uo. 321.

²⁷ Uo. 249-250.

²⁸ Uo. 363-365.

²⁹ Uo. 210.

³⁰ Uo. 362.

³¹ Uo. 198.

³² Uo. 256-259.

³³ Uo. 424.

³⁴ Sárhidai: i. m. 216.

³⁵ Blair: 479.

³⁶ Uo. 83.

³⁷ Uo. 439.

³⁸ Uo. 541-542.

³⁹ Uo. 420-421.

⁴⁰ Uo. 279.

⁴¹ Sárhidai: i. m. 216.

⁴² Clay: i. m. 359-361.

⁴³ Sárhidai: i. m. 216.

⁴⁴ Uo. 206-207.

⁴⁵ Clay: i. m. 401.

⁴⁶ Uo. 446.

⁴⁷ Uo. 447.

⁴⁸ Uo. 464-469.

⁴⁹ Uo. 486-487.

⁵⁰ Uo. 503.

⁵¹ Uo. 510-511.

⁵² Uo. 372.

⁵³ Uo. 551-553.

⁵⁴ Uo. 562.

⁵⁵ Uo. 567.

⁵⁶ Uo. 609.

⁵⁷ Kecgan: i. m. 142.

⁵⁸ Blair: i. m. 650-657, vö. HORVÁTH ZOLTÁN: Anyahajók csatája, avagy a Mariana-szigeteki „Nagy pulykalövészet”. *Top Gun*, VIII. évf. 1997. 6. sz. 54.

⁵⁹ Blair: i. m. 688.

⁶⁰ Uo. 721.

⁶¹ Uo. 746.

⁶² Uo. 747.

⁶³ MACKSEY, KENNETH: *A II. világháború katonai tévedései*. H. n., 1996, Alexandra. 219.

⁶⁴ Clay, Blair, Jr.: i. m. 752-755.

⁶⁵ Uo. 774-775.

⁶⁶ Uo. 778.

⁶⁷ Uo. 802.

⁶⁸ Uo. 787.

⁶⁹ Sárhidai: i. m. 216.

⁷⁰ Blair: i. m. 816-819.

⁷¹ Uo. 845.

⁷² Uo. 846-849.

⁷³ Uo. 858-863.

⁷⁴ Uo. 864-865.

⁷⁵ Uo. 870-871.

⁷⁶ Sárhidai: i. m. 216.

⁷⁷ Blair: i. m. 424.

⁷⁸ Kecgan: i. m. 195.

⁷⁹ Sárhidai: i. m. 199-201.

⁸⁰ HOLMES, RICHARD (szerk.): *Háborúk világtörténete*. H. n., 1992, Corvina, 220.

⁸¹ Sárhidai: i. m. 213.

⁸² Uo. 201.

⁸³ LORD, WALTER: *Hibetetlen győzelem*. Debrecen, 1980, Zrínyi, 297-302.

⁸⁴ Blair: i. m. 302.

⁸⁵ Uo. 508.

⁸⁶ Uo. 663.

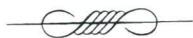
⁸⁷ Uo. 383-386.

ENGI JÓZSEF

A közúti közlekedés szervezési és vezetési vázlata

VI/1. rész *A magyar gépjárművezető-képzés története*

A belföldi és a nemzetközi közúti közlekedés lebonyolítása, valamint a közlekedés rendje megköveteli, hogy az utakon közlekedő fuvarozók és magánszemélyek országosan azonos ismeretekkel rendelkezzenek, ennek érdekében azonos tantervű oktatásban és képzésben részesüljenek. Ezt a témakört két részben tekintjük át, a VI/1. részben a gépjárművezetők, a VI/2. részben a fuvarozás és szállítás szervezésével, irányításával, lebonyolításával foglalkozó szakemberek, ügyintézők oktatásának és képzésének történetét foglaljuk össze.

Az 1880-as évek végén még az automobil építője vagy a kereskedő mutatta be a gépjármű kezelését, indítását, irányítását, megállítást, ami pár perc alatt megtörtént. Az autót a tulajdonos is vezethette, ők voltak az „úrvezetők”, de az 1890-es évek végére a föld legtöbb országában kialakult egy új foglalkozás, a sofőrség.¹ A sofőrök az uraságok mellett olyan alkalmazottak voltak, mint a szolgák, inasok, cselédek, rájuk is a cselédtörvény vonatkozott. Korabeli feljegyzések szerint az úrvezetők nagyobb szakértelemmel rendelkeztek, mint a sofőrök, a kisebb hibákat el tudták hárítani, óvatosabban vezettek és biztonságosabban közlekedtek. A sofőrök az esetek többségében nem ismerték az autó szerkezetét, nagyobb garázsokba, autószalونokba vitték az autót javíttatni, amiért a javítótól borravalót kaptak.

Budapest utcáin 1895-ben jelent meg az első automobil, 1896-ban pedig az első motorkerékpár. Az újabb „veszedelemmel” kapcsolatban 1899-ben még az szerepelt a belügyminiszternek küldött jelentésben, hogy „*automobil olyan kevés van még Budapesten, hogy hatósági intézkedés is korai lenne még*”. A gépjárművek megjelenésével azonban egyre több probléma jelentkezett a közutakon, és megszorodtak a balesetek is. Mindezek 1901-ben arra késztették Rudnay Bélát, Budapest rendőrfőkapitányát, hogy kiadja a főváros területére érvényes első autóforgalmi szabályrendeletet. A rendelet 17 pontból állt, többek között kötelezővé tette a jármű üzemképességét és használhatóságát bizonyító forgalmi engedély beszerzését, a gépjárművek számozását és a gépjárművezetői vizsga letételét. A szabályrendelet életbe lépésével megkezdődtek az adminisztrációs munkák, közzétették a vizsgálatok idejét és megalakították a bizottságokat is. A vezetőjelölteket a rendőrség, a Műegyetem és a Magyar Automobil Club képviselőiből alakult bizottság vizsgáztatta. Jellemző az akkori közlekedési helyzetre, hogy minden esetben a lovaskocsinak kellett elsőbbséget adni, ha pedig a ló nyugtalanodott, az autóval meg kellett állni. Ebben az időszakban harminc autó közlekedett Budapesten. A jogosítványokat tizenhat lóerő alatt és felett kategóriában adták ki. A vizsgák szín-

helye a Városliget szélén a Velodrom² garázs volt. 1901-ben 71 személy szerezte meg a vezetői igazolványt. Az első rendszámot Eszterházy Mihály gróf Mercedes gyártmányú járműve kapta, az első vezetői igazolványt Faragó István hivatásos gépkocsiveető nyerte el. A vezetői engedélyt csak a fővárosban közlekedőktől követelték meg. Ha valaki vidékről gépkocsival érkezett Budapestre, a vámkapunál felült mellé egy finác vagy egy rendőr, aki elkísérte a Mosonyi utcai rendőrségre, ahol a vezetőt soron kívül levizsgáztatták, és a gépkocsit rendszámmal ellátták. 1910-ben már 937 személyszállító és 110 teherszállító gépjármű közlekedett szerte az országban. A gépjárművek megnövekedett darabszáma szükségessé tette a közúti közlekedés országos szabályozását, ami az 57000/1910. B.M. rendelettel megtörtént. A szabályrendelet egyes pontjai hamarosan elavultak, sorra jelentek meg a módosítások, a belügyminiszter pedig többször elrendelte a járművezetők és a kocsisok részére a közlekedési szabályok kötelező ismeretét. Ezekben az években és a későbbiekben 1923. november 1-ig keresetszerű, azaz közhasználatú gépjármű-fuvarozást az 1884. évi XVII. tc. alapján egyszerű iparigazolvánnyal lehetett végezni, mivel ez a törvény a gépjármű-fuvarozás egyik fajtáját sem sorolta fel az engedélyhez kötött iparok között. Az 1922. évi XII. tc. is csak a géperező teher-, a rendszeres járatú autóbusz és a közterületről induló géperező gépkocsifuvarozást kötötte iparengedélyhez. Az 1924-ben életbe lépett 91000/1924. K.M. sz. rendelet 1.§-a szerint a közutakon sínpálya nélkül közlekedő gépjárművet csak olyan személy vezethet,

aki a megfelelő gépjárművezetői vizsgát sikerrel letette és ennek alapján gépjárművezetői igazolványt kapott. (1. ábra)

A rendelet szerint közhasználatra szolgáló személyszállító gépjárművet csak olyan férfi vezethetett, aki életének huszadik évét betöltötte és a megfelelő vezetői igazolvány megszerzése után az ezen alkalmaztatását közvetlenül megelőző öt év alatt legalább két éven át gyakorolta a gépkocsivezetést. A két év gyakorlatot nem kellett igazolniuk azoknak a férfi vezetőknek, akik az állami sofőrtanfolyamot (gépjárművezető tanfolyamot) sikerrel elvégezték, feltéve, hogy a tanfolyam elvégzése és ezen alkalmazásuk között három évnél hosszabb idő nem telt el. Vezetői vizsgára nem volt bocsátható aki a 18. életévét még nem töltötte be; aki gépjárművek vezetésére való alkalmasságát kizáró betegségében, testi vagy szellemi fogyatékoságban szenved; akire nézve olyan tények voltak megállapítva, amelyek miatt őt gépjármű vezetésére közbiztonsági vagy közrendi okokból megbízhatatlannak kell tekinteni. A vezetői vizsga a gépjárműnél alkalmazott erőforrás és a gépjármű neme szerint különböző volt. A vezetői vizsga csak olyan erőforrással (elektromos, robbanómotor stb.) működő gépjármű vezetésére képesített, amilyen a vizsga tárgya volt és a vezetői igazolvány is csak ilyen gépjármű vezetésére jogosított.

Külön vizsga volt szükséges az alábbi gépjárművek vezetésére jogosító igazolvány megszerzéséhez:

1. motorkerékpár (háromkerekű is),
2. személyszállító gépkocsik (beleértve az üzleti kihordó gépkocsit is, amelynek hasznos terhelése 1500 kg-nál nem nagyobb),
3. teherszállító gépkocsik (beleértve a vontatásra szolgáló gépkocsikat is).

Egy bizonyos nemű gépjármű vezetésére jogosító igazolvány másnemű gépjármű vezetésére nem jogosított. A vezetés

„VIOLA” SOFŐRISKOLA		
Budapest, IX., Viola-u. 45. Üllői-ut sarok	Tandíj 65 Pengő Telefon: J. 370-50	Úrvezetőknek egyéni kiképzés, reggel 9 órától folytatódó előadás este 9 óráig

1. ÁBRA A „VIOLA” SOFŐRISKOLA HIRDETÉSE
AZ 1920-AS ÉVEK KÖZEPÉN

2002/XIV. 3–4.

megtanulása csakis vezetői igazolvánnyal rendelkező egyén kíséretében és útmutatása mellett történhetett, akit egyben a gépjármű felelős vezetőjének kellett tekinteni.

A városok belső területén és általában a forgalmas utakon a vezetést gyakorolni személyre szóló külön írásbeli engedély nélkül nem volt szabad. Engedélyt az illetékes rendőrhatalóságtól csak azok kaphattak, akik a rendőrhatalóságtól a vezetői vizsga letételét kérték és arra határidőt kaptak. Az engedély csak a kitűzött vizsga napjáig volt érvényes, és sikertelen vizsga esetén új engedélyt kellett kérni. Tizenhét éven aluli egyéneknek tilos volt közterületen a vezetést gyakorolni.

A vezetői vizsgára bocsátást Budapesten és a Székesfővárosi M. Kir. Államrendőrségnek ezen kívül való működési területén és a budapesti kerületekre nézve a Székesfővárosi M. Kir. Államrendőrség főkapitányságánál, másutt pedig a lakóhely szerint illetékes kerületi szakértő székhelyén lévő elsőfokú rendőrhatalóságnál kellett kérni.

A kérvényben meg kellett jelölni a folyamodó nevét, foglalkozását, vallását, lakóhelyét, szakmai képzettségét, nyelvismeretét, és azt, hogy volt-e katonai vezetői igazolványa, milyen hajtóerejű és milyen nemű gépjármű vezetésére kíván képesítést szerezni, kinek az oktatása mellett szerzett vezetési gyakorlatot. Igazolni kellett az életkort és az iskolai végzettséget is. Az oktató kérvényt szintén aláírta: ezzel igazolta, hogy a folyamodót a legjobb tudása szerint kiképezte és őt a vezetésre képesnek tartja. Végül mellékelni kellett a kérelmezőnek az igazolványba és a nyilvántartó lapra helyezendő 6x6 cm nagyságú „kemény lapra fel nem húzott” fényképet három példányban.

Az elsőfokú rendőrhatalóság a kérvény átvétele után gondoskodott a vizsgára jelentkező orvosi vizsgálatáról annak megállapítása céljából, hogy az illető nem szenved-e olyan betegségben, esetleg olyan testi vagy szellemi fogyatékoságban, amely őt a veze-

tésben gátolja; vagy nem forog-e fenn más kizáró körülmény. Kizáró körülmény megállapítása esetén a hatóság a kérelmet elutasította. Ellenkező esetben a hatóság a vizsga időpontját kitűzte és erről a kerületi hivatalos szakértőt – Budapesten az Országos Automobilszakértő Bizottság elnökét – értesítette, aki a bizottság egy rendes tagját a vizsgára hivatalos szakértőül kirendelte.³

A rendőrhatalóság a vizsga idejét közölte a folyamodóval, aki a vizsgáztatás céljának megfelelő nemű és hajtóerejű gépjárművel volt köteles megjelenni. Ha a szakértő a gépjárművet a vizsgáztatás céljára alkalmatlannak találta, ezt írásban vagy szóban közölte a rendőrhatalósággal, és az a fél részére új vizsganapot tűzött ki. Ha a gépjármű ez alkalommal sem felelt meg, újabb vizsganapot csak a díjak újabb befizetése ellenében lehetett kitűzni.⁴ Hatnál több vizsgázó egy és ugyanazon gépjárművel ugyanazon alkalommal nem jelentkezhetett. A vizsga műszaki részét a szakértő, a közrendészeti részét a kiküldött rendőrtisztviselő teljesítette. A vizsga sikeres letétele esetén a rendőrhatalóság a vezetői igazolványt kiszolgáltatta. A vezetői igazolványban fel kellett tüntetni azt, hogy a vezető milyen üzemszerű és milyen nemű gépkocsi vezetésére van kiképezve. Ha a személyszállító gépkocsi vezetésére jogosító igazolvány tulajdonosa teherszállító gépkocsi vezetésére akart jogosítványt szerezni vagy viszont, akkor az új vizsgának csak a gyakorlati részéből kellett vizsgázni. (2. ábra) Sikertelen vizsga esetén csak hat hét elteltével lehetett újból vizsgára jelentkezni. A vezetői engedélyt visszavonták, ha az előfeltételek bármelyike megszűnt, vagy ha a vezetői igazolvány adatai a személyazonossággal nem egyeztek. A vezetői igazolványt visszavonó határozat ellen az érdekelt a határozat közlését követő tizenöt napon belül a belügyminiszterhez fellebbezhetett. A fellebbezésnek nem volt felfüggesztő hatálya.

Közlekedési szabályok

FIGYELMEZTETÉS.

Minden gépjárművezetőnek ismernie kell nemcsak arra a járműre vonatkozó szabályokat, amelyről vizsgázik, hanem az összes járműfajtákra fennálló rendelkezéseket. Az itt foglaltakat tehát minden vizsgázónak meg kell tanulnia, tekintet nélkül arra, hogy milyen jármű vezetésére akar igazolványt szerezni. Ha például valaki motorkerékpárra vizsgázik, akkor a személy- és teherautóra vonatkozó szabályokat is tudnia kell és megfordítva. Forgalmi vizsgát ugyanis csak egyszer kell letenni és ha bármikor később másfajta gépjárműre vizsgázik, akkor újabb forgalmi vizsgát letenni nem szükséges. Kivételt képeznek a 9-gal megjelölt részek, amelyeket szószertint megtanulni nem szükséges, csupán átolvasni.

2. ÁBRA A KÜLÖNBÖZŐ JÁRMŰVEKRE VIZSGÁZÓKNAK A KÖZLEKEDÉSI SZABÁLYOKAT EGYFORMÁN KELLETT TUDNI

A kiszolgáltatott vezetői igazolványokról a kiállító rendőrhatalóság nyilvántartást vezetett. Ezenkívül a M. Kir. Államrendőrség budapesti főkapitánysága – mint országos nyilvántartó hatóság – kartoték-nyilvántartást vezetett az ország területén kiadott összes igazolványokról.

A GÉPKOCSIK (AUTOMOBIL) KÖZLEKEDÉSI, RENDÉSZETI SZABÁLYAI.

A gépjárművekre (személyszállító gépkocsik, teherszállító gépkocsik, motorkerékpárok), azok közlekedésére és a gépjárművezetőkre vonatkozó fontosabb rendeletek és szabályok.

VIZSGÁZÓK RÉSZÉRE ÖSSZEÁLLÍTOTTA:

Dr. PAPP MENYHÉRT
M. KIR. RENDŐRKAPITÁNY.

MINDEN JOG FENNTARTVA.

SZEGED,
SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1999-018.

3. ÁBRA A KIS FÜZETBEN 166 KÉRDÉS ÉS FELELET TARTALMAZTA A FONTOSABB TUDNIVALÓKAT

A gépjárművezetői vizsga szóbeli és gyakorlati részből állt. Szóbeli vizsgán a gépjármű fő alkatrészeinek általános ismeretét, az üzembiztonság szempontjából fontos alkatrészek ismeretét, a különböző esetekben követendő eljárásokat, valamint a közúti forgalomra vonatkozó helyi és rendőrhatalósági szabályok ismeretét követelték meg. (3. ábra)

A gyakorlati vizsga több részből állt:

1. A fékek és a kormány kipróbálása, majd a gyújtókészülék megvizsgálása és a motor beindítása. Egyszerű próbamenet rövid szabad területen (pl. iránybetartás, az útvonalon jelzett akadály kikerülése, hátrafelé vezetés, fordulás keskeny utakon közvetlenül vagy többszöri hátratulatással).

2. Gyenge forgalmú utakon járművek kerülése, előzése, kapun ki- és behajtás, melékutcba fordulás, vezetés közben dudálás, sebességváltás lehetőleg hegyes-völgyes utakon a különböző sebességek alkalmazásával; a fékek kezelése változó körülmények között.

3. Záróvizsga élénk forgalmú utakon, amely legalább fél óráig tartott, és lehetőleg minden forgalmi viszonylatot tartalmazott (lassúmenet, szabályszerű gyorsmenet, fordulás, irányjelzés, megállás stb.). A vizsga ideje a szakértő véleménye szerint rövidebb is lehetett. A szóbeli vizsgát egyszerre többen is tehettek, de gyakorlatból mindenki külön-külön vizsgázott. A gyakorlati vizsga előfeltétele volt a sikeres szóbeli vizsga. Záróvizsgára is csak az a vizsgázó mehetett, aki a 2. pontban előírt vizsgánál teljes biztonságot, nyugalmat és ügyességet tanúsított.

A gépjárművezetői vizsgánál a vizsgázatónak a gépjárművön kellett helyet foglalni, azonban tartózkodni kellett a fölösleges utasítások adásától, figyelmüket inkább arra kellett fordítani, hogy a vezető a különféle helyzetekben kellő nyugalommal és lélekjelenléttel rendelkezik-e, hogy a sebességváltót időszerűen kezeli-e, a féket helyesen használja-e, a zörejt és füstképzést tudja-e

2002/XIV. 3–4.

mérsékelni. A vizsga csak akkor volt sikeres, ha a vizsgázó – úgy a szóbeli mind pedig a gyakorlati vizsgán – minden tekintetben megfelelt. A vizsgára jelentkezőkről és a vizsga eredményéről a hivatalos szakértők nyilvántartást vezettek. A vizsga kedvező eredménye esetén a rendőrhatalóság a megfelelő gépjárműre a gépjárművezetői igazolványt csak akkor szolgáltatotta ki, ha időközben nem állt be a vizsgázott megbízhatóságát kedvezőtlenül érintő körülmény. A kiszolgáltatott vezetői igazolványokról a rendőrhatalóságok nyilvántartást vezettek, a vezetői igazolvány megvonása esetén a kiállító rendőrhatalóságot minden esetben értesíteni kellett.

A sofőriskolák megalakulása és működése

A Magyar Automobil Club 1902 elején tartott közgyűlésén már felvetették a sofőrképzés ügyét is. A klub tagjai és az automobilizmus iránt érdeklődők számára egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a sofőrképzés felületessége, a vezetők gyakorlatlansága miatt számos baleset adódhat, ezért a sofőrképzés állami ipariskolai oktatását sürgették. Hangsúlyozták, hogy a sofőrképzést csak országos hálózattal, tanulójárművekkel és felkészült oktatókkal lehet megvalósítani. A klub folyamatos ösztönzésére végül 1913-ban megkezdte működését az első állami sofőriskola. Az iskola folyamatos működéséről nincs adatunk, de azt tudjuk, hogy 1935-ben felügyeletét és irányítását a belügyminiszter ügyköréből a kereskedelem- és közlekedésügyi minisztérium ügykörébe helyezték át (7500/1935. ME. sz. rendelet 3. §. 17. pont).s

Az állami iskolák mellett működő gépjárművezető-képző magántanfolyamok engedélyezését és ellenőrzését is megszigorították. (4–9. ábra) Keresetszerűen gépjár-

**Film-
oktatás:**

**az
automobil.**

ISMERTETÉSE
legtökéletesebb!
AUTÓSZAKFILM
17. FELVONÁSBAN

LÁTHATÓ:
A KERBER
AUTÓSZAKISKOLÁBAN

KERBER AUTÓSZAKISKOLA

hatóságilag levizsgáztatja személy-, teherautóra és motorkerékpárra. A tanfolyam két részből áll, úgy mint a motor és tartozékai ismertetéséből, hogy a motornak minden részét ismerjük: milyen célt szolgál, hová tartozik, miért romlik el, hogy a kisebb hibákat, amelyeket műhelyberendezés nélkül meg lehet javítani, kiküszöbölhessük. Ez rövid idő alatt megtanulható, mint ahogy meg is tanulja a legnehezebb fellogású ember is, mert minden darabot külön-külön kézbe adunk és ugyanezt bemutatjuk beszerelt állapotban a motorban, működés közben, továbbá ugyanezt még egyszer bemutatjuk egy tökéletesen felszerelt motorn, üveg alatt, végül ugyanezt levetítjük filmen is. A másik része a tanfolyamnak pedig a vezetési gyakorlatokból áll. A vezetési gyakorlatot kétféle fékes autókön tanítjuk, a felelős oktatóknak szintén van egy teljesen különálló féléje. A tanuló mindaddig tanul vezetni, amíg csak a legfoglalmasabb utakon egyedül, hibátlanul nem vezet.

KERBER AUTÓSZAKISKOLA, Budapest, X., Népliget. Tel.: 134-034

4–6. ÁBRA A KERBER AUTÓSZAKISKOLA HIRDETÉSEI AZ 1930-AS ÉVEKBEN

művezető képzéssel csak engedéllyel rendelkező személy foglalkozhatott. Az engedélyt a belügyminiszterrel egyetértőleg a kereskedelemügyi miniszter adta ki. A tanfolyammal kapcsolatos főbb előírások 1939-ben az alábbiak voltak:

„Engedély csak annak a nagykorú, büntetlen előéletű és nemzethűség szempontjából kifogás alá nem eső magyar állampolgárnak adható, aki az állami sofőrtanfolyamot sikerrel elvégezte és gépjárművezetői igazolványa, továbbá oktatói igazolványa van, ezenfelül pedig a kiképzéshez közrendészeti és közegészségügyi szempontból kifogás alá nem eső helyiséggel, megfelelő számú oktatóval, végül a gépjárművek kezelésének és vezetésének elsajátításához szükséges eszköz-

zökkel (gépjármű, szemléltető tábla stb.) rendelkezik... Az engedély kiadása iránti kérvényt a gépjárműkerület szerinti illetékes elsőfokú rendőrhatalóságnál kell benyújtani. A kérvényben meg kell jelölni a folyamodó nevét, lakását, a tanfolyam helyét, a tanfolyam díját, az oktató nevét...”

Mellékelni kellett még a folyamodó születési anyakönyvi kivonatát, a saját és az oktatók erkölcsi bizonyítványát, az oktatók oktatói vizsgabizonyítványát, a helyiség vázrajzát, az oktatási eszközök jegyzékét és a tanrendet. A rendőrhatalóság a hivatalos szakértővel (Budapesten és a budapesti kerületben az Országos Automobilszakértő Bizottság kiküldött tagjával) helyszíni szemlét tartott és ennek megtörténte után az iratokat véleményes jelentés kíséretében a kereskede-

FIGYELEM!

Ha Ön magánúton tanul és a vizsgája sikerét biztosítani akarja, akkor jöjjön a KERBER AUTÓSZAKISKOLÁBA, 6.—pengőért kikérdezzük a motor és annak összes tartozékairól. Ha pedig nem érzi magát egész biztosnak a vezetésben, úgy vegyen egy vezetési gyakorlatot. Akár autóval, akár motorkerékpárral 6.—P-ért adunk egy vezetési gyakorlatot.

KERBER AUTÓSZAKISKOLA, Népliget. Telefonszám: 1-34-0-34.

lemügyi miniszterhez felterjesztette. Az engedély személyre és meghatározott helyiségekre szólt, másra át nem ruházható rendőrhatalósági jogosítvány volt. Ilyen engedélyt jogi személyek csak kivételesen és pedig kizárólag közérdekű intézmények (mezőgazdasági kamara stb.) kaphattak abban az esetben, ha az előírt feltételeknek megfelelő oktatóval rendelkeztek.

Oktató csak az lehetett, aki a már említett személyi feltételekkel rendelkezett és a gépjárműkerület illetékes rendőrhatalósága és a hivatalos szakértő előtt az oktatói vizsgát sikerrel letette.

Az engedélyes, aki a tanfolyamnak csak a „Gépjárművezetőképző Tanfolyam” nevet adhatta, köteles volt a kormányhatóságilag láttamozott tanrendet a helyiségben feltűnő helyen kifüggeszteni és az engedélyben előírt feltételeket pontosan megtartani. Ennek a kötelezettségnek a teljesítéséről az illetékes elsőfokú rendőrhatalóság a hivatalos szakértővel együtt köteles volt minél gyakrabban, de legalább negyedévenként meggyőződni. Ha az engedélyes a tanfolyam helyiségén bármilyen változtatást akart végezni, köteles volt ezt a gépjárműkerület illetékes rendőrhatalóságánál bejelenteni, aki helyszíni szemle alapján tett javaslatot a kereskedelemügyi miniszternek arra, hogy az átalakítás következtében abban a helyiségben a kiképzés folytatható-e. Az engedélyes az illetékes rendőrhatalóságnál az oktatóváltozást is köteles volt bejelenteni. Az új oktatót csak a rendőrhatalóság engedélyével alkalmazhatta.

Az oktató helyiségben benzin és egyéb robbanó-, továbbá tűzveszélyes anyag csak

Ne rongálja

tanulással saját autóját, mert sokkal több kárt tesz motorjában, mint amennyi tandíjat fizet.

Vegye igénybe egy pár órára a

KERBER AUTÓSZAKISKOLA

autóit, amelyeken szakszerű kiképzésben részesül.

KERBER AUTÓSZAKISKOLA

BUDAPEST, X., NÉPLIGET. TELEFON: 134-034

ÚRVEZETŐKI HÖLGÝVEZETŐKI

**SZAKSZERŐ KIKÉPZÉS
ELSAJÁTÍTÁSÁNAK
TIZPARANCSOLATA**

1. Nívós egyéni kiképzés, kívánság szerinti időben.
2. Oktatás bármely európai nyelven.
3. Nagy rutinnal rendelkező gépészmérnöki oktatás.
4. Elméleti ismeretek az autó szerkezeti részéről.
5. Közlekedési szabályzatok ismerete.
6. Műhelygyakorlatok legmodernebb segédeszközökkel.
7. Vezetési gyakorlatok kizárólag legutolsó típusú autókön.
8. Autószakfilmen is megtekinteni az autó üzeme, szerkezete és kezelését.
9. Minden kritikát kibíró autószerelő tanulóanyagja.
10. Mérésüket tanárjárt megfelelő elismert szolgáltatás.

Alapítva 1920. évben
Tör. bejegyzett cég

Tantermel:
Andrássy-út 20
(Dalszínház-u. és Révay-utcaldalon)
Műhely és garage:
Kazinczy-u. 48

Kérjen tájékoztatást:
Andrássy-út 2
Telefon: 120-814

Országunk legmodernebb,
egyetlen törvényszékieg bejegyzett
VIKTÓRIA AUTÓSZAKISKOLA
mind ezeket nyújtja,
ahol több mint 15.000 tanulóvizsgázott
sikeresen! • Ne kísérletezz!

7-8. ÁBRA A VIKTÓRIA AUTÓSZAKISKOLA HIRDETÉSEI AZ 1930-AS ÉVEKBEN

az idevonatkozó szabályok szigorú megtartása mellett volt elhelyezhető. Az oktatóhelyiségben dohányozni nem volt szabad.

A tanfolyam hallgatóit nemcsak a gépjárművek szerkezetével, működésével, kezelésével és javításával, továbbá a közlekedésszabályokkal kellett megismertetni, hanem a gyakorlati vezetésre és az elsősegélynyújtásra is ki kellett képezni. Egy-egy tanfolyamot tehát addig kellett tartani, amíg a hallgatók az említett ismeretekből alapos kiképzést kaphattak. Az engedélyes a hallgatókról köteles volt nyilvántartást vezetni, amely a hallgatók nevén és lakcímén kívül azt is tartalmazta, hogy a hallgató milyen gyakorlati (hol, hányszor, hány kilométert vezetett) és milyen elméleti kiképzésben re-

szesült. A gépjárművezető-képző magántanfolyamokon kapott látogatási bizonyítvány a közúti forgalomban résztvevő járművek vezetésére még nem jogosított.

A magántanfolyam tartására kiadott engedély visszavonásig érvényes volt. Visszavonták az engedélyt, ha annak bármilyen előfeltétele megszűnt, ha a kiképzés eredménye a szerzett tapasztalatok alapján nem volt kielégítő, vagy ha az engedélyes az engedélyben előírt feltételeket ismételt figyelmeztetés ellenére sem tartotta be.

A kereskedelemügyi miniszter a belügyminiszterrel egyetértésben állami gépjárművezető-képző tanfolyamot tartott fenn. Az állami tanfolyam elvégzése azoknak volt kötelező, akik gépjárműoktatói engedélyt

A szállóige **3** szava:

Tökéletes
kiképzés —
Viktória

Szakember a film megtekintését ne mulassza el, mert tudását tökéletesíti. Nélkülözhetetlen oktatási segédeszköz, kezdők játékos könnyedséggel tanulnak. 30.000 néző elragadtatással nyilatkozott róla.

Kizárólagos joggal csak **Viktória autószakiskolában** látható!

akartak szerezni, és előnyt jelentett azoknak, akik közforgalmú gépjárműveket szándékoztak vezetni.

A már említett 7500/1935. M. E. sz. rendelet részletesen, az akkori követelményeknek megfelelően szabályozta a gépjárművezető-képzést. A rendelet a képző szerv felett álló tanfolyam-bizottság létesítését írta elő azzal a feladatkörrel, hogy ellássa a tanfolyammal kapcsolatos összes feladatot, a szükséges intézkedésekre tegyen javaslatot, és az elfogadott javaslatokat terjessze fel a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterhez. A tanfolyambizottság elnökből, a tanfolyam igazgatójából és három tagból állt. Az elnököt és a tagokat a kereskedelem- és

közlekedésügyi miniszter 3-3 évre nevezte ki, az egyik tagot a belügyminiszter kijelölése alapján. A tanfolyamra történő felvétellel kapcsolatban a tanfolyam-bizottság köréből alakított háromtagú albizottság határozott.

A tanfolyam személyzete az igazgatóból, az előadók közül, a gondnokból, a művezetőből és az oktató gépjárművezetőkből állt. Az igazgatónak és a műszaki tárgy előadóinak gépészmérnöki, a közlekedésrendészeti tárgy előadóinak jogi vagy államtudományi képesítéssel kellett rendelkezniük. Az igazgatót, az előadókat és a gondnokot a miniszter nevezte ki három évre, a műhelygyakorlatokat vezető művezetőket és a gyakorlati oktatókat az igazgató alkalmazta. A szabályzat azt is kimondta, hogy „*automobil-gyárosok, kereskedők, üzemek és javító-műhelyek tulajdonosai és alkalmazottai e munkakörökbe nem nevezhetők ki*”.

A szabályzat megkülönböztetett rendes hallgatót, aki a KRESZ-ben előírt feltételeken túl írni és olvasni tudott, és rendkívüli hallgatót, aki a tanfolyamnak csak meghatározott részén – pl. csak vezetési gyakorlaton – vett részt. A szabályzat azt is előírta, hogy a tanfolyamokat kellő időben és alkalmas helyen meg kell hirdetni, és ha elegendő hallgató nem jelentkezik, a tanfolyamot el kell halasztani. A kiképzés elméleti és gyakorlati oktatásból állt.

Az elméleti oktatás tantárgyai és óraszámai:

Műszaki rész: 40 óra
Közlekedésrendészeti rész: 8 óra
Tűzrendészet: 2 óra
Elsősegélynyújtás baleseteknél: 6 óra
A gyakorlati oktatás tantárgyai és

óraszámai:

Műhelygyakorlati oktatás: 24 óra
Vezetési gyakorlat: 10-12-szer 1-1 óra.

Nem volt kötelező az előkészítő műhelygyakorlat, ami 83 óra volt.

Sofőriskola

**modern iskolagépekkel, rajzokkal,
metszetekkel gazdagon felszerelve**

SAKSZERŰ VEZETÉS, MÉRSÉKELT DIJAZÁSÉRT EGYÉNILEG OKTAT. A VEZETÉS TANULÁSA A LEGFORGALMASABB ÚTVONALAKON TÖRTÉNIK.

BITAX

AUTÓKERESKEDELMI ÉS FORGALMI VÁLLALAT

GRÜNSPAN BÉLA
B U D A P E S T ,
V, HOLLÁNUCCA 15
TELEFON 11-28-80

Luxus Balilla berautó
1 órára 3 P, belterületen.

9. ÁBRA A GRÜNSPAN SOFŐRISKOLA HIRDETÉSE 1937-BEN

A tanfolyamra történő felvételt a tandíj befizetése után bélyeggel ellátott kérvényben kellett kérni. Akit az albizottság a tanfolyamra nem vett fel, a befizetett díjakat és okmányait a gondnoknál vehette át. Az a hallgató, aki tíz óránál többet igazoltan vagy igazolatlanul mulasztott, záróvizsgát nem tehetett, de joga volt hat hónapon belül a következő tanfolyamra fél tandíj befizetése mellett ismét jelentkezni. Pótvizsgát két hét után lehetett tenni, és azt legfeljebb háromszor lehetett megismételni. A hallgatók a tanfolyam elvégzéséről és a záróvizsga sikeres letételéről bizonyítványt kaptak, aminek alapján az illetékes első fokú gépjárműkerületi rendőrhatalóságnál gépjárművezetői igazolvány kiállítását lehetett kérni.

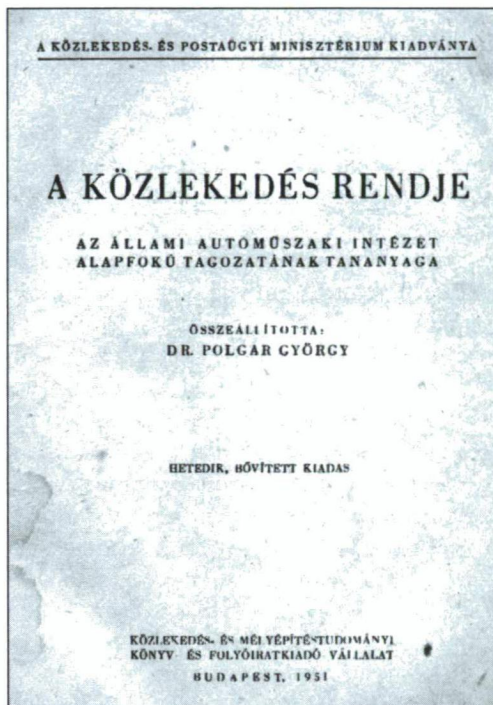
A második világháború után a 13450/1948. korm. sz. rendelettel szabályozták újból a gépjárművezető-képzést. A képzés színvonalának emelése érdekében kiadott rendelet szabályozta:

- a gépjárművezető-jelöltek kiképzését,
- a gépjárművezetői vizsgáztatást,
- a gépjárművezetők továbbképzését,
- a közhasználatú gépjárművezetői, illetve oktatói vizsgáztatást,
- a garázmester-jelöltek kiképzését és képesítését.

A rendelet kimondta, hogy a felsorolt feladatok ellátásához szükséges alap-, közép- és elsőfokú, illetőleg különleges tanfolyamok létesítése, fenntartása és megfelelő vizsgabizottság szervezése az Állami Autóműszaki Intézet feladata. A rendelet kimondta, hogy az Intézet a szükséghez képest budapesti székhelyén kívül is köteles alapfokú tanfolyamok szervezéséről és a vizsgáztatásról gondoskodni.

A kormányrendelet a korábbi egyfokú képzés helyett háromfokú képzést vezetett be:

- az alapfokú képesítéssel közhasználatú gépjárművezetői alkalmazást nem lehetett vállalni, magánhasználatú gépjárműve-

10. ÁBRA 1951-BEN MÁR A KRESZ HETEDIK KIADÁSA JELENT MEG

zetői alkalmazás is csak az első két évben volt vállalható.

• Középfokú tanfolyamot végzett és sikeres vizsgát tett gépjárművezető bizonyítványa egyenlő értékű volt a segédlevéllel. Az elsőfokú rendőrhatalóság az ilyen bizonyítvánnyal rendelkező részére eltérő gépjárművezetői igazolványt adott ki. Az elsőfokú iparhatóság pedig munkakönyvet állított ki „képesített gépjárművezető” megjelöléssel. Közhasználatú gépjárművállalat létesítésére is csak ilyen munkakönyvvel rendelkező gépjárművezető kapott engedélyt.

• A felsőfokú tanfolyamot végzett és sikeres vizsgát tett gépjárművezető részére kiállított bizonyítvány egyenlő értékű volt a mesterlevéllel. Ez a bizonyítvány volt szükséges a gépkocsiszin (garázs-) ipar gyakorlásához.⁵

A rendelet gépjárművezető-képző ma-

gántanfolyam létesítésére újabb engedély kiadását megtiltotta és a meglévő engedélysek működését is erősen korlátozta.

A kormányrendelet alapján a közlekedésügyi miniszter az Állami Autóműszaki Intézet szervezeti szabályzatát 7000/1949. (III. 3.) Közl. M. szám alatt adta ki. A szabályzat szerint az intézetet ügyvezető igazgató vezette a műszaki igazgató segítségével. Az oktatási feladatokat az előadók, a művezetők és az oktató gépjárművezetők látták el. A képzés és a továbbképzés céljára alapfokú, középfokú, felsőfokú és különleges tanfolyamokat indítottak. (10. ábra)

Az alapfokú és középfokú tanfolyamok tantárgyai és óraszámai az alábbiak voltak:

TANTÁRGY	ALAPFOKÚ TANFOLYAM	KÖZÉPFOKÚ ÓRASZÁMA
Műszaki elmélet és bemutatás	46	30
Közl.rend.-i elmélet és bemutatás	12	12
Gépjármű közigazgatási ismeretek	–	5
Műhelygyakorlat	24	60
Gyakorlati gépjárművezetés	15	–
Elsősegélynyújtás	6	3
Tűzrendészeti ismeretek	2	–
Világnezeti ismeretek	10	10
Filmbemutató	3	3

A felsőfokú tanfolyam tantárgyai és óraszámai az alábbiak voltak:

Motor- és gépkocsiismeret	30 óra
Kenő- és üzemanyagismeret	18
Autóelektromosság	25
Szervizgyakorlat	30
Garázsgyakorlat	20
Garázszvetés és ügykezelés	30
Tűzrendészeti ismeretek	6
Világnezeti ismeretek	10
Filmbemutató	3

Különleges tanfolyam keretébenlopán-bután gáz, generátor-üzemű gépjárművezetők stb. tanfolyamokat szervezhettek.

Az alapfokú tanfolyam hallgatása alól felmenthető volt az, aki motorkerékpár-vezetői vizsgát akart tenni, valamint az a személygépkocsi-vezetőjelölt, aki saját gépkocsival rendelkezett, vagy igazolta, hogy a személygépkocsi vezetését a munkahelyén elsajátította, vagy arra szülője, testvére, gyermeke oktatta, vagy tehergépkocsi vezetésére jogosító gépjárművezető engedélye volt, vagy a lakóhelye szerint illetékes gépjárműkerületi első fokú rendőrhatalóság területén az Intézet három hónapon belül nem szándékozik alapfokú tanfolyamot szervezni. Ez a felmentési kötelezettség másfél évig volt érvényben. A 7700-457/1950. (IX. 30.) KPM. sz. rendelet a tanfolyam hallgatása alóli felmentést motorkerékpár esetében csak indokolt esetben, kivételesen, személygépkocsi esetében pedig csak rendkívül indokolt esetben tette lehetővé. Utóbbi esetben akkor, ha a felmentést kérő igazolta, hogy a személygépkocsi vezetését a munkahelyén vagy egyéb módon elsajátította, vagy tehergépkocsi vezetésére jogosító gépjárművezetői igazolványa volt.⁶

A középfokú tanfolyamra történő felvételhez többek között bizonyos idejű gépjárművezetési gyakorlat igazolása és sikeres felvételi vizsga is szükséges volt. A szabályzat a rendkívüli hallgatók gyakorlati gépkocsivezetői kiképzését nem tette lehetővé. A vizsgán nem kellett minden tantárgyból vizsgáznia. Például az alapfokú vizsga elméleti tárgyai közül a műszaki és a közlekedésrendészeti ismeretekből, a gyakorlati részben a vezetésben való jártasságból kellett vizsgát tenni.

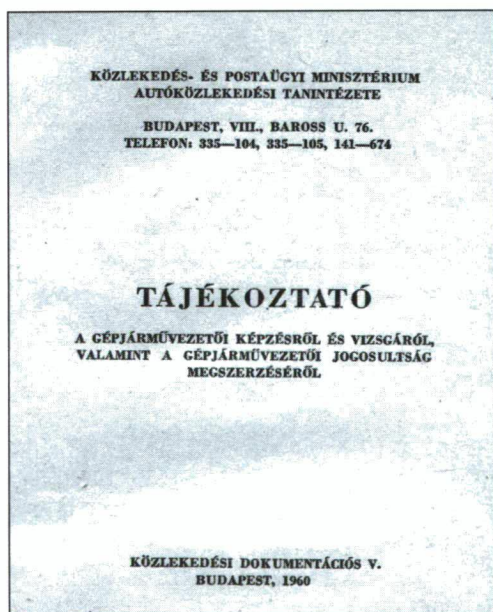
Aki a tanfolyam előadásairól illetve gyakorlatairól tantárgyanként három órát, összesen pedig tíz órát igazoltan vagy igazolatlanul távolmaradt, csak újabb tanfolyam hallgatása után volt vizsgára bocsátható. A részben sikertelen vizsgát két hét, az egészen sikertelen vizsgát négy hét elteltével lehetett újabb tanfolyam meghallgatása nélkül, legfeljebb háromszor megismételni. (11-13.

2002/XIV. 3-4.

ábra) Ezek a jogszabályok az idők folyamán elavultak. Hosszú előkészítés után jelent meg a 11/1969. (II. 27.) Korm. sz. rendelet, ami 1969. július 1-én lépett hatályba a 13450/1948. Korm. sz. rendelet egyidejű hatályon kívül helyezésével. A rendelet felhatalmazta a közlekedés- és postaügyi minisztert, hogy a gépjárművezetők képzésének módját és a gépjárművezetői vizsgát szabályozza. Kimondta a rendelet, hogy a gépjárművezetői tanfolyamra a felvételt, valamint a gépjárművezetői vizsgára bocsátás feltételeit a közlekedés- és postaügyi miniszter a belügyminiszterrel, a tanfolyamok és a vizsga díját a pénzügyminiszterrel egyetértésben állapítsa meg. – A kormányrendelet alapján jelent meg a gépjárművezető-képzésről és vizsgáztatásról szóló 2/1969. (II. 27.) KPM. sz. rendelet. A rendelet fontosabb intézkedései voltak:

- megszűnt a hivatásos és nem hivatásos gépjárművezető közötti különbség. A közúti forgalomban résztvevő gépjárművezetők

11. ÁBRA AZ ÉRDEKLŐDŐK RÉSZÉRE A KPM TÁJÉKOZTATÓT ADOTT KI

TARTALOM

	Oldal
I. A gépjárművezetés feltétele és a gépjárművezetői igazolvány	3
II. Hivatásos gépjárművezetői igazolvány megszerzésének módja	3-9
III. Nemhivatásos gépjárművezetői igazolvány megszerzésének módja	9-13
A) A tanintézet nemhivatásos gépjárművezetői tanfolyama és vizsga alapján gépkocsivezetői jogosultság megszerzésének módja	10-11
B) Tanfolyam elvégzése nélkül gépjárművezetői jogosultság megszerzésének módja	11-13
IV. Gépjárművezetői továbbképzés, illetve gépjárművel kapcsolatos egyéb ismeretek elsajátításának módja	14-15
V. A Tanintézet szervei	15-16
VI. KPM. Autóközlekedési Tanintézet alapfokú tanfolyamos KRESZ. vizsga-kérdései	16-19
VII. KPM. Autóközlekedési Tanintézet alapfokú tanfolyamos műszaki elméleti vizsga-kérdései	19-23
VIII. KPM. Autóközlekedési Tanintézet tanfolyammentes gépjárművezetői KRESZ. vizsga-kérdései	23-25
IX. Nem hivatásos gépjárművezetői műszaki elméleti vizsga-kérdései	26-27
X. Motorkerékpárvezetői műszaki vizsga kérdései	27-29

12. ÁBRA KPM TÁJÉKOZTATÓ TARTALOMJEGYZÉK

között nem lehet ilyen különbséget tenni, mindenkinek kötelessége a közlekedési szabályok maradéktalan betartása, az óvatos, előzékeny, a forgalom többi résztvevőinek az érdekeit is szem előtt tartó vezetés, az emberi élet és a testi épség, valamint a társadalmi és személyi tulajdon megvédése. A rendelet lényeges része, hogy a gépjárművezető-képzést teljesen összhangba hozza a vezetői engedéllyel, a vezetői engedélyben feltüntetett járműkategóriákkal, s ezzel a vezetési jogosultság elvi alapjait is tisztázta.

- Megszüntette a régebbi közép- és felsőfokú gépjárművezetői vizsgákat és tanfolyamokat. Ennek az volt a legfőbb indoka, hogy a gépjárművezetők között a forgalomban nincs „alapfokú” vagy „középfokú” gépjárművezető. A felsőfokú (garázmesteri) tanfolyam és vizsga megszüntetésének az volt az oka, hogy a garázmester nem gépjárművezető, hanem lényegében műszaki tisztviselő, így képzése nem a gépjárművezető-képzés feladata.

- Számolt a gépjárművezetői munkakörben foglalkoztatott dolgozók továbbképzésével is, és ennek érdekében gépjárműkezelő-továbbképző tanfolyam és vizsga szervezését rendelte el.

A rendelet annak érdekében, hogy a gépjárművezetői vizsgára csak kellő ismeretekkel és gyakorlattal rendelkező személy jelentkezhesen, a vizsgára bocsátás előfeltételül szabta meg a kiképzés igazolását (tanfolyam elvégzése vagy tanfolyamon kívüli kiképzésben való részvétel).

A rendelet a gépjárművezető-képzés színvonalának biztosítása érdekében megfelelő keretrendelkezéseket tartalmazott a tanfolyamok tantervére, az alkalmazott tananyagokra, az oktatók képzésére és képzettségére. A tanfolyamra való felvétel, illetve a vizsgára bocsátás előfeltételeként írta elő a rendelet a nyolc általános iskolát, illetve az 1930. január 1. előtt születettek esetén a négy általános (elemi) iskolai végzettséget. A tapasztalat szerint a minimális iskolai végzettséggel sem rendelkező személyek tanulmányi eredményei olyan rosszak voltak, hogy ezeket a személyeket nem volna indokolt a forgalomba engedni.

A jogosítvány megszerzésével kapcsolatban az életkor – 18 év – nem változott. („D” járműkategóriában 21 év, „E” járműkategóriában 20 év). Jelentős újítása volt a rendeletnek, hogy a „C” járműkategóriára érvényes vezetői engedély nem szerezhető meg a „B” kategória nélkül, hanem csak az után vagy azzal egyidejűleg. A rendelet 1969. december 31-i határidővel előírta, hogy a vezetés oktatása „B” és „C” kategóriába tartozó gépjárművek esetén csak olyan gépkocsival történhet, amely az oktató által kezelhető lábfékekkel (pótfékekkel) is el van látva.

A KPM a gépjárművezetői vizsgák lebonyolítására Gépjárművezetői Vizsgabizottságot hozott létre. A rendelet egyik legfontosabb újítása az volt, hogy a gépjárművezetői vizsgát (annak vezetési gyakorlati részét) általános forgalmi viszonyok között kellett megtartani. A rendelet alapján indítható tanfolyamok és azok óraszámja az alábbi volt:

„A” kategóriába tartozó gépjárművek

(motorkerékpárok) vezetői tanfolyama – 70 óra;

„B” kategóriába tartozó gépjárművek (személygépkocsik és 3500 kg összsúlyt meg nem haladó tehergépkocsik) – 132 óra;

„C” kategóriába tartozó gépjárművek (3500 kg összsúlyt meghaladó tehergépkocsik) – 116 óra;

„B” és „C” járműkategóriába tartozó járművek egyesített tanfolyama – 160 óra;

„D” járműkategóriába tartozó gépjárművek (autóbuszok) vezetői tanfolyama – 120 óra;

„E” járműkategóriába tartozó gépjárművek (pótkocsis szerelvények) vezetői tanfolyama – 84 óra;

Mezőgazdasági vontatóvezető tanfolyam – 114 óra;

Traktorvezetői tanfolyam – 47 óra;

Különleges gépjárművezetői tanfolyam – 84 óra;

Gépjárműkezelői tanfolyam – 72 óra;

Gépjárműkezelői továbbképző tanfolyam – 160 óra.

A gépjárművezető-képző tanfolyamokkal kapcsolatos 2/1969. (II. 27.) KPM. sz. rendeletet módosította és kiegészítette az 1/1971. (I. 26.) KPM. sz., a 11/1971. (XII. 30.) KPM. sz. és 15/1972. (Közl. Ért. 19.) KPM. sz. rendelet.

A rendelet pontosan körülírta, hogy ki vehető fel, illetve ki részesülhet gépjárművezető-képző képzésben:

a) aki a tanfolyam, illetve a képzés megkezdésének időpontjában a 18. évét betöltötte, kivéve, ha e rendelet másként rendelkezik,

b) aki legalább 8 általános, ha pedig 1930. január hó 1. napja előtt született, legalább 4 általános (elemi) iskolai végzettséggel rendelkezik,

c) aki gépjármű vezetésére orvosi szempontból, valamint a belügyminiszter által megállapított közbiztonsági követelmény szempontjából alkalmas.

A rendelet szerint a „B” járműkategóriába tartozó gépjárművek vezetőinek a vizsgára előkészítés céljából házastársát, egyeneságbeli rokonát, testvérét, egyeneságbeli rokonának házastársát és házastársának egyeneságbeli rokonát oktathatja az, akinek legalább két évi gépjárművezetői gyakorlata, vagy legalább három év óta „B” járműkategóriára érvényes vezetői engedély és saját tulajdonát képező személyautója van, feltéve, hogy az 1. sz. ellenőrző lapja megvan.

Magánszemély a közlekedés- és postaügyi minisztertől engedélyt kaphatott arra, hogy az „A”, illetve „B” járműkategóriába tartozó gépjárművek vezetőinek a vizsgára előkészítő oktatást végezzen.

A rendelet szerint az „A” és az „E” járműkategóriába tartozó gépjárművek vezetőinek a vizsgára, valamint a traktor és különleges gépjárművezető vizsgára önképzés útján is fel lehetett készülni.

A rendelet részletesen szabályozta a „C”, „D” és „E” kategóriába tartozó gépjárművek vezetőinek képzési feltételeit is.

A rendelet előírta, hogy

- a gépjárművezetés tanulása során a gépjármű felelős vezetője az oktató;

- az oktatás alkalmával a gépjárműben az oktatón és a tanulókon kívül csak az oktatást ellenőrző személyek foglalhatnak helyet. Az oktatás során a gépjárművet egyéb célra (pl. áruszállításra) nem szabad használni. Ez a rendelkezés nem zárja ki a gépjárműnek vezetési gyakorlat érdekében szükséges megterhelését;

- a tanfolyam vezetője a gépjárművezető-képző tanfolyamról kizárhatta azt a hallgatót, aki az oktatás rendjét súlyosan vagy figyelmeztetés esetén ismételten megsértette.

A vizsgatárgyakat, a vizsgáztatás rendjét és a vizsgabizottság összetételét a belügyminiszter meghallgatása után a közlekedés- és postaügyi miniszter állapította meg.

A vezetési gyakorlati vizsgát általános

forgalmi viszonyok között az alábbiakban felsorolt járművekkel lehetett letenni:

- az „A” járműkategóriába tartozó járművek vezetőinek a vizsgája kétkerekű motorkerékpárral,

- a „B” járműkategóriába tartozó gépjárművek vezetőinek a vizsgája mechanikus tengelykapcsolóval és sebességváltóval felszerelt személyautóval vagy legfeljebb 3500 kg összsúlyú teherautóval,

- a „C” járműkategóriába tartozó gépjárművek vezetőinek a vizsgája legalább 3500 kg hasznos teherbírású teherautóval,

- a „D” járműkategóriába tartozó gépjárművek vezetőinek a vizsgája legalább 30 személy befogadóképességű autóbusszal,

- az „E” járműkategóriába tartozó gépjárművek vezetőinek a vizsgája legalább 2500 kg hasznos teherbírású pótkocsival összekapcsolt teherautóval vagy legalább 6000 kg hasznos teherbírású nyergesvonatával, illetőleg – amennyiben a jelölt „D” járműkategóriára érvényes vezetői engedéllyel rendelkezett – pótkocsis autóbusszal,

- mezőgazdasági vontatóvezetői vizsga a hasznos teherbírásnak legalább a feléig megterhelt nehéz pótkocsival összekapcsolt mezőgazdasági vontatóval,

- traktorvezetői vizsga bármilyen traktorral,

- különleges gépjárművezetői vizsga a megfelelő járműcsoportba tartozó különleges gépjárművel,

- testi fogyatékoságban szenvedő személy a szokásostól eltérő kezelő berendezéssel ellátott olyan gépjárművel, amelyet vezetni kívánt.

A gépjárművezető-képzés alapjait lera-
kó jogszabályok, amelyek 1949-ben és az 1950-es években jelentek meg, az idők folyamán változtak, elavultak. Magyarország területén 1953-ban még összesen 9437 gépjármű volt üzemben, és azok közül csak

clenyező mennyiség volt magántulajdonban. A gépjárművezetők képzését ekkor a Magyar Autóklub az Autóközlekedési Tanintézettel (ATI) kooperálva oldotta meg. (A KPM Autóközlekedési Tanintézet szervezeti és ügyrendjét a 3/1965. (Közl. Ért. 1.) KPM. sz. utasítás írta elő.) Az Autóklub szervezte a tanfolyamokat, elvégezte a magánautósok elméleti képzését, a tanulók az ATI gépkocsijaival gyakorolták a vezetést és a vizsgabizottság előtt vizsgáztak. Ez a rendszer lényegében 1969-ig érvényben volt. Az átszervezésre hosszas előkészítés után a gépjárművezetés iránti érdeklődés rohamos emelkedése miatt került sor. A balesetek számának csökkentése érdekében a kötelező gyakorlati órák számát 30 órára emelték, ami újabb oktatók bevonását is maga után vonta.

1969. május 1-jén lépett hatályba a 19/1969. (Közl. Ért. 14.) KPM. sz. utasítás, és ezzel egyidőben hatályát veszítette a KPM Autóközlekedési Tanintézetének szervezeti és ügyrendjéről szóló 3/1956. (Közl. Ért. 1.) KPM. sz. utasítás. Az utasítás a „Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium Autóközlekedési Tanintézete” elnevezést Autóközlekedési Tanintézetre változtatta. A Tanintézet közvetlen felügyelete és irányítása a KPM Autóközlekedési Főosztályának hatáskörébe tartozott. Az Autóközlekedési Tanintézet működésével kapcsolatos kiadásokat és bevételeket a KPM költségvetésében kellett előirányozni.

A Magyar Autóklub elnöksége az átszervezés keretében létrehozta Oktatási Osztályát és a gépjárművezető-képzés saját központját. A képzést 17 oktatóval és 17 gépkocsival indították meg és a gyakorlati oktatás a XI. kerületben lévő Fejér Lipót utcai központban történt. Az 1970-es évek elején a Magyar Autóklub felügyelete alatt Szombathelyen, Sopronban, Győrött, Szegeden, Székesfehérváron, Pécsen, Kecskeméten és Békéscsabán működtek iskolák. Az oktatás

Budapesten 44, vidéken 30 gépkocsival történt. Miskolcon és Gyöngyösön a gépjárművezetést tanulók saját kocsijukon tanulhattak. A gépjárművezető-képzésről és vizsgáztatásról szóló 2/1969. (II. 27.) Korm. sz. rendelet 1.§-ában foglalt felhatalmazás alapján a 7/1971. (VIII. 27.) KPM. sz. rendelettel a közlekedés- és postaügyi miniszter az alábbiakat rendelte el: (kivonat)

„A közlekedés- és postaügyi miniszter engedélyével legalább négy, legfeljebb húsz taggal gépjárművezetőképző munkaközösség alakulhat és működhet. A munkaközösség a KPM felügyelete alatt működő jogi személy.

A munkaközösség tagja az a büntetlen előéletű állampolgár lehet, akinek érvényes vezetői engedélye, valamint oktatói bizonyítványa van és megvan az 1. számú ellenőrző lapja is... A munkaközösség tagja az oktatói tevékenységet akár főfoglalkozásként, akár munkaviszonya mellett kiegészítő foglalkozásként elláthatja.

A munkaközösségből ki kell zárni azt a tagot, aki bármely büntett miatt végrehajtandó szabadságvesztés büntette, illetőleg oktatói tevékenysége körében, vagy ittas állapotban való gépjárművezetéssel elkövetett büntett miatt bármilyen büntetésre jogerősen elítéltek.

A munkaközösségből ki lehet zárni azt a tagot, aki

- az oktatói tevékenységére vonatkozó rendelkezéseket súlyosan vagy figyelmeztetés ellenére ismételten megszegi,

- az oktatói tevékenységgel vagy a munkaközösségi tagsággal össze nem egyeztethető magatartást tanúsít.

A munkaközösség legfőbb szerve a taggyűlés. Taggyűlést a szükségnek megfelelően, illetőleg a tagok egyharmadának írásbeli kérésére, de legalább hat hónaponként kell tartani.

A taggyűlés határozatképes, ha azon tagok a háromnegyed része megjelent.

A munkaközösség a gépjárművezető tanfolyamok közül az „A” és a „B” járműkategóriába tartozó gépjárművek vezetőinek a tanfolyamait rendezheti meg. A munkaközösségnél a tanulók személyi adatait és a képzettségükre vonatkozó adatokat tartalmazó nyilvántartást kell vezetni...”⁷

A gépjárművezetői tanfolyamra jelentkezők várakozási ideje változó volt. Budapesten előfordult, hogy a jelentkezőnek 8-10 hónapot kellett a beiskolázásra várni. Sok esetben az oktató hiánya miatt nőtt meg a várakozási idő, amin az Autóklub úgy próbált segíteni, hogy soron kívül szervezett oktatói tanfolyamot. Az Autóközlekedési Tanintézet 1972-ben a közületi személygépkocsi-állomány csökkentése során felszabaduló gépkocsivezetők részére szervezett gyakorlati oktató tanfolyamot. A tanfolyam időtartama hét hét volt. Az előadásokat hetenként három alkalommal az esti órákban tartották. A tanfolyamot sikeresen elvégző hallgatók az ATI budapesti és vidéki iskoláinál, a Magyar Honvédelmi Szövetségnél (MHSZ) és a Magyar Autóklubnál kaphattak gépkocsiveető szakoktató állást. A Magyar Honvédelmi Szövetség bekapcsolódása a gépkocsiveető képzésébe elsősorban azt a célt szolgálta, hogy a sorállományú katonák még a bevonulásuk előtt megtanuljanak gépkocsit vezetni.⁸ A képzés költségeinek nagy részét a Honvédelmi Minisztérium magára vállalta. Az 1970-es évek közepétől a sorkötelesek képzésén túl a magánszemélyek „B” járműkategóriás alapképzésében is nagy szerepet vállalt az MHSZ.

A Gépjárművezetői Vizsgabizottság fokozatosan bevezette a tesztrendszerű vizsgáztatást⁹, amit 1971. február 1-től a személy- és tehergépjárművezető jelöltek „Szerkezeti és üzemeltetési ismeretek” c. tantárgyára is kiterjesztettek.¹⁰ A vizsgabizottság 1971-ben kilencezer vizsga tapasztalata alapján elemezte a bukások okait. A személyautó gyakorlati vezetési vizsgán a jelöltek 27%-a

megbukott. Nagyrészüket már a rutinvizsgán megbuktatták, aminek oka elsősorban a gyakorlatlanság, a figyelmetlenség, az elszóbbsegadás elmulasztása és a helytelen vezetési technika volt.¹¹ (14. ábra)

Még ebben az évben Fejér megyében a rendőrkapitányság, az Autóklub és a Balesetelhárítási Tanács a hivatásos, valamint a magángépkocsi-vezetők részére kéthetes KRESZ tanfolyamot rendezett. A hallgatók a tanfolyam elvégzése után önként vizsgázhattak. A vizsgán kiderült, hogy nagyon sok régi jogosítvánnyal, gyakorlattal és rutinnal rendelkező gépjárművezetőnek is gondot okozott egy-egy alapvető tábla gyors felismerése vagy valamilyen fontos szabály meghatározása. Ennek az akciónak az is célja volt, hogy a régi gyakorlattal rendelkező gépkocsiveetőikkel megértessék: a nagy rutin ellenére is szükség van arra, hogy a közlekedési szabályokat újra és újra átismételjék, lépést tartsanak a változásokkal, a forgalom fejlődésével.

A megyében több mint tízezren csatlakoztak az akcióhoz. Az eredményesen vizsgázók gépjárműveikre tűzhető szép plakettet kaptak.¹² A fővárosban 1971. november közepén a Fővárosi Közúti Balesetelhárítási Tanács, a Hazafias Népfront Budapesti Szervezete, valamint a TIT budapesti szervezete ismét megindította 16 részes előadássorozatot a gépkocsiveetőik részére. A tanfolyamon vezetéstechnikai, közlekedésrendszeti, jogi, műszaki, egészségügyi témák voltak, a részvételi díj 50 forint volt.¹³

Az Autóközlekedési Tanintézet keretében 1972. január 1-én megalakult a budapesti iskola. Ezzel egyidőben a Pest megyei iskolát ezzel az iskolával összevonták. Az új budapesti iskola a fővárosi és Pest megyei gépjárművezető jelöltek képzésével, továbbképzésével, valamint a szaktanfolyamok szervezésével és lebonyolításával foglalkozott.¹⁴

A vizsga és javítóvizsga díjai az 1970-es évek elején az alábbiak voltak:

JÁRMŰKATEGÓRIA	ÖSSZEG (FORINT)			
	A	B	C	B és C
A tanfolyam díja	300	1600	2100	3200
Vizsgadíj	150	200	200	300
Javítóvizsga				
elméleti	25	25	25	25
gyakorlat	100	150	150	150

A gépkelzői tanfolyam díja 320 forint, a vizsgadíj 60 forint, a javítóvizsga tantárgyanként 50 forint volt.

Az „A”, „B” és „C” járműkategóriába tartozó gépjárművek vezetőinek és a gépjárműkezelők egyesített vizsgadíja 400 forint volt. 1973-ban jelent meg a 14/1973. (Közl. Ért. 14.) KPM sz. utasítás, amely hatályon kívül helyezte a 19/1969. (Közl. Ért. 14.) KPM sz. utasítást, és az Autóközlekedési Tanintézet feladatává tette:

a) a gépjárművezetők képzését és továbbképzését,

b) a gépjárművezető és karbantartó szakmunkások képzését és továbbképzését,

c) a gépjármű-ügyintézők képzését és továbbképzését,

d) az oktatók képzését és továbbképzését,

e) a közúti közlekedéssel kapcsolatos, feladatkörébe utalt egyéb képzési tevékenység ellátását,

f) a képzés fejlesztése érdekében korszerű oktatási módszerek, szemléltető eszközök kidolgozását,

g) a közúti közlekedéssel kapcsolatos oktatási, nevelési módszerekre és eszközökre, különösen az állami (óvodai, általános és középiskolai) oktatás keretében végzett közúti közlekedésre nevelés fejlesztésére javaslatok kidolgozását.

Erre azért volt szükség, mert a gépjárműállomány gyors ütemű növekedése az oktatás iránti igényt megsokszorozta, és erre a képzésben érdekelt szervek nem voltak kellően felkészülve. A képzés irányításában

K. P. M. AUTÓKÖZLEKEDÉSI TANINTÉZET

BUDAPEST

VIII., Baross utca 78.

Kérem, hogy a Tanintézet alapfokú gépjárművezetői tanfolyamára a tájékoztatóban közzétett felhívással előjegyezni sziveskedjenek.

Személyi adataim:

Név: .....

Születési év, hely: .....

Anyja neve: .....

Foglalkozás: .....

Állandó lakóhely: .....

A tanfolyamot .....

Kérem a kiképzésem: személy — tehergépkocsi vezetésből.

Vizsgát kívánok tenni: személy — tehergépkocsi — és motorokerekpárvezetésből.

(A nem kívánt gépjárművezetéstől törölni kell.)

Tudomásul veszem, hogy 200,— Ft tandíjfelvételt köteles vagyok megfizetni abban az esetben is, ha a tanfolyamra való felvételihez vonatkozó értesítés kézhezvételétől számított 10 napon belül, írásban nem jelentem be a jelentkezésem visszavonását és a tanfolyamon nem jelenek meg.

* Ezeket az adatokat írással, vagy nyomtatott nagybetűkkel kell kitölteni.

olvasható sajtóközlemény

13. ÁBRA JELENTKEZÉSI LAP ALAPFOKÚ GÉPJÁRMŰVEZETŐI TANFOLYAMRA

és végrehajtásában részt vettek a hatóságok, az intézmények, a társadalmi szervek, a vállalatok, a magánvállalkozók és a magánszemélyek.¹⁵ A magángépkocsi-vezetők képzése szinte észrevétlenül átkerült a magánoktatók kezébe. Az említett szervek munkájának párhuzamossága és átfedése, a képzés színvonalának emelése és tartalmának országos egyesítése, a magánképzés felszámolása és a vizsgáztatás objektívabbá tétele ösztönözte arra a KPM illetékeit, hogy a hiányzó kapacitás fedezésére létre kell hozni az ATI felügyelete és ellenőrzése mellett működő gépjárművezető-képző munkaközösségek országos hálózatát.

Ezzel az intézkedéssel az 1970-es évek közepére helyreállt az egyensúly a forgalmi viszonyok szabta igény és az oktatott anyag között, és a jelöltek nemcsak a gépkocsi vezetésére, hanem a közlekedésre is oktatást kaptak.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

ÁBRAHÁM KÁLMÁN (főszerk.): *A közúti közlekedés kézikönyve*. 1. kötet, 4.3. Budapest, 1978, Műszaki Könyvkiadó.

BORS KÁLMÁN: *Az autó*. Műszaki sofőrképző tanfolyam. Kassa, 1939

KALIVODA ALAJOS – SERES JÁNOS – SPITZER FERENC: *Közlekedési ismeretek*. Budapest, 1970, Zrínyi Katonai Kiadó.

KARDOS JÓZSEF (szer.): *Gépjármű ügyintézők kézikönyve*. Budapest, 1973, Közg. és Jogi Kiadó.

KERBER ÁRON: *A gépjárművezetői vizsga teljes anyaga kérdés és feleletben*. Budapest, 1938.

MIHÁLYI ERNŐ: *Az autó*. Autóvezetők és szerelők kézikönyve. Budapest, 1922.

SCHREIBER JÓZSEF: *Automobilisták zsebkönyve*. 11. kiadás. Budapest, 1937.

STREIHAMMER ANTAL: *A modern automobil*. Budapest, 1939.

TAKÁCS JÓZSEF: *Az új közlekedési rendszabályok*. Budapest, 1928.

JEGYZETEK

¹ „Chauffeur (fr.) – „Sofför” a. m. fűtő. Ma általában így nevezik az autók vezetőit. A sofförnek a vezetésen kívül értenie kell az autómobil gépi és egyéb felszerelésének kisebb javításához is. Hozzáértését a rendőrség egy különféle hatóságokból alakított vegyes bizottság előtt sikeresen kiállott vizsga alapján kiadott fényképes igazolványban ismeri el. Ezen igazolvány nélkül autómobilt közutakon vezetni tilos...” – Révai Nagy Lexikona. IV. kötet. Budapest, 1912.

² Velodróme (fr.) = kerékpárpálya, kerékpár versenypálya.

³ A gépjárművek és a gépjárművezetők vizs-

gáztatására Budapesten szervezett Országos Autómobilszakértő Bizottság mérnöki képesítéssel, gyakorlati szakismerettel és a vezetésben jártassággal rendelkező elnökből, ugyanilyen képzettségű öt rendes és a szükséghez képest kinevezett póttagból és a jegyzőből állt. A bizottság elnökét és öt rendes tagját, ezek közül egy rendes tagot a Királyi Magyar Automobil Club meghallgatása mellett, továbbá a szükséges póttagokat a kereskedelmi miniszter nevezte ki. Gépjárműgyárosok és gépjárműkereskedők vagy ezek alkalmazottai szakértők nem lehettek. A kinevezés három évre szólt, de a kinevezettet hamarabb is fel lehetett menteni, vagy a három év elteltével újból kinevezhető volt.

⁴ A gépjárművezető vizsgáért járó díjat az Országos Autómobilszakértő Bizottság javára postatakarékpénztári befizetési lappal előzetesen kellett befizetni és a befizetési lap „Elismervény” szelvényét a vonatkozó kérvényhez kellett csatolni.

VIZSGADÍJAK ÖSSZEJE 1926-BAN (PENGŐ)

EBBŐL A RENDŐRSÉG RÉSZÉRE

ÁTUTALT ÖSSZEG (PENGŐ)

Sikeres gépjárművezető tanfolyam vizsgadíja	13,60	2,50
Gépkocsivezetői vizsgára jelentkezés díja	20	3
Motorkerékpár vizsgára jelentkezés díja	13,60	2
Megismételt gépkocsivezetői vizsgadíj	12	3
Megismételt motorkerékpárvezetői vizsgadíj	6	1

⁵ A 13450/1948. (1949. I. 8.) Korm. sz. rendelet akkor is érvényben volt, amikor az egységes állami szakmunkásvizsga bevezetésre került. A 70/1958. (XII. 29.) Korm. sz. rendelet, illetve ennek felhatalmazása alapján kiadott 2/1959. IV. 10. Mű. M. sz. rendelet mellékleteként közzétett országos szakmunkásképzési jegyzékben felsorolt szakmákból lehetett szakmunkásvizsgát tenni, és az a hivatalos álláspont alakult ki, hogy a gépkocsivezető nem tekinthető szakmunkásnak. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága 1963. május 30-án hozott PF. IV. 20 517/1963/20. sz. ítéletében kimondta, hogy a középfokú tanfolyamot végzett és sikeres vizsgát tett gépkocsivezető

Ehhez ad megszívlelendő tanácsokat dr. G. Munsch, a defenzív vezetés taktikájának logikus rendszerbe foglalója:

- Ne menjünk indokolatlanul a másik közelébe!
- Ne maradjunk szükségtelenül sokáig a másik közelében!
- Lehetőleg egyedül manőverezzünk!
- Mindig célérthetően mozogjunk!
- Vezetés közben soha ne lelkéztessünk!
- Soha ne legyünk szükségtelenül útban!
- Mindig legyen gondunk a megvilágítás és a színek figyelmeztető hatására!
- Kritikus helyzetekben mindig tudatosan vezessünk!
- Lehetőleg kerüljük a tömeget!
- Legyen mindig készen tartalék erőnk!

**Legyünk barátok
a közlekedésben!**

14. ÁBRA AZ ORSZÁGOS KÖZLEKEDÉSBIZTONSÁGI TANÁCS MA IS HELYTÁLLÓ TANÁCSAI AZ 1972-BEN MEGJELENT DEFENZÍV Vezetés című KIADVÁNYBAN OLVASHATÓK

szakmunkásnak minősül. (*Közlekedési Közlöny*, 1963/32. sz. VIII. 11.)

⁶ 1955-ben a vontatók vezetőinek nagy része nem rendelkezett gépjárművezetői igazolvánnyal, mégis számtalan esetben vettek részt a közúti forgalomban, veszélyeztetve a forgalom biztonságát. Az Autóközlekedési Főigazgatóság ezért engedélyezte a tíz tonnán aluli vontatók vezetőinek tanfolyam nélküli vizsgáztatását. A vizsgán közlekedésrendszetből, gyakorlati vezetésből és műszaki ismeretekből kellett megfelelő eredményt elérni és a vizsgázó ennek alapján rendes gépjárművezetői jogosítványt kapott. (*Közlekedési Közlöny*, 1955/8. sz. II. 20.)

⁷ *Közlekedésügyi Értesítő*, 1969/9, 1971/23. sz.

⁸ Az MHSZ gépjárművezető-képző iskoláin 365 órás tanfolyam keretében „A”, „B” és „C” gépjármű-kategóriák vezetésére érvényes gépjárművezető-bizonyítványt szerezhettek a sorköteles fiatalok, ami gépjárművezetői állás betöltésére azonnal képesítette őket. Bevonulás után a hadseregben újabb 160 órás szakkiképzésben részesültek. A két tanfolyamon közel 525 órát tanultak, 1500 kilométert vezettek, és csak ez után ülhettek önállóan a kormánykerék mögé. A katonai szolgálat ideje alatt, újabb 210 órás továbbképzésben részesültek. A hadsereg a gépjárművezetők részére szakmai versenyt is rendezett, amin I., II. és III. osztályú minősítést és az ezzel járó jutalmat lehetett elnyerni.

⁹ Az 1970-ben megjelent *Közlekedési ismeretek* című tankönyv arról tájékoztatta a vizsgázót, hogy „a vezetői vizsga „teszt” rendszerben kerül lebonyolításra: „Ez azt jelenti, hogy Ön egy 25 kérdést tartalmazó teszt lapot húz, amelyen szöveges és ábrás kérdések szerepelnek... Ez a vizsgáztatási rendszer megkíméli a magolástól... Nem kell félnie a vizsgabiztosok esetleges szubjektivitásától, azonban utólag nem mentegetheti magát azzal, hogy tudtam, csak nem jól mondtam.”
^{10–14} Uo. 1971/9, 12, 17, 45. sz.

¹⁵ A gépjárművezető-képzés szervei:

Hatóságok: Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium. Felelős a közlekedés egészéért. Részfeladata, hogy a gépjárművezetők képzésével, továbbképzésével és vizsgáztatásával foglalkozzon. Belügyminisztérium. A KPM-el közösen készíti el és írja elő a közúti közlekedés szabályait, a gépjárművek vezetőire és a gépjárművekre vonatkozó hatósági rendelkezéseket. Hatósági közegege-

ivel ellenőrizteti a rendelkezések betartását, neve-
li és szükség szerint bünteti a szabálysértőket.

Honvédelmi Minisztérium. A katonai ismeretek képzésén túl általános közlekedési neveléssel is foglalkozik. Irányítja az MHSZ működését.

Oktatási Minisztérium. Az ATI-val együttműködve a fiatalok közlekedésre nevelésének irányításával foglalkozik, gondoskodik a fiatalok jogosítványszerzéséről és arról, hogy a pedagógiai főiskolán végző hallgatók gépjárművezetői szakoktató bizonyítványt szerezhessenek.

Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium. A mezőgazdaságban foglalkoztatott traktor- és vontatóvezetők alapfokú képzését oldja meg az erre a célra létrehozott iskolákban.

Munkaügyi Minisztérium. Szerepe kiterjed a szakmunkás tanulók közlekedésre nevelésében az „A” és „B” járműkategóriára érvényes vezetői engedély megszerzésére.

Intézmények: Autóközlekedési Tanintézet Igazgatósága. Fő feladata: pályaalakmassági vizsgálat, vizsgáztatás, szakfelügyelet, az alap- és a továbbképzés, valamint a vizsgáztatás tananyagának tematikai és módszertani feldolgozása és fejlesztése. Az ATI a hatósági és fejlesztési feladatokat a KPM nevében látja el és végzi.

Társadalmi szervek: Országos Közlekedésbiztonsági Tanács. Feladata, hogy a társadalom minden rétegét a helyes közlekedésre nevelje.

Magyar Honvédelmi Szövetség. Alapvető feladata, hogy a sorállományú katonák még a bevonulás előtt megtanulják a gépkocsit vezetni.

Magyar Autóklub. A magánszemélygépkocsi-vezetők képzésébe kapcsolódott be.

Vállalatok: Az 1969–1971-es években kapcsolódtak be átmenetileg a hivatásos gépkocsivezetők képzésébe.

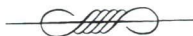
Magánvállalkozók: Gépjárművezető-képző Munkaközösség. Az 1972-ben teljesen anarchikussá vált magánképzés megszüntetését célozta a munkaközösségek létrehozása. Az ATI felügyelete alatt működtek. A gépjárművezető-képző munkaközösségek 1972-ben 1257 motorost és 7859 személygépkocsi vezetőt képeztek ki. Az országban 1974 elején 53 munkaközösség működött 551 oktatóval, 35 motorkerékpárral és 370 gépkocsival. Az év közepén már száz munkaközösség működött 1200 oktatóval.

Magánszemélyek: A családtagok képzése (Áranya a „B” járműkategóriás képzésben 2% alatt.)

PUSZTAI JÁNOS

Szegedi emlékek vitéz Horthy Istvánról

Idén augusztus 20-án hatvan éve hősi halált halt az orosz fronton Horthy István kormányzóhelyettes. Harci bevetésre indult, amikor beteljesedett rajta a pilóta balsors. Segesváry György, a testi-lelki jóbarát írja, hogy Horthy már korán, a gyermekkor kezdetén felfokozott technikai érdeklődésről és érett hazaszeretetről tett tanúbizonyságot, amely egyenesen vezetett a repüléshez, majd később a harctérre.

Már mindketten közel álltak a főiskolai oklevél kézhezvételéhez, amikor elhatározták, hogy okos furfanggal megtörik a Trianon szabta tilalmakat. „Vissza kell állítania gúzsba kötött magyar repülésben [...] (az) ifjúság lehetőségét arra, hogy maga is repülhessen” – írja Segesváry György *Az elsőszámú repülő önkéntes* című, Horthy Istvánra emlékező írásában, majd így folytatta a gondolatot: „magas rangú katonai vezetők bölcs és jóakarató támogatásával sikerült elintéznünk, hogy bevonulhassunk, mint az ország

első önkéntesei, a trianoni békeszerződés előírásai által sújtott magyar légierőhöz. Horthy István egyenesen Szombathelyre vonult be – mint én is, csak valamivel később a honvédelmi minisztérium kidolgozta próbaterv szerint – egy tüzér alakulat-

hoz. Utunk innen már a REGVI-hez, a szombathelyi repülőgépvezető-képző iskolába vezetett. Horthy István volt az első évfolyam rangelsője, mint címzetes tüzér tizedes, én pedig mint címzetes tüzér a rangutolsó. Az egész évfolyam két főből állt.

A repülés alapjainak megismerése, az egyedül repülésre jogosító vizsga után Szegeden (1927, majd 1928 nyarán) folytatta kiképzését a későbbi kormányzóhelyettes. Előre kell bocsájtanom, hogy nem élvezett semmilyen kedvezményt azért, mert az ország kormányzójának gyermeke volt. Sem Szombathelyen, sem Szegeden nem a szalontishti képzést forszírozták. Vitéz Hári László parancsnok, közismerten a Tata, híres volt következetes szí-

HORTHY ISTVÁN TARTALÉKOS VADÁSZ-
REPÜLŐ TISZT A KELETI FRONTON

goráról is – nem tehetett engedményt, már csak biztonsági okból sem.

Az ébresztő reggel három óra körül volt és napnyugtáig tartott a munka. Rangtól, származástól függetlenül minden növendéknek el kellett végezni a gépapolással vagy a szereléssel kapcsolatos legpiszkosabb munkákat is. Az önkéntes feladatokra midig elsőnek jelentkezett. Amikor kivételezni próbáltak vele, azt mindig rosszul viselte, ha tehetette, visszautasította. A városban csak kevesen – oktatóin és növendék társain kívül szinte senki – tudták, hogy v. Horthy István, a kormányzó fia Szegeden tanulja a repülés tudományát. Volt bajtársai katonás, fegyelmezett (tisztjelölt) növendékre emlékeznek. Következtesen végigcsinálta a pilóta kiképzés és a szolgálat minden fázisát. A gyors észjárású, az ügyeskező, a nagy áttekintő képességű, az udvarias de katonás embert tisztelték benne. Mint társai, ő is csak hetente egy alkalommal mehetett be a városba, akkor is csak civilben és soha sem csoportosan – a trianoni tilalom kényszerű rejtettsége miatt. Az eltávozás, a kimenő oka kizárólag a szükségleti cikkek beszerzése vagy a hazautazás lehetett. Az első időszakban a rendfokozata „légügyi alsegéd” volt, ami megfelelt a legális alakulatok tizedesi rendfokozatának. A kiképzés során – óhatatlanul – előfordultak apróbb csínytevések, fegyelmezetlenségek. A büntetés attól függött, hogy az elkövetés egyéni vagy közösségi volt. A legendyebb változat a *fűszagolás* lehetett, ami „csak” a repülőtér elhagyásának tilalmát jelentette. Remélem, nem köveznek meg a még élő kortársak – akik egészen a végsőkig istenítik v. Horthy Istvánt az iránta érzett fokozott tisztelet miatt – azért, ha leírok egy vele kapcsolatos történetet, amely itt, Szegeden esett meg vele.

A történet 1928 kora nyarán, egy hétvégén játszódott le a repülőtérén, ahol a repülőtiszti képzés folytatódott a szombat-helyi alapképzés után. V. Háry László repü-

lőszázados, a „Tata” volt a parancsnok, aki valamilyen szabálytalanság miatt megbüntetni kényszerült az ifjú Horthyt. A fenyítés miatt Horthy növendék nem mehetett haza az egyik szombaton. A mama, a főméltóságú asszony nem értette fia késedelmét, ezért fölhívta a repülőteret. Azonnal a parancsnoknak szögezte a kérdést:

– Horthy őrmester miért nem jött még haza?

Háry László, a Tata: – Nem mehetett haza, mert dutyiban ül.

A Főméltóságú Asszony: – Kérem, mi az a dutyi?

Ismét a parancsnok:

– Az, kérem szépen, egy nagyon kicsi helyiség, aminek négy fala van, és az egyiken egy nagyon kicsi ablak, és azon sűrű vasrács. Az ágy simára gyalult deszkalapokból áll. Az ajtaja kívülről van bezárva, belül pedig nincs kilincs.

A Főméltóságú Asszony:

– Hát ez képtelenség!

A Tata: – Nagyon sajnálom, főméltóságú asszonyom, ezen nem tudok segíteni!

Másnap a kormányzó úr kabinetirodájára hívta Háryt.

A kormányzó úr:

– Laci, szeretnék beszélni veled. Holnap tíz órakor jelentkezz nálam!

A parancsot csak teljesíteni lehetett. A Tata másnap pontosan jelentkezett kormányzó úrnál.

– Laci, nagyon köszönöm, hogy segítesz nekem! – mondta a kormányzó úr. Kérlek arra, hogy minden alkalommal a legnagyobb szigorral kezeld ezt a gyereket. Tudod, most már abba a korba jutott, amikor az apai fegyelem alól kezd kicsúszni.

Tudnivaló, hogy „a gyerek” ekkor már szigorló mérnök volt. Ezt a históriát Czapári Zoltán repülőezredes révén ismerhették meg az ország repülői.

1928 májusában, áldozócsütörtökön, repülőnapot rendezett Szegeden a rejtett

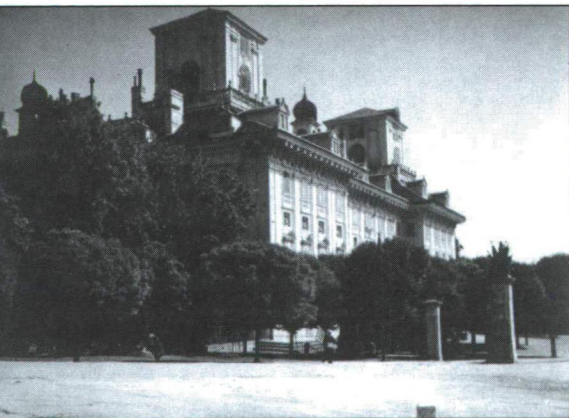
repülőegység az Express Szállítványozási Rt. anyagi támogatásával. Valamennyi pilóta kitett magáért, de az összes közül v. Horthy István bemutató repülése nyugözte le legjobban a nézők figyelmét – írja Jánossy István a Kis repülőenciklopédia című művében. A hiteles emlékezetű kortársak még azzal is kiegészítették a szakírói véleményt, hogy nem a kötelező udvariasság miatt hangzott el a dicséret. Itt Szegeden befejezve repülő kiképzését, a fiatal *arany sasos* pilóta a szolnoki vadászrepülő egységhez kapott beosztást. Ott lépett elő főhadnaggyá (szerző megj.: a katonai repülést tiltó trianoni években Szeged volt a pilóta továbbképzés bázisa). Ezzel az alakulattal került ki az orosz frontra, ahol életét vesztette.

Ezt megelőzően még egyszer járt Szegeden, egészen pontosan az algyői repülőtéren 1941-ben, mint a Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap elnöke. Kíséretével megtekintette az újonnan elkészült és Horthy Miklósról elnevezett sportrepülő- és katonai előképzést adó bázist. Az algyőiek „gazdag programmal és bőkezű ellátással” fogadták Horthy Istvánt és kíséretét – emlékezik meg az Algyő és népe című kiadványban képmel-lekkel is Sebesi Judit, a tanulmány fejezetének írója.

Az 1944 februárjában tartott közgyűlésén a Szegedi Repülő Egyesület vezetősége és tagsága elhatározta, hogy – függetlenül a város MÁV mozdonyvezetőitől, akiknek ugyancsak szándékukban állt – vitéz nagybányai Horthy Istvánnak egy monumentális emlékművet emelni a városban. A repülőtérré, ahol a későbbi kormányzóhelyettes a pilóta képzését sikeresen befejezte, egy mellszobrot terveztek állítani. Győry Béla ügyvezető elnök bejelentését Lázár László főtitkár kényszerült pontosítani, miszerint a főméltóságú kormányzó úr kérte az egyesületet – tekintettel az aggasztó anyaghiányra –, hogy halasszák el fia emlékének megörökítését. Az emlékmű létrehozásának végleges elmaradása – végül is – a második világháború elvesztésével kap magyarázatot.

FORRÁSOK

- BUJTÁS LÁSZLÓ: *Hogyan történt? 1942. augusztus 20. 5 óra 7 perc.* Budapest, 1989, Média.
 SEGESVÁRI GYÖRGY: *Az első számú repülő önkéntes.*
 JÁNOSY ISTVÁN: *Kis repülőenciklopédia.*
 HEGYI ANDRÁS (szerk): *Algyő és népe.* 1987.
Top Gun 1999/6. sz.
 TOBAK TIBOR: *Horthy István halála.*
Délmagyarország. 1928. április 29., 1942 augusztus 22. és az 1944. február 7-i száma.

KISMARTON I.

ELŐZŐ SZÁMUNKAT ÁRNYÉK, KŐ, FÉNY CÍMMEL MEZEY PÁL AMATŐR FÉNYKÉPÉSZNEK AZ 1930-AS ÉVEKBEN KÉSZÜLT KŐSZEGI FOTÓIVAL DÍSZÍTETTÜK. A SZOROZATBAN EZÜTTAL KISMARTON KÖVETKEZIK. A LAJTA MENTI KISVÁROSBAN A LEGNAGYOBB LÁTVÁNYOSSÁG AZ ESTERHÁZY-KASTÉLY. A BEJÁRATI TÁBLA SZÖVEGE AKÁR A CASTÉLY ÉS A VÁROS RÖVID TÖRTÉNETE IS LEHETNE: „KISMARTONT MÁTYÁS KIRÁLY A MAGYAR KORONÁÉRT ÁTENGEDTE AUSZTRIÁNAK, ÉS ESTERHÁZY MIKLÓS NÁDOR HÚSÉGE SZEREZTE VISSZA A HAZÁNAK 1622-BEN.”

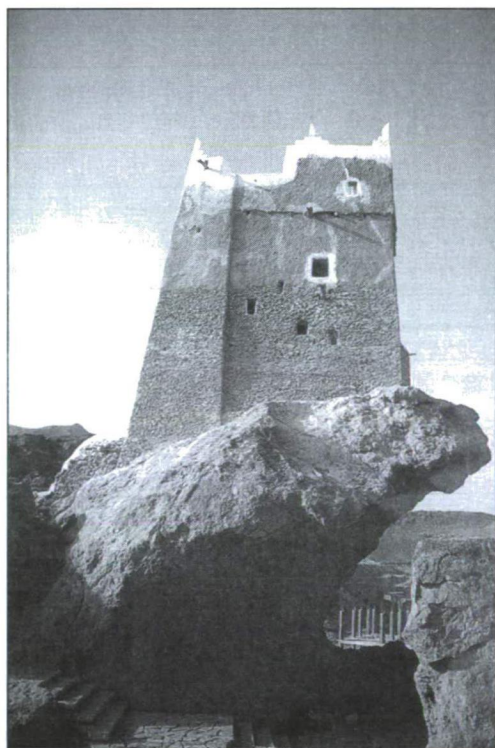
ALÁCS ATTILA

Sába királynő országa: Jemen

(1. rész)

FÖLDRAJZI HELYZETE ■ Jemen az Arab-félsziget délnyugati szegletében helyezkedik el. Az ország nyugati része a Vörös-tenger, déli részén az Adeni-öböl, keleti oldalát Omán, északról pedig Szaud-Arábia határolja.

VÁMHÁZ AL-MUKALLA HATÁRÁBAN. AZ ÁDENI-ÖBÖL PARTJÁN FEKVŐ KIKÖTŐVÁROS VALAHA AFRIKÁBAN ÉS KELET-ÁZSIÁBAN IS KERESKEDELMI LERAKATOKAT TARTOTT FENN

A Vörös-tenger 40-50 km széles parti síksága a Tihamah, ettől a szárazföld belseje felé haladva a parti síkság fokozatosan dombvidéki tájba megy át, és ezzel elkezdődnek a jemeni hegyvidék meredeken kiemelkedő vonulatának hegyláb formái. Ez 700–1800 méter tengerszint feletti magasságig emelkedik, majd óriási fennsíkba megy át, amely kelet felé haladva a Hadramut hegység vonulata. Tőle északra 1000 méter körüli fennsík változatos tájegységei, sivatagok, félsivatagok tagolják.

ÉGHAJLATI VISZONYOK ■ Jemen változatosan tagolt domborzata és különlegesen kedvező éghajlati viszonyai kivételes természeti körülményeket alkotnak. Területére májustól szeptemberig a délnyugati monszunszelek elegendő csapadékot hoznak ahhoz, hogy a fennsíki hűvösebb levegő és a termékeny talaj a mezőgazdaság számára jó feltételeket biztosítson.

A legcsapadékosabb tájegység, az ország délnyugati része, ahol közel 1200 mm-es az évi átlagos esőmennyiség. Évente 40-60 esős nap öntözi a térséget, a levegő páratartalma alig haladja meg az 50%-ot. A száraz időszak a téli félévben érvényesül, októbertől februárig, ilyenkor északi légáramlatok uralkodnak, amelyek ködszítalásból biztosítanak némi csapadékmennyiséget. A hőmérsékleti értékek is hasonló szélsőségeket mutatnak, 40 Celsius-foktól mínusz 6 Celsius-fokig változhatnak.

VÍZFOLYÁSOK ■ az országban nincs

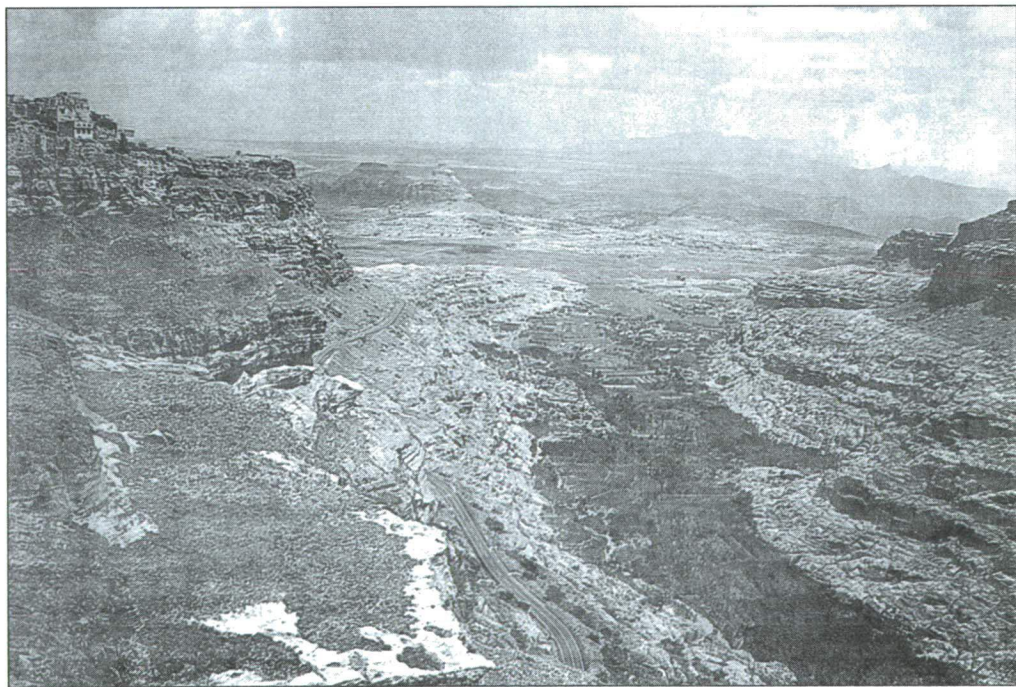

állandó vízfolyás. Legtartósabban a Hadramut-hegység keleti részén levő Masilla vádiban (időszakos vízfolyásban) van alkalmanként víz. A fennsík nyugati felén a csapadék heves, pusztító áradásokat okozva zúdul le a Tihamah-síkságra. A fennsík keleti peremén, a kelet felé lejtős üledékes rétegekből nagy hozamú források bukkannak a felszínre.

NÖVÉNYI ÖVEZETESSÉG ■ az ország növényi övezetességei vertikálisan (észak-déli irányban) tagolják a változatos domborzatú tájegységeket. A Vörös-tengertől az első övezetesség a száraz sztyeppe, ez főleg a Tihamah tengerparti sávja. Ettől keletre trópusi-szubtrópusi sztyeppe található a hegyvidék alsó és középső magassági zónájában, majd ezt követi a tüskés szavannabozótos, 20–30 km széles sáv. A negyedik övezet a szubtrópusi hegyi erdő, amelynek kiterjedése 20–100 km széles. Ezt követően ismét

trópusi, szubtrópusi bokros sztyeppe, száraz sztyeppe, tüskés szavanna váltakozásai figyelhetők meg. A fennsík természetes növényzetét megtrikította a sok ezer éves emberi jelenlét.

FÖLDHASZNÁLAT ■ Jemen területének 20%-a művelhető, de ennek is csak fele használható évenkénti rendszeres földművelés céljából. A fás-bokros, némi jóindulattal erdőnek tekinthető növényzet területének aránya nem több, mint két százalék. A jó termésátlagot biztosító földeken hosszú múltra tekint vissza a mezőgazdasági termelői tevékenység. Régészeti leletek szerint a pleisztocén (jégkor) alacsony tengerszintje miatt Jemenben a szárazföldi híddá vált a Bád-el-mandeb szoroson át, amelyen keresztül már a kőkorból bevándoroltak az afrikai törzsek. A változatos domborzatú terület széles lehetőséget biztosított a különféle földhasználati módok kialakítására.

JEMEN HEGYVIDÉKI TÁJAIT ÉVENTE AKÁR 1000 MILLIMÉTERNYI CSAPADÉK IS ÖNTÖZI. TERMÉKENY VÖLGY AZ EGYKOR „BOLDOG ARÁBIA”-KÉNT EMLEGETETT TERÜLETEN

A földhasználat területi rendjét, mind a múltban, mind pedig a jelenben a vízbeszerzési lehetőségek határozták meg. A fennsík középső és keleti részén, ahol a csapadék mennyiség nem több évi 500 mm-nél, másfél évenként ismétlődő földművelési ciklust alkalmaznak. A meredek lejtőkön a teraszos földművelő gazdálkodás hatékony lehetőséget biztosít a talajpusztulás megakadályozására.

A vízzel való gazdálkodásnak több módszerét fejlesztették ki. A legcsapadékosabb területeken vannak olyan teraszok, amelyek nem igényelnek vízutánpótlást. A nyugati hegyvidéken a fennsík felé haladva a teraszok többsége az állandóan aktív forrásokból kapja vízutánpótlását, ezeken a teraszokon folyik a legértékesebb növénykultúrák – kávé, kukorica, banán, papaja, citrom és ízletes zöldségek – termelése. A hegylábi területeken pedig mindenütt a vízlefolyást lassító vagy terelő kavics-földgátakat alakítottak ki, amelyek egy-két hektár alapterületű, két-három méter mély tárolókba vezetik a vizet. Az 1960-as évek óta, a benzinmotoros vagy az elektromos szivattyúk megjelenésével, jelentős mennyiségű talajvizet vagy rétegvizet használnak fel a mezőgazdasági termelés elősegítésére olyan területeken, ahol eddig az éghajlati körülmények ezt nem tették lehetővé. A keleti sivatag szélén a datolyapálmás oázisok vize egy-egy jelentősebb rétegforrásból, ill. talajvízből származik. Itt gyapotot, búzát, kölest, kukoricát, lucernát, zöldséget, gyümölcsöket egyaránt termelnek.

A múlt

Az ország történelme minden bizonnyal egyidős lehet az ősi folyamvölgyi kultúrák kialakulásával. Ennek alapja az az árucikk volt, aminek ára vetekedett az aranyéval: a mirha és a tömjén. Minden jelentősebb öko-

ri kultúra felhasználta kultikus szertartásaihoz e két luxuscikket, ami jelentős bevételt biztosított a térségben lévő államalakulat számára.

A tömjén használata akkoriban szerte a világon általános volt: éjjel-nappal, a nap bármely szakában füstöltek vele, templomokban és magánházakban egyaránt. Akkor is, ha kértek valamit, és akkor is, ha köszönetet mondtak valamiért; áldozat bemutatásakor és ünnepségeken csakúgy, mint amikor az uralkodónak akartak hódolni. A mirhát a holtak bebalzsamozásához és szépségápoláshoz használták. A mirhaolaj például közkedvelt eszköz volt a bőr rugalmasságának megőrzésére. Ezenkívül a tömjén és a mirha az arany mellett az uralkodóknak szánt ajándékok között is fontos szerepet töltött be. Nem csoda tehát, hogy a sábaiak óriási gazdagságot halmozhattak fel. Tömjén és mirha csak náluk és a szemben fekvő afrikai partokon – a mai Etiópia területén – termett, ez a vidék viszont kereskedelmi szempontból szilárdan a kezükben volt.

Az ottani tömjént és mirhát felvásárolták, majd a sajátjukkal együtt Egyiptomba, Föníciába és Szíriába szállították eladásra. Ezenkívül az Indiából és Etiópiából származó különféle selyemszövetekkel, értékes fűszerekkel és elefántcsonttal a sábaiak közvetítő kereskedelmet is folytattak. Ezek az áruk hajón érkeztek a dél-arábiai kikötőkbe, ahol karavánok vették át őket, s az ősi tömjénúton az említett országokba szállították. Az Arábián keresztül vezető karavánút volt az első nagyarányú kereskedelmet lebonyolító útvonal. Az ún. tömjén-útvonal mentén alakult ki vagy folytatódott egy birodalom, Sába királysága, amely a Kr. e. X. század tájékán létezett. Az Ótestamentumban is említést tesznek mérhetetlen gazdagságról. A sábaiak gazdagsága valóban elképzelhetetlenül nagy volt. *„Ez a nép nem csupán a szomszédos törzseket múlja felül gazdagágával és pazarló életmódjával, de minden*

más népet is. Számtalan arany és ezüst író-edényük van, mind csupa finom ötvösmunka; gondosan díszített, ezüstlábakon álló edényeik és más háztartási eszközeik párját ritkítón értékesek; terméiket oszlopok tömege tartja: ezek az oszlopok részben aranyozottak, az oszlopfejeket pedig ezüstfigurák díszítik.”

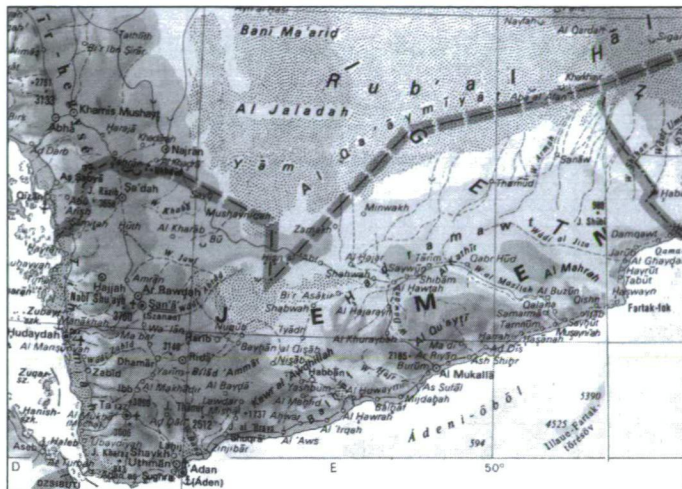
Házaik mennyezetét és ajtaját pajzs alakú bemélyedésekkel részekre osztják, ezeket bearanyozzák vagy drágakövekkel díszítik: hasonlóképpen a házak többi berendezése is bámulatra méltóan értékes, mivel részben ezüstműből és aranyból, részben pedig elefántcsontból és a legértékesebb drágakövekből készültek. *„A Sábaiak örömeiket lelik ebben a pompában, mivel azt hiszik, a földi gazdagság az istenek kitiűntető adománya, és őket dicséri, ha ezt másoknak is megmutatják.”* Diodórosz írja mindezt, az i.e. I. században élt görög történetíró, aki szerint Sába maga volt a paradicsom. Akinék viszont nem sikerült gazdagsága révén a kiválasztottak közé bejutnia – ilyen azonban kevés volt –, azt az állam büntetéssel sújtotta: az illetőnek „szegénységi adót” kellett fizetnie. Akinék nem volt pénze, az a közszolgálatban dolgozhatta le a bírságot: utat építhetett, kutat áshatott vagy töltéseket emelhetett.

Sába legendás királynője

Bilkisz egyetlen gyermeke és első tanácsosa volt apjának, Hadhad ben Sarh királynak. Amikor apja meghalt, egy távoli rokon került ki győztesen a trónért vívott küzdelemből. Az udvaroncok őt támogatták és mellé állították a népet is. Nem sokáig örvendezhetett azonban a népszerűségnek: kegyetlenségének híre hamarosan elterjedt, és arról is sokan tudomást szereztek, hogy az új uralkodó egy szép nőért bármire képes. Bilkisz felismerte, hogy a király rossz tulajdonságai a kezére játszanak. Megkörnyékezte hát a királyt, aki örömmel fogadta ágyába

a szépséges leányt. Bilkisz a nászéjszakáján leitatatta a férfit, majd leszúrta. Másnap – mondja a krónika – a nép elismerte Bilkiszt királynőjének. Így lett Bilkiszből az i. e. első évezred egyik nagyhatalmának feje. Miután vetélytársát eltávolította az útból, Bilkisz ült a trónon, amely Tabari perzsa történetíró szerint nyolcvan könyök széles, és ugyanilyen magas volt. Alapja vörös aranyból készült, magát a trónt pedig gyöngyök, és rubinok borították. Igazán lélegzetelállító látvány lehetett: egy trón, melyet drágakövek borítanak, és akkora, mint egy szoba. Abban pedig, hogy nő ült a trónon, az iszlám előtti Arábiában nem volt semmi különös: a krónikák nem egy hatalmas női uralkodóról számolnak be.

A Maribi romváros – mondta később Wendell Philips – a világon ma még létező régészeti kincsestárak egyik legnagyobbika. Az iszlám előtti hitvilág holdistene, Ilumkuh tiszteletére emelt monumentális, kör alakú templom pedig szinte teljesen egyedülálló építmény. Azonnali beavatkozásra lenne szükség megmentésére, mert ellenkező esetben semmi sem fogja ezt a mesterművet a pusztulástól megóvni, a művészetet és a tudományt pedig pótolhatatlan veszteség éri. A jemeniek közül azonban sokan hisznek abban, hogy Bilkisz királynő, varázsló is volt, hiszen a Sábaiak főistenét, Ilumkuhot szolgálta. Papnői minőségében pedig a királynő mágikus erővel is rendelkezett. Beletartozott ebbe a jövőbe látás képessége is. Egy régi zsidó írás tanúsága szerint például Salamon király megmutatta a királynőnek épülőfélben lévő templomát. Eközben a Bilkiszt állandóan kísérő búbos banka hirtelen felrikoltott és röpködni kezdett egy tövétől kitépott fa felett, amely ott hevert előttük a földön. Bilkisz ekkor így szólt Salamonhoz: *„Tudd meg, hogy a nemzetségedből származó legutolsó királyt erre a fára fogják felfeszíteni!”* Bilkisz Jézusra gondolt, aki ezer évvel később valóban meghalt a keresztfán.

Izraelben Bilkisz idejében, az i. e. X. század közepén, Salamon király uralkodott. Hivatalnokai a határon átvették az országnak szánt árukat és döntöttek arról is, hogy a sábaiak karavánjai egyáltalán átvonulhatnak-e Izraelen. Igen kellemetlen és nyugtalanító helyzet volt ez egy olyan ország számára, amely a kereskedelemből élt, ti. hogy karavánjai csak a határon tudták meg, használhatják-e egyáltalán a külföldi utakat. Ráadásul Salamon még flottát is szerzett. Szövetségese, a föníciai Hiram, Tiroosz királya építette számára a hajókat, és még legénységet is kölcsönzött hozzájuk. Ezek a hajók nagy veszélyt jelentettek a sábai kereskedelem számára, mivel ugyanazokat az árukat gyorsabban és olcsóbban juttathatták el rendeltési helyükre, mint a sábaiak szárazföldi karavánjai. Salamon hajói ily módon rengeteg haszontól foszthatták volna meg a sábai királyságot. Mindez elegendő ok volt Bilkisz számára ahhoz, hogy diplomáciai látogatást tegyen Salamon királynál. Ezt a hivatalos látogatást a Biblia tette ismertté: „*És bejőve Jeruzsálembe igen nagy sereggel és tevékkel, amelyek hoznak vala fűszerszármokot, igen sok aranyat és drágaköveket.*” Boldog Arábia – így nevezték szomszédai Sábát az ókorban – királynéja „*ada a királynak száz és húsz tálen-*

tom aranyat”, majd így szólt hozzá: „*mind igaz, amit az én földemen halottam volt a te dolgaidd felől és a te bölcseségedről. De én hinni sem akartam azokat a beszédeket, míg én magam el nem jöttem, és szememmel nem láttam. És ímé nekem a felét sem beszéltek el, te meghaladtad bölcsességgel és jóssággal a hírt, amelyet hallottam felőled.*” – Eddig a Biblia (Királyok első könyve, 10.), amely ha nem is teljes okát mondja el annak, miért is

ment el Sába királynője Jeruzsálembe, mégis valószerű eseményről számol be. Bilkisz kezdeményezte ezt a találkozást: „*Salamonhoz méne, és szóla vele mindenekről, amelyek szíven voltak*” – mondja a szentírás. Minden biztonnyal azok a mindenek, amelyek a szíven voltak, a karavánokra vonatkoztak.

Abban, hogy Bilkisz ajándékot vitt vendéglátójának, nincs semmi különös. Egyfelől minden oka megvolt rá, hogy jókedvre hangolja Salamont, másrészt hivatalos látogatások alkalmával ma is megajándékozzák egymást a résztvevők. Az az ajándék viszont, melyet állítólag Salamon adott a királynőnek, egészen más természetű volt.

Az etióp kopt keresztények szent irata, a Kebra Negest szerint a tárgyalásokat követő éjszaka Salamon csellel magáévá tette Sába királynőjét, majd másnap reggel egy gyűrűt átadva neki, azzal bocsátotta útnak: „*Ha utódom fogant volna benned, ez legyen az ő jele. Ha pedig fiú lesz, jöjjön el majd hozzám.*”

Így is történt: a hazafelé tartó több hónapos út alatt a királynő fiút szült. Ez a fiú Menelik lett, az etiópok első uralkodója. A Kebra Negest egyébként ismét valóságos történelmi tényről számolt be: Dél-Arábiából ugyanis nem sokkal Sába királynőjének kora után valóságos bevándorlás kezdődött

a mai Etiópia területére. Az arabok elődei, a Boldog Arábiában élő semita törzsek a Kebra Negest szerint összekeveredtek az itt élő fahéjszínű őslakókkal, és ebből a kulturális és etnikai keveredésből született meg a korai etióp állam. Eszerint az etiópok, ha Salamont nem is, de Sába királynőjét bizonyos joggal tarthatják ősüknek. Az viszont mindenképpen tény, hogy a sábaiai karavánjai ettől kezdve zavartalanul áthaladhattak Izraelen, és Salamon hajói rendre kikötöttek a dél-arábiai partokon, hogy vizet vételezzenek és fedélzetükre vegyék a sábaiak szállítmányait. Cserébe ezért Salamon biztosította a szabad átvonulást országán a sábai karavánoknak. Kereskedelmi szerződés volt ez a javából, amely mindkét fél megelégedésére szolgált. Alighanem erre az egyezsége vezethető vissza egy későbbi városalapítás is.

Ez a város Petra, a nabateusok sziklavárosa Jordániában. A történettudósok sokáig találgatták, kik is voltak ezek a nabateusok, és miért éppen ebben a sziklás, kietlen pusztaságban alapították meg városukat. A jemeni leletek alapján arra lehet következtetni, hogy a nabateusok a sábai királyság egyik törzsét alkották, és azért „küldték ki” őket Petra megalapítására, hogy ily módon a nagy karavánutak mentén egy állandó és biztonságot nyújtó kereskedelmi lera-
kat létesüljön.

Kitérő: a Frigyláda

A Kebra Negest szerint a frigyláda eltűnésének története Salamon uralkodásának idejére, Kr.e. 970–931 körülre tehető. Salamon Kr.e. 959-ben látogatta meg Sába királynője, a szépséges Bilkisz, aki sokat hallott a jeruzsálemi templom kincseiről és a nagy tudású, bölcs és bohém királyról, aki

A JEMENI-HEGYVIDÉK LAKÓI SZIKLAMEREDÉLYEK PEREMÉRE VAGY HEGYORMOK TETEJÉRE ÉPÍTETT, SASFÉSZEKSZERŰ, ERŐD JELLEGŰ TELEPÜLÉSEKEN ÉLNEK

Szilassi Péter fotói

már hat éve uralkodott népén. Bilkisz hamar elcsábította Salamont, aki mindenféle kincsekkel halmozta el az szépséget. Ezek a kincsek hatezer szekérre fértek csak fel, de volt köztük egy rejtélyes szekér is, amely a levegőben megy és amelyet istentől kapott bölcsessége alapján maga (Salamon) készített (Kebra Negest 30. fejezet).

Miután Bilkisz hazatért a Sába királyságába, megszülte Salamon gyermekét, Baina-lehket, aki királyhoz méltó neveltetésben részesült. Megismerte a tudományokat, a művészeteket, a fegyverek használatát. Kr. e. 937-ben, huszonkét évesen végre ő is útra kelt, hogy megismerhesse apját, aki őt is bőkezűen megajándékozta, és megkülönböztetett vendéglátásban részesítette.

Igen ám, de Baina-lehket mindez hidegen hagyta. Őt csupán a titokzatos képességű frigyláda érdekelte, amelyről Bilkisz oly sokat mesélt neki. Ezért megkérte a bölcs királyt, adja kölcsön az oltalmat biztosító ládát anyja számára. Salamon kissé megremült ettől a kívánságtól, és hiába magyarázta Baina-lehketnek, hogy a ládának semmi hasznát sem vennék. Fia azonban makacsul kitartott a kérés mellett, ezért Salamon ráállt a dologra, de feltételeket szabott: a ládát titokban kell elszállítani és hivatalosan ő semmit sem tud a Sábai herceg tervéről.

Baina-lehket összehívta embereit, megbeszélték a haditervet. Jeruzsálem különböző asztalosaival elkészíttetnek olyan részeket, amelyek egy-egy eleméből pontosan összeállítható a frigyláda másolata. A ládát ezután maga Baina-lehket cserélte ki a hamisítványra apja óvintézkedéseinek figyelembevételével. Először elszállították a letakart eredeti ládát, majd az etióp herceg visszatért a szentélybe, és ott összeállította a hamisított frigyládát. Az eredetit időközben társai a Sábai táborba szállították és elásták. Hogy ne keltsenek feltűnést, egy hétig még Jeruzsálemben maradtak. Baina-lehket ez alatt többször is belépett apja és a főpapok

társaságában a szentélybe. A főpapoknak így nem állt módjukban az eredetinek hitt láda üzemeltetése, hiszen mindig velük volt valamelyik idegen, márpedig a ládát csak a főpapok érinthették meg, és csakis akkor üzemeltethették, amikor rajtuk kívül senki más sem volt a szentélyben.

Baina-lehket tehát egy hét múlva indult útnak Etiópiába. A ládát kiásták, és számos értéktelen lim-lom, kacat és ruhanemű közé rejtve az egyik szekéren helyezték el. A karaván útnak indult. Kétnapi járóföldre Jeruzsálemtől a frigyládát áttették a sivatagban, fegyveres kísérettel várakozó égi szekérre, amelyet még Bilkisz királynő kapott Salamontól. Itt kiderül az is, milyen hatalmas lehetett hogy ez az égi szekér, hiszen a karavánban lévő minden ember, szekér, ló, öszvér és teve felemelkedett vele. Ehhez viszont a frigyláda szolgáltatta az energiát.

„Kiindult a ládából egy felhő és fátyolként burkolta be azt, védve a napsugarak ellen. Nem más húzta a szekeret, mint ő maga (a láda energiája?) miközben egyrőfnyire a föld felszíne fölé emelkedett...és minden úgy haladt szekéré, n mint egy hajó a tengeren, mint egy sas a szelek szárnyán.” (Kebra Negest, 46–52. fejezet).

Ekkortájt fedezhették fel a cserét Jeruzsálem papjai, akik azonnal felelősségre vonták Salamont. A király kénytelen volt sereget küldeni fia karavánja után, és amikor elvesztették annak nyomait, Salamon rájött, hogy csúful becsapták. Az eseményeket természetesen titokban kellett tartani, hiszen ha kitudódik, hogy az oltalmazó szent láda már nincs Jeruzsálemben, ellenségei minden biztonnyal támadást indítottak volna. A papok tökéletesítették a másolatot, pótolták hiányosságait, sőt még Mózes kőtábláinak másolatát is elhelyezték a hamisítványban, amely természetesen nem működött, és már nem volt képes csodákra. Ezért szigorították a szentélybe lépés feltételeit is, így tökéletesen titokban tudták tartani a frigyláda eltulajdo-

nítását. Baina-lehkem útja Egyiptomon át vezetett, majd Waqerom etióp városban megállt egy kis időre. Az égi szekér sebességére jellemző, hogy egy nap alatt akkora utat lehetett vele megtenni, mint egy szekérkarakavánnal három hónap alatt. Innen már csak a herceg és néhány kiválasztott repült tovább a Makeda-hegy nevű fővárosba, ahová pár órán belül meg is érkeztek. A királyné hatalmas ünnepséget rendezett a szent Sion – a Kebra Negest így nevezi a frigyládát – megérkezésére. Harminckétezer ökröt és bikát áldoztak a tiszteletére. Napokig tartott a mulatozás és Beina-lehkem is elnyerte méltó jutalmát. Makeda, Etiópia és Sába – a sábai királyság a mai Jemen területén volt – királynője lemondott trónjáról a dicsőséges királyfi, Baina-lehkem javára, akit ettől kezdve I. Menelik királyként ismer a történelem.

A király első intézkedése a Sion ládájának biztonságba helyezése volt. A Makeda-hegy erődítményében, elkülönített részen építették fel a sátrat és a szentélyt – tehát a biztonsági előírások még itt is érvényben voltak – és a ládát, amely ragyogott, azaz még mindig működött, itt helyeztette el és őrzéséről éjjel-nappal háromszáz felfegyverzett őr, a Sion-őrök gondoskodtak. A frigyláda tehát a cserét követő harmadik napon már ebben az erődítményben állt, és itt is őrizték hosszú éveken keresztül, mígnem

szárazföldi úton Axumba (Etiópia) szállították, ahol állítólag ma is megtalálható a Szűz Mária templom rézkupolás kápolnájában, gondosan elzárva az avatatlan, kíváncsi szemek elől.

„Sába királynő országa, a Boldog Arábia már a régmúlté. Bár már szabadon tevékenykedhetnek a régészek ezen a területen, az átfogó történelmi elemzés erről az időszakról még várat magára. Az Arab-félszigeten kóborló törzseket Mohamed és az iszlám vasmarka egy hatalmas birodalomba tömörítette, és az ezt megelőző korok és birodalmak története fokozatosan kipárolgott az emberek emlékezetéből, hogy csak legendák és ősi romvárosok, valamint az arab kultúra iszlamizált hagyományainak formájában maradjon fenn.”

(Folytatása következik)

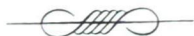
FELHASZNÁLT IRODALOM

- BENKE JÓZSEF: *Az Arab országok története I-II.* Alexandria kiadó.
- KERÉK BARBARA: *Kalandozások Jemenben. Természettudományi közlöny*, 133. évf. 2. füzet.
- SZILASSI PÉTER: *Sába királyné földje: Jemen. Földgömb*, 2000/4.
- CSORBA PÉTER: *Ázsiai tájak. Tájökológiai értékelés.* Debrecen, 1998, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Részlet Kriston Endre írásából. Internet.

HÍMER ATTILA

A Szent János-rendtől Máltáig

Kezdetben vala...

A Szent János (johannita) Rendet még azelőtt alapították, mielőtt az első keresztes hadjárat seregei 1099-ben elfoglalták volna Jeruzsálemet. Itáliai lovagok kieszközölték, hogy ők is emelhessenek egy kis kápolnát (1098 k.), mert a görög lovagoknak már templomuk is volt Jeruzsálemben. Keresztelő Szent Jánosról elnevezett szerzetesrendnek (ezt megelőzően János alexandriai pátriárka volt a védőszentjük) indult, amely a Szentföldön ispotályt és vendégházat tartott fenn a zarándokoknak. Eredetileg a bencések alá tartozott, Boldog Fra Pierre Gerard(us) de Martigues (†1120. szept. 3.) alatt azonban önálló szervezet lett. Lelkiismeretes tevékenységüknek köszönhetően Boullion Gottfriedtől (az első jeruzsálemi király) jelentős területeket kaptak.

II. Paschalis pápa 1113. február 15-én Gerardushoz intézett pápai bullájában elismerte a Szent János Ispotályos Rendet, a Szentszék védelme alá helyezte, és biztosította jogát, hogy vezetőit, Gerardus utódait, bármilyen egyházi vagy világi hatóság beavatkozása nélkül szabadon választhassa. Ennek a bullának és további pápai rendeleteknek alapján az Ispotályosok az egyház mentességét élvező rendje lett. 1120-ban II. Callixtus már lovagrendnek ismeri el a közösséget, 1137-ben pedig Jeruzsálemi Szent János Ispotályos Rend néven szerzetesi közösséggé is alakult.

A politikai helyzet következtében a rend immár második vezetője, Frá Raymond du Puy alatt, akit elsőként neveztek mesternek, kénytelen volt katonai szerepet vállalni a

beteg zarándokok, valamint a keresztes vitézek által a muzulmánoktól visszahódított keresztény terület védelme érdekében. A lovagok emellett szerzetesek is voltak, kötelezte őket a hármass szerzetesi fogalom: engedelmesség, tisztaság és szegénység – tehát persona mixta, egyházi lovagrend lettek. Frá Raymond du Puy vezette be az általunk is ismert első szabályzatot, valamint a nyolcágú fehér keresztet: a mai Máltai Keresztet, mint a Rend emblémáját. Ekkor fogalmazódott meg a rend kettős célkitűzése is: „obsequium paupreum” (a szegények szolgálata) és a „tutio fidei” (a keresztény hit védelme).

Betegápoló és szegényellátó tevékenységükről is hírek voltak a johanniták. A jeruzsálemi központi ispotályban, 1170-ben kétezer ágy várta a betegeket, 1177-ben 1650 rászorulólt ápoltak itt. Az ispotályban női és férfi részlegeket különítettek el, kórtermeket hoztak létre, egy ágyba egy beteget fektettek, kórházi ruhát adtak a rászorulóknak, a szülő nőket és az árvákat elkülönítették, mindenkinek egységes fejadagokat osztottak ki. A nők gondozását kezdettől a rendhez kapcsolódó apácák látták el. Az ispotályba minden rászorulólt ellenszolgáltatás nélkül vettek fel.

A váltakozó sikereket hozó keresztes háborúkban az európai társadalom teljesen kimerült. A véres harcokban sorra estek el még azok az erődítmények is, amelyek a kor legkorszerűbb építészeti technikájával készültek, ötvözve az európai és a keleti technikákat. (Krak des Chevaliers, Minfort, Margat és Akkón, a rend egyik legfontosabb szentföldi bázisa stb.) Ezek az erődítmények a várrendszer gerincét alkották, és kivétel

nélkül a lovagrendek birtokában voltak, mert csak ők voltak képesek felépíteni és fenntartani ilyen hatalmas épületkomplexumokat. Bevételeik nagy része a hadjáratok zsákmányából származott, de jelentős összeget tett ki az európai uralkodóktól és birtokaikról befolyt pénzösszeg, amelyet kismértékű kereskedelmi bevétellel egészítettek ki.

Ciprus és Rodosz

Miután 1291-ben Akkón, az utolsó keresztény erődítmény is elveszett a Szentföldön, a rend ideiglenesen Cipruson telepedett le. Akkón ostromakor a Szentföldön tartózkodó lovagok zöme meghalt, a templomos lovagrend itt elvesztette a nagymesterét is. A rendet más államoktól való függetlensége – a pápai rendeleteknek köszönhetően – és általánosan elismert joga hadsereg fenntartására és hadviselésre kezdettől fogva nemzetközileg szuverénvé tette. A Cipruson uralkodó Lusignan dinasztia nem nézte jó szemmel a rend térnyerését, saját hatalmát látta veszélyeztetve tőle. A nagymester egy olyan helyet keresett, ahonnan teljesíteni tudják fogadalmukat, vagyis az iszlám elleni harcot. Rodosz szigete megfelelőnek bizonyult, és emellett fontos kereskedelmi csomópont is volt. A sziget névleg ugyan Velence fennhatósága alatt állt, valóban azonban Genova ellenőrizte, és szeldzsuk kalózeknak adózott a védelméért. 1306-ban a genovaiak szerződést kötöttek a renddel, hogy ha kiűzik a kalózekat, akkor megtarthatják a szigetet. Folques de Villaret nagymester (1305–1319) felkereste IX. Mikháél bizánci császárt (1295–1320), aki biztosította, hogy ha megszerzi a szigetet, akkor meg is tarthatja. Háromévi ostrom után, 1309. augusztus 15-én, Mária menyinybemenetelének napján a sziget és a város is uralmuk alá került. Megkezdődött a rodoszi lovagok korszaka. A lovagok rögtön

nekiláttak a várfalak megerősítésének, amely negyven évet vett igénybe. A hatalmas méretű építkezéseket könnyen finanszírozhatták azokból a hatalmas birtokadományokból, amelyeket a pápa juttatott nekik (a felosztott templomos lovagrend majdnem összes birtoka). Az építkezés gyorsaságához hozzájárult az is, hogy a lovagok jelentős számú rabszolgát alkalmaztak, akiket később evezősként használtak fel gályáikon, vagy értékesítettek őket.

A sziget ellenállt a muzulmánok szárazföldi és tengeri hatalmának, és a Földközi-tenger keleti részében a kereszténység védőbástyája lett. A keresztény hit védelme később a tengeri akciót is szükségessé tette. Ennek megfelelően a rendnek erős flottája volt, amely a Földközi-tenger keleti vidékén őrködött. A flottát kezdetben a zarándokokat szállító konvojokat kísérő hajók alkották. A lovagok félelmetes hírnévnek örvendtek mind a tengeren, mind a szárazföldön. Jellegzetes ruháikról könnyedén fel lehetett őket ismerni: hosszú fekete felsőruha és fekete teveszőr köpeny, mellrészén nyolcágú fehér kereszttel. A köpenyt főleg ünnepi viseletként használták, harcban sötét páncéltöltényt hordtak. A rend lovagjai teljes vértezetet hordtak, amelyet gyakorlás közben is viselniük kellett. Egy fiatal lovag legdicsőbb tetteinek azt tartották, ha teljes vértezetben át tud ugrani az ellenséges gályára és kétkezes svájci kardjával az összes útjába kerülő ellenséget le tudja vágni.

A lovagok vitézül visszavertek több török támadást (1455, 1467), 1480-ban még II. Mohamed is vezetett egy hadjáratot ellenük. Mohamed 150 hajóval és 100 000 harccossal vágott neki a város meghódításának. Velük szemben csak 7000 fegyveres látta el a sziget védelmét, akiknek csak töredéke harcolt a legnagyobb harcértéket képviselő lovagként. A szultán a legfontosabbnak a Szent Miklós-torony elfoglalását találta, erről ugyanis az egész kikötőt sakkan lehetett tartani.

A török mérnökök hatalmas ostromtornyot építettek, amire 2500 janicsárt vezényeltek. A hatalmas tömeget nem bírta el az építmény, ezért leszakadt. A törökök nem próbálkoztak többet ennél a falrésznél. A zsidó városnegyed vált célponttá, amelyet a szultán egy hónapig lövetett, s szinte a földig lerombolta. Június 28-án váratlan csend köszöntött az ostromlottakra, a falakon kívül csak a rohamra készülődő seregeket lehetett látni. A janicsárok hamar átjutottak a falakon, de a sikátorokban az arcvonaluk felbomlott, és a többszörös emberfölény sem tette lehetővé, hogy a közelharcban jobban képzett lovagokkal szemben helytálljanak. A véres csatában sok lovag elesett, a nagymester, aki kezében a rend zászlójával a rohamot vezette, több sebből vérzett. A janicsárok fejvesztett menekülésbe kezdtek, és gyors behajózás után néhány óra leforgása alatt elvitorláztak. D'Aubusson nagymester haladéktalanul hozzálátott az erődítési munkálatokhoz: a kapuk számát csökkentették, a falakat megvastagították. A kemény munka nem volt hiábavaló, mert 1522 júniusában a török flotta Musztafa pasa vezérlete alatt vette ostrom alá a szigetet mintegy 200 hajóval és 10 000 emberrel. A sziget stratégiai fontossága mellett az is szerepet játszott az ostromban, hogy Murádot – potenciális trónkövetelő II. Szulejmánnal szemben – itt tartották „védőőrizet” alatt. A szultán július 29-én csatlakozott az ostromlókhoz még 100 000 fővel. A védők: 600 lovag, 4500 könnyű fegyverzetű gyalogos (zsoldosok) és a lakosság (kb. 10 000 fő). A Szent Miklós-torony és a zsidó városnegyed kudarca után Ahmed pasa vette át a fővezérséget, de ő sem járt nagyobb

sikerrel. A török seregeknek szinte végtelen utánpótlásuk volt, míg az ostromlottak egyre fogytak. Csak Franciaországból küldtek egy kisebb csapatot az ostromlottak segítségére. Az idő múlása a török seregeknek kedvezett, és az is, hogy a szultán meglepően tisztességes békeajánlattal állt elő. A lovagok szabadon elvonulhatnak, akik velük akarnak menni, mehetnek, magukkal vihetik ingóságait és fegyvereiket is. A hátramaradottak megtarthaták templomaikat és vallásukat, és még öt évi adómentességet is kaptak. Ilyen kedvező feltételek mellett Philippe Villiers de L'Isle-Adam nagymester nem tekintette megfutamodásnak a felajánlást: újév éjszakáján eltűntek a horizonton.

Új hazában

A rend Itáliában talált menedéket, Messinában, Civitavecchiában végül pedig Viterbóban. V. Károly spanyol király és német-római császártól 1530-ban megkapták Máltát, Tripoliszt, Gozo- és Comino-szigettel együtt. Ezzel kitöltött egy védelmi űrt birodalma déli területén. A szigeteket örök időre szabad nemesi hűbértokként adományozta az uralkodó, cserébe egyedüli kötelezettségként utánuk egy vadászólymot kötött ki, ajándéku! Mindenszentek napjára. Frá Philippe de Villiers de L'Isle-Adam nagymester 1530. október 26-án, VII. Kelemen pápa jóváhagyásával elfoglalta Máltát. A lovagok hamar talpra álltak és folytatták hadjárataikat a török, berber és barbareszk kalózok ellen. Komoly veszteség ez idő alatt egyszer érte a már máltainak nevezett lo-

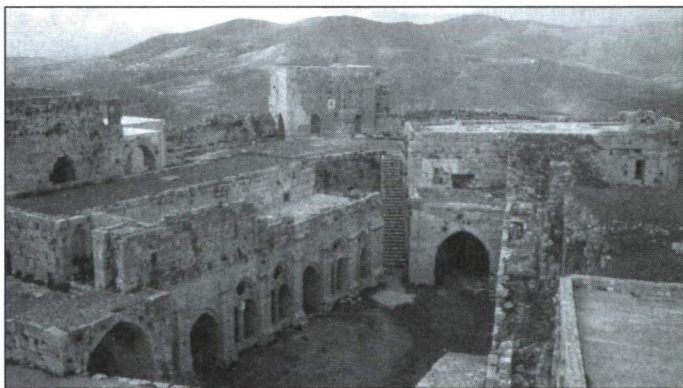

vagrendet: 1594. szeptember 23-án hatalmas vihar tombolt, a máltai kikötőben levő összes hajót megsemmisítette. Ekkor Európa nagyhatalmai összefogtak és jelentős számú hajót adtak a lovagrendnek, emellett az összes nyelv priorja átadta hajóit.

Málta lovagai a kereszténység legözhetetlen védőbástyájává nőttek ki magukat, s bár sosem volt hatalmas flottájuk, a legharcdettebb kalóz is meggondolta, hogy a jellegzetes vörös színű gályákkal összeakaszkodjon. Egy hírhedt kalóz, Dragut (Turgut), akit „Ördögfattyú” néven ismertek, Parisot de la Valette nagymesternek köszönhetette, hogy életfogytiglani rabságából kiszabadult, de nem úgy viselkedett, mint aki ezt meghálálja. Kezdeként egy tripoliszi gályát csáklázott meg, és a rend 70 000 dukátját magával vitte. A spanyol flotilla rögtön a nyomába eredt, de Dragut csellel elmenekült, és a szultánnál keresett menedéket, aki szívesen fogadta.

1565-ben Dragut megkapta a várva várt parancsot: kalózhadával induljon Málta ellen. Hozzájuk csatlakozott Piali pasa 185 gályája 30 000 emberrel. Parisot de la Valette nagymester ekkor már túllépett hetvenedik életévé, ő volt az utolsó lovag, aki tanúja volt Rodosz védelmének és elestének. A kezdetleges tüzéségi technikának köszönhetően ágyúkkal nem sok kárt tettek a falakban. (Amelyek kibírták a II. világháborús bombázásokat is!) A legnagyobb hátrány a kb. hússzoros katonai és anyagi fölény volt, de a török reguláris katonaság is tudta, mennyit ér harcban egy lovag. A törökök sorra erőszakolták ki a part-raszállásokat, röptették levegőbe a védőfalakat, de hiába, a lovagok minde-

nütt véres kézitusákban visszaverték a rohamozókat, akik hullái védelmet nyújtottak a kartácslövedékek ellen. A török csapatok a rohamok között 1-2 óra szünetet tartva próbálták felőrölni a lovagok ellenállását, de ahol a legrosszabb volt a helyzet, mindig megjelent a nagymester, s erőt öntött a csüggedtekbe. Más választásuk nem is volt: vagy harcolnak és meghalnak, vagy a török koncolja fel az összes élő embert. Négy hónapig védtek a várost (1565. május 16-tól szeptember 8-ig), miközben végig reménykedtek valamilyen külső segítségben, de hiába. A lovagok végül döntő rohamra szánták el magukat, s kimentek a várból. Ez olyan jól sikerült, hogy még Dragutot is kardélre hányták. A török csapatokat megbénította a kalózvezér váratlan halála, Allah haragját vélték felismerni az eseményben. Ennek ellenére az ostrom tovább folytatódott, amíg egy algíri futárhajó hírt nem hozott egy nyugtaról közeledő ellenséges flottáról. A török ebben a helyzetben a menekülést választotta, nem várta meg, hogy a hír igaz-e. A csataterén 30 000 török maradt holtan. (A flotta azonban sohasem indult el, a hír egy téves megfigyelésen alapult.) Tiszteletből a máltai fővárost Va-

AZ ELSŐ KÉPEN: JOHANNITA LOVAG A REND RUHÁZATÁBAN

FELÜL: AKKÓN KIKÖTŐVÁROSÁNAK MARADVÁNYAI, MELYET A KERESZTESEK 1191-BEN ELFOGLALTAK, S EZUTÁN SZÁZ ÉVIG A JOHANNITA REND TÁMASZPONTJA MARAD

lettának nevezik, emlékezve az erőd tervezőjére, építtetőjére és egyben védőjére.

A Máltai Rend hadiflottája a lepantói csatában 1571. október 7-én részt vett az oszmán tengeri hatalom szétzúzásában. A jelentéktelen számú, de amúgy hatalmas harci tapasztalattal rendelkező máltai flotta és lovagjai tevékenyen hozzájárultak az ütközet sikeréhez, igaz, kevesen éltek túl, sőt zászlóshajójuk is odaveszett. Az európai nagyhatalmak képviselői a sok évszázados szolgálatot magas címek adományozásával próbálták léróni. A lovagok – és a pogány kalózok – korszaka azonban kezdett leáldozni, s a török is fokozatosan visszaszorult. A 17. század folyamán a rend beilleszkedett az európai viszonyokba, de a különböző konfliktusokban nem tudta, melyik oldalra álljon. A támogatás megnyerése érdekében a nagyhatalmak címeket adományoztak a lovagrendnek. A német-római császár 1607-ben hercegi, majd 1620-ban főmagasságú megszólítást adományozott a mindenkori nagymesternek, erre VIII. Orbán a bíborosi testület tagjává tette 1630-ban. A nagyhatalmak befolyása mellett a francia lovagok száma kétharmadára nőtt a lovagrendben.

Mélypont

Napóleon egyiptomi hadjárata során, 1798. június 10-én elfoglalta Málta szigetét, és elűzte a lovagrendet. A nagymester a hatalmas túlerő miatt önként, kardcsapás nélkül adta át a várost, majd Triesztbe távozott, ahol a bécsi udvar lemondatta. A lovagok ismét hontalanná váltak. Ezután következett az, amit „orosz puccs”-ként szoktak emlegetni (1798–1803). I. Pál orosz cár, aki eleinte a Rend barátjának mutatta magát, néhány Oroszországban tartózkodó lovag által nagymesternek kiáltatta ki magát Frá Ferdinand von Hompesch helyett, aki arra kényszerült, hogy a franciák javára mondjon le Máltáról.

Egy nős, nem katolikusnak katolikus egyházi rend fejéül való kikiáltása teljesen illegális és érvénytelen volt: soha nem nyerte el a Szentszék elismerését, ami pedig a legitimitás szükséges feltétele volt. Ennek következtében I. Pál, akit különben sok lovag és számos komenda elfogadott, csak de facto (ténylegesen) tekinthető nagymesternek, nem pedig de jure (jogilag). Utóda, I. Sándor viszont segített a rendnek visszaszerezni legitim uralmát: 1803-ban Frá Giovanni Battista Tommasit választották meg nagymesternek. Az angolok időközben (1800-ban) elfoglalták Máltát, és az Amiens-i békében (1802) ugyan elismerték a rend szuverén jogát a sziget felett, de a rend e jogát többé már nem gyakorolhatta. A rend végül Rómában telepedett le (előtte Catania, majd Ferrara), ahol a Via Condotti 68. alatti Máltai Palota és az Aventinus-i Villa van a birtokában. 1805-től helytartók vezették a szervezetet, 1879-ben viszont XIII. Leó pápa visszaállította a nagymesteri rangot és a velejáró bíborosi méltóságot.

A lovagrend szervezete

A rend tagjait a beszélt nyelvek alapján csoportosították. Eredetileg hét ilyen nyelvi tartomány volt: Provence, Auvergne, Franciaország, Itália, Aragónia (és Navarra), Anglia (Skóciával és Írországgal közösen) és Németország. 1462-ben Kasztília és Portugália leváltak az aragóniai tartományról, és együttesen megalapították a nyolcadik tartományt (a felsorolás megfelel a nyelvek rangsorának). A nyelvek élén egy-egy bailli állt. A Provence-i a rend nagy preceptora – később nagy commandeurja (a nagymester helyettese távollétében) –, aki kinevezi a rend tisztjeit, ellenőrzi a tűzérseget és a fegyverzetet. Franciaország bailli-ja a nagy hospitaliter, vagyis az ispotályok, kórházak felügyelője. Auvergne bailli-ja a nagy maré-

chal volt: Rodosz és Málta kormányzója és védelmének megszervezője. Itália bailli-ja a nagy admirális, tehát a flottaparancsnok. Aragónia bailli-ja a drapier, aki a lovagok ruházatával és felszerelésével foglalkozott. Kasztília és Portugália bailli-ja a nagy kancellár. Ő az adminisztratív ügyeket intézte és a pecséteket kezelte. Németország bailli-ja a fő bailli, aki a különböző erődítmények karbantartásával foglalkozott. Anglia bailli-ja a turcopolier: Palesztinában a könnyűlovasság vezetője, később pedig kisebb méretű ellátóhajók flottájának a parancsnoka. A baillik vezetői és még néhány tisztségviselő alkotta a rend tanácsát, amely a nagymester döntéseit is felülbírálhatta, valamint ítélezett a lovagok vétkei fölött.

A XVI. században az angol tartomány betiltották, majd később, 1782-ben, ideiglenesen angol–bajor tartomány néven újraalapították. Minden tartomány perjelségekből vagy nagyperjelségekből, tartományokból, valamint kommandákból (commandeuries) állott, vezetőjét ötévenként újraválasztották. A nagymester és a tanács kormányzása alatt álló rend saját pénzt vert, és diplomáciai kapcsolatot tartott fenn más államokkal.

A szervezet

A rend tagjait három osztályba sorolták. Lovagok: feltétele apai és anyai ágon is római katolikus vallás és nyolcadízigleni nemesi származás (ezzel jelentős politikai hatalmat is képviselt a rend). Káplánok: ők a lovagok felügyelete alatt papi teendőket láttak el; a pappá szentelést egyébként nem várták el tőlük. Szolgálattevő testvérek (sergeantok): a lovagokkal együtt küzdöttek a csatatéren, vagy orvosi-ápolói feladatokat láttak el.

Az ifjú lovagjelölt tizenhat éves korában került a nagymester közelébe apródként, majd húsz éves korában fogadalmat

tett, és egy nagyobb összeggel hozzájárult a rend fenntartásához. A rend vagyonát a belépett lovagok összes birtoka gyarapította és azoké a donatusoké is, akik kötelező fogadalmat nem tettek, hanem birtokukkal járultak hozzá a rend vagyonához. Az ilyen személyek megkülönböztetésként a kereszt felső szarát nem viselték ruhájukon, és bár mikor kiléphettek a rendből. A rendtagok a rangkülönbségek ellenére csak „frá”-nak (testvér) szólították egymást. A kiöregedett lovagok földjuttatást kaptak, ahol öreg napjaikban gazdálkodhattak. A betegápolás, a rend eredeti munkája ismét legfontosabb feladata lett.

A betegápoló és szociális tevékenység, amelyet a rend az első világháború alatt széles körben fejtett ki, a második világháborúban Frá Ludovico Chigi della Rovere Albani nagymester alatt még jobban kifejeződött. A rend tevékenysége tovább fokozódott Frá Angelo de Mojana di Cologna kormányzása (1962–1988) alatt, akit a jelenlegi herceg és nagymester, Frá Andrew Bertie követett. A Máltai Rend katolikus egyházi rend és egyben katolikus lovagrend. Szuverenitása a herceg és nagymester (a rend feje), és a tanácsok: a Szuverén Tanács, a Közgyűlés és a Teljes Államtanács kettős uralmában jut kifejezésre. A Közgyűlés a lovagok legfőbb testülete, amelyet általában ötévenként hívnak össze, és amely a Szuverén Tanács tagjait választja. A Teljes Államtanácsot a nagymester vagy a helytartó választására hívják össze.

A nagymester a rendet a Szuverén Tanács segítségével irányítja, amelynek ő maga az elnöke, tagjai pedig a Nagymagiszterium négy, a Közgyűlés által választott főtisztje: a főkommandátor, a főkancellár, az ispotályos, a kincstárnok és hat tanácsstag. A Főméltóságú és Főmagasságú herceg és nagymester – a Szuverén Tanács segítségével – egy világszerte működő nemzetközi szervezetet kormányoz, amely ugyan soha nem

tagadta meg célját, a kereszténység védelmét, de jelenleg a betegápoló, karitatív és szociális téren való segélynyújtásnak szenteli magát a szó legtagabb értelmében. A Szuverén Katonai Máltai Lovagrend (1936) pedig főként a természeti katasztrófák és háborús pusztítások áldozatain igyekszik segíteni szerte a világon.

IRODALOM

- Révai Nagy Lexikona*. XI., kötet. Budapest, 1914.
 TÖRÖK JÓZSEF – LEGEZA LÁSZLÓ: *Máltaiak*. Budapest, 1999, Mikes Kiadó.
 MARJAI IMRE: *A kereszt és a kard lovagjai*. Budapest, 1990.
 ZOMBORI ISTVÁN: *Lovagok és lovagrendek*. Budapest, 1988.
 ZÖLLNER, WALTER: *A kereszt háborúk története*. 1980.
<http://www.kronos.hu/mmszbp>

2001. évi tevékenységi beszámoló

BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY

TEVÉKENYSÉGEK ■ *Lapkiadói tevékenység*: Az alapítvány a 2001. évben folyamatosan támogatta a Belvedere Meridionale folyóirat megjelenését. A nyomdai költségekhez, illetve a nyomdai előkészítéshez nyújtott támogatásokat.

Könyvkiadói tevékenység: Kiadott kötetek: ENGI JÓZSEF: Négy keréken, MICHNAY GYULA: Mint Mohamed koporsója, GÁBOR KÁLMÁN: Die Insel der Mittelklasse / The Island of the Middle Class, Professoribus Salutem (gyűjteményes kötet), Cicero: A jóslásról, SZEGFÜ LÁSZLÓ: L'eredita spirituale più antica I.

Oktatási tevékenység: Megszervezte és megrendezte a Belvedere Történészhallgatók táborát, mely szakmai oldalról igen eredményesnek mondható, és a körülmények valóban európai színvonalúak voltak.

Egyéb közhasznú tevékenység: 1) Az alapítvány honlapján keresztül mindenki ingyenesen hozzáfér az általunk kutatott információkhoz; 2) A 2001. év alatt négy kategóriában hirdetett ösztöndíjat, mely eredményeként több mint 50 hallgató és kutató kapott eltérő összegű támogatást.

A KÖZHASZNÚSÁG TARTALMA ■ Az alapító okirat szellemében az Alapítvány az 2001-es évben: • kiadta és támogatta a Belvedere Meridionale lapot; • bevételeit, gazdálkodása során elért eredményét a lap kiadására, könyvek megjelentetésére fordította; • Elindította a *Fiatalok mint a történelem szereplői* sorozatot; • író-olvasó-találkozókat szervezett (Michnay Gyula, Hoffmann Zsuzsanna, Szegfű László); • pályázatokat (ifjúságkutatás, szociológia) szervezett és finanszírozott.

AZ ALAPÍTVÁNY 2001-BEN ■ a) tudományos tevékenység;

b) képességfejlesztés;

c) ismeretterjesztés;

d) kulturális tevékenység;

e) kulturális örökség megóvása

közhasznú tevékenységeket folytatott.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA ■ Kiss Gábor Ferenc alelnök és Jancsák Csaba titkár

Kimutatás a vagyon felhasználásáról

MEGNEVEZÉS	ELŐZŐ ÉVI	TÁRGYÉVI
Saját tőke		962 838
Tőkeváltozás		
Tőkeváltozás csökkenésére ható tényezők		
- közhasznú tevékenység tárgyévi vesztesége		+1116958
- vállalkozási tevékenység tárgyévi vesztesége		
- cél szerinti tevékenység vesztesége		-1220769

Kimutatás a kapott támogatásokról

TÁMOGATÓ MEGNEVEZÉSE		TÁMOGATOTT CÉL	TÁMOGATÁS ÖSSZEGE
			ELŐZŐ ÉV
			TÁRGYÉV
Jogi személyiségű gazdasági társaság			
Alapító			
Egyéb			2 404 481
Összesen			2 404 481

Kimutatás a kapott támogatásokról

JUTTATÁS MEGNEVEZÉSE	JUTATTOTT ÖSSZEG	
	ELŐZŐ ÉVI	TÁRGYÉV
Tiszteletdíj		
Költségtérítés		
Összesen		

Mérleg

A TÉTEL MEGNEVEZÉSE	ELŐZŐ ÉV	TÁRGYÉV
Befektetett eszközök		64976
Tárgyi eszközök		64976
Forgóeszközök		794051
Követelések		
Értékpapírok		
Pénzeszközök		794051
Eszközök (aktívák) összesen		859027
Saját tőke		962838
Tőkeváltozás		
- ebből tárgyévi eredmény		-103811
Kötelezettségek		
Rövid lejáratú kötelezettségek		
Források (passzívák) összesen		859027

MAURER ÉVA

Itt van május elseje!

Az év ötödik, 31 napos hónapja „Maia” római istennőről kapta nevét. Hazánkban a népnyelv Pünkösöd havaként tartotta számon. Május elseje a májusfa állításának ideje. A májusfa a természet újjászületésének szimbóluma, és szerelmi ajándék is lehetett. Történeti források már a XV. századtól kezdődően beszámolnak e népszokásról; mikor is május első napján a házakat zöld lombokkal díszítették fel. A májusi zöld ágat a székelyek jakabfának, jakabágnak, hajnalfának is hívták, másutt májfnak nevezik.

A májusfaállítás hagyománya hazánk egész területén ismert. A legény, legénybandák az éj leple alatt titokban állították fel a fákat a lányos házak udvarában. Ha egy lány kimaradt, azt nagy szégyennek tartották. A fák lombkoronáját megritították és szalagokkal, virágokkal, zsebkendővel díszítették. Régen a fát főként lopták a legények, s ezért a hatóságok igen sokszor tiltották a szokást. A májusfával adta tudtára a legény a falunak, hogy melyik lánynak udvarol. A májusfa a Jászságban és a Dunántúlon nyárfa vagy jegenye, krepp-papírral díszítik, általában szalagok, üveg bor és más ajándékok is kerülnek rá. Palóc területen a legény csak a fát állította fel, s a lány és édesanyja díszítették. Sok helyen pünkösdkor vagy május végén „kitáncolták” a fát, vagyis a fa kidöntése táncmulatság keretében, muzsikaszó mellett történt. A szokás új formája a májusi virág küldése. A legények szépen feldíszített cserepes virágot küldenek annak a lánynak, akinek udvarolnak, s a virág az ablakba

kerül. Május elseje a munka ünnepévé is vált, a chicago-i munkássztrájk emlékére. Májusi felvonulást első ízben 1890-ben rendeztek Budapesten a magyar munkások.

Pünkösöd hava

MÁJUS 1. ■ A májusfa állításának napja.

MÁJUS 4. ■ Szent Flórián, a tűzoltók és tűzzel dolgozók (sörfőzők, kovácsok, pékek, fazekasok, kéményseprők) patrónusának ünnepe. Kultusza az újkorban élenkült meg és elsősorban Közép-Európában tisztelték.

MÁJUS 12–14. ■ Pongrác, Szervác és Bonifác névünnepei. A népi megfigyelés szerint a meleg, tavaszi időjárás május derekán hirtelen hidegre fordulhat. Egy kalendáriumi regula szerint: „*Szervác, Pongrác, Bonifác mind fagyosszentek, / Hogy a szőlő el ne fagyjon, füstöljenek kendtek!*”. Uborkát, babot és paradicsomot többnyire fagyosszentek után ültettek.

Május 16-án emlékezik az egyház Nepomuki Szent Jánosra. A gyógyítási titkot őrző cseh vértanú szobra többnyire vizek közelében áll. A hajósok, dereglyések, hídvámosok, vízimolnárok védőszentje volt, tiszteletére vízi körmeneteket rendeztek.

Orbánt – a szőlőtermesztők, kádárok és kocsmárosok védőszentjét – a néphagyomány május 25-én ünnepli. Orbánt szintén a fagyosszentek közé sorolták. Ebben az időszakban a hideg leginkább a szőlőnek

ártott, ezért sok helyen szobrot emeltek számára a szőlőkben, amelyet ezen a napon körmenetben kerestek fel. Áldozócsütrők Jézus mennybemenetelének ünnepe, a húsvét utáni negyvenedik nap. Nevét onnan kapta, hogy az egyház e napot jelölte ki az évi egyszeri áldozás idejéül.

Május legfontosabb népi ünnepe a Pünkösd volt. A Biblia szerint ez az az időszak, amikor Jézus mennybemenetelét követően a Szentlélek leszállt az apostolokhoz. Pünkösd az egyház születésnapja. A húsvétot követő ötvenedik napra esik pünkösd vasárnap május 10. és június 13. között. A legfontosabb népszokás ekkor a pünkösdölés volt, melynek az ország különböző szegletein más-más nevet adtak. Általában lányok voltak a szereplői, akik házról-házra jártak, szavaltak, énekeltek, táncoltak. A pünkösd királyválasztás a történetileg jól dokumentált szokások közé tartozik. Már a XVI. században pünkösd királyságnak nevezték az értéktelen, múló hatalmat, s feltételezhető, hogy maga a szokás jóval régebben ismert volt hazánkban. A XVI–XIX. századi adatok legtöbbször a verseny keretében választott pünkösd királyról szólnak. Székely gyerekek bothúzással, másutt lúdynak szakítással és más ügyességi versenyek keretében választottak maguk közül pünkösd királyt. Századunkban a versennyel választott pünkösd király eltűnt. A XVIII. század végétől ismert egy másik szokásforma is. A falu legényei és leányai közül kiválasztott pár (király és királyné) virágokkal feldíszítve járta körül a falut; másutt gyermekek közül választották a pünkösd párt.

Napjainkban is élő szokás még a Dunántúlon a kislányok pünkösd királynéjárása. A kis királynő feje fölé társnői selymekendőből vont „sátrat” tartanak. A lányok házról házra járnak köszönteni, közben rózsaszirmokat hintenek szét. A királynő néma szereplő, s nem szabad mosolyognia, ha a háziak nevetetik. A rítus mágikus célja a

kender növekedésének előmozdítása. A lányok magasra emelik a királynőt, s közben azt mondják: „*Ekkora legyen a kender!*”, s a köszöntésért ajándékot kapnak. Egyes vidékeken pünkösdkor került sor a májusfa állításra, míg máshol annak ledöntésére. Pünkösd reggelén a gazdák fonott kaláccsal és itallal kínálták pásztoraikat. A házakra, kerítésekre, istállókra zöld ágat tűztek a gonosz szellemek távoltartása reményében. Úgy tartották, ha ilyenkor esik, jó termés várható.

A pünkösd utáni vasárnap a Szentháromság ünnepe. Számos szobrot emeltek tiszteletére, és sok templom búcsúnapja is e nap. Ünnepe, az Oltárszentség ünnepe a pünkösd utáni második hét csütrökje. Az e napon tartott körmeneteknél úgynevezett „úrnapi sátrat” emeltek az oltárok fölé a falu különböző pontjain, s ezeket zöld gallyakkal, virágokkal díszítették.

KISMARTON II.

A TÖBBSZÖR ÁTÉPÍTETT KÁLVÁRIATEMPLOM

„...még a régi öregöktű’ hallottam...”

ANDORKA GÁBOR

A szekszárdi borvidék

Hazánk komoly hagyományokkal rendelkezik a szőlőtermesztés, illetve a bortermelés terén. A tüzes magyar borok már a középkorban Európa-szerte ismertek voltak. A kedvező adottságok következtében már ekkor elterjedt az ország sok részén a szőlőművelés, kialakítva ezzel az egyes tájakra jellemző borokat. Némely tájborunk, mint pl. a tokaji, az évszázadok során királyok, fejedelmek italává vált, illetve a tengerentúlon is ismertté lett. Más boraink, ha nem is tettek szert ilyen nemzetközi elismerésre, azért az idelátogató külföldiek előtt igencsak helytálltak a magyar bor hírnevéért. A történelmi Magyarországon – Horvátországot is ideértve – a borvidékről 1833-ban készítette el az első rendszeres áttekintést *Schams Ferenc*, aki tizenöt borvidéket különített el: Tokaj és Zemplén megye, Szerémség, Arad megye (Ménesi-hegy), Komárom megye (Neszmélyi borok), Pest megye (budai, szentendrei, budafoki, ótétényi, kistétényi, pócsmegyeri, vecsési, szadai és csömöri borok), Síksági borok, Szekszárdi borok, Baranyai borok (villányi és pécsi borok), Zala megyei borok (balatoni rész borai), Veszprém megyei borok (Somló hegy borai), Heves megyei borok (Eger és Visonta borai), Ruszt és Sopron borai, Vas megye borai, Horvátország borai, bánáti borok (Versec és Fehértplom borai).

Hivatalosan a borvidékek beosztására *Keleti Károly* szőlészeti statisztikája alapján 1880-ban került sor, de ez a beosztás a hagyományokat teljesen figyelmen kívül hagyta. A kategóriákat a szőlőterület nagysága és a termésmennyisége alapján állította össze. A második hivatalos beosztás a filoxéravész

BAKTÁN, SZEKSZÁRD EGYIK LEGJOBB SZŐLŐDÜLŐJÉN, A LAKÓHÁZAK SZINTE MÁR KISZORÍTOTTÁK A SZŐLŐÜLTETVÉNYEKET

után készült, az erről rendelkező 1893. évi XXII. tc. a hagyományokat messzemenően figyelembe vette, és csak a minőséget adó termőhelyeket sorolta fel az alábbiak szerint: 1. ruszt–soproni–pozsonyi, 2. pest–nógrádi, 3. buda–sashegyi, 4. somlói, 5. neszmélyi, 6. eger–visontai, 7. abaúj–miskolci, 8. tokaji, 9. szerednyevisontai, 10. munkács–nagyszőlősi, 11. érmelléki, 12. ménesmagyaráti, 13. versec–fehértemplomi, 14. szekszárdi, 15. pécsi–villányi, 16. badacsonyi, 17. balaton–melléki, 18. erdélyi borvidékek.

Az első lényeges revíziót az 1924-es bortörvény végrehajtása hozta. Ez – figyelembe véve az államhatárokat, valamint a borvidékek termelésében bekövetkező változásokat – más csoportosítást alkalmazott. Ekkor lett külön borvidék a móri, a somogyi és a zalai, valamint a nyírségi terület. 1959-ben új besorolás lépett életbe: 1. alföldi, 2. badacsonyi, 3. balatonfüredi–csopaki, 4. bársonyos–császári, 5. balaton–melléki, 6. egri, 7. mátraaljai, 8. mecseki, 9. móri, 10. som-

lói, 11. soproni, 12. szekszárdi, 13. tokaj-hegyaljai, 14. villányi–siklói borvidék.

A borvidékeket legutóbb az 1997. évi CXXI. törvény sorolta be újra, amely az 1959. évi beosztáshoz képest egyrészt a korábbi nagyobb borvidékekről való leválasztással (pl. alföldi borvidékek), másrészt bizonyos, addig a borvidékeken kívül eső területek lehatárolásával alakított ki új borvidékeket. Ez utóbbihoz sorolható pl. a tolnai, zalai és a dél-balatoni borvidék. Így a besorolás alapján jelenleg huszonkét borvidékkel kell számolni az országban. A szekszárdi borvidék – az itt termelt bort karaktere alapján – már kezdettől fogva minden hivatalos és nem hivatalos besorolásban önálló borvidékként szerepel. Az idetartozó települések köre persze mindig változott: 1893-ban az egész megye, 1940-ben Szekszárd, Ócsény, Decs, jelenleg pedig a megye délkeleti része jelenti a szekszárdi borvidéket. Szekszárd környékével kapcsolatban azonban nemcsak a régi borvidéki besorolásokból adódóan indokolt a „történelmi borvidék” jelzőt emlegetni, hanem annak kapcsán is, hogy a szőlőművelés és a bortermelés itt valóban az ókorig vagy még régebbre nyúlik vissza. A gazdag lösztalajú, dél-délkeleti fekvésű dombokkal és jó klimatikus, bizonyos mediterrán adottságokkal is rendelkező vidéken már a rómaiak idejében foglalkoztak szőlőtermesztéssel. A feltételezések szerint Probus császár idejében (276–282) honosították meg a szőlőtermesztést, azonban csak annyi bizonyos, hogy a római korban az itt élő emberek kedvelték és készítették a borokat. Andrásfalvy Bertalan szerint csak a fehérborokat, Holub József kutatásai alapján azonban kijelenthetjük, hogy a vörösborok sem voltak ismeretlenek. Nem lehet tudni, hogy a rómaiak idejében milyen szőlőfajták voltak itt, csak feltételezések vannak erre vonatkozólag is. Egy biztos: a rómaiak számos borfajtát ismertek. Plinius a közönségesen kívül nyolcvan kitűnő fajtát említ, amely-

nek kétharmada itáliai volt. Mint a délvidéki borok általában, az itáliaiak is sötét színűek voltak, de volt fehér is. A kettő között 10–15 féle árnyalatot különböztettek meg. Témánk szempontjából itt meg kell említeni az ún. „szekszárdi szarkofágot” is, amely a IV. századból származik. 1845-ben bukkant rá magánvásárlásai során dr. Tormay Károly megyei főorvos. A jelenleg a Nemzeti Múzeumban található szarkofág egyik melléklete tartalmazza a sokat emlegetett görög feliratot: „Áldozz a pásztornak, igyál, s élni fogsz”. A római kor után hosszú évszázadokig nincs biztos adatunk a helyi szőlő- és borkultúrára vonatkozóan, és azokról a népcsoportokról is keveset tudunk, akik e tájon éltek. A honfoglaló magyarok a nyelvtörténet tanúsága szerint ismerték a szőlőt és bort: a szűr és a seprő szavunk a munkafolyamat egyes mozzanataira utal. Ezt a déli sztyeppén, a szaltovo-majaki kultúra területén sajátíthatták el valamelyik bolgár-török néptől. A honfoglalás a fejedelmi törzs szállásbirtokává tette a borvidék területét, az államalapítás után pedig korai okleveleinkben már szó esik a helyi szőlőkről. Az első biztosnak mondható adat az az esztergomi káptalan által kiadott, I. Bélától származó átírat, amely a szekszárdi apátság alapító oklevelét tartalmazza. Az 1061. évi oklevél felsorolja az adományokat, s ebben szerepel a „*vinea Csin, vinea Bika et Fövest-helek*” tétel, vagyis három szőlő, amelynek nevét is ismerjük. Ebből szokták azt a következtetést levonni, hogy a bikavér kifejezés a Bika dűlőnévből alakult ki. (Újabb kutatások alapján viszont I. Béla pogány neve volt.) Arra nézve azonban, hogy milyen szőlőfajta és mekkora részen díszelgett a szekszárdi apátság területén, nincs adatunk közel két évszázadig. Fraknói Vilmos szerint a szekszárdi Benedek-rendiek szorgalommal és szakértelemmel munkálták birtokaikat, monostorukat a vidéknek mintegy gazdasági iskolájává tették.

A szekszárdi apátságnak egy 1267. évi

„....még a régi öregöktű’ hallottam...”

oklevelében is a magaskultúra számos jelével találkozhatunk: gyümölcsfákkal szegélyezett utakkal, árkok által határolt földekkel, víztartó medencékkel, értékes szőlőkkel. Az apátsági birtokok gazdasági súlyát jól mutatja, hogy 1498-ban II. Ulászló száz lovas kiállítására kötelezte Szekszárd urát, ugyanannyira, mint a csanádi püspököt, s kétszer annyira, mint a szerémi és a nyitrai püspököt. A különböző oklevelekben sokszor említett szőlőskertek egyébként csak az akkori fogalmak szerint voltak jelentősek, az összes terület mindössze 20-50 katasztrális hold körül mozgott. Jelentősebb volt az itt termelt bor minősége, mint a szőlő területének nagysága. Itt kell megemlíteni azt, hogy Magyarországon a mohácsi vész előtt csupán egyetlen bor emelkedett ki a névtelenségből és volt külföldön is igen ismert: ez a Szerémség aranyszínű itala volt. A török hódoltság előtti időkkel kapcsolatban még annyit kell kihangsúlyozni, hogy a középkorban vált a Duna a bor fő szállítási útvonalává. A szabályozás előtt a város közelében húzódott az egyik Duna-ág. A bera-kóhelyet „Borrévnek” hívták és hívják napjainkban is. A hódoltsági időszakra vonatkozóan az erre utazók (Marc Antonio Pigafetta, Stefan Gelach) írásaiból tudunk következtetni. E beszámolókból az derül ki, hogy a hódoltság alatt is virágkorát élte a borvidék. Dicsérik a szépen művelt dombokat, szőlőket. Még időben két utolsó forrásunk is: Ottendorf Henrik és Evlija Cselebi 1663-ból tanúskodik arról, hogy szűk negyedszázaddal a hódoltság vége előtt szőlőhegyek koszorúzzák a tájat. Másrészt a török adóösszeírások is sokat elárulnak erről az időszakról. Az 1580. évi török adóösszeírás a környéken 85 magyar és 15 mohamedán szőlőbirtokról számol be. A mohamedánok is fogyasztották a bort, kijátszva a vallási előírásokat, amelyek szerint csak édesárut, savanyúságot lehet csinálni a szőlőből. Ebben az időben a borvidék legjelentősebb

bortermelő helye a ma Szekszárd külterületén található Csatár falu volt, amit török adóajstromok is igazolnak. A délkelet-tolnai dombvidéken amúgy Tolnán volt a legtöbb szőlőbirtok, de a termés alig érte el a vidék összes bortermelésének felét. A korszakkal kapcsolatban fontos kiemelni, hogy ekkor jelenik meg a borvidéken a törökök nyomában megjelenő rácok révén a kadarka szőlő. *Andrásfalvy Bertalan* szerint a kadarka eredetileg Skutáriból került hazánkba. E város szerb neve Skadar, e név magyarosodása hozta a kadarka elnevezést. *Andrásfalvy* feltételezi azt is, hogy a rácok hazánkba vándorlása előtt nem is szűrték itt vörösbort. Mindenesetre a kadarka szőlő megjelenése meghatározó szerepet töltött be a szekszárdi borvidéken és alapvető változást hozott a szőlészetben, borászatban.

Szakemberek szerint a kadarka Szekszárdon válik a legharmonikusabb ízűvé. A fogyasztók és a kereskedők később a szőlőfajtáról ismerték meg a borvidéket. A török kiűzése utáni évtizedekre megyénkben szőlőművelés szempontjából az extenzív fejlődés volt a jellemző. A betelepítéseknek köszönhetően olyan helyeken is telepítettek szőlőt, ahol néhány évvel korábban hírét sem hallották. Nőtt a szőlőterület Szekszárdon is, ahol 1695-ben hét magyar és kettő rác családnak 55 kapás szőlője volt, 1720-ban pedig 79 családnak 429. (Egy kapás kb. 150-200 négyszögöl.) Viszonyításképpen: 1720-ban a megye szőlőterülete 2440 kapás szőlőt tett ki. Ebben az időben a szekszárdi borvidék a megye egész bortermelésének az egyharmadát adta, ezen belül is a legnagyobb bortermelő helységeknek Szekszárd és Decs számított. A szőlőművelés a XVIII. század elején még nagyon kezdetleges volt, a szőlő telepítésénél nem törődtek a sorok kijelölésével, a szőlőt kopaszfejre metszették vagy fára, kerítésekre felfuttatták. Növényvédelemre sem volt szükség. A ma ismert kártevők csak később jelentek meg. Borke-

„...még a régi öregöktű’ hallottam...”

zelésről sem lehetett beszélni. A legegyszerűbb eljárások voltak ismeretesek: préselés-erjesztés-fejtés. A tárolóedények főleg amforák vagy ahhoz hasonló edények, esetleg bőrtömlők voltak. A hordókészítés csak nagyon lassan terjedt. A borok úgynevezett „pincetisztán”, natúr állapotban kerültek forgalomba. Az első lépést a borászatban a pinceépítés és a hordókészítés jelentette. 1718-ban Szekszárdnak két kádárja volt, 1720-ban megalakult a kádárcéh, amely a környék falvainak is készített hordókat. Bél Mátyás az 1730-as években, a korabeli Magyarország településeit leíró nagy munkájában hangsúlyozza Szekszárdon és környékén a bortermelés jelentőségét, és kiemeli Szekszárd központi szerepét. Szőlőfajtákról nem ír, csak annyit, hogy „*vörös fajta, hasonló a Baranyában művelt szőlőhöz*”. A bor ekkor már fontos megélhetési forrás, olcsó ugyan, mégis ebből adódik a polgárok legfőbb jövedelme. Erre az időre egyébként a szekszárdi vörösbor már hajón a déli országokba és szekéren a nyugati országokba is eljutott.

1773-ig a borvidéken a legnagyobb földbirtokos a szekszárdi apátság volt, amely a török-kuruc háborúk után, élén az akkori apáttal, *Mérey Mihállyal*, nagyon sokat tett a szekszárdi és a környékbeli bortermelés feltámasztásáért. 1702-től a szőlőskertek tulajdonosait arra kötelezte, hogy tizedet adjanak a bortermésből. Az apátságot Mária Terézia megszüntette, birtokait a pesti egyetem anyagi alapjául szolgáló gazdaságok közé iktatta. Az újjászervezett uradalomnak, amelynek neve Szekszárdi Közalapítványi Uradalom lett, fő törekvése az volt, hogy gazdálkodását racionalizálja, a szőlőművelést és a bortermelést felfuttassa. Ezért engedtek át az 1770-es években több új területet szőlőtelepítés céljaira. Ekkor vett nagy lendületet a Sióagárdiak leányvári szőlőinek szaporodása, amely a borvidék északi határává vált. Ebben az időben szilárdult meg az a szokásjog is, amely az 1812-ben írásban

foglalt Hegybéli Articulusok alapját képezte. A hegybíró már létezett, de tiszte az uradalom kinevezéséből adódott, nem választás útján. Feladatai közé tartozott a dézsmálás vezetése, az utak érdekében határozatok hozatala, a végrehajtás ellenőrzése, a szőlők értékének becslése. A hegybíró közvetlen felettese a tisztartó volt. A XIX. század első felében a szőlők fajtaösszetétele jelentősen szűkült. 1828-ban még nagy tarkaság jellemző e tekintetben, Németh Márton, az uradalom vincellérje 37 fehér és 29 „fekete” szőlőt sorol fel. Alig húsz év múltán a borvidéket bejáró Péterfy József már csak néhány szőlőfajtát említ, amelyek uralkodó szőlőfajták a szekszárdi hegyeken, és ezek között is első helyen a kadarkát. A napóleoni háborúk hatására a szekszárdi bor egy időre keresett cikké vált, de utána megint csökken a kereslet. Az 1830-as évektől viszont a szekszárdi bor ismertté vált német nyelvtérületen is.

Ismert tény, hogy 1818-ban Anselm Hüttenbrenner bécsi zeneszerző lakásán szekszárdi vörös ihlette Schubertet A pisztáng című vers megzenésítésére. Ám a szekszárdi borok jó hírnevét a külföldre mégis inkább egy másik zeneszerző, Liszt Ferenc vitte el, aki 1846-tól többször vendége volt az Augusz családnak. Liszt barátja, Augusz Antal révén nagyon megkedvelte a szekszárdi bort, és a gyengélkedő IX. Piusnak is jutott belőle, aki elismeréssel nyilatkozta: „*Ép kedélyemet, egészségemet ez tartja fenn*”. Liszt közvetítésével vizsgálta meg Justus Liebig német kémikus, a kor legjelentősebb borszakértőinek egyike a szekszárdi vörös bort, és beható vizsgálat után a bordeauxi és a burgundi fölé helyezte azt.

A múlt század ötvenes éveitől más területeken is előrelépés volt tapasztalható. 1856-ban megalakult a Szekszárdi Borkereskedő Társaság, amely a borászat némi felfutását jelentette. Rá két évre a szekszárdi szőlőtulajdonosok megkötötték a bordézsmá-örök-

váltsági szerződést, amely a szabad tőkés földtulajdon alapjait vetette meg. A szerződés az összes addig dézsmaköteles szőlőre szólt. Ezek a szekszárdi szőlők 96 százalékat tették ki. 1856 és 1874 között a szekszárdi szőlőterület 2313 kh-ról 2640 kh-ra nőtt. Ebben az időben a Közalapítványi Uradalmat leszámítva egyetlen nagyobb birtokos sem volt. A tíz legnagyobb birtok összterülete – Augusz Antal 294 holdjával – 800 kh volt, de ezek zöme szántó volt. A szőlőre még jellemzőbb volt az elaprózottság. Az állattenyésztés szűkkörű volt, az istállózó állattartás a rideg mellett alig hódított. Így, Tóttós Gábor kifejezésével élve, egy sajátos korlátozott monokulturális gazdaság képe bontakozik előttünk. Ez az ágazat biztosította a szőlő- és borgazdasággal foglalkozóknál a jövedelem 65–90 százalékat. Alig volt olyan lakos, aki ne foglalkozott volna szőlővel. A szőlőtulajdonosok nem álltak rá teljes mértékben a szőlőtermesztésre, mert főfoglalkozásban ipart űztek, hivatalnokok voltak. A tőke hiánya is szerepet játszott abban, hogy a termelés nem alakult át tisztán monokulturálissá. Másfelől az ipar sem tudott annyira fellendülni, hogy háttérbe szorítsa a szőlőművelést és a bortermelést, mivel a helyi igényeken túl nem tudott termelni. Így egy sajátos struktúra jött létre, amelyre a kétlakiság volt a jellemző.

Szekszárdon és közvetlen környékén (Ócsényben, Decsen) az 1873. évi szőlészeti összeírás szerint az adott évben mintegy 100 000 akó bor termett, amely több mint egyötöde volt a megyei termésnek. A túlnyomórészt vörösborokból álló termésnek a 90 százalékat bocsátották ebben az időben piacra. A bor nagyobb része belföldre, kisebb hányada exportra került. Ennek ellenére lehetetlen felmérni, hogy a világ hány tájára jutott el a szekszárdi bor. Tudjuk, hogy Schwartzner Mór bécsi kereskedő tevékenysége nyomán megjelent New Yorkban, Kairóban, Buenos Airesben. Európában is-

mertek a termék koppenhágai, stockholmi, pétervári sikerei. Idehaza a borkereskedelemnek nagy lendületet adott a vasútépítés: 1883-ban Szekszárd végállomással létrejött a Szekszárd–Sárbogárd szárnyvasút, 1897-ben pedig Szekszárd és Bátaszék között is vasútvonalat létesítettek.

Az 1870-es években tehát már látni lehetett a fellendülés jeleit, azonban ezt lefékezte a filoxérajárvány, amelyet az országban először 1875-ben, a megyében 1886-ban észleltek. A filoxéra ellen elsőként Tolna megye tett sikeres lépéseket az országban. 1886-ban pályázat útján filoxerabiztost állítottak, akire a szaktanácsadáson kívül a védekezés megszervezésének és vezetésének a feladata is hárult. Ezt a posztot *Roboz Zoltán*, egy fiatal, jól felkészült szakember töltötte be, aki megszervezte a filoxéra-felügyelők rendszerét: a községekben, illetve a nagyobb helységekből megbízott emberek járták be a szőlőket nagyítókkal, és jelezték a filoxéra jelenlétét. Másrészt a megye szőlőterületére filoxéra-adót vetettek ki, amely 1893-as megszűnéséig anyagi fedezetet nyújtott a védekezési módok elterjesztéséhez, és nagy szerepet játszott abban, hogy nem lettek nagy tömegek kivándorlók. Továbbá az egyes községekben állami támogatással szőlőtelepeket állítottak fel, ingyenes talajvizsgálatot, szaktanácsadást nyújtottak és tanfolyamokat is szerveztek. A védekezésnek három fő iránya volt: szénkénegetés és irtás, immunis homoktalajokba való telepítés és amerikai ellenálló alanyra oltott európai vesszők és a direkt termő fajok behozatala. Roboz a szénkénegetésre helyezte a hangsúlyt, mivel úgy gondolta, ha a telepítések sikerülnének is, a direkt termő nem venné fel a versenyt a Kadarkával. A szőlőbirtokosok a birtoknagyság és a befektetésre szánt összeg függvényében döntöttek a rekonstrukció módját illetően. A nagyobb, korszerűbb birtokok, amelyeken egyébként a filoxéra először ütötte fel a fejét, engedheték

volna meg maguknak anyagi lehetőségeiknél fogva legjobban az újratelepítést. Viszont a birtokok tulajdonosainak mérlegelni kellett egyrészt azt, hogy abban az időben hiány volt szakmunkacsőben, másrészt a szénkénegetés kifizetődőbb volt. A telepítésben így a középbirtokosok jártak az élen, akik úgy gondolkodtak, hogy mivel a szénkénegetést évente kellett csinálni, ennek pedig gátat szabtak az anyagi lehetőségek, célszerű inkább a szőlőt új, ellenálló vesszőkkel felújítani. Jellemző volt a körben az ún. „próbálkozó rekonstrukció” is, amikor csak fél-egy holdat telepítettek újra, amivel az anyagi lehetőségeket fenntartották egy esetleges más módozat előnybe részesítéséhez. Egyébként ez a réteg járta leginkább a tanfolyamokat és igyekezett elsajátítani a legújabb oltásmódokat. A kis- és törpebirtokon létkérdés volt a filoxéra elkerülése. Azok, akik a veszélyt hamar felismerték, gyorsan érdeklődtek a szőlőújítás iránt. Sokan eladták házukat, kiköltöztek a tanyára, és kemény munkával igyekeztek kilábalni a bajból. Hitelre ez a réteg nemigen számíthatott, a banktisztviselők a szemükbe nevettek, amikor a kért hitel fedezetéül a filoxéras szőlőt kívánták lekötni. Sokan lesüllyedtek és a kivándorlásban kerestek menedéket. A nagy többségnek azonban szorgalma, helyzeti előnye – csak a második hullámban sújtotta őket a filoxéra – és az ingyenes vesszőjuttatások következtében sikerült fennmaradnia.

A szénkénegetés és ún. amerikai vesszőkkel való telepítés mellett a védekezés másik fő módja a homoki telepítés volt, amelynek során 1886 után a megyének addig teljesen hasznavehetetlen homokterületein a vész elmúlásáig közel 2000 holdon virágzó szőlőkultúra létesült (Nagydorog, Bikács, Tengelic, Paks). A vizsgálatok ugyanis bebizonyították, hogy az olyan homoktalajok, amelyek legalább 71 százalék kavasat tartalmaznak, már teljesen veszmente-

sek. Mindez a szekszárdi borvidéket nem érintette, mert itt kevés a homoktalaj.

A filoxerajárvány első szakaszában, 1886 és 1891 között egyébként ez a betegség a borvidéken csak szórványos volt, foltokban jelentkezett. A kipusztult szőlő nagysága 1887-ben Szekszárdon 1600 négyszögöl, Bátaszéken 500 négyszögöl volt. A betegséget ekkor az egész borvidék viszonylatában 101 holdon észlelték. Nálunk ebben a kezdeti stádiumban jobban védekeztek, mint más megyékben, ahol rohamosan pusztultak a szőlők. Itt minden évben volt némi termés is. Meg kell említeni azt is, hogy majdnem egyidőben a filoxerával hurcolták be Magyarországra a peronoszpórát, amely ellen, úgy látszott, lehet védekezni a direkt termő, félvad szőlőfajtákkal. Néhány év múlva derült ki, hogy a peronoszpóra megtámadja ezeket a fajtákat is, és a nyert bor minősége rossz.

A következő időszakban (1891–1895) a történelmi borvidék szőlőit már valóban ellepi és kipusztítja a filoxéra. Ez amiatt történik, hogy a sorozatos elemi csapások (pl. jégpusztítás) kimerítik a szénkénegetés anyagi fedezetét. Az 1895. évi statisztikai felvétel éppen abban az évben rögzítette a pusztítást, amikor a hanyatlás elérte a mélypontját. Ebben az évben a régi szőlőknek már csak 7,6 százaléka (207 katasztrális hold) maradt meg Szekszárdon, az összes terület 524 holdat tett ki. A filoxéra-alap is ekkorra merült ki. Így birtokost és napszámost egyszerre fosztott meg keresetétől a hegyek pusztulása. A filoxerajárvány harmadik szakaszában (1896–1906) pozitív változás megy végbe a felújítás tekintetében. Egy helyi újságban már korábban napvilágot látott az a vélemény, miszerint „*ingyen alany a szegénységnek, nyugalmas kölcsön a birtokosoknak*” a kilábalás útja. A pénzügyi körök is rádöbbenek arra, hogy a nagyszámú, de kisebb haszonnal kecsegtető üzletfelek hosszú távon busás hasznot ígérnek, ezért szíve-

sen álltak a szőlőbirtokosok rendelkezésére. Ennek credményeképpen 1910-ben az egykori szőlőterület 96 százalékát érte el a rekonstruált terület a megyében. Szekszárdon pedig több lett a szőlőterület, mint a filoxéra előtt, és aranykorában kifejezett értéke is magasabb volt. Az újratelepítés jellemzőjeként elmondható, hogy területileg lejjebb került a szőlő, de döntően dombvidéki maradt. Az új szőlőterület beültetése nem teljesen tiszta fajtákkal történt, de a vörösbor-szőlő aránya továbbra is 80 százalék volt. A több mint hatvan szőlőfajta, amely a XIX. század elején Szekszárdon volt, ekkorra erősen szelektálódott: csak a nagyobb hozamú, erősebb festékanyagot tartalmazó fajták maradtak meg. Másrészt a filoxéra és a peronoszpóra kényszerítő hatással jelentkezett új szőlőművelési módok, eljárások kialakításában is. A telepítés korszerűsödött, soros, karós lett, kialakult a tökefejes, csapos metszési forma. Megjelentek a permetezőgépek és a korábbi kacorok helyett a metszőollók. Ekkor merült fel először a dombokon való vízhiány gondja – addig esővízzel permeteztek. Mindent összevetve, a szekszárdi borvidéknek ez az első rekonstrukciója erősen kisbirtok és kisüzemi jellegű volt. Szekszárdon a filoxéra előtt és után is a gazdaságok túlnyomó többsége 0,5–2 kh közötti területtel rendelkezett. Errefelé nem volt akkora birtokmozgás, mint a megye más részein. Elárverezések, csődök előfordultak, de nem olyan nagy mértékben, mint másutt, mivel a szőlőbirtokosok nagy része más érdekeltségekkel is bírt.

Az első világháború előtti években a borvidék addig soha nem látott virágkorát érte meg. Tóttós Gábor szerint ezekben az években a lakosságnak 1,3 százaléka volt napszámos, holott a hasonló nagyságú városokban 10–11 százalék volt ez az arány. Ez annak volt köszönhető, hogy a bor mindenkinek tisztességes mellékjövedelmet hozott. A borértékesítés ezekben az években nem

jelentett problémát, mert a Monarchia jó felvevő piac volt. Ebben az időben a Pozsonyban székelő, világhírű Palugyay borkereskedő cég és a Nemzetközi Borkereskedelmi Rt. vásárolt fel nagy mennyiségben szekszárdi vörösbort. A vendéglősök és a kocsmárosok borügynökök útján vették a gazdáktól a bort.

Ezt a fellendülést vetette vissza az első világháború, amely próbára tette a borvidék életeterejét. A szőlők művelését elhanyagolták, mivel hiány volt munkáskézben, és az alapvető növényvédelmi szerkeket is a hadi iparnak kötötték le, így a szénkéneg-beszerzéssel is gondok voltak. A háború befejezése enyhített ugyan ezen a helyzeten, de a Monarchia felbomlásával értékesítési nehézségek léptek fel. A korábbi nagy felvevő piac megszűnt, az utódállamok pedig védővám-mal sújtották a borbehozatalt. Belföldön is a nagyipari munkások rétegének szélesedésével nőtt az olcsó tömegbor és az iparilag előállított szesz iránti igény, ami szintén visszavetette a minőségi bortermelést. Így a vidéken a bortermelés az 1920-as évek végére, a kezdődő gazdasági válság miatt is, csődbe jutott. A gazdák állami beavatkozást sürgettek, dr. Órffy Imre, a szekszárdi körzet parlamenti képviselője komoly munkát fejtett ki e téren. Végül kormányzati szinten úgy döntöttek, hogy négy történelmi borvidéken, köztük a szekszárdin, állami támogatással pinceszövetkezetet hoznak létre az értékesítési gondok kezelése érdekében. A szekszárdi pinceszövetkezet 1929 márciusában alakult azzal a céllal, hogy elősegítse a vidék jellegének megfelelő, egységes bor előállítását. Ezt a tagok szőlőterményeinek egységes, egyöntetű feldolgozásával, kezelésével, árusításával és a tag hitelszükségletének kielégítésével kívánták elérni. A pinceszövetkezet feladata volt a bor értékesítése is. A bort a tagoktól borátvevő bizottság útján vették át úgy, hogy a terméket értékelték, irányarat állapítottak meg, és ennek 60

százaléka erejéig előleget adtak, majd értékesítés után a teljes összeget kifizették. A pinceszövetkezeti a belföldi értékesítés elősegítése érdekében szerte az országban saját termésű borkiméréseket hozott létre, így Budapesten a Krúdy u. 19., a Török u. 1. alatt, Csepelen és Pesterzsébeten, továbbá Mosonmagyaróváron, Székesfehérváron, Győrött, Debrecenben, Kaposváron, Érden, Hódmezővásárhelyen, Hegyeshalomban, Dombóváron, Nagyatádon – és természetesen Szekszárdon is. Mohácson nagybani, 25 literen felüli eladásra volt engedély. Ezenkívül az 1930-as években több alkalommal indított az IBUSZ Szekszárdra „filléres vonatot”. Egy-egy ilyen alkalommal 1000-1500 pesti is Szekszárdra jött demizsonnal felszerelve, amit vagy a szövetkezet pincéjében vagy valamelyik bortermelőnél tölthettek meg. Ilyenkor általában 2000-4000 deciliter bort fogyasztottak el helyben, és mintegy 1200 liter bort vittek el. Külföldre lényegesen kisebb tételek kerültek értékesítésre. Ebben a szomszéd államok védővámjain, valamint a magas szállítási költségeken túl szerepet játszott a Borkiviteli Egyesületbe tömörült exportőrök monopolhelyzete is. A helyzetet súlyosbította az általános gazdasági válság is, amely a belföldi borárakat is nagyon lenyomta. Az 1930-as évek végére azonban – a válságból való kilábalással – a bor ára megszilárdult, sőt emelkedett is, a pinceszövetkezet anyagi helyzete így stabilizálódott. Ezekben az években több beruházást hajtottak végre, pl. mustsűrűsítő telepet építettek, és nagy préházat vettek pincével a Fürdőház utcában.

Az ezt követő időszakban azonban a borvidéknek újból jelentős nehézségekkel kellett szembenéznie, a világháborús évek, az újjáépítés, az államosítás, a Rákosi-korszak és a kezdődő tsz-szervezés által jelentett problémákat. Az ötvenes évek negatívan hatottak a borvidék fejlődésére, mivel ekkor a szőlőt ötször nagyobb adó- és beszolgálta-

tási kényszerrel sújtották, mint a szántót, ezért a szekszárdi szőlőhegyet a tulajdonosok nem művelték. Ettől kezdve egyébként a szőlőterületek nagysága a megyében is az 1980-as évek elejéig meredeken csökken. Visszavetette a gazdák érdeklődését az is, hogy még 1949-ben államosították a pinceszövetkezetet. Ez az értékesítést is megnehezítette. Meg kell azonban jegyezni, hogy egyes jó termelőkhoz az ötvenes években is eljártak osztrák kereskerők és felvásárolták a bort. 1956. szeptember végén – a politikai légkör enyhülésével – újból megalakul a pinceszövetkezet Szekszárd és Vidéke Bortermelők Pinceszövetkezete néven, amely a korábbi pinceszövetkezet céljait, módszereit, struktúráját, tagokhoz való viszonyát igyekezett a lehetőségekhez képest a korabeli szocialista körülményekre adaptálni. Szó volt a régi pinceszövetkezeti tulajdon visszaadásáról. Az új pinceszövetkezet a mezőgazdaság szocialista átszervezéséig működött, de mikorra az üzlet beindult volna valamennyire, felszámolásra került, és osztatlan közös tulajdona a szekszárdi tsz-ek tulajdonába ment át.

Az 1960-as évek elején befejeződött a mezőgazdaság kollektivizálása. Az új viszonyokhoz való alkalmazkodás kényszerítette a borvidék második – nagyüzemi keretek közötti – rekonstrukcióját. Ez több lépcsőben és hosszú idő alatt valósult meg. A borvidék rekonstrukciója során arra törekedtek, hogy nagy táblákat alakítsanak ki, és azokat legmodernebb technikai, vegyipari eszközök, módszerek felhasználásával műveljék, egyúttal pedig az ágazatot segítő háttérszolgáltatásokat, illetve a tároló, feldolgozó kapacitásokat is igyekeztek kiépíteni. Ugyanakkor az is cél volt, hogy a kistermelést valamiképpen beintegrálják ebbe a struktúrába. Az első jelentősebb szőlőtelepítésre 1958 és 1962 között került sor a Szekszárdi Állami Gazdaság területén, egyidejűleg kiépült a szaporítóanyag előállító,

„...még a régi öregöktű hallottam...”

szőlőfeldolgozó és tároló rendszert kialakító szekszárdi borkombinát. Az 1970-es években a kezdeményezést a szekszárdi, öcsényi, decsi termelőszövetkezetek vették át, amelyek jelentős területen telepítettek szőlőt. A telepítés új hulláma indult meg az 1980-as évek elején a zombai, sióagárdi, bátai tsz-ek területén. A nagyüzemi telepítésekkel egybeként jelentősen nőtt a síkvidéki szőlők aránya. Az ún. kisüzemi szőlőművelés beindítására Szekszárdon és környékén viszonylag korán, az 1960-as évek elején került sor. Ennek háttéréről annyit lehet tudni, hogy a városi tanács egyik osztályvezetője felvetette, hogy a parlag szőlőterületeket névleges értékében (egy négyszögölt 2 forintért) adják el. Ehhez megnyert egy pártbizottsági tisztviselőt, aki kijárta helyi és országos politikai vezetőknél, hogy Szekszárdon – először az országban – zártkerteket alakítsanak ki. 1963-ban Szekszárdon megszületett a zártkert mint a magántulajdonban levő legkisebb földterület. Ezek vagy vállalkoztak, vagy mások szőlőit művelték, amiért minimális járadékot fizettek, és később övek lett a szőlőterület.

Ez a struktúra, amely egyfelől a nagyüzemek tömegtermelésén, másfelől a kistermelők önellátást biztosító gazdálkodásán, illetve a két szektor közötti kooperáción alapult, az 1970-es évekre megszilárdult, és komoly eredményeket tudott felmutatni. A szekszárdi bornak ezekben az években csak kis hányadát exportálták, a belföldi piacra való termelés volt a meghatározó, de a külpiaci eladások már ekkor döntően a nyugat-európai országokba irányultak. Az 1980-as évek második felére azonban a szisztema válságba jutott, mivel az agrárolló is fokozatosan nyílt, a munkacső is egyre csökkent a nagyüzemekben, valamint értékesítési gondok is jelentkeztek.

Mindezzel együtt az 1960-as évek elejétől az 1980-as évek végéig – tehát a kollektívizálás befejezésétől a rendszerváltásig terje-

dő időszakban – a történelmi borvidék jelentősebb bortermelő településein a megye egészéhez hasonlóan a szőlőterület nagyságára csökkenő tendencia volt jellemző, azaz a nagyüzemi telepítések – az 1980-as évek második felét leszámítva – nem kompenzálták a kis- és nagyüzemi szektor kivágásait. Szekszárdon és környékén a szőlőterület csökkenése ezekben az évtizedekben közel sem volt olyan nagymértékű, mint a megye többi részén, azonban kistermelők vonatkozásában az életforma változása itt is mérsékelte a szőlőtermelési kedvet.

A problémák az 1990-es évek elején csúcsosodtak ki, amikor a korábbi politikai-gazdasági rendszer összeomlásával egyszerre kellett megoldani a tulajdonváltás és a piactermelés gondját. A privatizációval a borvidéken egy szétaprózódott birtokstruktúra jött létre. A nagyüzemek és a kistermelők között a korábbi integrációs modell felbomlott. Míg a privatizáció előtt a borvidék szőlőterületének mintegy 45 százaléka állt egyéni gazdák művelése alatt, addig a privatizáció után már 86 százaléka. Az egyéni gazdaságok szőlőterületének bő fele 0,3 hektárnál kisebb birtokok kezelésében volt, míg a másik oldalon az egy kat. holdnál nagyobb gazdaságok részesedése 11 százaléka volt. Ez a magántermelői birtokszerkezet a feldolgozó és tárolókapacitások olyan szűkösségével párosul, amelynek következtében az egyéni gazdálkodók – becslések szerint – termésüknek legalább 71 százalékat kénytelenek értékesíteni, a gazdák annyi bort csinálnak, amennyi belefér a hordóba. Az 1990-es évek elején a borvidéken a fő átvevőnek az Aliscavin Rt., a Szekszárdi Mezőgazdasági Kombinát, az Aranyfürt Tsz. és a Villányi Állami Gazdaság számított. Később a felvásárlói kör jelentősen kibővült, új gazdasági szervezetek is alakultak, illetve számos megyén kívüli szervezet is megjelent. Ez utóbbiaknak nem feltétlenül érdeke a minőségi kereskedelem, mert így extrapro-

fitot termelnek. A magángazdák pedig adják el a termésüket, akinek akarják. Így, mivel a helyi feldolgozók – akik egyébként jelentős termelők is egyben – nem fedik le teljesen a piacot, becslések szerint évente mintegy 20 százalékos terméskiáramlással kell számolni a borvidéken. E kiszolgáló borvidék szerep mellett hátrányt jelent az is, hogy a borvidéken a termékek feldolgozottsági foka elmarad az ország jelentősebb borvidékeitől. Így az elmúlt években tapasztalható fejlődés elenére még mindig alacsony a palackozott borok aránya. Mindemellett az infrastruktúrális háttér kiépítettsége és a bor piacra juttatásának megszervezése is hagy maga után kívánnivalókat. Ezzel együtt azonban a szekszárdi gazdák között is kezd kikristályosodni egy kör, amely minőségi, magas feldolgozottsági fokú termékekkel jelenik meg a piacokon, és kezd ismertségre szert tenni.

A fenti nehézségek áthidalásában több helyi intézmény, egyesület, szervezet segít a borvidék termelőinek és feldolgozóinak a szekszárdi bort népszerűsíteni, illetve piacokat feltárni. E téren mostanra eredményeket is lehet felmutatni, pl. a szüreti fesztiválok egyre nagyobb népszerűsége, az első borházak év eleji megnyitása Szekszárdon, a szekszárdi bor bevezetése az angliai piacokra.

Mindezen túl a termelés és az értékesítés valamilyen integrálására is szükség lenne. Ezt az utóbbi időben mind többen hangoztatják, és indulnak kezdeményezések mind gazdasági szervezetek, mind az egyéni gazdák részéről. Mindkét esetben a folyamat elég nehézkesen halad. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy egy esetleges EU-csatlakozás felgyorsítaná ezt a folyamatot, amely, úgy tűnik, nagyon vegyes szerkezeti struktúra keretei között fog megvalósulni. Az integráció egyúttal felveti a borvidék újabb, immár harmadik rekonstrukciójának szükségességét. Ennek megvalósítása során egyrészt a privatizáció után előállt helyzetet, másrészt az Európai Unió csatlakozást kell figyelembe

venni, a fajtaösszetételt, termékszerkezetet, technológiát, szervezeti kereteket, vertikális kapcsolatokat pedig ehhez kell igazítani. Összességében: míg a borvidék első rekonstrukciója során alapvetően a technológia újult meg, a második során egész vertikumra kiterjedően az üzemi struktúra is megváltozott, addig a harmadiknak komplex térségfejlesztési szempontúnak kell lennie.

A harmadik rekonstrukció – a borrend

A szekszárdi borrend 1988. február 24-én alakult egyesületté, amely borrend a nemzetközi borrendek közé tartozik. Nemzetközi borrendek a XII. század óta léteznek. Magyarországon az első a hajósi borrend volt. A szekszárdi borrend kilenc alapító taggal jött létre. Hogy egyesület legyen, kellett még egy tagot választani. Három nő is a borrend tagja. Kezdetől fogva a saját magukat fenntartó borrendek közé tartozik. Alapszabályai: a szekszárdi borkultúra és hagyomány őrzése, kulturális értékek megőrzése, gyarapítása, valamint a kulturált borközlés.

Szervezete új tag felvételéről konszenzussal dönt (ha egy ellenszavazat is van, az illető nem lesz borlovag), éppen ezért nem sok, hatvan tagja van, de vannak tiszteletbeli tagjai is, többek között a volt csehszlovák nagykövet, a spanyol, a dél-koreai, az USA nagykövete, valamint a finn művelődési államtitkár. Különböző próbákat kellett kiállni a borlovagoknak: szőlészeti, borászati eszközök felismerése, a borrend zászlós borának (bikavér vagy óvörös) felismerése. Ezután jön az ünnepélyes eskütétel és a borlovaggá avatás.

Borlovagok szintjei: szőlősgazdák, kereskedők, művészek. BAKA ISTVÁN író, köl-

tő (országos bordal versenyen I. helyezés Hány János bordalával), MÉSZÖLY MIKLÓS író, LÁNYI PÉTER zongoraművész, BAKY PÉTER és SZATMÁRI JUHOS LÁSZLÓ (szekszárdi borkút megépítése), FARKAS PÁL szobrászművész (a Hány-szobor elkészítése), FUCHS GYÖRGY mindannyian a borrend ösztönzésére hozták létre műveiket, amelyek a szekszárdi borvidékkel kapcsolatosak. Vannak még tiszteletbeli tagok is, a társborrendi tagokat tisztelik meg a címmel.

A bortanács dönt a legtöbb kérdésben, egyenlő jogokkal rendelkeznek a tagok, de vannak különböző funkciók: nagymester: MÓDOS ERNŐ, főpohárnok: VESZTERGOMBI FERENC (1993-ban az Év Borásza), kincstárnok: DOMONYAI PÉTER ceremóniamester: WÉBER JÁNOS, udvarhölgyek (három fő), krónikás: TÖTTÖS GÁBOR. Utóbbi a borrend szövegeit verses prózai formában írja le, pl. „Legenda, ahol a Szekszárdi Óvörös terem” és egyéb állandó és alkalmi szövegek.

Ünnepségek:

- a februári borászbál, a borrend székhelyén, az Alisca Borozóban;
- a júniusi Alisca Bornapok: ez szakmai jellegű (Dicenti Dezső emléktáblájának megkoszorúzása, a bor és a sajt ünnepe is egyben);
- szeptember harmadik hete: szekszárdi szüret, több tízezer embert megmozgató rendezvény (borudvar megnyitása, fesztivál és évi köszöntő, nyilvános borlovag-avatás a Hány szobornál, patakoccintás és bál);
- Márton-napi újborszentelés és -kóstolás.

A Bikavér kérdése

A bikavér szót először borra Garay János használta az 1846 októberében megjelent Szekszárdi bordal című művében. Tudjuk, hogy kinek a szüretére volt hivatalos. A meghívó ragaszkodott egy új írott mű elkészítéséhez, amely a Viszontlátás Szekszárdon című műből keletkezett. Ez a mű közismert volt, meg is zenésítették. 1852-ben Garay János Egerben volt gyógyüdülésen, ott jelent meg Szent László című műve, amelyben szintén beszél a bikavérről. Az egriek sajátjuknak tekintették, de a Magyar Nyelv Történeti Etimológiai Szótára tesz még tréfásan megjegyzést erről a szóról, melyben Garay versét (Szekszárdi bordal) említi. A műben jelentése is benne van, sűrű, erős, mélyvörös színű, férfias óbor. A dolog természeténél fogva nem szőlő, hanem borfajta. Manapság általában háromféle óborból készül (minimum egyéves). Az egriek Gárdonyi Géza művére hivatkoznak, tudniillik Dobó bikavért hordatott körbe, de ez a szó nincs meg a korai leírások egyikében sem. A hatvanas években egy miniszteri albizottság a *bikavér* szó használatát a szekszárdiaknak megtiltotta. Hites tanúk élnek még erre, hogy a Szekszárdon bevagonozott vörösbor Egerbe vitték, s ott bikavérként árulták. Az egriek csúnyán rontották a bikavér híret, mivel rossz évjárat idején a színyanyagát rendszeresen algériai festőporral pótolták. Ennek óriási hátránya a gyenge alkoholfok mellett a mellékíz. 1990-ben kapta vissza Szekszárd a bikavér használatának jogát, és ezt már a bortörvény is rögzíti.

NÓTÁRI TAMÁS

M. Porcius Cato alakja Cicero pro Murenájában (Cic. Mur. 58–66)

Jelen írásban M. T. Cicero i.e. 63-ban L. L. Murena védelmében mondott beszédének M. Cato személyével és vádpontjaival foglalkozó részéhez (Mur. 58–66) kívánok – annak fordítása kapcsán – néhány megjegyzést fűzni. A pro Murena történeti háttérére és egyéb aspektusaira itt feleslegesnek vélném kitérni, mivel azt már a korábbiakban – részint e folyóirat hasábjain is – több tanulmányban is bővebben tárgyaltam.¹ Mindez már pusztán azért sem tűnik érdektelennek, mert a korabeli irodalomban kronológiáját tekintve a pro Murena az első, amely a Catóra a későbbi évtizedekben és évszázadokban jellemzőnek ítélt toposzokat összefoglalja.²

(Az irodalmi hagyomány Cato életéből leggyakrabban a következő momentumokat ragadta ki: működése a Catilina-összeesküvés idején, harca Pompeius és Caesar hatalma ellen, ciprusi propractorsága, javaslata, mely szerint Caesart mint szöszegőt ki kellene szolgáltatni a germánoknak, practori és consuli jelöltségének kudarca, Marciától történt válása és későbbi házasságuk,³ amikor pedig nem egy konkrét esemény kapcsán került említésre, személyében az ősapjával, Cato maiorral⁴ rokon vonásokat emelte ki.⁵) Lássuk tehát a Cicero által Catóról festett képet:⁶

(58) Most térek rá M. Catóra, az egész vád fő támaszára és erősségére; aki azonban oly szigorú és elszánt vádló, hogy sokkal inkább tekintélyétől⁷, semmint vádjaitól kell

tartanom.⁸ E vádló esetében, bírák, először is azt fogom kérni, hogy L. Murenának ne ártsen sem Cato méltósága, sem előtte álló tribunusi tisztsége,⁹ sem egész életének ragyogása és tekintélye, s hogy ne egyedül neki legyenek kárára M. Cato erényei, amelyekre azért tett szert, hogy sokaknak javára lehessen.¹⁰ Kétszer volt consul P. Africanus, s e birodalom két rettentét,¹¹ Carthagót és Numantiát pusztította el,¹² amikor vádat emelt L. Cotta ellen.¹³ Kiváló szónoki képességet,¹⁴ kiváló tisztességet, kiváló köztiszteletet és oly nagy tekintélyt mondhatott magáénak, mint a római nép birodalma, amit az ő tevékenysége védelmezett meg. Gyakran hallottam az öregeket azt emlegetni, hogy a vádló kivételes méltósága¹⁵ nagyban L. Cotta javára szolgált. Nem akarták azon felette bölcs emberek, akik akkor abban az ügyben ítéleztek, hogy valaki úgy veszítse el a pert, hogy olybá tűnjék, mintha ellenfele szerfelett nagy erényei győzték volna le. (59) Hogyan? Nemde megmentette a római nép (hiszen így tartja a hagyomány) Ser. Galbát ősatyádtól, a felette kiváló és hatalmas férfiútól, M. Catótól, aki annak elveszejtésére tört?¹⁶ Ebben az államban a vádlók túlon túl nagy hatalmának mind az egész római nép, mind pedig a bölcs és messze a jövőbe tekintő bírák mindig ellenálltak. Nem akarom, hogy a vádló hatalmat, valamilyen túlerőt, kiemelkedő tekintélyt vagy túl nagy befolyást vigyen a perbe.¹⁷ Legyen mindennek szerepe az ártatlanok

megmentésében, a gyengék védelmében s a bajbajutottak megsegítésében, a polgárokat fenyegető veszedelemben és pusztulásban azonban utasítsuk vissza.¹⁸ (60) Ugyanis, ha valaki azt találná mondani, hogy Cato nem szánta volna el magát a vádemelésre, ha az ügy felől előbb nem ítélt volna, méltatlan feltételt és szerencsétlen helyzetet teremtené a veszedelemben forgó emberek számára, bírák, ha úgy vélné, hogy a vádló véleményét egyfajta, a vádlott elleni előzetes ítéletnek kell tekinteni.¹⁹ Nem feddhetem meg véleményedet, Cato, erényedről alkotott egyedülállóan kiváló ítéletem miatt; egyes pontokat azonban talán alakíthatok, és egy kissé kijavíthatok. 'Nem sokat hibázol' mondta az idősebb mester a kiváló férfiúnak, 'de hibázol; ki tudlak igazítani.'²⁰ Én téged nem tudlak; a leghelyesebben úgy mondanám, hogy semmiben sem hibázol, sem pedig nem jársz el úgy semmilyen ügyben sem, hogy olybá tűnj, mint akit inkább ki kell javítani, mint egy kissé útba kell igazítani. Hiszen maga a természet ruházott fel becsülettel, szigorral, önfegyelmel, lelki nagysággal, igazságossággal, vagyis minden erénnyel, s tett nagy és kiváló emberré. Ehhez járult egy nem mérsékelt és nem engedékeny, hanem egy, számomra egy kissé szigorúbbnak és keményebbnek tűnő tanítás, mint amit akár a valóság, akár a természet eltűr.²¹ (61) És mivel e beszédet nem egy műveletlen sokaság, vagy valamely paraszti gyülekezet előtt kell megtartanunk, e bölcséleti tanokról, amelyek mind számomra, mind számotokra ismertek és kedvesek, egy kissé bátrabban fogok értekezni.²² Tudjátok meg, bírák, hogy M. Cato esetében ezen erények, amelyeket isteninek és kiválónak látunk, természetének sajátjai, azok pedig, amelyeket olykor hiányolunk, nem természetének, hanem mesterének tudhatók be.²³ Volt egyszer ugyanis egy kiváló tehetségű férfiú, Zeno, s azokat, akik tanításait követik, sztoikusoknak nevezik.²⁴ Az ő alapelvei és taní-

tásai ilyesfélék: a bölcslet sohasem befolyásolja a részvét, soha senkinek nem bocsátja meg vétkét; csak a balga és könnyelmű ember irgalmas; egy férfit könnyörgéssel sem megindítani, sem megengesztelni nem lehet; egyedül a bölcsnek, legyenek bár nyomorékok, szépek, legyenek bár koldusszegények, gazdagok, és szolgáljanak bár rabszolgaként, királyok; minket pedig, akik nem vagyunk bölcsnek,²⁵ szökevényeknek, száműzötteknek, ellenségeknek s végül örülteknek mondanak;²⁶ azt vallják, hogy minden bűn azonos súlyú, hogy minden vétke gyalázatos gaztett, hogy éppoly súlyosan vétkezik, aki egy házikakast²⁷ öl meg anélkül, hogy erre szüksége volna, mint az, aki apját fojtja meg; s hogy a bölcs soha nem csupán sejt valamit, semmit nem bánik meg, semmilyen dologban nem téved, és sohasem változtatja meg véleményét.²⁸ (62) Ezen alapelveket tette e jeles tehetségű férfiú, M. Cato kiváló műveltségű mestereitől vezetve magáévá, nem azért, hogy megvizsgálja, miként a többség, hanem hogy ezek szerint éljen. Az adóbérlők²⁹ kérnek valamit; őrizkedj attól, hogy befolyásod bármiképp is érvényesüljön.³⁰ Néhány nyomorult és balsors sújtotta könnyörgő jön hozzád; elvetemült bűnös volnál, ha bármit is a részvéttől indítatva tennél. Valaki megvallja, hogy vétkezett, és bűnének bocsánatát kéri; a megbocsátás elvetemült gaztett. Ám vétke csekély. Minden bűn egyenlő súlyú. Kimondtál valamit; kőbe vésetett és elhatároltatott.³¹ Nem az ügy befolyásolt, hanem a véleményed; a bölcsnek semmiről sem csupán véleménye van. Valamely dologban tévedtél; úgy hiszi, gyalázod. E bölcslet ezeket mondja nekünk: 'Azt mondtam a senatusban, hogy a consuljelölt ellen vádat fogok emelni.'³² Haragodban mondtad. 'A bölcs' – mondja – 'sohasem haragos.' A körülmények miatt. 'Csak a galád' – mondja – 'csak be más hazugsággal; véleményünket megváltoztatni rút dolog; megkönnyörlni

bűn; irgalmazni gáztett.’ (63) A mi mestereink azonban (beismerem ugyanis, Cato, hogy ifjú koromban bizonytalan lévén tehetségem irányultságában magam is kerestem a bölcsélet támaszát)³³ a mi tanítóink, hangsúlyozom, Platon és Aristotelész³⁴ követői, e mértéktartó és józan emberek azt mondják, hogy a bölcs esetében is bír némi befolyással a baráti kegy; hogy a könyörület derék emberre vall, hogy a bűnök fajai különbözőek, és különféle a büntetések is; hogy az állhatatos embernél is van tere a megbocsátásnak; hogy gyakran a bölcsnek is csupán sejtése lehet arról, amit nem tud;³⁵ hogy időnként haragos, hogy meg lehet kérlelni és ki lehet engesztelni, hogy időnként, ha helyesebb, megváltoztatja azt, amit mondott, hogy néha eltér saját véleményétől; s hogy minden erénynek egyfajta közép-szer szabja meg a mértékét.³⁶ (64) Ha e tanítókhoz adott természetteddel, Cato, jó szerencséd elvitt volna,³⁷ nem volnál ugyan sem derekabb férfiú, sem bátrabb, sem fegyelmesebb, sem pedig igazságosabb (hiszen nem is lehetnél), de egy kissé jobban hajlanál a szelídségre. Nem emelnél vádat egy szerfelett tisztas és a legnagyobb méltósággal és tekintéllyel felruházott ember ellen, amikor erre sem ellenséges viszony, sem valamely jogsérelem nem sarkall;³⁸ hanem úgy vélnéd, mivel a sors ugyanarra az érve állított őrzőül téged és L. Murenát, hogy téged ővele az állam valamely kapcsa összefűz;³⁹ s amit a senatusban fenyegetően mondtál, azt vagy nem mondtad volna, vagy ha mégis kijelentetted volna, enyhébben értelmeznéd. (65) Téged magadat is – amennyire véleményem szerint előre valószínűsíthetem – akit most kedélyed szenvedélyessége felkavart, természeted és tehetséged ereje felbátorított, és a friss bölcséleti tanulmányok felhevítettek, majd a tapasztalat megváltoztat, az idő szelídebbé, s a kor elnézőbbé tesz.⁴⁰ Nekem ugyanis úgy tűnik, hogy a ti mestereitek és az erény tanítói a

kötelességek határait csupán azért tolták ki egy kissé távolabbra, mint azt a természet akarná, hogy amikor lelkiérőnket a végsőkéig megfeszítjük, mégis ott álljunk meg, ahol illendő.⁴¹ ‘Semmit sem bocsáthatsz meg!’ Bizonyos dolgokat igen, ám nem mindent. ‘Semmit sem engedhetsz meg szívességből!’ Inkább akkor állj ennen a szívesség kérésének, amikor a kötelességtudás és a hűség megköveteli. ‘Ne indítson meg a részvét!’ Igen, másképp megszűnnék a szigor, ám mégis megilleti bizonyos dicséret az emberiséget. ‘Tarts ki véleményed mellett!’ Valóban, hacsak valamilyen helyesebb vélemény le nem győzi a tiedet. (66) Ilyen jellemű volt Scipio is, aki nem bánta ugyanazt tenni, mint te, s otthonában lakott a nagy műveltségű férfiú, Panaitios;⁴² az ő szavai és alapelvei, noha azonosak voltak azokkal, amelyekben neked gyönyörűséged telik, mégsem szigorúbbá, hanem, amint az öregektől hallottam,⁴³ a legszelídebbé tették.⁴⁴ Ki volt pedig kedvesebb és kellemesebb, mint C. Laelius, noha ugyanabból az iskolából került ki, s ki volt ugyanakkor szilárdabb és bölcsőbb nála?⁴⁵

Elmondhatnám ugyancsak L. Philusról és C. Galusról,⁴⁶ ám téged most saját otthonodba kívánlak vezetni. Úgy véled, bárki lehetett kellemesebb, közvetlenebb és tapintatosabb mindenfajta emberi érintkezésben, mint ősatyád, Cato?⁴⁷ Amikor az ő kiváló erényéről igazán és meggyőzően beszéltél, követendő, házadból való példaképnek mondtad. Otthonodban tehát példaképként áll előtted, ám mégis természetnek hasonlósága tudott inkább terád, aki tőle származol, mint bármelyikünkre átszállni; követendő példaként azonban éppen úgy áll előtted is, mint teelőtted.⁴⁸ Ám azzal, ha kedvességét és könnyedségét szilárdságodhoz és komolyságodhoz vegyítenéd, e tulajdonságaid, amelyek már most is tökéletesek, nem lennének jobbak, viszont biztosan kellemesebbé válnának.

JEGYZETEK

¹ NÓTÁRI T.: Studiorum atque artium contentio (Cic. Mur. 22–30). *Aetas* 1999/1–2. 224–243., uő: Auloedi et cithatoedi (Cic. Mur. 29). *Belvedere Meridionale*, 1999/7–8. 92–96., uő: Scrvius Sulpicius iuris consultus. *Belvedere Meridionale* 2000/5–6. 103–105., uő: Megjegyzések Cicero pro Murenájának történeti háttéréhez. *Belvedere Meridionale*, 2001/5–8. 127–137., uő: Quaestio de ambitu. *Collega* 2001/5. (november) 43–48., uő: Jogtudomány és retorika – Cicero pro Murena 26. *Jogtudományi Közöny* 2001/12. 470–483., uő: Jogtörténeti megjegyzések Cicero pro Murenájához. www.extra.hu/jesz/ (2001/4)

² H. BERTHOLD: Cato von Utica im Urteil seiner Zeitgenossen. In *Acta Conventus XI Eirene* 1968. Warschau 1971. 133.

³ Ehhez bővebben I. W. HEMMEN: *Das Bild des M. Porcius Cato Uticensis in der antiken Literatur*. Diss. Göttingen, 1954., P. PECCHIURA: *La figura di Cato Uticense nella letteratura latina*. Torino, 1965.

⁴ Bővebben lásd D. KIENAST: *Cato der Zensor*. Heidelberg, 1954. 19.

⁵ Horatius, Epistulae 1.19.14., Carmina 3. 21.9–12., Vergilius, Aeneis 8.670.

⁶ A fordítás alapjául szolgáló szövegkiadás: *M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia*. Recognovit C. F. W. Mueller. Partis II. Vol. II. Lipsiae in Aedibus B. G. Teubneri. 1903. 299–338. A magyarázatok összeállításánál – az adott esetekben jelzett szakirodalmon kívül – elsősorban a következő kommentárookra támaszkodtam: *Marcus Tullius Cicero – Pro Murena*. Mit einem Kommentar herausgegeben von J. Adamietz. Darmstadt, 1989., A BÜRGE: *Die Juristenkomik in Ciceros Rede Pro Murena*. Zürich, 1974., J. CLASSEN: Die geleugnete Wählerwerbung – Die Rede für Murena. In *Recht – Rhetorik – Politik, Untersuchungen zu Ciceros rhetorischer Strategie*. Darmstadt, 1985, Ciceros Rede für Murena erklärt von H. A. Koch – G. Landgraf. Leipzig 1885., K. KUMANIECKI: Ciceros Rede 'Pro Murena'. In *Acta Conventus XI Eirene* 1968. Warschau, 1971. 161–179.

⁷ Az auctoritas fogalmához bővebben I. R. HEINZE: *Vom Geiste des Römertums*. Darmstadt 1974. 43–58.

⁸ Ezzel hívja fel Cicero a bírák figyelmét a vád egyik képviselője és a vádlott közti felette egyenlőtlen helyzetre, ami nem is annyira a vád súlyosságára, hanem Catónak a tényállás szempontjából jogilag irreleváns, ám a per kimenetelét befolyásolható tekintélyére vezethető vissza. Vö. pro Quinctio 1. Quae res in civitate duae plurimum possunt, eae contra nos ambae faciunt in hoc tempore, summa gratia et eloquentia; quarum alteram, C. Aquili, vereor, alteram metuo. Eloquentia Q. Hortensi ne me in dicendo impediatur, non nihil commoveor, gratia Sex. Naevi ne P. Quinctio noceat, id vero non mediocriter pertimesco., 72. Tu aliquem patronum invenies, hominem antiqui officii, qui splendorem nostrum et gratiam neglegat; pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis, diceret Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existimatione, aderunt autem homines nobilissimi et potentissimi, ut eorum frequentiam et consessum non modo P. Quinctius, qui de capite decerit, sed quivis, qui extra periculum sit, perhorrescat. Más helyütt Cicerónak magának kellett azon vélemény ellen érvelnie, hogy a védelmet ellátva pusztán személyével túl nagy nyomást fejt ki a bírákra. Vö. pro P. Sulla 21. Hic ait se ille, iudices, regnum meum ferre non posse. Quod tandem, Torquate, regnum? Consulatus, credo, mei; in quo ego imperavi nihil et contra patribus conscriptis et bonis omnibus parui; quo in magistratu non institutum est videlicet a me regnum, sed repressum. An tum in tanto imperio tantaque potestate non dicis me fugisse regem, nunc privatum regnare dicis? Quo tandem nomine? 'Quod, in quos testimonia dixisti', inquit, 'damnati sunt; quem defendis, sperat se absolutum iri.' Hic ego de testimoniis meis hoc respondeo, si falsum dixerim, te in eodem dixisse; sin verum, non esse hoc regnare, cum verum iuratus dicas, probare., De inventione 1.22. In invidiam (scil. adducemus adversarios), si vis eorum, potentia, divitiae, cognatio proferentur atque eorum usus arrogans et intolerabilis, ut his rebus magis videantur quam causae suae confidere. Ad C. Herennium 1.8. In invidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, divitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, adfinitates adversariorum proferemus, et his adiumentis magis quam veritate eos confidere aperimus.

2002/XIV. 3–4.

⁹ Cato nem sokkal a beszéd elhangzása után, december 10-én kezdte meg tribunusi működését; számos híve ösztökölte e tisztség elvállalására (vö. Plutarchos, *Cato minor* 20.).

¹⁰ Cicero itt három pontban foglalja össze Cato tekintélyének okait, s ezekről nagy elismeréssel szól, nyilvánvalóan azok perbeli befolyásának csökkentésének és Murena támogatásának céljával.

¹¹ Vö. *De re publica* 1.71. Tum Laelius: 'Tuum vero' inquit 'Scipio ac tuum quidem unius. Quis enim te potius aut de maiorum dixerit institutis, cum sis clarissimis ipse maioribus? Aut de optimo statu civitatis? Quem si habemus, etsi ne nunc quidem, tum vero quis te possit esse florentior? Aut de consiliis in postremum providendis, cum tu duobus huius urbis terroribus depulsis in omne tempus prospexeris?' (A ciceroi államelmélethez bővebben lásd Hamza G. tanulmányát – CICERO: *Az állam*. Fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Hamza G. A *Somnium Scipionis*t fordította Havas L. Budapest, 1996, 9–64., R. HEINZE: Ciceros 'Staat' als politische Tendenzschrift. *Hermes*, 59 (1924) 73–94.)

¹² P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor (bővebben I. F. MÜNZER: *Cornelius* Nr. 335. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* IV. 1900. 1439–1462.) 146-ban rombolta le Karthágót és 133-ban pusztította el Numantiát.

¹³ Scipio 132 és 129 között emelt vádat de repetundis L. Aurelius Cotta ellen, a védelmet Q. Metellus Macedonicus látta el – a per a vádlott felmentésével végződött. Vö. *Divinatio in Caecilium* 69. Cuius consuetudinis atque instituti patres maioresque nostros non paenitebat tum cum P. Lentulus, is qui princeps senatus fuit, accusabat M'. Aquilius subscriptore C. Rutilio Rufo, aut cum P. Africanus, homo virtute, fortuna, gloria, rebus gestis amplissimus, posteaquam bis consul et censor fuerat, L. Cottam in iudicium vocabat., *Brutus* 81. Nam Q. Metellus, is cuius quattuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit accusante Africano; cuius et aliae sunt orationes et contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fanni annalibus.

14 Vö. *Brutus* 82. Tum ipse L. Cotta est veteranus habitus; sed C. Laelius et P. Africanus in primis eloquentes, quorum exstant orationes, ex quibus existimari de ingenii oratorum potest.

84. Nam ut ex bellica laude aspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa laude egregium Viriathi bello reperimus fuisse Laelium: sic ingenii, litterarum, eloquentiae, sapientiae denique etsi utrique primas, priores tamen libenter defuerunt Laelio. Nec mihi ceterorum iudicio solum videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent in suum cuique tribuendo.

¹⁵ Olykor még a méltán köztiszteltben álló emberek tanúvallomását sem fogadták el a bíróság előtt, ha azt valószínűsítették, hogy erre elfogultság vagy ellenséges érzület indítja, vö. *pro M. Fronteio* 23. An vero vos id in testimoniis hominum barbarorum dubitabitis, quod persaepe et nostra et patrum memoria sapientissimi iudices de clarissimis nostrae civitatis viris dubitandum non putaverunt? Qui Cn. et Q. Caepionibus, L. et Q. Metellis testibus in Q. Pompeium, hominem novum, non crediderunt, quorum virtuti, generi, rebus gestis fidem et auctoritatem in testimonio cupiditatis atque inimicitiarum suspicio derogavit. 24. Ecquidem hominem vidimus, eequem commemorare possumus parum consilio, gravitate, constantia, ceteris virtutis, honoris, ingenii, rerum gestarum ornamentis M. Aemilio Scauro fuisse? Tamen huius, cuius iniurati nutu prope terrarum orbis regebatur, iurati testimonio neque in C. Memmium creditum est; noluerunt ii, qui iudicabant, hanc patere inimicitii viam, quem quisque odisset, ut eum testimonio posset tollere.... 25. Fuit, fuit illis iudiciis divinum ac singulare consilium, qui se non solum de reo, de etiam de accusatore, de teste iudicare arbitrabantur, quid fictum, quid fortuna aut tempore adlatum, quid pretio corruptum, quid spe aut metu depravatam, quid a cupiditate aliqua aut inimicitii profectum videretur.

¹⁶ A Scipióval vont párhuzam után, ami kétségtelenül igen megtrisztelő volt Cato számára, ám ugyanakkor nem nélkülözötte a kritikai felhangot sem, Cato maiorhoz hasonlítja a vádlót. Vö. *pro Murena* 32. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui; quo ille, cum esset, ut ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, numquam cum Scipione esset profectus, si cum mulierculis bellandum arbitraretur., 66. Quemquamne existimas Catone, proavo tuo, com-

modiorem, communiorem, moderatiorem fuisse ad omnem rationem humanitatis? De cuius praestanti virtute cum vere graviterque diceret, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Servius Sulpicius Galba 151-ös hispaniai praetorsága idején – a már korábban született megállapodással ellentétben – nagy mézszárlást vitt végbe, amiért C. Scribonius Libo tribunus plebis Cato támogatásával vádat emelt; Galbát, akinék „védekezése” bővelkedett a hatásvadász elemekben, felmentették, és 144-be a consuli tisztségig vitte – vö. Brutus 89. Quae quidem vis tum maxime cognita est, cum Lusitanis a Ser. Galba praetore contra interpositam, ut existimabatur, fidem interfectis L. Libone tribuno plebis populum incitante et rogationem in Galban privilegi similem ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit; quam orationem in Origines suis rettulit, paucis ante quam mortuus est an diebus an mensibus. 90. Tum igitur nihil recusans Galba pro sese et populi Romani fidem implorans cum suis pueris tum C. Galli etiam filium flens commendabat, cuius orbitas et fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris; isque se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato., De oratore I.228. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpici Galli propinqui sui Q. pupillum filium ipse paene in umeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione et memoria fletum populo moveret, et duos filios suos parvos tutelae populi commendasset ac se, tamquam in procinctu testamentum faceret sine libra atque tabulis, populum Pomanum tutorem instituere dixisset illorum orbitati.

¹⁷ Vö. pro Roscio Amerino 122. Nimiam gratiam potentiamque Chrysogoni dicimus et nobis obstare et perferri nullo modo posse et a vobis, quoniam potestas data est, non modo infirmari verum etiam vindicari oportere., pro Sestio 134. In quo eius temeritatem satis mirari, iudices, non quoco. Facit apertissime contra legem; facit is qui neque elabi ex iudicio iucunditate sua neque emitte gratia potest, neque opibus et potentia leges ac iudicia perfringere.

¹⁸ Ezt ugyanebben a beszédben Catóra vonatkoztatva I. pro Murena 56. Accusat M. Cato, qui cum a Murena nulla re umquam alienus fuit, tum ea condicione nobilis erat in hac civitate natus, ut

cuius opes et ingenium praesidio multis etiam alienissimis, exitio vix cuiquam inimico esse deberet., 67. Quare, ut ad id, quod institui, revertar, tolle mihi e causa nomen Catonis, remove auctoritatem, quae in iudiciis aut nihil valere aut ad salutem debet valere, congregare mecum criminibus ipsis.

¹⁹ Természetesen az is elképzelhető volt, hogy Cato valóban Murena bűnösségéről kialakított személyes meggyőződése miatt szánta rá magát a vádemelésre, és köztudott, hogy Cato erkölcsi ítéletei igen nagy súllyal estek a latba – vö. Plutarchos, Cato minor 19. Ebben az esetben pedig Cicerónak Cato sztoikus értéktételeit kellett valamiképpen relativizálnia, illetve életidegenként beállítania – vö. Paradoxa Stoicorum I. Animadveriti, Brute, saepe Catonem, avunculum tuum, cum in senatu diceret, locos graves ex philosophia tractare, abhorrentes ab hoc usu forensi et publico; sed dicendo consequi tamen, ut illa etiam populo probabilia viderentur. Hasonló filozófiai eszmefuttatásokat más beszédekben is találhatunk, pl. az epikureizmus – vö. in L. Pisonem 59. Sed quoniam praeterita mutare non possumus, quid cessat hic homullus ex argilla et luto fictus Epicureus dare haec praeclara praecepta sapientiae clarissimo et summo imperatori genero suo? Fertur ille vir, mihi crede, gloria; flagitare cupiditate iusti et magni triumphii. Non didicit eadem ista quae tu. Mitte ad eum libellum et, si iam ipse coram congregi poteris, meditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimas atque restringas. Valebis apud hominem volitantem gloriae cupiditate vir moderatus et constans, apud indoctum eruditus, apud generum socer. – vagy az ifjúság nevelése – vö. pro Caelio 39–42. – kapcsán.

²⁰ Az idézet eredete nem határozható meg teljes biztonsággal, bizonyos vélemények szerint egy ismeretlen tragédiából, más nézetek szerint Accius Myrmidones c. drámájából származik, a két fél, akik között a párbeszéd zajlik, feltehetően Achilles és Chiron vagy Phoinix – vö. Adamietz 204.

²¹ Cicero technikája itt válik teljesen világossá, amennyiben elválasztja egymástól Cato természet adta erényeit és a sztoikus filozófiából merített nézeteit szigorúan elkülönítve magát a bölcsélet elméletét és az azt gyakorló embert; ezáltal nyugodtan bírálhatja a sztoicizmus rigorozitását anél-

kül, hogy ezzel Cato személyes tekintélyét csorbítaná. A valóság (veritas) és a természet (natura) viszonyához vö. De finibus bonorum et malorum 4.55. Omnes, qui non sint sapientes, aequique miseros esse, sapientes omnes summe beatos, recte facta omnia aequalia, omnia peccata paria; quae cum magnifice primo dici videntur, considerata minus probabantur. Sensus enim cuiusque et natura rerum atque ipsa veritas clamabat quodam modo non posse se adduci, ut inter casus, quas Zeno exaequaret, nihil interesset., De oratore 1.220. Qui (scilicet philosophi) partim omnino motus negant in animis ullos esse debere, quique eos in iudicium mentibus concitent, scelus eos nefarium facere; partim, tolerabiliores volunt esse et ad veritatem vitae propius accedere, permediocris ac potius levis motus debere esse dicunt.

²² Bölcséleti témáknak a törvényszéki beszédekben történő említéséhez vö. pro Archia poeta 3. Sed ne cui vestrum mirum esse videatur me in quaestione legitima et in iudicio publico, cum res agatur apud praetorem populi Romani, lectissimum virum, et apud severissimos iudices, tanto conventu hominum et frequentia hoc úti genere dicendi, quod non modo a consuetudine iudiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat, quaeso a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam accomodatam huic reo, vobis, quem ad modum spero, non molestam, ut me pro summa poeta atque eruditissimo homine dicentem hoc concursu hominum licatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique praetore exercente iudicium patiamini de studiis humanitatis ac litterarum paulo loqui liberius et in eius modi persona, quae propter otium ac studium minime in iudiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. Cicero utóbb visszatér ezen beszédére érvelésével akkor is Cato felé fordulva: De finibus bonorum et malorum 4.74. Non ego tecum iam ita iocabor, ut isdem his de rebus, cum L. Murenam te accusante defenderem. Apud imperitos tum illa dicta sunt, aliquid etiam coronae datum; nunc agendum est subtilius.

²³ A személy és a bölcséleti iskola elegáns elkülönítését Quintilianus is nagy elismeréssel említi – vö. Institutio oratoria 11.1.70. Quam molli autem articulo tractavit Catonem! Cuius naturam summe admiratus non ipsius vitio, sed Stoicae

sectae quibusdam in rebus factam duriorem videri volebat.

²⁴ Cicero itt értelemszerűen a ciprusi származású Zénón által 300 körül Athénben alapított sztoikus iskolára utal; a következőkben ezen irányzat tanításait nem rendszerükben és tárgyszerűen mutatja be, hanem a retorikai szituáció által követelt tendenciózus megvilágításban.

²⁵ A túlzásaiban nevetségessé tett erény- és bűnkatalógust áttekintve a szónok azáltal kíván a bírásra hatást gyakorolni, hogy őket is a sztoikusok által balgáknak (stultus, aphrón) nevezettek körébe vonja, s ezáltal természetesen a rendszer ellen hangolja őket.

²⁶ Vö. De oratore 3.65. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt; atque hanc eis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam virtutem ac sapientiam esse dixerunt. Sed utcumque est, est in his, quod ab hoc, quem instruimus oratore, valde abhorreat; vel quod omnis, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostis, insanos esse dicunt, neque tamen quemquam esse sapientem., Academica posteriora 2.136. Insipientes omnes peregrinos, exules, servos, furiosos denique.

²⁷ gallus gallinaceus köznapi kifejezés, ennek használatával Cicero a szatirikus hangvételt kívánja élesebbé tenni.

²⁸ Vö. Paradigma Stoicorum 20–24., Horatius, Sermones 1.3.76–124.

²⁹ A publicanusokhoz és a lovagrendhez bővebben I. E. Badian: *Publicans and Sinners*. Oxford, 1972., C. Nicolet: *L'ordre équestre à l'époque républicaine* (312–43 av. C.). Paris, I. 1966, II. 1974.

³⁰ Nem tudhatjuk biztosan, hogy Cicero itt egy konkrét esetre kíván-e utalni, vagy pedig csupán Cato életvitelének általános elveire kreál egy példát, tény azonban, hogy 61-be Cato szigorúan megtagadta a senatusban az asiái adóbérlők kérésének teljesítését – vö. Epistulae ad Atticum 1.17.9. Ecce aliae deliciae equitum vix ferendae! Quas ego non solum tuli, sed etiam ornavi. Asiam qui de censoribus conduxerunt questi sunt in senatu se cupiditate prolapsos nimium magno conduxisse; ut induceretur locatio postulaverunt. Ego princeps in adiutoribus atque adeo secundus; nam ut illi auderent hoc postulare Crassus eos impulit. Invidiosa res, turpis postulatio, et con-

fessio temeritatis. Summum erat periculum ne, si nihil impetrassent, plane alienarentur a senatu. Huic quoque rei subventum est maxime a nobis perfectumque ut frequentissimum senatu et liberalissimo uterentur, multaue a me de ordinum dignitate et concordia dictu sunt Kal. Dec. et postridie. Neque adhuc res confecta est, sed voluntas senatus perspecta; unus enim contra dixerat Metellus consul designatus, unusue erat dicturus, ad quem propter diei brevitatem perventum non est, heros ille noster Cato., 1.18.7. Unus est qui cetera constantia magis et integritate quam, ut mihi videtur, consilio aut ingenio, Cato; qui miseros publicanos, quos habuit amantissimos sui, tertium iam mensem vexat neque iis a senatu responsum dare patitur., De officiis 3.88. Ego etiam cum Catone meo saepe dissensi. Nimis mihi praefracte videntur acrarium vectigaliaque defendere, omnia publicanis negare, multa sociis, cum in hos benefici esse deberemus, cum illis sic agere, ut cum colonis nostris soleremus, eoque magis, quod illa ordinum coniunctio ad salutem rei publicae pertinebat.

³¹ Vö. Academica posteriora 2.27. Non potest igitur dubitari quin decretum nullum falsum possit esse sapientis neque satis sit non esse falsum, sed etiam stabile fixum ratum esse debeat, quod movere nulla ratio queat.

³² Cato a népgyűlés előtt és a senatusban is kijelentette, hogy sógorát, Silanust kivéve bárki is nyerve meg a következő évi választásokat, vádat fog emelni ellene ambitus, választási vesztegetés miatt – vö. Plutarchos, Cato minor 21.3.

³³ Egyéb beszédeiben ugyanakkor nem ritkán alkalmazza a dissimulatio eruditionis fogását, ehhez bővebben lásd Adamietz 205.

³⁴ Cicero itt nem tesz különbséget a platóni és az aristotelési bölcsélet, valamint ugyanazok iskola különböző korszakai között – vö. De oratore 3.67. Reliqui sunt Peripatetici et Academicici; quamquam Academicorum nomen est unum, sententiae duae; nam Speusippus Platonis sororis filius et Xenocrates, qui Platonem audierat, et qui Xenocratem Polemo et Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magno opere dissensit; copia et varietate dicendi pares non fuerunt: Arcesilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris sermonibusque Socraticis hoc maxime adripuit, nihil esse certi quod aut sensibus aut animo percipi possit., De finibus

bonorum et malorum 4.5. Qui sit enim finis bonorum, mox, hoc loco tantum dico, a veteribus Peripateticis Academicisque, qui re consentientes vocabulis differebant, eum locum, quem civilem recte appellaturi videmur, Graeci politicon, graviter et copiose esse tractatum., De legibus 1.38. Iis omnibus, sive in Academia vetere cum Speusippo, Xenocrate, Polemone manserunt, sive Aristotelem et Theophrastum cum illis congruentis re, genere docendi paulum differentis secuti sunt, sive ut Zenoni visum est, rebus non commutatis inmutaverunt vocabula, sive etiam Aristonon difficilem atque arduam, sed iam tamen fractam et convictam sectam secuti sunt, ut virtutibus exceptis atque vitiis cetera in summa aequalitate ponerent, iis omnibus haec, quae dixi, probentur., 1.55. Quia, si, ut Chius Aristo dixit, solum bonum esse quod honestum esset, malumque quod turpe, ceteras res omnis plane paritas ac ne minimum quidem utrum adessent an abessent interesse, valde a Xenocrate et Aristotele et ab illa Platonis familia discreparet essetque inter eos de re maxima et de omni vivendi ratione dissensio; nunc vero, cum decus, quod antiqui summum bonum esse dixerant, hic solum bonum dicat, itemque dedecus illi summum malum, hic solum, divitias, valetudinem, pulchritudinem commodas res appellet, non bonas, paupertatem, debilitatem, dolorem incommodas, non malas, sentit idem quod Xenocrates, quod Aristoteles, loquitur alio modo.

³⁵ A doxa és az epistémé közti különbséghez vö. Academica posteriora 2.113. Incognito nimirum adsentiar id est opinabor; hoc mihi et Peripatetici et vetus Academia concedit, vos negatis, Antiochus in primis.

³⁶ Ehhez vö. Aristoteles, Nichomachea ethica 2.5., De finibus bonorum et malorum 2.81. Ac mihi quidem, quod et ipse bonus vir fuit, et multi Epicurei et fuerunt et hodie sunt et in amicitias fideles et in omni vita constantes et graves nec voluptate, sed officio consilia moderantes, hoc videtur mihi maior vis honestatis et minor voluptatis., De officiis 1.89. Prohibenda autem maxime est ira puniendo; numquam enim iratus qui accedet ad poenam mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium et parum, quae placet Peripateticis et recte placet, modo ne laudarent iracundiam et dicerent utiliter a natura datam., Brutus 149. Cum omnis virtus sit, ut vestra, Brute,

vetus Academia dixit, mediocritas, uterque horum medium quiddam volebat sequi; sed ita cadebat ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet.

³⁷ Az utazás e képhez vö. Academica posteriora 2.8. Infirmissimo tempore aetatis ... ad quamcumque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam tamquam ad saxum adhaerescunt., De oratore 3.22. Una est enim, quod et ego hesterno die dixi et aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius, eloquentia, quamcumque in oras disputationis regionesve delata est.

³⁸ Vö. pro Murena 56. Quae cum sunt gravia, iudices, tum illud acerbissimum est, quod habet eos accusatores, qui non odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderint.

³⁹ Utalás Cato tribunusi tiszttségére – vö. pro Murena 82. Vident, quantum in te sit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum rei publicae praesidii; sed, cum consulari auctoritate et auxilio spoliata vim tribuniciam viderint, tum se facilius inermem et debilitatum te oppressuros arbitrantur. Nam, ne sufficiatur consul, non timent. Vident in tuorum potestate collegarum fore; sperant sibi D. Silanum, clarum virum, sine collega, te sine consule, rem publicam sine praesidio obici posse. 83. His tantis in rebus tantisque in periculis est tuum, M. Cato, qui mihi non tibi, sed patriae natus esse videris, videre, quid agatur, retinere adiutorem, defensorem, socium in re publica, consulem non cupidum, consulem, quod maxime tempus hoc postulat, fortuna constitutum ad amplexandum otium, scientia, ad bellum gerendum, animo et usu, ad quod velis, negotium.

⁴⁰ Vö. pro Caelio 77. Qua re, si cui nimium effervisse videtur huius vel in suscipiendis vel in gerendis inimicitii vis, ferocitas, pertinacia, si quem etiam minimorum horum quiquid offendet, si purpurae genus, si amicorum catervae, si splendor, si nitor, iam ista deferverint, iam aetas omnia, iam res, iam dies mitigarit., Epsitulae ad familiares 6.13.2. Nam et res cum (scil. Caesarem) cotidie et dies et opinio hominum et ... etiam sua natura mitiorem facit., pro Cluentio 81. Quare invidia remota, quam dies mitigavit, oratio mea deprecata est, vestra fides atque aequitas a verita-

tis discrepatione reiecit, quid est praeterea quod in causa relinquitur?

⁴¹ Vö. pro P. Sulla 64. Dicerem fortasse et facile et libenter dicerem, si paulo etiam longius, quam finis cotidiani officii postulat, L. Caecilium pietas et fraternus amor propulisset; implorarem sensus vestros, unius cuiusque indulgentiam in suos testarer, peterem veniam errato L. Caecilii ex intimis vestris cognationibus atque ex humanitate communi.

⁴² Arról itt természetesen nem szól Cicero, hogy Panaitios egy sokkal mérsékeltabb álláspont-ra helyezkedett mindazon etikai kérdésekben, amelyekben perbeli ellenfele a régi sztoa nézeteit tette magáévá – vö. De finibus bonorum et malorum 4.78. Quam illorum tristitiam atque asperitatem fugiens Panaetius nec acerbiter sententiarum nec disserendi spinas probavit fuitque in altero genere mitior, in altero illustrior semperque habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicaearchum, ut ipsius scripta declarant. Panaitioshoz mint a grex Scipionis tagjához vö. De re publica 1.34. Non solum ob eam causam fieri volui, quod erat aequum de re publica potissimum principem rei publicae dicere, sed etiam quod memineram persaepe te cum Panaetio disserere solitum coram Polybio, duobus Graecis vel peritissimis rerum civilium, multaue colligere ac docere, optimum longe statum civitatis esse cum quem maiores nostri nobis reliquissent., De finibus bonorum et malorum 4.23. Itaque homo in primis ingenuus et gravis, dignus illa familiaritate Scipionis et Laelii, Panaetius, cum ad Q. Tiberonem de dolore patiendo scriberet, quod esse caput debebat, si probari posset, nusquam posuit, non esse malum dolorem, sed quid esset et quale, quantumque in eum esse alieni, deinde quae ratio esset perferendi., De officiis 1.90. Panaetius quidem Africanum auditorem et familiarem suum solitum ait dicere... Scipio köréhez bővebben lásd W. SCHADEWALDT: Humanitas Romana. In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* I. 4. 1973. 43–62.

⁴³ Ugyanis Scipio 129-bc, tehát Cicero születése előtt 23 évvel halt meg.

⁴⁴ Vö. pro Archia poeta 16. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum, ex hoc C. Laelium, L. Furium, moderatissimos homines et continentissi-

mos, ex hoc fortissimum virum et illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem. Qui profecto si nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adiuvaretur, numquam se ad eorum studium contulissent., De oratore 2.154. Et certe non tulit ullos haec civitas aut gloria clariores aut auctoritate graviore aut humanitate politiores P. Africano, C. Laelio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Graecia palam semper habuerunt., De re publica 3.5. Quid enim potest esse praeclarius, quam cum rerum magnarum tractatio atque usus cum illarum artium studiis et cognitione coniungitur? Aut quid P. Scipione, quid C. Laelio, quid L. Philo perfectius cogitari potest?, Laelius de amicitia 21. Iam virtutem ex consuetudine vitae sermonisque nostri interpretemur nec eam, ut quidam docti, verborum magnificentia metiamur virosque bonos eos, qui habentur, numerus, Paulos, Catones, Galos, Scipiones, Philos; his communis vita contenta est, eos autem omittamus, qui omnino nusquam reperiuntur.

⁴⁵ Laelius melléknevéhez (Sapiens) vö. Laelius de amicitia 6. Sunt ista, Laeli; nec enim melior vir fuit Africano quisquam nec clavior. Sed existimare debes omnium oculos in te esse coniectos; unum te sapientem et appellant et existimant., De finibus bonorum et malorum 2.24. Nec ille, qui Diogenem Stoicum adulescens, post autem Panaetium audierat, Laelius, eo dictus est sapiens, quod non intellexeret, quid suavissimum esset (nec enim sequitur, ut, cui cor sapiat, ei non sa-

piat palatus), sed quia parvi id duceret. (...) Praeclare Laelius, et recte sophos, illudque vere... Laelius személyiségének fontos eleme volt a hilaritas és a lenitas is – vö. De officiis 1.108. Erat in L. Crasso, in L. Philippo multus lepos, maior etiam magisque de industria in C. Caesare, L. filio; at isdem temporibus in M. Scauro et in M. Druso adulescente singularis severitas, in C. Laelio multa hilaritas, in eius familiari Scipione ambitio maior, vita tristior., De oratore 3.28. Gravitationem Africanus, lenitatem Laelius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo et canorum., Horatius, Semones 2.1.72. ...mitis sapientia Laeli... Laeliushoz bővebben lásd továbbá F. MÜNZER: *Laelius* Nr. 3. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. XII. 1924. 404–410.

⁴⁶ L. Furius Philus (consul 136-ban) és C. Sulpicius Galus (consul 166-ban) személyiségére Cicero nem tér ki bővebben, mivel a sztoáához fűződő kapcsolatuk nem volt olyan szoros, hogy abból a példázat számára messzemenő következtetéseket tudott volna levonni.

⁴⁷ Az irodalomban található, Cato Censoriusról született ábrázolások sokszínűségéhez bővebben lásd A. E. ASTIN: *Cato the Censor*. Oxford, 1978.

⁴⁸ Vö. De re publica 1.1. M. vero Catoni homini ignoto et novo, quo omnes qui isdem rebus studemus quasi exemplari ad industriam virtutemque ducimur, certe licuit Tusculi se in otio delectare, salubri et prpinqquo loco.

KISMARTON III.

RENEZÁNSZ POLGÁRHÁZ KISMARTON BELVÁROSÁBAN. A VÁROSNAK A MÚLT SZÁZAD KÖZEPÉN MINDÖSSZE 2,5 EZER, A SZÁZADFORDULÓN 3700, MA 7 EZER, A HOZZÁCSATOLT KÖZSÉGEKKEL 10 EZER LAKOSA VAN. A KORÁBBAN ELMARADOTT BURGENLAND TARTOMÁNY AZ ELMÚLT ÉVEKBEN AZ EURÓPAI UNIÓ LEGJELENTŐSEBB FEJLŐDÉSÉT ÉRTE EL!

CZOTTER GÁBOR

Egy mozdonyvezető emlékei a 424-esről

(1. rész)

A szerkesztőségünk társkiadásában megjelent Emlékképek a 424-esről című fotóalbum vitathatatlan sikert aratott az érdeklődők körében. Az albumot lapozgatva Czotter Gábor, a MÁV Hegyeshalmi Vontatási Főnökség már nyugdíjkorba lépett, de még aktív szolgálatot teljesítő főmozdonyvezetője tollat ragadott, hogy – amint szövegét kezdi – az album szerzőjének, Kubinszky Mihálynak kedvtelésére megírja emlékeit a Nurmiról.* Czotter Gábor a mozdonyvezetők azon kihalófélben lévő csoportjába tartozik, aki – a korszerűbb vontatási nemek mellett – még gőzmozdonyból is vezetői képesítést szerzett. Munkája elsősorban örök kihívás és élmény volt önmaga számára, az anyagi és a szakmai hierarchiában való elismerés nem érdekelte. Írásának a ragyogó memória, a kritikus és önkritikus hozzáállás, a feltétlen őszinteség és az egyéni stílus technika- és művelődéstörténeti értéket biztosít. Az összeállítást – a könyv menetéhez hasonlóan – pályaszám szerint készítette. „Így – amint bevezetőjét folytatja – az album képeit nézve a vasút világában kevésbé járatos olvasó is hiteles élményeket nyer erről a csodálatos mozdonyról. Mert nekem a világon a legszebb masina a 424 sorozatú mozdony! Azóta gyártottak ettől nagyobbbat, erősebbet, gyorsabbat, de szebbet nem!”

Jelen lapszámunkban a visszaemlékezés első részét közöljük.

424,002

1969–1970–1971 években Budapest-Déli pályaudvaron sokszor találkoztam vele. Mindig tisztán, fényesen ragyogott, a tapolcaiak masinája volt.*

424,006

Ez is tapolcai gép volt, onnan került a vasi megyeszékhelyre. Szombathelyi masinistaként volt ezzel a géppel egy emlékezetes, kellemetlen utam. 1972 Szilveszter napján délelőtt mentem vele Szombathelyről Nagykanizsára személyvonattal. Kanizsáról vissza Sopronig és Sopronból Szombathelyre. Újév éjjelén telt le a szolgálat – kb. 2 óra 30 perc magasságában: – szerel, kezel, fordul, félreáll. Javítást feladtam. Ez a gép egy

lerobbant, lehajtott masina volt. A feljelentkezés után alapos vizsgálatot hajtottam végre, volt rá időm bőven. Gyanús volt, hogy a hajtó- és csatlóágak lötyögtek a lazaságtól, pont a második kapcsoltkerék tengely-húzóékjai – épp csak el nem veszték. Rendbe tettem a gépet, a csapágakat gyorsvonati sebességhez kissé lazára beállítottam. Indulás Szombathelyről, és Sorkifaludig nem volt megállás. „Sorkiban” körbenéztem a gépet, és megdöbbenésemre a hajtórúdág olyan meleg volt, hogy kéz nem állta. Villámgyorsan lazítottam az ágyakon, hengerolajjal mellé kentem, és mars tovább. Két rutinos, jó fűtőm volt: „Karórás” Horváth István és Péter Antal. Amikor Vasváron azt észleltem, hogy az ágyak nem hűltek vissza,

de nem is melegedtek jobban, azt mondtam a fűtőimnek, hogy ha lehet, ne engedjük kiolvadni a csapágyakat, minden állomáson valamelyikük ugorjon le baloldalt, én leugrok a jobb oldalon, mellékenünk hengerolajjal. Ez így ment Kanizsáig, de én már Zalaszentivánból szoltam Kanizsának, hogy mi a gond: javításra szorul a gép. Már várt két mozdonylakatos. Szedtem ki a csapágyakat, ők felszabályozták, és szereltem vissza. De látható volt, hogy nem sok reményt fűzhetünk a „sáberozáshoz”. A széleken már a bronzot (a perselyt) kellett kaparni, annyira kikopott a csapágyfém. Mindkét oldalon megfeketedett, megrepedezett volt a csapágyfém, – magyarul – rendszeren „meg volt már kaptatva”, előzetesen sokáig hagyták „telibe futni” az ágyakat. Mindegy! Indulás vissza, irány Sopron! Újudvaron már forró volt mindkét hajtórúdág. Nincs mese, ahogy jöttünk úgy megyünk tovább. Minden állomáson ugrás le, mellékenni. Sopronban szereltünk, fordultunk, közben volt időm telefonálni a szombathelyi mozdonyfelügyelőnek: – Úgy készüljenek, hogy a gép nem gép, mindkét hajtóágyat ki kell önteni! Az Odor József „felügyező elvtárs” majdnem a torkomnak esett a telefonon keresztül: – Hogy képzel ilyet egy Czotter Gábor, soron kívül hajtóágyat kiöntetni?! Tanult volna meg ágyat állítani! Stb., stb.

– Nézze Jóska bácsi, én nem vitatkozok magával. Megtanultam csapágyat beállítani, még hozzá nem is akárkiktól. Ha eddig nem olvadtak ki, remélhetőleg kibírják hazáig. Aztán majd nézzék meg az ágyakat.

Ezzel elindultam Sopronból. Valahol Bük és Acsád között kívántunk egymásnak boldog, új évet. A fűtőházban félreálltam a géppel, és a feladtam a javítást. A Marosi elvtárs fűtőházi főnökhelyettes meg egy másik reszortos rettenetesen dühbe gurult: – Mit képzel a nagypofájú pesti suhanc?! Megbüntetni, leszállítani a gépről! A múltkor is csak ennek járt a pofája egy 375-ös gép

miatt. – Szegény Marosi elvtárs azt sem tudta, hogy én Vas megyei (alsósági) legény vagyok, csak azt, hogy Pestről, a Hámánból* kerültem Szombathelyre.

No, de, aztán a Mester Pista bácsi (isten nyugosztalja!) lehűtötte a kedélyeket. Pista bácsi gőzmozdonylakatos csoportvezető volt kiváló szakember, neki még a főnökkel szemben is volt szava.

– Tessék, itt van, nézzék meg ezeket az ágyakat! Ezek nem Szombathelytől Sor-kifaludig lettek ilyenek. Örüljenek, hogy ez a fiatal vezér nem hagyta kiolvadni ezeket a kramancokat. Bizony, ki kell önteni ezeket a ramaty csapágyakat. Jogosan adta fel a javítást, és múltkor is neki volt igaza a 375-ös masinával kapcsolatban.

Igaz, hogy három napig állt a 424,006-os, de olyan csend lett körülöttem, mint a kriptában.

424,008

Celldömölki gőzgép volt, néhányszor voltam rajta. Amíg a győri fűtőházi műhelyben voltam mint villamosmozdony-vezető „kadét”, Cellból jártam be Győrbe, és „feketén” tanítottak a celli vezérek Nurmit vezetni. Azokra a gépekre és vezérekre még most is jól emlékszem. A 008-ast a Szeiffert András, Horváth Károly (egy időben celli fűtőházi főnök volt) és Pethő János vezérelte. Apám jó barátságban volt Bandi bácsival.

Ehhez hozzáteszem, hogy apámat majdnem minden celli, szombathelyi, tapolcai és zalaegerszegi masinisza ismerte és mindenkinek kedves Gabi bácsi volt. Apám a szeme miatt nem ültetett mozdonyra, nem volt első csoportos orvosilag. Külsős raktárkezelő volt (egyszerű „szénolvasó”), de mint embert, mindenki nagyra becsülte, mert olyan jó ember volt.

424,026

Ez is celli masina volt: Márkus István, Györkös Sándor voltak a vezérei. A Sanyi

2002/XIV. 3–4.

bácsinál vezettem néhányszor. Ennek a gépnek még a hagyományos kormányemelője volt, mint a 005-ösnek. Karral is lehetett állítani, de rendkívül nagy erő kellett hozzá. Huszonévesen tudtam állítani a karral. Akkoriban a 411-es „Truman”^{*} hajtórúdját egyedül felraktam a helyére.

424,028

Nem fűződik hozzá szolgálati élményem, de nagyon sokszor megcsodáltam kisgyerekkoromban.

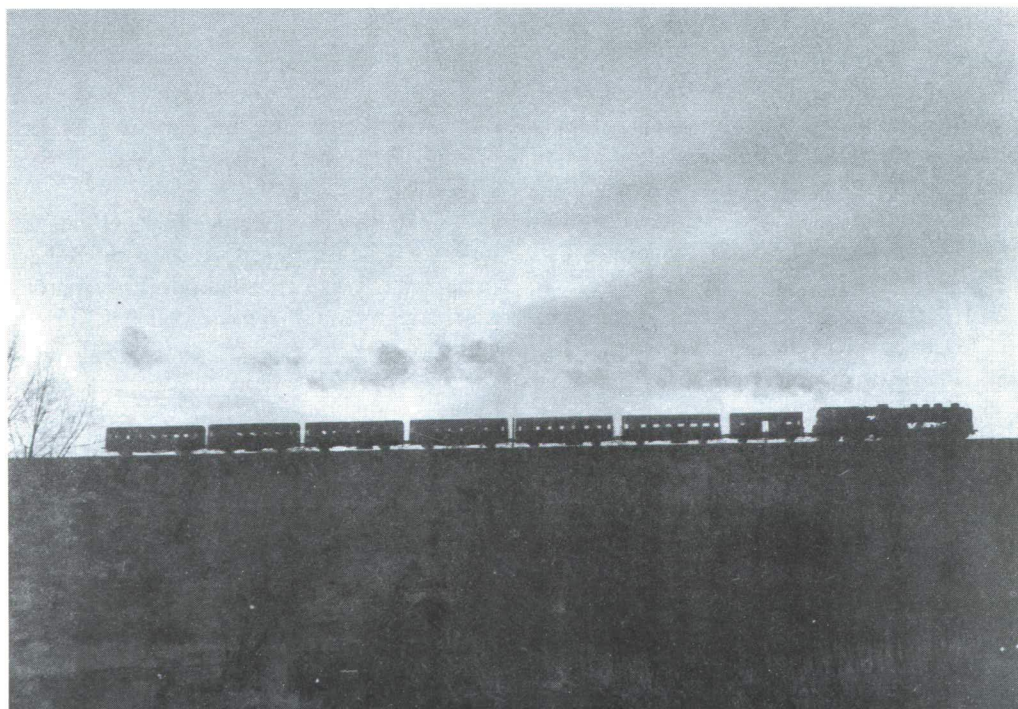
Sanyarú, gyötrelmes gyerekkorom volt. A húszas vonal mentén, Celldömölk és Nemeskocs között, a „proletárdúlóban” volt nyolcszáz négyszögöl silány, kavicsos földünk. Ott kapáltam, robotoltam, szenvedtem. Kibírtam, mert láthattam a vonatokat, a masinákat. Reggel, amikor az 1807-es gyors ideje volt, letettem a kapát, és mentem a Somogyi-órházhoz vízért, hogy közelebb láthassam a vonatot.

A gyorsot sokszor a 028-as vitte. Kicsinósított, szépen kifestett masina volt. Elvárásolva, elbűvölve néztem, ahogy a derekát nekinyújtva robogott, ahogy forogtak a kerekei, ahogy járt a rudazatja. Mint a legcsó-

dálatosabb zenét, – úgy hallgattam a kéménye hangját. Közben azon ábrándoztam, hogy a kapanyél helyett egyszer majd a Nurmi szabályozóját foghatom. A nyomorúság elől az álmaimba menekültem, az ábrándjaim, az álmaim adtak éltető boldogságot.

424,062

Szombathelyi pakurás Nurmi volt. Mint „kadét” vezettem a Kovács Kálmán vezér úr felügyelete mellett. Akkor még egy jól menő, jól gőzölő gép volt. Amikor Szombathelyre kerültem, erre vezényeltek szombathely-szentgotthárdi személyvonat-fordulóra. Nem ismertem rá a gépre, annyira lestrapált állapotban volt. Negyven kilométer/óránál úgy éreztem már, hogy szétdől, szétesik a gép. Mondtam is a fűtőnek, ez így nem masina, nem való személyfordába. Külön ment a keret, a kazán, a sátor, lötyögött az egész vezérmű, szóval szármalmas állapotban volt. Szóltam a reszortosnak róla, és megrendeltem a javítást. Úgy kezdtem: – Kérem a tolattyúk beállítását ellenőrizni, az optikai kimérést elvégezni a hiányzó, ill. szakadt illesztett csavarokat pótolni.

A géppel persze nem csináltak semmit. Ám még azon a héten a Hadnagy Lacival a pécsi gyorsot vitték vele. Püspökmolnári-nál kiolvadt a bal hajtóág. A Lacit megbüntették hatszáz forintra. (1972-ben ez nagy összeg volt.) Aztán egy oktatáson szóvá tettem, hogy jogtalanul büntették meg a Lacit. Nézzenek utána, mikor és milyen javítást írtam fel a gépnek! Fővizsga kellett volna a masinának, nem gyorsvonat. Ennek ellenére a Lacit könyörtelenül megbüntették, én meg visszahallottam, hogy a pesti suhancnak megint nagy volt a pofája.

424,074

A 074-es Szombathelyen a kiváló masinista, Poór Gyula bácsi gépje volt. Hosszú éveken át járta vele a Szombathely-Budapest közötti gyors fordát.

424,082

A 424,082-es Budapest-Keleti fűtőházban a Zsigmond Pista bácsi masinája volt. Rendszeresen járt vele Budapest és Szombathely között. Pista bácsi a V43-ason* mesterem volt, nosztalgiával emlegette a Nurmi gőzösét. A 082-esnek nem okozott gondot a szentgáli emelkedő.*

424,086

A tragikus sorsú Vajda Károly vezérlete mellett néhányszor mentem ezzel a géppel is. A Karcsi fiatalon halt meg, megmérgezte magát a felesége miatt. Messziről meg lehetett ismerni a masináját, a fűtszekrényajtón a „rendszám” felett lévő fehér galambról.

424,102

Szombathelyi pakurás Nurmi*. A Ragasics Feri mozdonyvezető beosztott gépje volt. Főműhelyben fővizsgán volt a gép. A Ferinek kellett volna menni érte, futópróba után Pestről hazahozni. Délután volt, éppen indultam bejelentkezni a felvigyázónál, de megtorpanam a beíróban. Harsogott a be-

író és a felvigyázó iroda. A felvigyázó üvöltött a Ferivel: – értsd meg, a te masinád, menj el érte, oda vagy vezényleve és kész! Ha nem tetszik, nem számít, be lesz írva az igazolatlan távollét, és mész a főnökhöz!

A Feri vissza: – szemétség tőletek, pofátlanság, amit műveltek az emberrel! Direkt, előre kértem a két pihenőnapot, a lányom esküvőjére. Erre elveszitek a „P” napot, ráadásul Pestre menjek, hogy aznap még haza se érhessek. Micsoda szemétség ez?! És a főnök ezt simán eltűri! Ha már elvettétek a kért pihenőnapot, miért nem oda írtatok, ahonnan legkésőbb délután végeznék? Nem érdekeltek, le vagytok..., írtok igazolatlant, megyek a főnökhöz, de a lányom esküvőjén ott akarok lenni!

A Feri megfordult, felbőszülten távoznia akart.

Megállítottam: – Maradjon, Feri, várjon egy kicsit!

– Felvigyázó uram, tisztelettel lejelentkezek, és kérem a következő vezénylest.

– Holnap 2.30! (Soproni személyvonati forduló.)

– Köszönöm, vettem, azazhogy mégsem! Feri és a szolgálat megfélemlene, délután tizenöt órára végezne?!

– De még mennyire! Ha ide írtak volna, nem reklamáltam volna a „P” napért.

– Felvigyázó uram, a Feri szívkeskden odaírni helyettem, majd én elmegyek Pestre. (És úgy néztem be a felvigyázókra, mint a szigonyágyú!)

Csak annyit rebegtek, hogy el van intézve. A Ragasics Feri jön 2.30-ra. A Feri pedig nem győzött hálálkodni: – látjátok, azért még vannak rendes kollégák! (Ez a vezetőségnek szólt.)

– Nos, felvigyázó uraim, én reggel Cellben felszállok az 1807-es gyorsra, a fűtőm hozza a papírt, az első kocsi legyen. Hazahozzuk azt a masinát.

Az Istvántelki Főműhely* udvarán már várt rám a Nurmi kicsinosítva, és pakurával

kiszerve, a szerkocsi tele vízzel. Alaposan átvizsgáltam a gépet, a rudazatagyakat beállítottam, a patentokat lekentem, „mellé” is kentem a csapágyaknak és keresztfejeknek. A fűtő úr a tüzelőberendezést tanulmányozta, a kenőpréseket, a légszivattyút is felöntötte. Közben jött a négy mozdonyátadó szakember. Kijártunk, és a „hátsójával” mentünk Vác felé. Gödön megálltam, körbenéztük a gépet, minden rendben. Vácon a csatorna fölé, daruhoz álltam. Az „alját” is átnéztük, alul is minden oké! Közöltem a mozdonyátadókkal, hogy részemről nagyon jó, remek a masina, reméljük, hogy visszafelé sem lesz gond, akkor pedig Rákospalotától egyenesen hazafelé veszem az irányt. Vácról vissza eleresztettem ám a masinát, hadd menjen, ahogy csak tud. A kilométeróra mutatója rendesen piszkálta a százat! A négy mozdonyátadó keményen kapaszkodott: – Jaj, vezér úr, ne menjünk ennyire, jaj, igen gyorsan megyünk! Családunk van, még élni szeretnénk...

– Hadd menjen csak, egy jó Nurminak ezt bírni kell!

Bírta is! Gödön úgy suhantunk át, mint egy fekete rakéta. Rákospalotán megint körbevizsgáltuk a gépet, precíz, mint a Doga óra – ez volt a megállapításunk. Palotán telefonáltam a körvasúti menetirányítóknak, hogy mi az óhajom: a lokál vágányon vigyene Rákosszentmihály elágazás–Kőbánya felső–Ferencváros elágazás–Ferencváros–Kelenföld vonalon, így végig kéménnyel előre lesz a gép, és Kelenföldről azon a vonalon küldjenek, ahol jobban tudok haladni! Van vonalismeretem Fehérvár felé is, Győr felé is. A forgalmi szolgálattelő is hallotta ezt, és már állította is a kijáratot. A főműhelynél megálltam, elköszöntem a szakemberektől, megköszönve a nagyszerű munkát, amit végzett a főműhely gárdája. Késő este volt már, amikor magam mögött hagyhattam a fővárosi állomásokat, és irány Székesfehérvár felé. Vágtázott az acéltálos!

Fehérváron megálltam vizet venni, „utánkenni”, kenőanyagot szereztem, alaposan átvizsgáltam a gépet, és nagy sokára indulhattunk tovább. Veszprém külsőre nagyon lassan értünk, de ott nem kellett megállnom, így nekieresztettem a Nurmit a szentgáli emelkedőnek. Nyolcvannal robogtam fölé! Ajkán meg kellett állnom, sokat várakoztunk. Utánvettem a vizet, átnéztem a gépet. Nagyon rendben volt a gép, a tüzelőberendezés is kifogástalanul működött.

Hajnatra érkeztem Celldömölkre, ott már várt a leváltóm. Közösén átvizsgáltuk a gépet, még egyszer végiggyönyörködtem rajta, és a majd' egy napos szolgálatból elindultam haza.

424,104

Tapolcai masina volt. Budapest-Déli-ben sokszor találkoztam vele. Személy- és gyorsfordában járt, mindig tisztán, csinosan. Csak hallomásból tudom, remek, jó gép volt. Ez volt a „TU-104es”.

424,106

1972-ben szombathelyi masina volt, és én Szombathelyen masiniszta. Mire zsinórban az ötödik, éjszakát is „érintő” illetve telibe találó szolgálatra jelentkeztem éjjel két órakor, már volt egy-két afférom a felvigyázókkal. A hajnali személyvonatot vittem fel Sopronba és tolató tehervonattal vissza. Amikor a laktanyai portás ébresztett, hirtelen azt sem tudtam, hogy hol vagyok. (Celldömölkre bejárni nem volt népünnepély, sokszor igénybe kellett vennem a laktanyát.) Összekaptam magam, és a 106-os Nurmival irány Sopron... Az „idő csendes, a vonat rendes”, a gép szerel, kezel, fordul, vonatra jár... indulás vissza a tolatóssal. Kora reggel már magasra szökött a nyári hőség. A gőzmozdony személyzetét a nyári hőség éppúgy kínozza, mint a téli zimankó. Sopron-GYSEV pályaudvarról indulva egy kis szabályozónyitással gurultam a vonattal. Harka-

Magyarfalva bejáratí jelzője nem állt, lezártam, ültém a széken, a kezem a fékezőszelepen.

Azt még láttam, hogy az „eleje” nem áll, lehet, hogy azért, mert nem sokkal előtte vettem meg a Carment hanglemezen – a borítón a címszereplővel –, és elég sokat hallgattam, ezért mintha csak a borítóról lépett volna elém Komlóssy Erzsébet:

– Vezér úr, mehetek a masinával?

– Kezét csókolom, művésznő, tud utazni ezzel a géppel?

– Ó, hogyné!

– Akkor tessék, itt van, húzza neki!

...és szabályszerűen kezelte a szabályzót.

– Állomás lesz, megállunk!

Úgy ahogy kellett, lezárt, de utána...

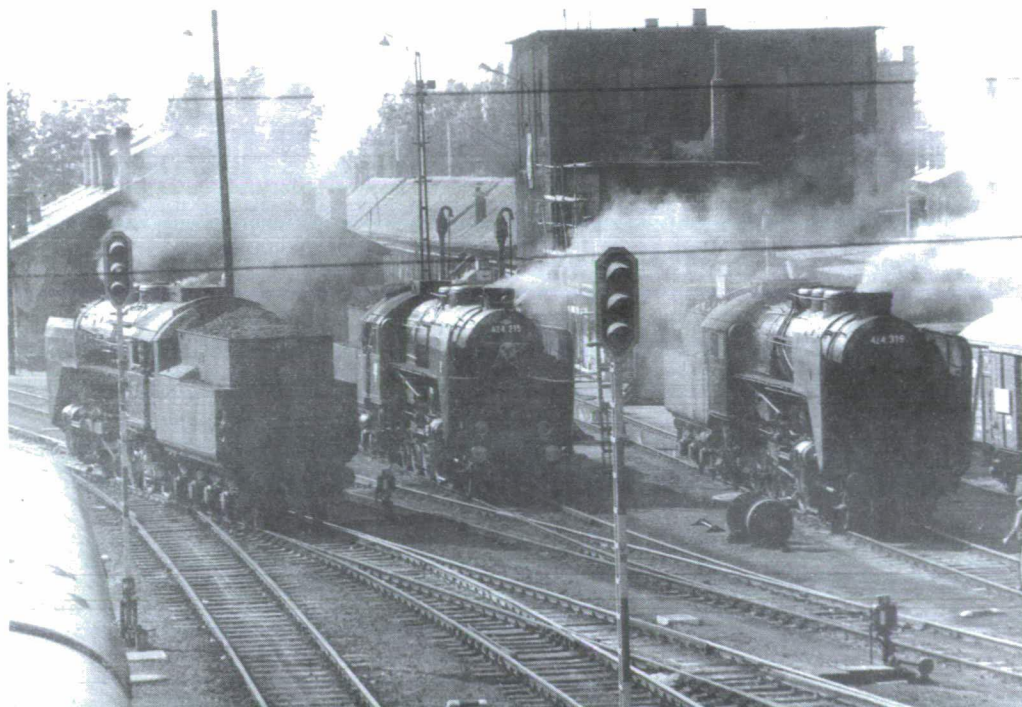
– Jaj, istenem, nem tudok megállni, nem tudok meg...

Álmomban rávágtam a gyorsféket, felkaptam a fejem. A fékezésre riadt fel a fűtőm, aki szintúgy elbólintott. A „megállj!” állású karos bejáratí jelző veszedelmesen közeledett, a vonat recsegve-ropogva fékezett, és tisztán láttam, ahogy Szombathely felől járt be az ellen-személyvonat. A gép és

a jelzőárboc között nem volt két méter távolság, amikor lecövekelt a vonat, a hirtelen megállástól meglötytént a víz a kazánban, és megnyitotta mindkét biztonsági szelepet. Bömbölve zúgott vagy huszonöt méter magasra a gőzsugár, magával ragadva a vizet is, és ahogy a lúgos víz zúdult vissza, betérítette a gépet. Ezt látták és hallották a szembejövő vonaton is. Vagy fél kazánra való víz elszállt, mire lezártak a szelepek. „Szabadot” kaptam, áthaladtam az állomáson, de addigra a számárnál is szürkébb volt a gép. Azt mondanom sem kell, hogy az álmodosság, a gőzzel együtt elszállt belőlünk. A rászáradt lúgtól rettentő ocsmányul nézett ki a masina.

– Így nem mehetünk haza! – mondtam a fűtőnek.

Szerencsére volt egy fél vödör gázolajunk, öntöttem hozzá négy liter tengelyolajat, és ahol csak időnk volt rá, pucoltuk a gépet. Én a kazánt és a szerkocsit, még a sátor tetejét is áttörültem, a fűtő az alját és a rudazatot pucolta. Acsádon már ragyogott a Nurmi. Amikor a fűtőháznál a fordítóra jártam, kint állt az iroda előtt a főnök meg a helyettes. Nézték, bámulták erősen a gépet.

Annyira szokatlan volt Szombathelyen, hogy csillog egy masina, hogy főnöki dicséretben részesültünk.

Ám de más lett volna a helyzet, ha akkor én balesetet csinállok. Ha összemegyünk az ellenvonattal, de élve megússzuk, menthetetlenül a vádlottak padjára kerülünk. Hiába hivatkoztam volna arra, hogy egyvégben az ötödik „kemény” szolgálatom volt, a fűtőnek sorban „csak a harmadik. De magammal vittem volna a vádlottak padjára a főnököt, a helyettesét, az összes mozdonyfelvigyázót! Ne haragudjon a világ, akármilyen fiatal, sziklakemény volt akkor a szervezet és nagy a munkaerő, azért minden emberi képességnek van határa...

...És még mindig a 106-os Nurmi!

Ősz volt már, szeptember vége felé járt, és elég korán jöttek a „nem szeretem” idők. Anyám esküvői-lakodalmi lázban volt, mert hát férjhez készült az egyik keresztlánya. Kiadta a parancsot, hogy intézzem úgy a szolgálatot, hogy okvetlen ott legyek a lagzi-ban. Intéztem, ámbár nekem semmi „ándungom” nem volt lakodalmazni, inkább aludtam volna. Este jelentkeztem a szombathely–szentgotthárdi személyvonat-forduló-ra, utána P, azaz pihenőnap. Jóravaló rutinos, ügyes fűtőm volt, mondta, hogy elejével járunk ki, mert Gotthárdon bőven lesz időnk megfordulni. (Az a gotthárdi fordítókorong különleges egy szerkentyű volt, másutt nem is találkoztam olyannal, pedig sokfelé megfordultam. A korong korlátjai vastag, erős csőből voltak. A két végén a csőbe egy-egy nyomórúd méretű farudat kellett dugni, és négy ember könnyedén körbefordította a 143 tonnás gépet, de csak akkor, ha az egyensúlyban állt a korongon. Centi pontosan kellett ráállni.)

Megfordultunk, rájártunk a vonatra, mindent elrendeztünk, és pihenhattünk 4 óra 45 percre, akkor elkezdtük a szerelvény fűtését. A visszaútban vidáman vágtaztunk egészen Rádócig. Azután hirtelen köd lett,

egyre sűrűsödött a szemem, majd egészen kihajoltam, mégse láttam semmit. Szombathely–Szőlős megállóhely előtt van az állomás bejárat előjelzője. Közvetlen közelről láttam csak, és úgy tűnt, hogy villogott a sárga fény, de nem voltam teljesen biztos benne. Szőlősnél megálltam, és megkérdeztem a fűtőt, hogy milyennek látta az elejét.

– Nem láttam én semmit – mondta.

– Na, akkor jól néz(z)ünk ki! Én azt láttam, hogy villog a sárga, de azért mégis óvatosan húzom, ha mégis vörös a bejárat, akkor megálljunk.

Elindultam, a pálya a bejárat felé emelkedik, ahhoz képest húztam a szabályzón. Kihajolva az oldalablakon, bal kezem a szabályzón, de a kód mintha még sűrűbben gomolyogna. Egész közelről láttam meg a halvány vöröst, és ahogy hirtelen mozdulattal zártam a szabályzót, megrándult a vállam, úgy belenyilallt, hogy szinte megbénult a karom. Ösztönösen a vállamhoz kaptam, utána gyorsfékezte a jobb kezemmel, de akkor már késő volt: mozdonyhosszal és a fél paklikocsi hosszal elmentem a jelzőárboc mellett!

De még meg sem állt a vonat, már tudtam, hogy mit csináljak. Leugrottam a gépről, és megnéztem, hogy az első futókerék ráment-e a szigetelésre! Nem ment rá!!! Még volt másfél méter. Megkönnyebbültem! Nyert ügyem van, senki sem látta, hogy mi történt. Mondtam a fűtőmnek, ha bárki bármit mond, kérdez, azért kellett gyorsfékkel megállni, mert a szabad két sárga visszaesett vörösre, de megállni már nem lehetett előtte.

– Maga itt állt mögöttem, figyelt, és látta, hogy visszaesett a jelző!

Közben feloldott a fék, az emeltyűt hátratekertem, kettőt halkan köhintett a kémény, és szépen visszagurultam a jelző mögé, és a kiegészítő fékkel megálltam.

Erkezőskor egyedül a vonatvezető kérdezte meg, hogy mi történt, vezér úr.

– Az orrunk előtt visszaesett a bejárat, de már nem tudtam megállni a vörös előtt.

Ennyivel el volt intézve az egész. Máig sem tudom, hogy történt. De valószínű, hogy a gomolygó köd miatt láttam villogni a sárgát az előjelzőn.

Korholtam magam, szidtam magam, mint a bokrot:

– Ezt megúsztad, Czotter Gábor, de szégyelld a pofádat, a betyár irgalmát, hazardíroztál! Ezt tanultad egy Szász Károlytól, Zsigmond Istvántól, a Csaba Jánostól és a többiktől?!

Hazardíroztam, ami a mozdonyon szigorúan tilos. Ugyan lassan közeledtem a jelzőhöz, de még lassabban kellett volna, és akkor nem kell kapkodnom a lezárással, és üzemi fékkel megállok a vörös előtt. Megfogadtam, hogy az első hazardírozás egyben az utolsó volt. Ez idáig hasznos volt az önlegorombítás, remélem, kitart az utolsó kerékfordulatig.

Ha a mozdony első kereke ráment volna a szigetelésre, hatalmas pánik, riadalom tört volna ki az állomásban: minék megy neki, mit dönt ki abban az iszonyú ködben a személyvonat! Még belegondolni is borzasztó. Kedvtelenül mentem az esküvőre, még a lakodalomban is a jelzőmeghaladáson répelődtem. Csak az ötödik pohár bor után lett nótázó kedvem...

424,107

Ezen a gépen teljesítettem az első fűtőgyakornoki szolgálatomat Harmath József vezérlete mellett.

A vasútbiztonsági osztály rám vasalt egy vonatveszélyeztetést. Büntetésből leszállítottak volna a villanymozdonyról, három hónapra műhelybe. Nem fogadtam el, fellebbeztem. Ár ellen nem lehetett eveznem, de Szakos István, a Hámán főnöke jóvoltából, a saját kérésemre nem kellett a műhelybe mennem „csatornapatkánynak”.

– Főnök elvtárs, én semennyi pénzért

sem fogadom el, hogy mozdonylakatos legyek, mert Celldömölkről Pestre nem tudnék bejárni. (Mozdonyszerelőként nem vehettem igénybe a laktanyai elszállásolást, ezen a főnök sem tudott változtatni. Másképp ott lehettem volna a „Füsti”-ben, és három hónapra át nagy hasznomat vették volna mint mozdonylakatos vagy kazánkovács.

– Főnök elvtárs, én nem akarok leszállni a mozdonyról. Nem én voltam a bűnös, tessék elhinni! Kevés gőzös mozdonyvezetője van, fűtője még kevesebb. Nem tölthetném le a büntetést gőzösön, fűtőként?

– Gábor és is tudom, hogy az új „Szili” fékhibájának, megfékezhetlenségének nem maga volt az okozója, de nekem kiadták parancsba, hogy büntessem meg. Mozdonyvezetőt nem büntethetek meg úgy, hogy fűtőnek osztom be, csak ha maga írásba kéri.

– Papírt meg tollat kérnék, főnök elvtárs!

Felcsillant a főnök szeme, azonnal kedves vezére lettem, mert a főnök is rajongója volt a 424-esnek, és úgy fél füllel hallott rólam egyet s mást, tudta, hogy értek a Nurmihoz.

– Jöjjön, Gábor, megyünk a felvigyázókhoz!

– Holnaptól a Gábor gőzösön fűtőgyakornok, úgy vezényeljétek!

Kendős Vendel bácsi, Béres Jóska bácsi felvigyázók vakaródtak ott is, ahol nem viszkettek.

– Jaj, főnök elvtárs, csak holnap? Már most, délutánra kellene ember. A Harmath Jósának két fordulója lesz, de csak egy fűtővel. Senkit nem tudunk behozni második fűtőnek Ketten is beteget jelentettek.

A főnök is átnézte a grafikont, és egyre csak a homlokát ráncolta. A vezénylési naplót becsukva rám nézett!

– Gábor, mi dolga van ma?

– Semmi, Semmi más, mint a büntetés-

végrehajtást elfogadni, és megkezdeni a le-töltését.

– Délután 14 óra 30 percre szolgálatba tudna állni?

– Minden további nélkül. Ebéd után „kiszerelem a szerkocsit” (elemózsia a szolgálati táskába), átöltözök és jövök.

– Nagyszerű! Remek!

– Na, látjátok, szólt a főnök a felvigyázókhoz, megoldódott a probléma. A Harmath Jóska nem egy nyim-nyám mozdonyvezér, a fűtője is rutinos ember. Gábornak villanymo-zdony-vezetői vizsgája van, el lesznek együtt a két fordulóban.

Nos, a lázas, lámpalázas készülődésem megért volna egy videofelvételt. A Nurmit vezetni ugyan tudtam, de tüzelni nem. Csak láttam, hogy lapátolják neki a szenet, és láttam, hogy pucolják a tüzet. Győrért, a műhelyben, bebizonyítottam, hogy erő- és ügyesség van bennem. A Truman hajtórúdhengerfedelét le- és felraktam, a 375-ös turbóját (a kémény mellett volt) lecseréltem egyedül. De a tüzelőlapáthoz, szítóvashoz másmilyen erő, másmilyen ügyesség kell. Emiatt izgultam, de azért bíztam magamban. Kijáráskor a fűtő magyarázott, mutatott mindent, én erősen figyeltem.

Indulás előtt:

– Gábor, látta, hogy terítettem meg a tüzet, tessék fogja rá a „segédfűjót”, dobja meg! – Mintha mindig ezt csinálta volna, olyan jó volt! A „fűjót” el lehet zárni! Menetközben is csak így, egyenletesen kell tüzelni, az egész tűzfelületet vékonyan megszórni! – Most csak a tüzelésre figyeljen, azt gyakorolja! Vízet majd én szívatok-nyomatok a kazánba, a vízállásüvegre azért majd néha nézzen rá, hogy menetközben mennyi víz legyen a kazánban! Kellő gyakorlat után maga kezeli a lövettyűt.

Indulás a Nyugatiból Szobra, nyolc kocsiból állt a személyvonat, minden állomáson és megállóhelyen megállás. Én meg álltam a tüzelőajtó- és lapátjárás között. A

mestereim meg-megmosolyogták a lázas igyekezetemet.

– Jaj, nehogy „leégjek”, jaj nehogy gőzhiány legyen! A „kazánfesz mérő” egy kicsit is mozdult lefelé, máris jobban megmerítettem a lapátot. Közben zúgott a biztonsági szelep.

Megérkezünk Szobra, megnézték velem a tüzet.

– Na, Gábor ezt meg kell pucolni! Egyenletes, sima, nincs „összesülve”, de még egyszer olyan vastag, mint kellene. Az hét-szentség, hogy gőzhiány nem volt, – a váci tartózkodás alatt is egyfolytában tombolt a szelep –, de túl sok szenet pazaroltál. Ide figyelj, ez a vonat meg sem kottyán ennek a masinának. Ami erőt te kifejtettél, amennyi szenet eltüzelte, azzal ezer tonnát elhoztunk volna. Visszafelé jobban figyelj! Mindig éles tűzre és mindig keveset kell rádobni. A kémény füstje mindenkor mutatja a tüzelés-technikát. No, majd belejössz, semmi gond, attól nem kell félned, hogy „leégsz”, ilyen szénkeverékkel a térképről is le lehet menni. Valamikor a gyorsvonathoz nem adtak ilyen szenet. Akkor kellett úgy lapátolni, ahogy most te. No, de most annyi korsó sört vagy fröccsöt kellene fizetned, ahányszor levágtatad a biztonsági szelepet...

Hozzáfogtam a tűzpucoláshoz. Ahogy a fűtő mondta, úgy csináltam, erőm volt hozzá. Nagyon hamar a gyorsaság is megvolt.

A harmadik fűtőszolgálatom már önálló szolgálat volt. Az Oszlánszky Sanyinak tüzeltem egy Budapest-Nyugati-Lajosmizse–Kecskemét fordulóban, a Sanyi a tüzelési és tűzpucolási technikámat csiszolta, tökéletesítette, és az egész vezérkar (a főnök, a felvigyázók, a reszortosok) tudomására adta, hogy a Gábort 424-es masinára, bármilyen vonat elé, bármikor vezényelhetik. Az Oszlánszky Sanyi nem egy akárki masiniszta volt. Egy iksszel idősebb nálam, és ezen minősítése nyagban emelte az ázsíomat. –

Ahogy megtanultam tüzelni, úgy megszerettem a tüzelőlapátot, szítóvasat. Tetszett, hogy energiát tudok adni a Nurminak.

424,146

A könyvben ott áll a 086-os mellett, a győri fűtőház előtt. A vezére Kandics Ernő, és a fűtője Szabó Imre, apám bérma-keresztfia, volt. A győri időmben húztam a szabályozóját Ernő bácsinál. Ernő bácsitól kaptam a Hámori–Varga-féle gőzmozdonykönyvet, és ma is őrzöm ezt a masinisza bibliát, és néha-néha beleolvasok.

Amikor már tudtam tüzelni, a lapátot fogtam az 1307-es és 1306-os gyors előtt. Imre bátyám figyelt, és a vízre volt gondja. Egyszer Pestről mentem haza Cellbe, és Győrben felszálltam a gépre az 1306-os gyorsra. Győrből késve indultunk, Ernő bácsi húzta, ami belefért a hengerekbe. Gecse-Gyarmat és Vaszar között fennakadt a bal tápféjszelep. Imre bátyám hiába próbálkozott ismételten ráfogni a lövettyűt, a kazán vize ordított vissza az ejtőcsövön.

Erre én: – Ernő bácsi, meg ne álljunk, hol a kalapács?

Kilencven-kilencvenöt kilométeres sebességnél egy légtornász ügyességével, kalapáccsal a kézben, kimentem a futóhídra, a szelepház fedelét megkocogtattam, és a fűvász elállt, helyére ült a szelep.

Ahogy kimentem, ügyesen vissza is mentem a „konyhára”. Istenem, a huszonegyedik évemben jártam. Büszkeség erő, határozottság és magabiztosság sugárzott belőlem, egy pillanatra sem gondoltam, hogy baleset érhetne! De még most is képes lennék ezt az attrakciót megcsinálni!

Fájdalom, abban az időben voltam „fülig” szerelmes egy szőke, göndör hajú, kékszemű, monori leányzóba, de ő felém se nézett, úgy eltűnt a szemem elől! Egy kozmosz masinisza nem tetszett a Botlik Juditnak, pedig a gőzösön is kamgárn egyenruhában dolgoztam, olajos, kormos voltam,

de nem szakadt. A lány, akit imádtam, nem viszonzta a szeretetemet, szerelmemet, ám a kisgyerekkori szerelmem, a Nurmi egyre jobban vonzotta a szívemet! Felcsillant előttem a lehetőség, hogy a fűtőszolgálat mellett megszerezhetem a gőzmozdonyvezetői hatósági vizsgát. Hozzáfogtam tanulni. Tanítottak, tanultam. Kikérdeztek, feleltem.

424,189

Pakurás Nurmi a Nyugati pályaudvaron személyvonat előtt. Ha nem tévedek, a mozdony mellett háttal, a vezér úr, Németh József sétál. A felvétel akkor készült, amikor én már készültem a gőzmozdonyvezetői „jogosítványt” megszerezni. Amikor a főnöknek, Szakos Pista bácsinak bejelentettem a hatósági mozdonyvezetői vizsga iránti óhajomat, huszonnégy órán belül az „egész Hámán” tudta, hogy a Vas megyei legény a villany vizsgája mellé meg akarja szerezni a gőzösről is a vizsgabizonyítványt.

Időben, sőt, túl korán jelentkeztem szolgálatba, tudtam, hogy egy szobi és egy nagymarosi fordulóm lesz. A masina a 189-es Nurmi volt. A mesteremet nem tudtam megelőzni, Németh Jóska bácsi, a vezér úr már a gépen volt. Jelentkeztem nála, és: – Na, Gabi, hallottam, hogy gőzmozdony masinisza akarsz lenni?!

– Jól hallotta Jóska bácsi, és bízom magamban, hogy le tudok vizsgázni!

– No, akkor gyere utánam! Időnk van bőven, nézd meg, hogy a gépen mit kell vizsgálni, minek hogyan kell állni! Gyere, menjünk le a csatornába, nézzük végig az alját! – Amit mutatott, magyarázott, az nem volt újdonság, már tudtam a győri időkben megismernem. Ám ekkor:

– Gabi, két főtengelyágy húzóékje laza! Itt a kalapács, keresd meg melyikek! A jobb és a bal első ezek jól állnak. Nézd a többit!

Megtaláltam a két lazát.

– Jó! Ezek a lazák. Most gyerünk fel!

Csak lestem, hogy mit művel a vezér-

rem. Az összes rudazatágyat (keresztfej csap-
szegágy, hajtórúdágy, csatlóágy) fellazította.

– Gyere Gabi hozd a kulcsokat, a két
laza főtengelyágy húzóékját húzd fel, hogy
egyforma legyen a többivel! A masinának ez
alapvető követelménye, hogy a húzóékek
egyformán feszesek legyenek. Ne legyenek
szorosak, de ne is lazák. Tessék, csináld!

...és én csináltam.

– Na, gyere, most beállítjuk a rudazat-
ágyakat. Én csinálom az egyik felét, te fi-
gyeld, és ahhoz állítsd a másik felét!

Különösen a hajtórúdágy állítását kel-
lett megfigyelnem. Kétszer is megmutatta
Jóska bácsi, hogy ötven-hatvan kilométer-
óra felett milyen szoros legyen a csapágy.
Kézembe adta a sasszeghúzó, hogy moz-
gassam meg az ágyat a csapon. Jól érzékelt-
tem az ágy beállítását, még most is az van a
kezemben. Nem felejtettem el.

A kirótt „leckét” megcsináltam, beállí-
tottam a másik oldalt, közben izzadtam,
mint a „bodaki néma”. Parányi hibát ejtet-
tem: a keresztfej csapszegágyat kissé szoros-
ra húztam. Meg kellett ismételnem a beállítá-
st. Átmentem a másik felére, ott megnéz-
tem, hogyan van; másodszorra már kifogás-
talanul csináltam.

– Jól van Gabi, van tehetséged a masi-
nához! Csak készülj szorgalmasan a vizsgá-
ra, ha valamit nem értesz, csak szóljál! Gyere,
most olajozunk, kenünk. Csináld, én
figyelem! Szólok, ha valami nem stimmel.

Jóska bácsinak csak nézni kellett, de
szólni nem. Mindent jól csináltam, nagyon
meg volt velem elégedve, és ennek megvolt
a jutalma is. Mindkét fordulóban húzhattam
a szabályzót.

424,215

Nagyon a szívemhez nőtt ez a celli
masina. Vezérei: Vida László (†) és Moór
Lajos.

Mindkét mester mellett sokszor húz-
tam a Nurmi szabályzóját. Az első önálló

utamat ezzel tettem meg Cellből Győr felé.
Egy személyvonattal tizenhét perc késéssel
indultunk. „Laci apum” rám bízta a masi-
nát. Akkorra már volt kellő gyakorlatom.
No, én kinyitottam a szabályzót a vízfelka-
pás, tűzszaggatás határáig. Győrszabadhe-
gyen már egy perccel korábban álltam meg.
Győrött a vonat „rendesen” állt meg. Baranyi
Imre bácsi, a fűtő szóvá tette, hogy:

– No, te legény, most két csille szénnel
többet kellett eltüzelnem, ez így nem jó ám!

„Laci apum” rászólt: – Hagyjad, Imre,
szénjutalék így sincs, meg úgy sincs, az a
lényeg, hogy a vonat „rendes” volt! Jól
húzta neki a Gabi.

– Hát az igaz, „rendesek” voltunk, jól
hajtotta a masinát a gyerek.

Amikor leszálltam a gépről, a szakmai
elismeréstől elöntött a büszkeség! Nem ve-
rebet, röptében fecskét lehetett volna velem
fogatni.

Jól húzó, szépen haladó, jól gőzölő
mozdi volt a 215-ös Nurmi. És mindig
tisztá, csillogó fényes volt. A „fehér vasak”
igazi fehérek voltak. Egyetlen gépnek sem
voltak olyan fényes fehér rudazatja, mint a
215-ösnek. Lajos bátyámék Ajkán tudtak
timföldet szerezni, azzal fehérítették a „vasa-
kat”.

Később „Laci apum” már nyugdíjas
volt, Lajos bátyám pedig „Szergej”-jel járt*,
amikor „elhalálozott” a 215-ös Nurmi. La-
jos vezér úr könnyes szemmel vitte Szer-
gejével a 215-öst és a többi „elhuny” Nurmit
a bontóba. A 215-ös országcímeres „rend-
számabláját” jobbról-balról „lementette” a
gép oldaláról. Az egyiket Vida Laci bácsinak
adta, a másik ott van nála a Ság-hegyen, a
boros pincéjében.

Nekem nem pince az a prэшáz, hanem
„szentély”. Ezt versben is megörökítettem, a
Mozdonyvezetők Lapja közölte is, de – mint
legtöbb írásomat – hibásan. Versben egy
parányi hibát sem szabad ejteni, így lett
volna helyesen a verssor: „Nemcsak Lajos

bátyám, hanem Vida László vezér úr mellett is húztam a szabályzót.”

Elhunyt „Laci apumért” letörlöm a könnyem, és írok tovább.

424,216

A szombathelyi időmben volt ezzel a géppel egy nagyon emlékezetes szolgálatom.

Ez a Nurmi valahogy megúsza a hengerátmérő-csökkentést, ezért a legerősebb masina volt a fűtőháznál. Jelentkezéskor a felvigyázó közölte, hogy Sm rendezőből* lesz egy gotthárdi kilépő tehervonatomból százhatvan tonna túlsúllyal. Előfogat nincs, tolósincs, de a legerősebb masinát kapod, a 424,216-ost. Ennek a vonatnak – úgy, ahogy van – egyben el kell jutni Szentgotthárdra.

Értettem: elviszem, de a talpfák is zölddek maradjanak.

Ismertem a gép képességeit, voltam már vele néhányszor. Nem ijedtem meg a feladattól. Elindultam Szombathelyről, és ahogy húztam, éreztem, itt gond nem lehet. Nem ám! De Ják-Balogunyom bejárata kitérőbe állt, a kijárat „megállj!” – Megálltam.

Kérdőre vontam a forgalmi szolgálattelvőt, hogy miért fogott meg. Azt kértem,

hogy Egyházasrádócig meg ne állítsanak.

– Jaj, jaj, baj van, vezér uram! Látja, nincs itt a páratlan számú személyvonat. Rádócon „megdőglött” a légsűrítő, nem tudták megjavítani, kézfűtéssel jön a személy. Ide terveztük a keresztezést, maga tudjon haladni a személyvonat rovására is, de hát a légszivattyú hiba nem volt bekalkulálva.

Tudomásul vettem, hogy „akadály” van, nem idegesített, bíztam magamban, és a masinában, helyből indulva is felmegyek az emelkedőre. Megérkezett a személyvonat, végre indulhattam. A gond csak ekkor jelentkezett. Éreztem, hogy a vonat nem úgy jön utánam, ahogy kellene. Ebben a vonatban valahol fog a fék. Egy kocsi nem oldott fel rendesen! – mondtam a fűtőmnek, és rábízta a szabályzót, emeltyűt.

– Így, ahogy van, hadd menjen a gép, ne nyúljon semmihez, csak tüzeljen! A 14 légkör kazánnyomás meglegyen.

Leugrottam a masináról, futás hátra. A végéről a negyedik kocsi fogott. Nyavalyás „H. i. k.” kormányselepe fűjt.* Elkaptam az oldózsínórt, és sikerült feloldanom a féket. És futás vissza a mozdonyra. Egy valamit kihagytam a számításból: miután feloldom a

féket, a masina megkönnyebbül, és egyre gyorsabban halad, ugyanakkor én, a töltés mellett az úttalan úton, vágott köveken, emelkedőnek felfelé, egyre lassabban tudok futni, mert fáradok. Egy végső erőfeszítéssel felugrottam a géptől számított hatodik kocsi fékállására. Miután kaptam szuszt, ordítottam a fűtőnek, hogy menjen csak, a domb tetején álljon meg.

Sikerült felérnünk. A továbbiakban nem volt gond. A fűtőm – közel két iksszel volt idősebb nálam – döbenten végignézte a hajmeresztő akciómat, és erre a következő megjegyzést tette: – Vezérem, hát ez sikerült! De nincs az egész szombathelyi igazgatóság területén még egy mozdonyvezető, aki ezt maga után tudná csinálni! – Idestova megvénültem már, de ilyen elismerést azóta sem kaptam.

Hát igen, ez sikerült. Nem így képzeltem el, de azért az égiek velünk voltak. De képzeljék el, ha a partoldalban kötöttünk volna ki, a Marosi főnökhelyettes elvtárs hogy üvöltött volna! Akkor már nagyon a „bögyében voltam” a Marosi elvtársnak, fente rám a fogát, hogy mikor mivel köthetne belém. Ha „kinyújtózkodtunk” volna a rádóci dombon, tán még a mozdonyvezetéstől is eltiltott volna.

Így, öreg fejjel, ha visszagondolok az esetre, hát bizony nagyot kockáztattam. Ha akkor engem baleset ér, a kerekek alá kerülök, szorult volna mindenki, akinek csak köze volt a vonat közlekedéséhez. Kapott volna a főnök, a Marosi elvtárs., a felügyelők, a mozdony- és a menetirányító. Még a fűtőmet is megbüntették volna. Na, de hát jó apám meg az Úr vigyáztak rám a magas égből.

424,224

A 424,224-es a Hérincs Sanyi barátom remek gőzgépe volt. A celli fűtőház történetében az a fiatal vezér kaphatott Nurmit, aki nagyon értette a szakmát. Így volt ez a 215-

esen Ábrahám Pista bácsi nyugdíjba vonulása után Németh Laci bácsival is. Hérincs Sanyi, „Suma” volt a legfiatalabb vezér volt, aki Nurmira került. Szegény Sanyi, deres hajú barátom, 2000 júniusában halálos balesetet szenvedett Écsnél.* Két szovjet dízelgép tehervonattal a nyílt vonalon ütközött egymásnak. Biztos, hogy nem Sanyi hibáztott! Harmincéves vezéri múltjával nem csinálhatott akkora baromságot, hogy engedély nélkül átrobogott Pannonhalmán.

424,247

Nevezetes, legendás masina. Sok kedves emlékem fűződik hozzá. Ez a gép szinte végigkísérte a mozdonyvezetői pályámat. A gyárból „szenes” kivitelben gördült ki 1955-ben, és ez volt az első 424-es, amelyik újszerű vezetőállással, hegesztett kazánnal, hegesztett szerkocsival készült. „Bejáratása” után kormányzati gép lett. Susa József vezér úr – egyik nagyon kedves mesterem – még vitte vele azt a rohadék, tökféjú Rákosi Mátyást. Igaz, gyárilag minden Nurmi széntüzelésűnek készült, csak később alakítottak át húsz darabot pakurásra. 1970 nyarán, amikor megismerkedtem a 247-essel, már pakurás volt, egy kis és egy nagy „békaszájú” porlasztóval. A „rakéta” (olajtúlhevítő) az állókazán mellett volt, a porlasztók a „rákfal” felől fújták a tüzet az ajtófal felé. Én ekkor már ismertem az újabb – öt porlasztós-körfűvókás – pakurás gépet, a szombathelyi 424,323-ast.

1970 tavaszán tizenegyen kerültünk a Hámánba, friss vizsgás villamosmozdonyvezetők. Az öregeknek szinte hihetetlen volt, hogy mi egyből, egyenesen villanygépről vizsgáztunk. Volt is élcelődés velünk, „újoncokkal”. Egyszer, a beíróban négyen voltunk, és a Susa Jóska bácsi bennünket „cikizett”: – Persze nektek könnyű, semmi dolgok a géppel, csak áramszedő fel, és tekeritek a kereket, aztán megy az a „pléhdoboz”. (A V43-ast becézte így.)

A heccelődére heccből válaszoltam: – Jóska bácsi, ne nézze le a „Szilit”, mert vonóerőre több mint két Nurmi, és ahhoz is kell ám érteni, tudni kell vele bánni. De ha egyszer megengedné, meghajtanám én a maga masináját is, úgy, hogy jobban nem is lehetne.

– Na, Gabi, „áll a zászló”, gyere csak, amikor ráérsz, mehetsz vele. Kíváncsi vagyok arra a hajtásra.

Egy ráérős délutánomon elmentem.

A 247-es Nurmi csillogó fényesen, a maga előkelő tartásával állt, pöfögött a Szobora induló személyvonat előtt a Nyugati pályaudvaron. Mint aki üdvözült, mint akit zsinóron húznak, gyönyörködve közeledtem felé: – No, pesti gőzös, vajon tudsz-e úgy menni, mint a szombathelyi társaid? – szinte beszéltem hozzá.

A rendszerre jellemzően aztán több mint negyedóra késéssel, végre elengedték a vonatot. A szolgálattelvő hölgyike meg a csoportvezető aggodalmaskodva kérdezték, hogy mit írjanak indulásnak. A szabályzó mellől határozottan válaszoltam, hogy írhatják „rendes”-re. – A vonalon a kijelzőket időben kezeljék, a többit majd mi intézzük.

Jóska bácsi Rákospalotán már világosan látta, hogy nem először van gőzszabályzó a kezemben. Menetrend szerint Palotától Vácig nem volt megállás. Szabadjára eresztettem a masinát. Göd előtt már a százat pengette a mutató a kilométerórán, de éreztem, hogy még mindig gyorsul a gép.

Gödon egy tehervonat volt félreállítva, a mozdony személyzete ámulva nézte, ahogy átzúgtunk az állomáson. A tűz dőreje, a gép menetzaja miatt csak kiabálva értekezhetünk:

– Gabi, nagyon megyünk! Csak nyolcvanas a vonat.

– De késünk, Jóska bácsi, hadd menjen a „táltos”! Vagy talán nem bírja az iramot?

– Ez? Hogyne bírná? Menjünk az agyálát!

Vácra bevágódtam, mint egy meteorit, egy ráfékezéssel, oldással elegánsan megálltam. Még volt néhány perc a késésből. Induláskor majdhogynem úgy kirántottam a vonatot az állomásból, mint ahogy egyszer Németh Laci bácsi Celldömölkéről az 1807-es gyorssal, a 424,323-as Nurmival. A 247-es nekinyújtotta derekát a verőcei partoldalnak, ugatott-zengett a kémény, szinte repültünk fel az emelkedőn. Szob alsón már korábban voltunk.

Szobon Jóska bácsi és a fűtő elismerő tekintete sugárzott rám:

– Te, Gabi, minden elismerésem, dicséretem a tiéd. Valóban jól meghajtottad ezt a masinát, remekül húztad neki! De ide figyelj, hogyha ez szenes masina...

– Tudom, Jóska bácsi, ne is folytassa! A fűtő úgy betakart volna a tüzelőláppáttal, mint Moszkvát a hó. Avagy bedobott volna engem a tűzszekrénybe. No, de szenes gépnek nem húztam volna ennyire. De ennek kinyithatom a szabályzót a vízfelkapás határáig, itt nem kell félni, hogy szaggatja a tüzet.

– Igaz, kis mesterem, kinézett belőlem annyit, hogy tudok annyi graftot adni a porlasztóknak, hogy nem égünk le gőzhiánnyal. Csak tudok annyit tekerni ezen a kis keréken. Nagyon jól jöttünk. Az a lényeg, hogy „az idő csendes, a vonat rendes”. Magát az Isten is masinisztának teremtette!

Az öreg fűtő ezen dicsérete, elismerése szinte megártott ifjú fejemnek. Vettem a bátorságot:

– Jóska bácsi, húzhatom visszafelé is a szabályzót?

– De még mennyire! Gabikám, tiéd a masina, mi csak beosztottak vagyunk.

A deltában megfordultam, daruhoz álltam, a kazánt lefűvattam, és a kenésben segédkeztem. Indulásig még volt idő, a rudazatot („fehér vasakat”) segítettem letörlögetni.

Visszafelé nem volt erőltetett menet,

játszva tartottam a menetidőt. „Rendesen” és méltóságteljesen begördültem Budapest-Nyugati pályaudvar százéves csarnokába. Elköszöntem, megköszöntem a vendéglátást, a szolgálatot, és akkor még nem sejtettem, hogy alig egy éven belül hivatalosan is vezénylést kapok a 424,247-esre.

Nem gondoltam volna, hogy éppen ezzel, a nem hivatalos passzió szolgálattal alapoandom meg a masinista jövőmet.

1971-ben fűtőnek vezényeltek a 247-esre. A vezérem Rózsavölgyi Béla bácsi volt. Termetes, rezes orrú, öreg masinista, öblös, mély hangja még mindig a fülemben van. Illedelmesen megkértem az öreget, hogy hadd vezessék. Beleegyezett, mert hallomásból tudta, ki vagyok. A rossz hír szárnyon jár, a jó csak alig kullog! – Ritkán, de néha van ez fordítva is. Fűtőházon belül a hír gyorsan terjed. Öltöző, beíró, oktatási helyi-

ség alkalmas a hírközlésre, hírszerzésre. A szobi fordulóm után Susa Jóska bácsi elmondta, hogy a villamos újoncok között van ám egy Vas megyei legény, aki nem fél a gőzöstől, sőt, határozottan jól tud vele utazni. Az Északi Fűtőház villany, dízel, gőzös mozdonyszemélyzetének nem véletlenül lettem a kedvence. Sőt, nem véletlenül voltam kedvenc vezére (*gőzösök „kadétja”*) a főnöknek, Szakos Pista bácsinak. Fű alatt tudomást szerezhetett arról, ahogyan megzavartam a 247-es Nurmit.

Két ingavonati személyfordulónk volt Budapest-Nyugati-Lajosmizse között. Mint aki tűkön áll, úgy vártam az indulást a „Nyugiban”! Kb. hat perc késéssel végre menesztettek. Szabályzó nyit. A hengercsapok fújtak, a kemény hangja egyre erősödött. Kőbánya teherpályaudvaron már úgy zúgtam át, mint az ágyúgolyó.

– Vezérkém, itt még nem szoktunk ám ilyen gyorsan menni.

– Béla bácsi, hadd húzzam neki, késésben vagyunk.

– A késést igazolja meg az, aki elverte a vonatot. Mások trehányysága miatt nem erőltetjük meg a masinát.

– Igenis, értettem, vezér úr! – De azért csak keményen, de szépen húztam a görbe vasat.

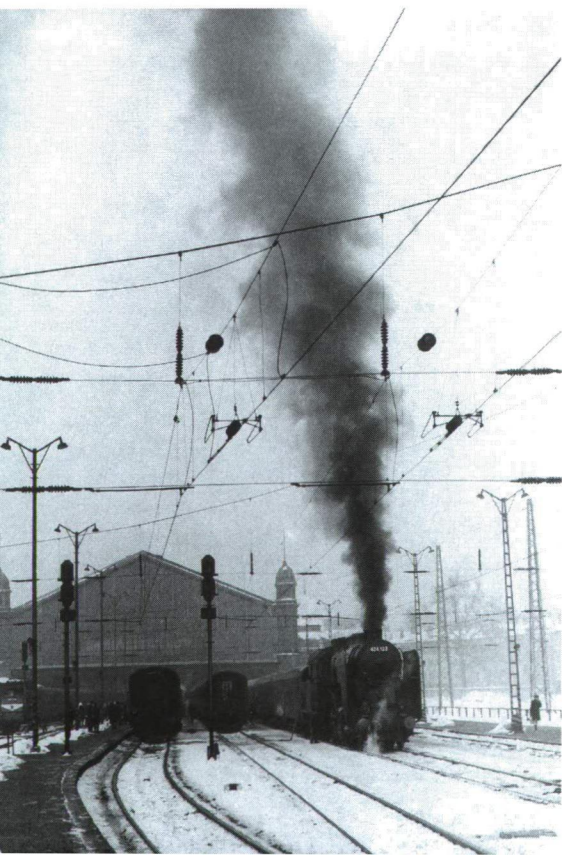
– Gábor, Ócsán vizet veszünk.

Hanyag eleganciával vágódtam be az állomásra, büszkén könyököltem ki az oldalablakon, mintha legalábbis a gráci gyorsot vittem volna.

– Gábor, ide a szerkocsiba vesszük a vizet, nem a szerelvénybe. Lassabban kell a daruhoz közeledni!

Bólintottam, és egy kissé keményen, de jól „odatettem” a masinát a daruhoz, és már ugrottam is le a gépről, a darut behajtani. Még most sem, de akkoriban főleg nem kellett lépcső a Nurmiról való leszállásomhoz.

Lajosmizsére rendesen érkezünk.

– Nahát, ifjú mesterem, jól jöttünk, jól húzta, látom, tényleg jól tud bánni a masinával.

– Köszönöm! Béla bácsi aranyos, visszafelé tolhatom a vonatot.

– Rendben van, de csak szépen, nyugodtan.

Toltam. A segédkezelő tüzelt, és mondta, hogy a Béla bácsinak az tetszik, ha úgy megy a masina, mintha hímestojásokon járna. Az öreg szereti kényeztetni, tutujgatni a gépet.

Nevettem magamban. Semmiség volt ennek a gépnek, hogy egy picit jobban húztam neki. Ezen a sík vonalon, ekkora vonattal, ilyen menetrend mellett, nem volt erőlködés. Mit szolt volna a Béla bácsi, amikor alig másfél éve, a 424,200-as szenes Nurmival, Kelenföldtől Sárvárig vittem a Déliből a Szombathelyen át Grácig közlekedő gyorsot, át a Bakonyon, fel Ostffyasszonyfára? És a dízelmotoros menetidőt kellett tartani. Ki volt ám nyitva a szabályzó, de még mennyire! A vizet fel ne kapja, a tüzet ne tépje, szagagassa, mentem vele, mint a sárkány.

Bizonyos, hogy Béla bácsi a vezérőrkocsiból fülelte a Nurmi hangját, kéménykiütést, mert a rendes Nyugatiba érkezés után így szolt hozzám: – Gabi, én rád se nézek! Tied a szabályzó. Látom, nemcsak szereted a masinát, vezetni is tudod.

A második fordulót is kifogástalanul végig vezettem illetve toltam. És ezért nem szereztem gyakorlatot pakurás masinán tüzelni, a mai napig sincs rutinom. Ugyanis, amikor „fűtőkadét” voltam a pakurás gépen, mindig kikönyörögtem a szabályzót. Ellenben, ha szenes gépre vezényelték, feltétlen kisajátítottam a tüzelőlapátot, szítóvasat.

Sőt, amikor felügyelet alatt vezetnem kellett volna a hatósági vizsga előtt, helyette tüzeltem, a fűtőnek segítettem. Amikor arra került a sor, hogy hivatalosan, gyakornokként, felügyelet alatt kell gőzöst vezetnem,

akkorra már nyugodtan a kezembe adhatták volna a masiniszta diplomát. No, de csak úgy, simán nem adták azt a jeles gőzös jogosítványt. Meg kellett érte izzadnom a külön vizsgabizottság előtt, és remekelnem kellett a vezetői hatósági vizsgán.

De erről majd később, most még a 424,247-es szerepel továbbra is.

Ennél a gépnél láttam először, hogy milyen az a tűzszekrény-kipárnásodás. Török Béla bácsi reszortvezető magyarázta el, hogy milyen veszéllyel jár egy ilyen meghibásodás. A kazánkimosó „szakdolgozó” egy állókazán kimosónyílás fedelét a jobb oldalon belecjtette a tűzszekrény és a kazán lemez közé. Valahogy az alsó harmadrészben elakadt a támrudak között. Telt-múlt az idő, a vízkő egyre jobban köré rakódott. A kazánkő miatt nem volt hűtése a tűzszekrény lemeznek, és a lemez kilágyulása miatt a négy támrúd között (100×100 mm-es négyszög) mintegy fél lúdtojás nagyságúra kidudorodott a tűzszekrény fala. Béla bácsi elrendelte a kazánnymos óvatos lecsökkentését, a masina kioltását, a főműhelyben elvégzendő javítást. És mint a jégeső, úgy átkozódott. Magyarázta nekem, hogy csupán egy hajszálon múlt, hogy nem történt baleset. A pakurás gép tűzszekrénye egy bizonyos magasságig ki van rakva samotttégllával. A tűzszekrény kidudorodása kinyomott egy téglát, és csak ekkor fedezték fel a hibát. Hátha, ott szétrepedt volna a tűzszekrény, arra még rágondolni is irtózatlan lehet. A hanyag, ügyetlen, – legfőképpen lelkiismeretlen – kazánmosó szerzett egy másik fedelet, és úgy gondolta, minden oké. Senkinek sem szolt egy kukkot sem, hogy milyen gondja volt. De az üzemveszélyes hiba kiderült. Ha szolt, ha segítséget kér, kipiszkálták volna azt a fedelet, de még csak kísérletet sem tett az ügyetlensége helyrehozására. Legelőbb is a reszortvezetőnek kellett volna, hogy szóljon. Béla bácsi nem dicsérte volna meg, hanem: – Ejnye-ejnye!

2002/XIV. 3-4.

A rosseb egye az ügyefogyott körmödöt! Nem tudtál volna odafigyelni, amit csinálsz! – És ennyivel megúsztá volna! Végül is, nem tudom, hogyan zajlott le az ügy, de az biztos, hogy az illető nem úszta meg ejnye-bejnyével. A kazántörvény nagyon szigorú törvény. Aki ellene vét, akár börtönbe is kerülhet.

Vasutasnap 1993-ban: 125 éves a MÁV Ünnepség, mozdonyparádé Angyalföld állomáson.* A 247-est a Gazda Bandi kapta, volt neki egy fordulója nosztalgia különgyorsvonattal Budapest-Nyugati–Balatonfenyves között. Én mint aki hely- és mozdonyismerettel rendelkezik, az azóta Északra visszakeresztelt Hámán mindenese voltam abban a négy napban. Többek közt segítettem a Bandusnak előkészíteni a masinát. Ragyogjon „szupercsini” legyen a pakurás Nurmi. A fűtő (Átol Jóska) idősebb volt nálam, az ő dolga volt a szerkocsi, vezetőállás rendbetétele! Bandi nem bírta a magasságot, így a kazán és a füstterelők (lepkék) nekem maradtak. Közben ők elmentek vacsorázni, nekem már csak a baloldali lepke külső fele volt hátra.

– Menjete csak enni, majd én is megyek, most már nem hagyom abba, rögtön végzek és kimosakodom a szutyokból. Egyedül maradtam a masinával, – vagyis hogy mégsem! – az égiek most is velem voltak! Az alumíniumlétra legtetején állva töröltem a füstterelőt, és ahogy nyújtózkodtam, kicsúszott alólam a létra! A lepke tetejébe sikerült megkapaszkodnom. Hála istenek, nem zuhantam le, de most mit csináljak!? Leugrani nem mertem, mert alattam volt a létra és egyéb kramanc is, segítségért hiába ordítottam volna, senki nem volt a közelben. Araszolva kikepesztettem hátrafelé a hídlásig, feltornásztam magam a futóhídra, felállítottam a létrát, befejeztem a munkát.

Másnap késő este Bandusék megjöttek

Fenyvesről hullafáradtan. Az éjszaka az volt a legfőbb dolgom, hogy gőzben tartsam a Nurmit, ugyanakkor Angyalföldön a 324, 540-es pakurás gépet is. A Bandus érkezés után elfelejtett vizet venni, reggelre kiürült a Nurmi szerkocsija. Daruhoz jártam vele, megittam, és erőteljesen meghúztam a sípot. Ébresztő, fiúk! Most már én is hadd szusszanjak egy kicsit. Vége lett az angyalföldi „banzáznak”, ám röviddel utána megint kaptam egy meghívót. A tapolcai NoHAB-GM találkozóra* hívtak a 424,247-essel villogni, csillogni, parádézni. Mentem persze örömmel.

A jelzett napon felmentem a Füstibe a lehető legkorábbi vonattal, és már vártak mint kisgyerekek a Mikulást! Örömmel „nosztalgiaztam”, pedig aznapra elit szolgálatom lett volna: V63-as mozdonnyal nosztalgia Orient expressszel mentem volna Hegyeshalom és Budapest-Nyugati pályaudvar között. Salamon Jenő fiatal kollégám vállalta el a szolgálatot helyettem. Ő is azon volt, hogy öregbítsem Hegyeshalom jó hírnevét: – Gábor hadd menjen a pakurás Nurmival!

A Füstiben azzal fogadtak, hogy: – Gábor, van ám egy komoly probléma. A tapolcai út előtt egy különvonattal el kell szaladni Lajosmizsére, és vissza a Nyugati-ba! Utána onnan indulás Tapolcára, viszed a 275-öst, és az AB „Böbé”-t!

– Ugyan fiúk! Nekem ez nem probléma. Szerel, kezel, fordul, kijár! Menni fog minden, mint a karikacsapás!

Csak az volt a baj, hogy egy mecce-mók, hadova-dadogós fűtőt vezényeltek mellém. Néha szavát sem értettem. A legkevésbé sem számíthattam korrekt helytállásra a „bal oldalon”. Az aggodalmam nem volt alaptalan. Lajosmizséről vissza a gőzmozdony fordított állásával (szerkocsival előre) közlekedtünk. A töksötétben Táborfalva bejárati elő-, és főjelzőjét nem láthattam időben, mert nem voltak kivilágítva. A plöm-plöm fűtőnek és egy közben ránk ragadt vasútbarát

srácnak hiába mondtam, hogy figyeljék a jelzőt. Nem szóltak, és a szabad főállású jelzőt is csak akkor vettem észre, amikor közvetlen közel értem hozzá. Szerencsémre, hogy szabad volt!

A Nyugatiban Salamon Jenő már türelmetlenül várta az érkezésemet. Fel is jött hozzám a masinára. Nemsokára indulnia kellett haza az Orienttel. Mi is összeálltunk, összekapaszkodtunk, és clindultam. Irány Tapolcára, a Balaton déli partján. Sokan megbámultak bennünket. Többek közt Balatongyörökön Simándy József – Magyarország nagyura, Bánk Bán – a nyaralója teraszáról nézte a különleges menetet. Hosszan meghúztam a sípot, és odasztelegtem neki.

Délután érkezünk Tapolcára. Hullafáradtak, álmosak voltunk. Engem hamar elszállásoltak, hogy aludjak egyet, merthogy éjjel magam vigyázok a masinámra és a 324,540-esre is, mert a tapolcai kollégák nem tudják kezelni a tüzelőberendezést. Este nyolckor már ismét a gépen voltam.

Szép, csendes nyári éjszaka volt. A két masinával beálltam a kocsijavító „röp”-tető alá, s nekiálltam a Nurmit megpucolni! Közben be-begyújtottam a gépeket. Hajnalra ütközőtől ütközőig kifényesítettem a masinámat. Ragyogott a fénylő napsütésben! Az éjszaka folyamán egy órácskát bólintottam is, úgy, hogy nem voltam álmos egy cseppet sem.

A bevonulás, a parádé nagyszerűen sikerült. Vida László nyugalmazott mesterem is ott volt Cellból, le is fényképezett. A tömegben sűrűn kattogtak a fényképezőgépek, sokan videóztak. Rengeteg látogatóm volt. Öreg, nyugalmazott vezérek, aktív kollégák, és sok-sok gyerek. A gyerekek egy kazánra való gőzt elsípoltak nálam.

Minden szép, minden jó volt, de azért üröm is vegyült a sok örömbé. Fájlaltam, hogy Csermák József, a helsinki olimpia kalapácsvető bajnoka, Tapolca nyugalmazott fűtőházfőnöke nem látogathatott meg.

Mondták, hogy Sümegen kórházban fekszik. Az ünnepség befejezte után a mozdonyfelvigyázó telefonon felhívta a feleségét, és én is beszéltem Aranka nénimmal. Nagyon elkedvetlenedtem. A kollégáim látták is rajtam, hogy valami nem stimmel:

– Mi a gond, Gábor, igencsak rosszkedvű lettél!

– Gyerekek, baj van! A Csermák Jóska atyai barátomat hiába vártam. Nekem kellenie őt meglátogatnom, a sümegi kórházban van.

Hegedús Jancsi barátom (nálam hat évvel idősebb kollégám) sietett a segítségemre.

– Gabikám, holnap majd én hazaviszem helyetted Pestre a masinádat. Reggel nyolc órára itt leszek nálad. Menjél csak Sümegre, onnan meg haza tudtok menni Hegyesbe. Mindannyian jó egészséget kívánunk a nyugalmazott főnök úrnak, mielőbb gyógyuljon meg!

– Jánoskám, te egy arany ember vagy!

Éjszaka gőzben tartottam a gépet, átvizsgáltam, lekentem minden porcikáját, kenőanyaggal kiszcereltem, reggel kijártam vele az állomásba.

Már nyolc óra előtt jött a Jancsi, és a tűzmester, Gazda Bandi.

– Fiúk, minden rendben lesz, csak a szabályzót kell húzni! A pakurát is ellenőriztem, bőven elég lesz.

Elköszöntünk egymástól, megvártam az indulásukat, néztem a masina után, amíg csak láthattam, amíg a kémény hangját visszahangozta nekem a Szentgyörgy-hegy. Még hallottam a sípszót, utána betértem a „Lokomotív”-ba egy nagyfröccsre.

A Déliből jövő gyorsvonat vitt tovább Sümegre. A forgalmista készséggel engedte, hogy a csomagjaimat betegyem az irodába. Rögtön felismert:

– Vezér úr, magát láttam tegnap a 424-esssel! Szép volt az a nohabos mozdonytalálkozó!

2002/XIV. 3-4.

– Bizony szép! Elmesélem a Csermák Jóska bátyámnak is.

Volt öröm, amikor masiniszta egyenruhásan megjelentem nála a kórházi ágynál. Ajándékba egy saját fényképet vittem, és nagyon örült neki. Jól sikerült felvétel volt a 247-esről az Északi B fordítókorongján. Azt remélem, a látogatásom és a mozdonyos kép többet ért a gyógyszereknél, és nem hiába imádkoztam érte, mert rövidesen a Szentgyörgy-hegyen látogathattam meg. Ott volt a szomszéd szőlős gazda, Csonka László főorvos úr is. Nem mondom, rendesen bevetttem a kottát. Énekeltük a *Rákóczi megtérését*, a Bánk bán nagyáriáját meg a többi magyaros, hazafias dalt.

Vasutasnap, 1996: 150 éves a magyar vasút*

Ezúttal is Gazda Bandus volt a tűzmes-terem. Begyűjtöttük a 424,247-est, elkészítettük a nagy útra, és egy fél napig csináltottuk. Másnap reggel gépmenet Rákosrendezőről Hegyeshalomba. A német vasút különgyorsvonatát kellett előfogatolva Pestre hozni. A burkolt, áramvonalas pakura tüzelésű „Kék Hölgy”* teuton vezére már Hegyesben nagyon ágált, hogy miért mi megyünk elől. Győrért megálltunk, hogy filmezhessék, fényképezzék a vonatot. Közben én kentem a masinát, Bandi meg vizsgálta. Muszáj volt körbenézni, mert a germán úgy tolt bennünket, mint az eszeveszett.

Győrért megint csak szövegelt, dumált a „Lokführer”, mutogatott és hadonászott, hogy akadunk le, menjünk el előle. A Bandus megunt és rámondott: – Vegye tudomásul, hogy nem a Hitler megye elől, hanem Horthy Miklós! Végeztünk!

Tatabányán mégiscsak átcsereztük a mozdonyokat. Vértesszőlősnél a Nurmi bal hátsó hengercsapja eltört, ezért Tatabányától a „Kék Hölgy” előfogatolt, én csak annyira

húztam, hogy gőzpárna illetve kenőgőz legyen a hengerekben és tolattyúkban.

– Na, Lokführer, most aztán csak húzd neki! – mondtam, amikor nekikapaszkodtunk az egyes vonal legmeredekebb szakaszának.*

Ám a gallai partoldalban már nem volt olyan nagy legény! Nagyon vakabulán vezetett, semmi pénzért nem fogadott szót Kóczán Tóninak, a magyar pilóta kollégának. A Keleti csarnokába ötvennel próbált bevágódni. Kénytelen voltam kinyitni a fékezőszelepet, és D2-essel leültettem a vonatot.*

A Keletiben aztán rendesen „meggyalogolt” a DB-vezér. A Herr Lokführer könyörgött, hogy vigyük be a masinájával az Északiba. Ugyanis Kóczán Tóni, a kísézője velem együtt jött Hegyesből, és most a Keletiben faképnél hagyta. A Toncsinak már a tizennegyedik órája ketyegett, így nyugodtan hazatérhetett önköltségben.

A „Kék Hölgy” fűtője egy helyes kis öreg kolléga volt, rávaló tekintettel azt mondta a Bandus: – Te, Gabi, vigyük be őket!

– A rosseb egye meg, behúzzuk őket, czzel a beteg jószággal, de ez a nagyképű germán nem érdemi meg!

– Nem hát, de ne búsulj, leszállt már a magas lóról!

Már hajnalodott, amikor az Északiban letámasztottuk a Nurmit, úgy ahogy volt.

– Banduskám, semmit nem csinálunk, semmi sem érdekelt, megyünk aludni.

Se holtak, se clevenek nem voltunk már. Szegény Bandust kilenc órákor már ugrasztották. Azt sem tudta hirtelen, hogy hol van, de mennie kellett Angyalföldre, a 302-es „Rezes”-re.*

Én is feltápáskodtam, kitöröltem a csipát a szememből, és irány a Nurmi. Legelőször a javítást kell clintézni, mert tudtam, hogy másnap reggel a gépnek különvonatja lesz Egerre. Jött a lakatosbrigád, Takács Feri mester úr vezetésével. Aztán álltunk, mint

számár a hegyen, mert hengercsapot nem találtunk se égen, se földön! Esztergályos tudott volna készíteni, de az esztergályosunk beteg volt. Na, most mi lesz, mit csináljunk...

Támadt egy ötletem:

– Kivesszük a középső csapot, berakjuk hátra, és a középsőt elvakítjuk, az nem annyira fontos.

Tett követte az elképzelést, de nem jött össze a dolog! Ekkor a Takács Ferinck jött egy másik mentőötlete!

Autóba vágódtak és elporoltak! Az Istvántelki Főműhely udvarán kiállított 424,054-es Nurmi illetékes hengercsapját leszerelték, és elhozták. Elkészült! Volt még pár apró-cseprő javítás, végül is minden sikerült. Mentem és hoztam a lakatosoknak egy-egy üveg sört, és egyet én is megittam. Azóta vagyok pertuban a Takács Ferivel.

Magad uram, ha szolgád nincsen...

Egyedül kiszereztem a gépet pakurával, a kenőpréseket teleöntöttem olajjal, a légsűrítőt is feltöltöttem henger- és kompresszorolajjal, kiegészítettem a kenőanyag készletet, plusz lekentem a rudazatot, vezérművet illetve minden lekenendő helyet. A kazániszapot lefűvattam, és – azt írnom sem kellene – néha-néha begyújtottam a tüzet.

Alaposan átvizsgáltam a gépet, a laza csapágycsavarokat beállítottam, és amikor mindennel végeztem, kiírtam a menetrendtartóba, hogy a gép útra kész, csak a szabályzót kell húzni, de a vízkészletet induláskor ki kell egészíteni. A nyári hőségben szakadt rólam a verejték, az az egy üveg sör bőven kipárolgott belőlem. Úgy éreztem, megint megéremlek egy sört. Alighogy megittam, jöttek értem:

– Gábor, már mindent tűvé tettünk érted. Gyere azonnal, a 424,009-essel kü-

lönvonatot kell vinned Lajosmizsére! A Fábry Petivel mész, már vár rád a gépen!

Autóba tessékelték, és rohanás Angyalföldre. Az ajtóig érő tüzet két részben pucoltam meg. A lajosmizsei fordulónak másnap lett vége, és utána még aznap egy másik különvonattal a Keletiből a körvasúton át mentem a ceglédi vonalon Kecskemétre, és onnan vissza a Nyugatiba, ezúttal is a 009-es Nurmival.

A Keletiből megállás nélkül Kecskemétiig egy tűzzel tettem meg ezt az utat. A két fordulóban én fogtam a bükkfa szabályzót. Vénségemre is bizonyítottam, hogy „vágom a témát”.

...És még mindig 1996! A huszonöt éves mozdonyvezetői jubileumi utam volt december 31-ről január 1-jére virradó éjszaka. A 247-es Nurmival indulás Budapest-Nyugatiból a körvasúton át Budapest-Kelenföld–Székesfehérvár–Siófok–Keszthely–Tapolca–Badacsonytomaj–Alsóörs–Székesfehérvár–Bakonyvárkapáns–Komárom útvonalon. A tűzmesterem, immáron állandó tettestársam, a Bandus volt. A mínusz 20-24 fokos hideg nagyon próbára tett bennünket. Ugyanakkor a mozdony is nagyon a végét járta. Minden kínja-baja volt szegénynek, de nem csoda, több mint tíz éve húzta a nosztalgia szolgálatot, úgy, hogy nem volt főjavításon.

1997. április végén még volt egy utam vele, szintén különvonattal körbe a Balaton mentén, és utána úgy, ahogy tudtuk, helyre pofoztuk a masinát, hogy a nyáron csedékes filmbéli szereplést kibírja, de utána leálltunk vele. Hosszú időbe telt, amíg ismét masina lett belőle. 2001 októberében parádézhattam vele ismét a Nyugatiban és a Füstiben. A parádé után az ügyességi versenyen viszont nem vehettem részt vele, mert legmélyebb sajnálatomra a légszivattyúja megadta magát.

(Folytatása következik)

JEGYZETEK

A visszaemlékezés szövegét sem lábjegyzetel, sem jegyzetszámokkal nem akartuk terhelni, ezért – más forrásközlésekhez hasonlóan – a magyarázatokat igénylő részeket csillaggal jelölve a feloldások itt, a szöveg sorrendiségében következnek.

* *megírja emlékeit a „Nurmi”-ről* – Jelentősebb mozdonytípusok a kezelőszemélyzettől ragadványneveket kaptak. A 424-es sorozatú gőzösök ismert mellékneve „Bivaly”, ám szerző kizárólagosan a ritkábban előforduló, de korábban kialakult „Nurmi”-val becézi. Az 1930-as évek elején üzleti kampány céljából a 424-esek a budapesti kiindulási állomástól naponta az országhatárig vitték a vonatokat, hogy a szomszédos kisantant államok vasútjainak érdeklődését felkeltsék e kivételesen üzembiztos jármű iránt. A gőzmozdonyvontatásban szokatlan napi 800 kilométeres futásteljesítményről kapta a 424-es a Paavo Nurmi olimpiai bajnok finn távfutóra utaló becenevét.

* *tapolcaiak masinája* – A vasúttársaságok járműveiket a nagyobb – javítóműhelyekkel ellátott – csomópontjaikon helyezik el. A gőzmozdonyok napi ellenőrzéseit, kisebb-nagyobb javításait a fűtőházak végezték, ezeket az üzemeket ma vontatási főnökségnek hívják. A mozdonyvezetők is ide vannak beosztva, ketten-négyen adják egy vontatójármű személyzetét.

* *375-ös gép* – A MÁV 375 sorozatú (korábban TV osztályú) mellékvonali szertartályos gőzmozdonya, amelyből 1907–1959 között 569 darabot szerzett be.

* *Hámánból* – Az elsősorban a Nyugati pályaudvart és a budapesti teherforgalmat kiszolgáló MÁV Északi Fűtőház 1911-ben épült a Tatai úton, Magyarország legnagyobb vontatási telepe. A szocializmus évtizedeiben Hámán Kató, a vasutas munkásmozgalom nőalakjának nevét viselte. Ide tartoztak utoljára forgalomban lévő gőzmozdonyok. 1997-ben megszűnt, helyén épült 1999–2000-ben a Magyar Vasúttörténeti Park, amelynek játékos „Füsti” mellékneve még hivatalos fórumokon is használatos.

* *411-es Truman* – A MÁV a második világháború után, 1947-ben ócskavas áron vásárolt az Egyesült Államok hadseregétől Európában maradt hadimozdonyokat. A 411-es sorozatú mozdonyból 509 darab került a MÁV állagába, és

becenevét természetesen az akkori amerikai elnökről kapta. Két évtizeden át 424-es és 411-es mozdonyok uralták a magyar vasúti szállítását.

* *a V43-ason mesterem volt* – A MÁV 1963–1982 között 379 darab német licenc alapján a Ganz-MÁVAG-nál gyártott V43 sorozatú univerzális villamos mozdonyt szerzett be, amely szilícium egyenirányítójáról a „Szili” becenevet kapta. Előrehaladott kora ellenére mai napig a MÁV legjellegzetesebb vontatójárműve.

* *pakurás Nurmi* – 1961–1966 között összesen húsz 424 sorozatú mozdonyt alakítottak át olaj- (pakura) tüzelésűvé Istvántelegen. Ezzel a fűtőanyaggal a mozdony jobban gyorsult és gazdaságosabban üzemelt. Egyes próbavonatoknál a menettartam 15–20 százalékkal csökkent.

* *szentgáli emelkedő* – A Dunántúl egykori legfontosabb vasúti csomópontjában Szombathelyre a fővárosból összesen négy vasúti fővonal vezet (Győr–Celldömölk, Csorna, Székesfehérvár és Tapolca állomásokon át). A távolságra legrövidebb vonal (Székesfehérvár–Celldömölk) zömében egy vágányon, a Bakony déli részén halad át. Ennek legmagasabb, vízválasztó szakasza, Szentgál és Városlőd között fekszik.

* *Istvántelki Főműhely* – A MÁV legjelentősebb, elsősorban gőzmozdonyok gyártásával és nagyjavításával foglalkozó üze me 1905-ben létesült Rákospalotán, a Pesti vagy Nyugati Főműhely jogutódjaként. A szocializmus alatt Landler Jenő, a Tanácsköztársaság belügyi népbiztosának nevét viselte.

* *Lajos bátyám pedig „Szergej”-jel járt* – A szocialista világ dízelmozdonytípusát lényegében a MÁV fejlesztette ki, hiszen elsőként szerzett be nagy mennyiségben a szovjet iparból dízel-villamos mozdonyt, amely az M62 sorozatjelet kapta. 1965–1974 között 288 darab állt forgalomban Magyarországon, és 1975-ben az összes teherforgalom 40 százalékát ezzel a típussal látták el. Személyforgalomra – a vonatfűtő-berendezés hiánya miatt – csak korlátozott mértékben alkalmas. Magyarországon Szergejnek, Szerjőzsának, ritkábban Ivánnak hívják. Napjainkban is a szombathelyi InterCity-vonatok nehezebb szerelvényeit továbbbítják fűtőkocsival Csorna felé. 2002-ben a MÁV felelős vezetői még mindig ennek a sorozatnak a korszerűsítésével képzelik el a jövő nem villamosított teherforgalmát.

* *Sm rendezőből* – Az állomások, szolgálati he-

lyek két-, hárombetűs rövidítését vasúti hívójelnek hívják. Eredete a vasúti távközlés hőskorába nyúlik. Ekkor még Magyarországon a német volt a vasúti szolgálati nyelv, így gyakran a települések német nevét rövidítették: Sm – Steinamanger (Szombathely), később Fc – Ferencváros, Sg – Szeged.

* „H. i. k.” *kormányselepe fíjt* – A vontatott járművek régebbi fékrendszere.

* *halálos balesetet szenvedett Écsnél* – 2000. június 13-án, kedden a kora esti órákban rendkívül súlyos vasúti katasztrófa történt a Pannonhalma melletti Écs község megállóhelyénél. Az M62, 188 által Bakonyszentlászlóról Győrig bauxitot szállító tehervonat összeütközött a szemből érkező M62, 159-es dízelmozdonnyal és annak üres te-

hervonatával. Utóbbi vonat mozdonyvezetője a veszélyt látva, a géptérbe menekült, és ezzel megmentette az életét. A mozdony mindkét vége szétromcsolódott, de ő csak könnyebben sérült. Hérics Sándor, a bauxitvonat 51 éves mozdonyvezetője kiugrani akart, de a roncsok közé szorult, és a több órás mentés során meghalt. A két mozdony és néhány teherkocsi teljesen tönkre ment. A balesetet az okozta, hogy a bauxitot vivő tehervonat áthaladt Pannonhalma állomáson, ahol a keresztezés lett volna. A mozdonyvezető kiáltással jelezte a bejáratú jelző *megállj!* utasítását, ennek ellenére megállás nélkül áthaladt az állomáson. A tragédiát valószínűleg a szokás hatalma, a téves beidegződés okozta.

* *mozdonyparádé Angyalföld állomáson* – Nemzetközi járműparádé a Magyar Államvasutak alapításának 125. évfordulóján, 1993. július 9–11.

* *tapolcai NoHAB-GM találkozóra* – A felülmulthatatlanul legszebb és legjobb magyar mozdonytípus, a Nohab 1963–2000 között szolgált a hazai vonalakon. A harmincéves jubileum alkalmából nagyszabású járműparádét rendeztek utolsó szolgálati helyükön, Tapolcán, 1993. július 18-án.

* *150 éves a magyar vasút* – A három évvel korábbihoz hasonló, csak még grandiózusabb vasúti felvonulás Budapest-Angyalföldön, 1996. július 12–14-én.

* *áramvonalas... „Kék Hölgy”* – A német vasút közismert 01-es sorozatának 1930-as években gyártott változata. (01,112 psz.)

* *az egyes vonal legmeredekebb szakaszának* – A Budapest–Hegyeshalom vasútvonal Bicske és Tatabánya között áthalad a Vértes hegység vízválasztóján. Legmagasabb pontját 6,7%-os emelkedővel Szárliget állomáson éri el.

* *D2-essel leültettem a vonatot* – Átmenő (folytatólagos) vonatfék.

* *a 302-es „Rezes”-re* – Az 1932-ben állami kezelésbe vett Déli Vaspálya Társaság 109,109 pályaszámú gőzmozdonya volt az első nosztalgia célból felújított gőzmozdony Magyarországon (MÁV-pályaszáma: 302,610). Selejtezése után MÁV-kivitelben Gárdony állomáson állították ki, majd 1986-ban felújították eredeti – déli vasúti – állapotának megfelelően.

A visszaemlékezéshez a Kubinszky-fotóalbumból válogattunk fényképeket.

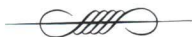
A jegyzeteket összeállította Nagy Tamás

MIKLÓS PÉTER

Adatok Glattfelder Gyula és Apor Vilmos kapcsolatához

Glattfelder Gyula csanádi püspök és báró Apor Vilmos vértanú győri püspök kiemelkedő személyisége a két világháború közötti magyar katolicizmusnak. Mindkettőjük életútját, tevékenységét vizsgálta már a helytörténeti és az egyháztörténeti kutatás, számos tanulmányt, könyvet írtak pápi és püspöki pályájukról. Jelen írásban a Szeged-Csanádi Püspöki Levéltárban (SZCSPL) található, a két főpásztor közötti 1941. évi levélváltást, valamint az Apor Vilmos halálának körülményeit közlő 1945-ös jelentést közöljük. Glattfelder és Apor között csupán hivatalos kapcsolat volt, szorosabb barátságukról nem tudunk. Glattfelder szentelő püspök volt Apor Vilmos püspökké szentelésén Gyulán 1941. február 24-én. A szertartást megelőző, illetve az azt követő eseményeket, azok hátterét ismerhetjük meg az iratokból. Mivel a két főpap élete, működése földolgozott és ismert, itt csak kronológiaszerű, vázlatos életrajzot közlünk.

Glattfelder Gyula 1874. március 18-án született Budapesten. A pesti piaristáknál érettségizett, majd hittudományi tanulmányokat folytatott a Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1896-ban szentelték papá, 1897-ben teológiai doktorátust szerzett. Az ifjúság vallásos nevelésével foglalkozott, az egyetemi hallgatók számára ő szervezte meg az első két Szent Imre Kollégiumot Budán és Pesten. X. Pius pápa 1911-ben nevezte ki csanádi püspökké. Az egyházmegye területén azonban 1918 után három

ország (Magyarország, Jugoszlávia, Románia) osztozott. Glattfelder székvárosában, Temesvároton maradt, ahol a magyar kisebbség és a katolikus egyház érdekeit képviselte. 1923-ban távoznia kellett Romániából. Magyarországon, Szegeden alakította ki a csonka egyházmegye központját. Püspöki palotát, hittudományi főiskolát építtetett, s sürgette a fogadalmi templom befejezését. Szeged 1931-ben hivatalosan is püspöki székhely lett. A főpásztor aktívan részt vett a püspöki kar és az országgyűlés felsőházának munkájában, több társadalmi és tudományos szervezet tagja, vezetője volt. 1942-ben – Zichy Gyula halála után – kalocsai érsekké nevezte ki XII. Pius. Új főpapi székét azonban betegsége miatt már nem foglalhatta el. 1943. augusztus 30-án hunyt el Szegeden.¹

Báró Apor Vilmos 1892. február 19-én született Segesvároton. Gimnáziumi tanulmányait a kalksburgi és a kalocsai jezsuitáknál végezte. Teológiai tanulmányokat Innsbruckban folytatott, ahol doktori címet is szerzett.

¹ Fontosabb irodalom: LOTZ ANTAL: Glattfelder Gyula, az egyházfő és tudós. *Vigília*, 1983. 2. sz. 142–143.; GICZI ZSOLT: Szeged katolicizmusa az 1930-as években. *Szeged*, 1990–91. 12–13. sz. 20–27.; GICZI ZSOLT: Egyházak és vallási mozgalmak. In SERFŐZŐ LAJOS (szerk.): *Szeged története*. 4. köt. Szeged, 1994. 597–619.; ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *Igazságot – szeretettel. Glattfelder Gyula élete és munkássága*. Budapest–Szeged, 1995.

1915-ben szentelték pappá Nagyváradon. 1915 és 1917 között Gyulán segédlelkész, majd egy évig a nagyváradai szeminárium tanára és prefektusa volt. 1918 és 1941 között gyulai plébánosként szolgált, ahol részt vett a város kulturális életében, s nagy népszerűsége tett szert szociális tevékenységével. 1929-ben címzetes csolti apáttá nevezte ki Lindenberger János, a nagyváradai püspökség magyarországi részének apostoli kormányzója.² 1937-ben a máltai lovagrend tagja lett. 1941 januárjában a győri püspöki méltóságot adományozta neki XII. Pius. 1945. március 30-án egy szovjet katonára több lövéssel megsebesítette, amikor a győri Püspökvár pincéjében bujkáló lányokat és asszonyokat akarta megvédeni. 1945. április 2-án belhált sérüléseibe.³ II. János Pál pápa Rómában, 1997. november 9-én avatta boldoggá.⁴

Apor Vilmos gyulai plébánost és címzetes apátot 1941. január 21-én nevezte ki a pápa győri megyés püspökké. Neve a főpapi székek betöltésekor már korábban is fölmerült. 1938-ban veszprémi segédpüspöknek, 1939-ben veszprémi, illetve szombathelyi püspöknek jelölték. A püspökszentelést három főpap végezte a gyulai plébániatemplomban: Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek, Czapiak Gyula

veszprémi püspök és Glattfelder Gyula csanádi püspök.⁵ Glattfeldert Apor Vilmos 1941. február 4-én kelt levelében kérte föl: „*Azzal a tiszteletteljes kérrrel fordulok Nagyméltóságodhoz, hogy kegyeskedjék püspökké való szentelésében mint egyik társ-szentelő közreműködni.*”⁶ (Lásd 1. számú dokumentum.) A csanádi főpap elfogadta a fölkérést, s levélben válaszolt: „*Nagy örömmel vállalom a szentelő-püspöki tisztelet, s buzgón fogok imádkozni a konszekráció hercegprímás úrral együtt Nagyméltóságod számára a főpapi kegyelmek gazdag ajándékaiért.*”⁷ (Lásd 2. számú dokumentum.) Apor Vilmos 1941. február 7-én írt köszönő levelet. (Lásd 5. számú dokumentum.)

Apor püspök fölszentelésére 1941. február 24-én került sor. A szertartáson a papi segédletről a – Magyarországhoz visszacsatolt – nagyváradai egyházmegye papjai és papnövendékei gondoskodtak. Glattfelder Gyulától a szervezők (Apor Vilmos és Molnár Kálmán nagyváradai kanonok) levélben tudakolták, hogy visz-e magával asszisztentst. (Lásd 5. és 7. számú dokumentumok.) A főpapot Papp Antal püspöki szertartó kísérte el, aki a szertartáson az infulistai teendőket is ellátta. (Lásd: 6. számú dokumentum.) Glattfelder püspök gyulai látogatása alkalmával, a püspökszentelés után Beliczey Miklós Békés vármegyei főispánnal ebédelt a vármegyeházán, majd Almásy Denise-nél vendégeskedett a grófi kastélyban.⁸ (Lásd 3–4., 8–9. sz. dokumentumok.)

Glattfelder püspöknek Gyulán Almásy Denise grófnő mutatta be Gárdon Lászlóné Pördi Erzsébetet, aki akkor szóban, majd levélben kért segítséget Szegeden élő húga, Pördi Klára álláshoz juttatásához. Leírta,

² MERÉNYI-METZGER GÁBOR: A csolti monostor tényleges és címzetes apátjai (1222-1994). *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1998. 3-4. sz. 246-247.

³ CSEH SÁNDOR: Vértanúhalál 1945 húsvétján. *Új Magyarország*, 1995. április 15. 13-14.

⁴ Tájékoztató irodalom: SZOLNOKY ERZSÉBET: *Fellebbezés helyett. Apor Vilmos püspök élete és vértanúsága*. Szeged, 1990.; TERNYÁK CSABA: *Apor Vilmos püspök*. Szeged, 1993.; HÖLVÉNYI GYÖRGY: *Az igaz tanú*. Budapest, 1997; MÉSZÁROS ISTVÁN: Boldog Apor Vilmos püspök. In: „*Állok Istenért, egyházért, hazáért.*” *Írások Mindszenty bíborosról*. Budapest, 2000. 187-189.

⁵ SZOLNOKY ERZSÉBET i. m. 85-91.

⁶ SZCSPL Püspöki hivatal iratai. Egyházigazgatási iratok. 314/1941.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

hogy – azóta elhunyt – öccse a főpásztor mellett gyakran ministrált az újszegedi tanítóképző kápolnájában, s részletezte nehéz helyzetüket, rossz anyagi körülményeiket. „Két évvel ezelőtt halt meg az Édesapám, és azóta a kis húgom, akinek a kinevezését kértem a Püspök Úrtól, egyedül tartja el Édesanyámat és egy volt apácánövendőket beteges húgomat. Sajnos én csak ritkán segíthetem őket, mivel három nagyobb gyermekemet és az Apósomat tartjuk el, és így igen nagy szüksége lenne a Húgomnak egy kinevezett díjnoki állásra, vagy olyan állásra, amit a Kegyelmes Püspök Úr segítségével folytan elnyerhet, hogy egy kicsit biztosabb jövő elé nézhessenek.”⁹

A püspök megpróbált közbenjárni Pördi Klára érdekében, de állást nem talált számára. Erről Papp Antal küldött értesítést 1941. március 5-én: „...értesítem Nagyságos Asszonyt, hogy a püspöki hivatal ez idő szerint nem tud olyan állásról, hova Húgát besegíthetné, de ha Ő maga utána nézne annak s a Püspök Úr Ónagyméltóságának valamilyen üresedésben lévő állásra felhívná figyelmét,¹⁰ kérelmét Ónagyméltósága illetékesek figyelmébe ajánlaná, ha van hozzá összeköttetése.”¹¹ Ez az ügy csak annyiban kapcsolódik Apor Vilmoshoz, hogy az ő gyulai püspökké szentelésén találkozott Glattfelder Gyula Pördi Klára nővérével. Úgy gondoljuk azonban, hogy mégsem volt érdektelen ismertetni, rávilágít ugyanis Glattfelder Gyula társadalmi érzékenységre és segítőkészségre, valamint jó példája a katolikus egyház aktív szociálpolitikai tevékenységének.

Apor Vilmos győri püspök 1945. április 2-án bekövetkezett halálának hírért Hamvas Endre¹² csanádi püspökkel – az 1943-

ban elhunyt Glattfelder Gyula utódával – Csepregi Imre¹³ kanonok, makói plébános közölte levélben 1945. április 9-én. A Makón írt jelentésben a vármegyei földbirtokrendező bizottság szándékainak és elveinek ismertetését, valamint Apor püspök meggyilkolásának leírását olvashatjuk. A győri eseményekről egyik híve tudósította Csepregi plébánost. Apor halálhíre lassan terjed az országban. Ennek oka a háborús helyzet volt, illetve az, hogy az eset rossz színben tüntette föl a bevonuló orosz hadsereget.¹⁴

Az alábbiakban a szegedi püspöki levéltár Apor Vilmoshoz – püspökké szenteléséhez, illetve vértanúhalálához – kapcsolódó iratait adjuk közre. A leveleket az eredeti írásmóddal közöljük. A ma is használatosak kivételével (pl. hónapok nevei, róm. kath., dr. stb.) a szóróvidítéseket [szögletes zárójelben] kiegészítettük. Az iratok adalékot szolgáltatnak Gyula és Szeged helytörténete, valamint a 1940-es évek katolikus egyháztörténete számára, apró részletekkel pontosítva Glattfelder Gyula és Apor Vilmos életrajzát. A dokumentumokból ízelítőt kapunk a két világháború közötti Magyarország társadalmi életének és hivatalos egyházigazgatásának kissé barokkos nyelvezetéből, szokásaiból, mindennapjaiból.¹⁵

¹² PÁL JÓZSEF: A katolikus egyház Szegeden az ország felszabadulásának időszakában (1944. szeptember – 1945. április). In BLAZOVICH LÁSZLÓ (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből*. 12. köt. Szeged, 1986. 159–182.; PÁL JÓZSEF: Hamvas Endre csanádi püspök és a magyarországi németek kitelepítése. *Szegedi Műhely*, 1992. 1–4. sz. 83–119.

¹³ Csepregi Imre az 1941 júniusában föllállított szegedi székeskáptalan tagja volt. Vázlatos életrajza: MIKLÓS PÉTER: „Teljesül Szeged városának régi vágya.” Hatvan éves a szegedi székeskáptalan. *Szeged*, 2001. 6. sz. 46–47.

¹⁴ Szolnoky: i. m. 165–172.

⁹ SZCSPL Püspöki hivatal iratai. Egyházigazgatási iratok. 663/1941.

¹⁰ A kiemelés a levél írójától, Papp Antal (1909–1973) püspöki szertartótól származik.

¹¹ SZCSPL Püspöki hivatal iratai. Egyházigazgatási iratok. 663/1941.

Gyula, 1941. febr. 4.

Nagyméltóságú Püspök Ur!

Azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok Nagyméltóságodhoz, hogy kegyeskedjék püspökké való szentelésemben mint egyik társ-szentelő közreműködni.

A felszentelés február 24-én sz. Mátyás napján Gyulán lesz. Hercegrímás Ur Öminenciája vállalta a felszentelés végzését és Nagyméltóságodon kívül még Czapik Gyula veszprémi püspököt kértem meg.

Igen nagy megtiszteltetésnek venném, ha Nagyméltóságod kérésemet teljesítené, melyre feljogosított az a mindenkor tapasztalt szeretet, melyet Nagyméltóságod a gyulai plébános iránt tanúsított és remélem a győri püspöktől nem fog megvonni.

Öszinte tisztelettel és mielőbbi választ kérve, vagyok Nagyméltóságodnak igaz híve az Urban

Apor Vilmos

DOKUMENTUMOK

1. számú

Apor Vilmos választott győri püspök
Glattfelder Gyula csanádi püspöknek
Gyula, 1941. február 4.

Nagyméltóságú Püspök Ur!

Azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok Nagyméltóságodhoz, hogy kegyeskedjék püspökké való szentelésemben mint egyik társ-szentelő közreműködni.

A felszentelés február 24-én Sz[ent]. Mátyás napján Gyulán lesz. Hercegrímás Ur Öminenciája¹⁶ vállalta a felszentelés

¹⁵ A levelek a Szeged-Csanádi Püspöki Levéltárban, a püspöki hivatal egyházigazgatási iratai között találhatók. Az 1-9. számú dokumentumok száma: 314/1941. A 10. számú dokumentum jelzete: 613/1945.

¹⁶ Serédi Jusztinián (1884-1945) bíboros, hercegrímás, esztergomi érsek.

végzését és Nagyméltóságodon kívül még Czapik Gyula veszprémi püspököt kértem meg.

Igen nagy megtiszteltetésnek venném, ha Nagyméltóságod kérésemet teljesítené, melyre feljogosított az a mindenkor tapasztalt szeretet, melyet Nagyméltóságod a gyulai plébános¹⁷ iránt tanúsított és remélem a győri püspöktől nem fog megvonni.

Öszinte tisztelettel és mielőbbi választ kérve, vagyok Nagyméltóságodnak igaz híve az Urban

Apor Vilmos

2. számú

Glattfelder Gyula csanádi püspök Apor Vilmos választott győri püspöknek

Nagyméltóságú Püspök Ur!

Nagy örömmel vállalom a szentelő-püspöki tisztet, s buzgón fogok imádkozni a konszekráló hercegrímás úrral¹⁸ együtt Nagyméltóságod számára a főpapi kegyelmek gazdag ajándékaiért.¹⁹

Szívélyes üdvözléssel vagyok Nagyméltóságodnak

Szeged, 1941. február hó 5-én

Krisztusban hű testvére:

Glattfelder Gyula csanádi püspök

Gyula, 1941. febr. 7.

Nagyméltóságú Püspök Ur!

Kegyetlen Uram!

Szívből köszönöm Nagyméltóságod szíves készségét, mellyel a con-consecrator tisztét vállalni kegyes volt.

Almásy Denise grófnő megívását a kastélyba bizonyára meg méltóztatott kapni.

Szabad legyen még az iránt érdeklődnöm, hogy tiktárt méltóztatik-e hozni Magával, vagy mi gondoskodjunk-e infulistáról?

Ismételt hálás köszönettel vagyok Nagyméltóságodnak őszinte híve in Samo Corde

Apor Vilmos
vál. győri püspök

A nagyváradai római Róth-egyhármegyei főhatóságától.

316/45611

568.
1941.

A főtisztelendő Egyhármegyei Tanácsnak
Köszönet.

A görög Római Püspök Úr f. hó 24-én Gyulaiban beendő fölmentelése alkalmával a nagyváradai papok és hírpapok fogadtak asszisztálni.

Az egyes munkák beosztása végett tudnunk kellene, hogy a Püspök Úr Önmagáértól a hozzá tartozó asszisztens (infektus) hogyan bírjuk az erre vonatkozó mielőbbi írásos értesítést.

Nagyvárad, 1941. febr. 15.

Pestvári szeretettel:

László Kálmán
p. prelátus, kanonok,
Egyhármegyei főtanfelügyelő.

¹⁷ Apor Vilmos 1918 szeptembere és 1941 januárja között megszakítás nélkül volt gyulai plébános.

¹⁸ Serédi Jusztinián (1884-1945).

¹⁹ A püspöki (episcopus) méltóság az egyházi rend, a papi szolgálat teljessége. Az ortodox, katolikus, ókatolikus és anglikán egyházakban a püspök az apostolok utóda, a Jézus Krisztusig visszavezethető apostoli folytonosság (apostolica successio) révén.

3. számú

Almásy Denise grófnő Glattfelder Gyula csanádi püspöknek

Kegyelmes Uram!

Azt reméljük, hogy Apor Vilmos plébánosunk felszentelésére Excellenciád is Gyulára jön, e hó 24-ére. Nagy megtiszteltetésnek fogjuk tartani, ha ekkor vendégünk

lenne itt a kastélyban. Kérem Excellenciádat, legyen oly kegyes értesíteni, hogy autón vagy vonattal érkezik-e?

Excellenciádnak mélyen tisztelő híve
Almásy Denise

Gyula, 1941. február 4.

4. számú

Glattfelder Gyula csanádi püspök Almásy Denise grófnőnek

314

Méltóságos Grófnő!

Hálásan köszönöm szíves meghívását Apor püspök úr szentelése alkalmából s örülni fogok, hogy főúri házukban ismét néhány órát tölthetek.

Érkezésem idejét még nem tudom jelezni, de leszek bátor arról még jókor értesítést küldeni.

Szeged, 1941. évi február hó 8-án

Mély tisztelettel:

Glattfelder Gyula csanádi püspök

5. számú

Apor Vilmos választott győri püspök Glattfelder Gyula csanádi püspöknek

Gyula, 1941. febr. 7.

Nagyméltóságú Püspök Úr!

Kegyelmes Uram!

Szívből köszönöm Nagyméltóságod szíves készségét, mellyel a con-consecrator²⁰ tisztét vállalni kegyes volt.

Almásy Denise grófnő meghívását²¹ a kastélyba már bizonyára méltóztatott megkapni.

Szabad legyen még az iránt érdeklődnöm, hogy titkárt méltóztatik-e hozni Magával, vagy mi gondoskodjunk-e infulistáról?²²

Ismételt hálás köszönettel vagyok Nagy-

méltóságodnak őszinte híve in S[anc-tis]s[i]mo Corde²³

Apor Vilmos vál[asztott]. győri püspök

6. számú

Glattfelder Gyula csanádi püspök Apor Vilmos választott győri püspöknek

Megírtam, hogy Almásy Denise grófnő meghívását elfogadtam, s szeretnék febr. 23. estére Gyulán lenni vasúton vagy autóval, ha másképpen nem lehetséges.

Magammal viszem Papp szertartót²⁴, aki majd infulistám lesz.

Szeged, 1941. évi február hó 11.

Glattfelder Gyula püspök

7. számú

Molnár Kálmán nagyvárad kanonok a csanádi egyházmegyei hatóságnak

²⁰ Con-consecrator = társ-szentelő. A püspök-szentelés szertartását a kánoni előírások szerint három püspöknek kell végezni. Apor Vilmos esetében: Serédi Jusztinián, Glattfelder Gyula és Czapik Gyula.

²¹ A 3. számú dokumentum.

²² Infula = püspöksüveg, mitra. Az infulista a püspök asszisztense a liturgikus cselekvéseknél, tartja számára a szertartáskönyvet, a szentmise bizonyos részeinél lesegíti fejéről a süveget stb.

²³ In Sanctissimo Corde = a Szentséges Szívben. Jézus Szent Szívében a papság, illetve az egyház egységének kifejezése. Jézus Szent Szívének tisztelete a 16. századtól általános elterjedt, de hivatalosan csak a 19-20. század fordulójától számít a főünnepek közé az egész katolikus egyházban. Az esztergomi érsek és a püspöki kar kétszer ajánlotta föl Magyarországot Jézus Szentséges Szívének: 1915. január 1-jén és 1938-ban, a Szent István jubileumi év megnyitásakor.

²⁴ Papp Antal (1909–1973) püspöki szertartó.

A nagyváradai róm. kath. egyházmegyei főhatóságtól

568
1941

A főtisztelendő Egyházmegyei Irodának, Szeged

A győri kinev[ezett]. Püspök Úr f[olyó]. hó 24-én Gyulán²⁵ leendő fölszentelése alkalmával a nagyváradai papok és kispapok fognak asszisztálni.

Az egyes munusok beosztása végett tudnunk kellene, hogy a Püspök Úr Ónagyméltósága hoz-e magával asszisztenst (infulista)?

Nagyon kérjük az erre vonatkozó szíves értesítést.

Nagyvárad, 1941. febr. 15.

Testvéri szeretettel:

Molnár Kálmán

p[ápai]. prelátus, kanonok,
egyházmegyei főtanfelügyelő

8. számú

Beliczey Miklós Békés vármegye főispánja Glattfelder Gyula csanádi püspöknek Gyula, 1941. február 15.

Gyula, 1941. február 14.

Nagyméltóságú Püspök Úr!

Kegyelmes Uram!

Kérem, engedje meg, hogy dr. báró Apor Vilmos felszentelésének ünnepsége után, folyó hó 24-én déli 1 órakor a megyeházán lévő lakásomon tartandó ebédre, mély tisztelettel meghívhassam.

Kérem, fogadja Nagyméltóságod őszinte nagyrabecsülésemet és hívétől mély tiszteletének kifejezését!

Beliczey Miklós

9. számú

Glattfelder Gyula csanádi püspök Beliczey Miklós Békés vármegye főispánjának Szeged, 1941. február 18.

314

Nagyméltóságú Főispán Úr!

A február 24-i ebédre szóló meghívást köszönettel megkaptam, s örömmel fogok azon részt venni.

Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Szeged, 1941. február hó 18-án

Glattfelder Gyula csanádi püspök

10. számú

Csepregi Imre makói esperesplébános Hamvas Endre²⁶ csanádi püspöknek

Makó, 1945. ápril[is] hó 9-én

L[audetur]. J[esus]. Chr[istus]!²⁷

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!

²⁵ Gyula a nagyváradai római katolikus püspökség része volt. 1918 után azonban az egyházmegye magyarországi plébániai elszakadtak a főpapi központtól, s vezetésüket a debreceni székhelyű apostoli helynökség látta el. 1940-ben, a második bécsi döntés után Nagyvárad – rövid ideig – ismét Magyarországhoz került.

²⁶ Hamvas Endre (1890–1970) csanádi püspök. Az 1943. augusztus 30-án meghalt Glattfelder Gyula utóda.

²⁷ Laudetur Jesus Christus! = Dicsértessék a Jézus Krisztus!

²⁸ A kiemelés a levél írójától, Csepregi Imre (1876–1954) kanonok, makói plébánostól származik.

²⁹ Apor Vilmos valójában 1945. április 2-án, hajnali egy óra körül hunyt el. Cseh: i. m. 14.

³⁰ 1945. március 30.

Kegyelmes Uram!

Az itteni várm[egyei]. földbirtokrendező bizottsághoz tegnap, vasárnap, távirat érkezett Debrecenből, mely szerint „*mintagazdaságok kímélendők, ha nincsenek, létesítendők*”²⁸, és a felsoroltak között elsőként Püspökele szerepel.

Ezt a hírt nagyon bizalmasan közölték velem, kérem tehát ilyenként kezelni. Hogy minő foganatja lesz – reméljük a legjobbat az egyházmegye s a köz érdekében.

Amikor ezt Nagyméltóságod szíves tudomására hozom, egyúttal és amennyiben még nem méltóztatott hallani, szomorú hírt is közölnöm kell: tegnap este jött meg egyik hívem Győrből, aki ápril[is] hó 4-én hajnalban hagyta el Győrt, és azt mondja, br. Apor püspök úr ápr. 3-án²⁹ belehalt sebeibe, amelyeket akkor kapott, amikor Nagypénteken³⁰ a várost elfoglaló oroszok bementek abba az óvóhelybe, amelyben a püspök úr és sok (százakra menő) híve volt a káptalan-

dombi óvóhelyen és az oroszok nőket követteltek: a püspök úr és egyik kanonokja eléjük ment, és nem akarta beengedni őket, nyakláncát odadobta az oroszoknak és nem engedett, mire az lőtt. A kanonok meghalt, a püspök urat haslövessel kórházba szállították és meghalt a fent jelzett napon. – Győr is sokat szenvedett elfoglalásáig.

Ehelyütt is jelentem, hogy Excellenciád beadványát a földb[irtokrendező]. várm[egyei]. tanácshoz e hó 5-én, csütörtökön, juttattam el, előző napon pedig mint esperes a kerületembeli szegény lelkészségek részére kértem javadalmi földet (Bogárzó, Óföldsék, Magyarcsanád, Királyhegyes és Kövegy) és ma értesültem szintén bizalmasan, hogy a bizottsági ügyész kezünkre jár, javasolván a kérelem teljesítését.

Főpásztori kegyeibe ajánlottan, aláza-
tos kézcsókkal vagyok Nagyméltóságodnak
Krisztusban engedelmes fia:

Dr. Csepregi Imre plébános

KISMARTON IV.

BAROKK SAROKHÁZ KISMARTON BELVÁROSÁBAN.

ÉRDEKES, HOGY KISMARTON TRIANON UTÁN IS A GYŐRI EGYHÁZMEGYÉHEZ TARTOZOTT. A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT POLNER GYULA PRÉPOST HALÁLÁIG MAGYARUL MISÉZETT A SZINTE KIZÁRÓLAG NÉMET-AJKÚ VÁROSBAN

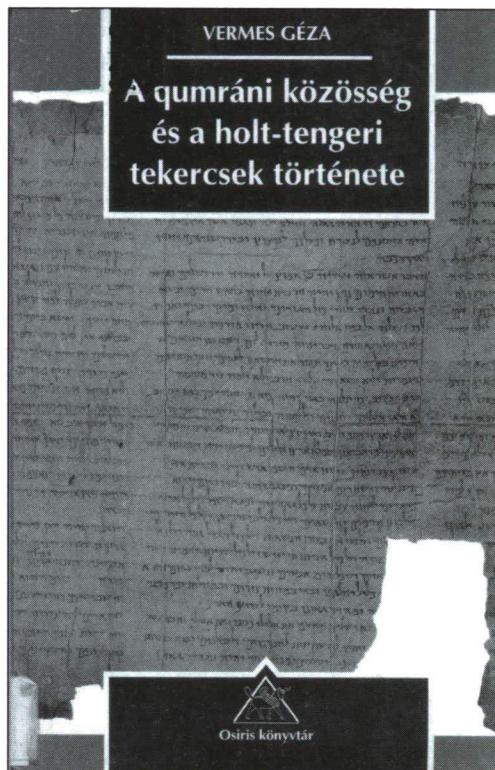
Qumrán titka

VERMES GÉZA: *A qumráni közösség és a holt-tengeri tekercsek története.* Budapest, 1998, Osiris Kiadó.

A kötet az Osiris könyvtár tagjaként került a könyvpiacon. Vermes Géza a téma kitűnő szaktekinthetője, szinte a kezdetektől aktívan jelen van a qumráni tekercsek kutatásában. A legjelentősebb héber kézírati leletegyüttes első darabjaira 1946 telén talált rá egy beduin pásztor egy a Júdeai-sivatag peremén, a Holt-tenger nyugati partjához közel lévő barlangban. A beduin pásztor egy bőrművesnek adta el a tekercseket saru anyag gyanánt. A bőrműves szerencsére észrevette, hogy a száraz bőrön írásjelek vannak, így a kétezer éves tekercsek megmenekültek egy átlag saru sorsától. 1949-ben beazonosították a barlangot, ahonnan a tekercsek származnak, a barlang feltárásában az a Roland de Vaux francia domonkos rendi szerzetes és bibliatudós is részt vett, aki 1972-ig vezette a tekercsek fordítását végző szerkesztőbizottságot. 1951 és 1956 között tíz újabb tekercset tartalmazó barlangot fedeztek fel. A barlangokból előkerült a Héber Szentírás valamennyi kötete (az Eszter könyve kivételével), valamint apokrif iratok, apokrif zsoltárok. Továbbá előkerültek közösségi szabályzatok, bibliaértelmezések, vallásos költemények, naptárak, horoszkópok. A tekercsek héber, arámi és görög nyelven íródtak. A legkorábbi kéziratok az i. e. 225–200 között keletkezett, a legkorábbi pedig i. sz. 68 előtt íródott. A második időpont teljesen pontos, mivel Qumrán i. sz. 68-ban támadták meg a rómaiak, a közösség tagjai ekkor rejtették el a tekercseket a környéken lévő barlangokba.

Vermes Géza az 1952-ben írt Makka-

beus-elméletet kidolgozó doktori disszertációjával lépett be a qumráni tekercsek kutatói közé. A tekercsek fordítása nagyon lassan haladt, Vermes szerint „a huszadik század par excellence tudományos botrányává válik” a qumráni leletegyüttes ügye. A tekercsek kiadása elsősorban a hiányos szervezés miatt korlátozódott. Csupán a kilencvenes évek elején oldódott fel minden munkát gátló tényező.

A szerző a *The Dead Sea Scrolls Qumran in Perspective* (Scm Press Ltd, London, 1994) című műve alapján további kiegészítéseivel írta meg ezt a könyvét. A kötetet a holt-tengeri tekercsek 1947–1997-ig terjedő kutatásának történetével kezdi, ebben a fejezetben leírja a tekercsek előkerülésének körülményeit, a kutatások szakaszait, a kutá-

tásban résztvevők szerepét: eredményeiket, mulasztásait és az utóbbival kapcsolatban rávilágít a munka lassú ütemének okaira. A holt-tengeri kutatások jelenlegi helyzete című fejezetben kitér a kéziratok datálásánál felhasznált módszerekre, valamint a kéziratok eredetére. Vermes a kéiratokat Philón, Josephus és Plinius által leírtak alapján az esszénusoktól származtatja. A tekercsek hitelessége és datálása fejezetben végig veszi a különféle elméleteket, a tekercseket feltétlenül hitelesnek tartja. Összegezi a régészet eredményeit a kéziratok hitelességével és korával kapcsolatban, majd a paleográfia által végzett erőfeszítésekről ír. A tekercsekben a történeti utalások bár nem gyakoriak, mégis nagy jelentőségük van egy-egy kézirat keletkezésének pontosabb behatárolásánál. A qumráni könyvtár című fejezetben a Biblián kívüli iratokat mutatja be a szerző öt kategóriába sorolva: szabályzatok; bölcsességi szövegek; költői és liturgikus dokumentumok, bibliaértelmezések és különféle tartalmú iratok. A fordítások mellé magyarázatot is ad, ahol az szükséges. Ezek az iratokon keresztül betekintést nyerhetünk a közösség belső világába, megismerhetjük a zsidó pártokhoz és az idegenekhez való viszonyukat. A közösség című fejezetben portrét alkot a Qumránban élő emberekről a tekercsek kiértékelése és a régészet eredményeinek összegegyeztetésével. A közösség azonosítása fejezetben bemutatja a tekercsek korának zsidó pártjait: a szadduceusokat, a farizeusokat és a zélótákat. Ezen pártok a zsidóság vezető szerepéért versengtek, míg a negyedik párt, az esszénusok távol tartották magukat a politikától. Következétesen végigveszi valamennyi pártot, és végül az

esszénusok mellett érvel. A közösség története fejezetben megpróbálja az esszénusok történetét a zsidó történelembe beágyazni, tárgyalja létrejöttének okait, a zsidóság többi részével való kapcsolatát. Ezt a közösség vallási eszméiről írott rész követi. Az esszénusok vallási gondolkodásának megértéséhez a Szövetség a kulcsfogalom, csakúgy, mint a judaizmushoz. A Qumrán és a bibliatudományok fejezetben a szerző kifejti, hogy milyen változásokat eredményezett a leletegyüttes előkerülése az Ószövetség és az apokrif iratok, valamint az Újszövetség szövegének vonatkozásában. Az Újszövetség és az esszénusok között keresi a kapcsolatot, összehasonlítja a keresztény és az esszénus egyházi szervezetét. A hasonlóságok alapján nem zárja ki az esszénus hatást a korai kereszténység kialakulásánál. Vermes szerint leginkább az esszénus közösségi szerveződés és a vallásgyakorlat hatott a leginkább a kereszténységre. A tekercsek jegyzékét és a qumráni kéziratok legjelentősebb szövegkiadásait is közli bibliográfiájában a szerző befejezőként.

Qumrán jelentősége abban rejlik, hogy előkerülése előtt a kereszténység kora előtti arámi vagy héber nyelven szerves anyagra írt zsidó szöveg nem volt ismeretes. Előkerülésük számos a bibliai szöveggel és kánonnal kapcsolatos nézetet megváltoztatott. A könyvet azoknak ajánlom, akik érdeklődnek a qumráni leletek iránt, valamint csemege lehet a kereszténység gyökerei iránt érdeklődőknek is. Vermes Géának vitathatatlanul nagy szerepe van abban, hogy Magyarországon bekerült a köztudatba Qumrán két évezredes titka, amit a száraz klíma őrzött meg az utókor számára.

MÉSZÁROS TAMÁS

A Tisza–Rakovszky-párbaj

Tisza István gróf és Rakovszky István országgyűlési képviselők összekülönböztek, később Arlow vívótermében súlyos feltételekkel párbajt vívtak. A párbaj feltételket a következőkben állapították meg: középnehéz kardok, bandage nélkül, végkimerülésig, szúrás megengedve. A vezető segéd Üschritz Zsigmond báró volt. Elsőnek a párbaj színhelyére Rakovszky érkezett, közvetlenül utána jött Tisza István gróf Andrassy Gyula gróffal. Mindjárt az első összecsapásnál Rakovszky csaknem fejbe vágta ellenfelét, de Tisza kivédte a csapást, és a következő pillanatban gyors ríposztal Rakovszky karját a könyök hajlásában alaposan megvágta. A sebet, amely mintegy öt centiméter hosszú volt, az orvosok húsz perc alatt megtisztították és bevarrták. Rajzolóink a helyszínen készült kitűnő képen megörökítette a párbaj leghevesebb jelenetét.

(*Tolnai Világlapja*, II. évf./1. szám, 1902. január 4.)

A német szó

Egy mezőföldi gazdaember Bécsbe ment, hogy fiát, aki ott mint huszár szolgálja a császárt, meglátogathassa. Ahogy nagy büszkén halad az ő huszárfiával, egyszer csak megáll egy divatárusbolt előtt.

– Tán venni akar valamit, édesapám? – kérdi a fia.

– Kéne valamit vennem – mondja az

öreg –, csakhogy nagy baj van ám.

– No mi az?

– Hát meghagyta az anyukom, hogy Gyuri öcsédnek egy hózentrógert vigyek, de nem tudom ám, hogyan kéne németül mondani...

(*Tolnai Világlapja*, II. évf. 1. szám, 1902. jan. 4.)

Agyonlőtték egy tehenet – párbajban

Prágában egy súlyos feltételű pisztolypárbaj meglehetősen komikus véget nyert. A párbajozó felek húsz lépésnyi távolságról lőtték egymásra. A második lövésnél hatalmas ordítás reszkettette meg a levegőt, mert a közelben egy gyanútlanul legelésző tehenet ért a golyó és ölt meg. Az állat gazdája a lövés zajára szintén megjelent s a párbajozókat kényszerített száznegyven korona kárának megtérítésére. Az összeg kiegyenlítése után a felek békülés nélkül távoztak. Jó lesz ezentúl állatorvosokat is vinni a párbajhoz.

Verekedő ezredek

A maga nemében páratlan verekedésben tört ki két Aldershofban álmásozó angol ezred egymás iránt való dühe. A Worcester- és a Durham-ezred legénysége régóta farkaszemet nézett egymással s az apróbb ellenségekedések után a múlt héten ököltre mentek az angol fűk a kaszárnya kántinjában. Valóságos kis háborút vívott

egymással a két elkeseredett ellenfél. Sortúzzal támadta egymásra, majd feltűzött szurronnyal nyomultak egymás ellen és vér per sze omlott bőven. A Durham-ezred tizen-nyolc embere súlyosan megsebesült a fején és a mellén. A nagyobb vérengzést csak a föllármázott gárdisták akadályozták meg, kiknek önfeláldozó közbelépésükkel sikerült szétválasztaniuk a küzdő feleket. A kaszárnának egyetlen ablaka nem maradt épen; valamennyit bezúzta a sok a jégeső módjára hulló golyó. Nem érdektelen, hogy a két ezred október hó 25-én együtt indult útnak Dél-Afrika felé.

Eladó asszonyok

Oroszország néhány tartományában, így a kamyschini kerületben jó dolguk van a lányok apáknak. Ő-orosz szokás szerint a moszkovit parasztok között dívik a leányvásár, de a szó legmorálisabb értelmében és a mi szokásainkkal teljesen ellenkező módon. A vőlegény ugyanis – mert a csak a törvényes férj számára eladó a leányzó – készpénzért vásárolja meg az apától a leányát s ha szép a jövőendő menyecske, 200-300 rubelt is fizet érte. Csúnya leányt 20-30 rubelért kótyavetyélnek el, sőt Kamyschin tartományban van olyan apa is, aki ingyen kínálja csemetéjét, csak akadjon vállalkozó, aki feleségül veszi.

(*Tolnai Világlapja*, I. évf. 1. szám, 1901. szeptember 28.)

Az első női sofőr

Ezt a kedves képünket a létért való küzdelem alkotta. Egy berlini fiatalasszony, a magyar származású dr. Pappné elhatározta, hogy mint automobil-bérlő-vezető fogja megkeresni kenyerét a maga és két kis

gyermeke számára. Pedig mennyi nehézség állotta útját, mielőtt megkezdte volna pályáját! Ahová fordult, mindeütt azt mondták neki: „Ön túl szép ahhoz, hogy sofőr legyen!” A fiatalasszonyt azonban nem riasztotta vissza semmi akadály. Megtanulta az automobilvezetők tudományát és fényes sikerrel tette le a képesítő vizsgát, pedig a bizottság nagyon szigorúan bánt el vele. A minap volt az első nyilvános útja. Este hét órától reggel hat óráig szakadatlanul volt dolga és ezen az első éjjelen 120 márkát keresett. A férfikollégái nem irigykedtek rá, sőt virágcsokorral üdvözölték az első női sofőrt. A példáját többen is akarják követni Berlinben és így valószínű, hogy nemsokára a mi utcáinkon is meg fog jelenni a modern életnek újabb hírnöke.

(*Tolnai Világlapja*, VII. évf. 36. szám, 1907. szeptember 1.)

2002/XIV. 3–4.

Afrikai karrier

Fölkli János bajai volt asztaloslegény, ki jelenleg az abesszíniai császár udvari asztalosa. Fölkli néhány évvel ezelőtt vándorolt Abesszíniába s ott Menelik császár annyira megkedvelte, hogy kinevezte udvari asztalosának és fegyveres kíséretet adott melléje.

(*Tolnai Világlapja*, VII. évf. 36. sz. 1907. szept. 1.)

S Z Á M U N K   S Z E R Z Ő I

Alács Attila hallgató (SZTE JGYTFK); Andorka Gábor hallgató (SZTE JGYTFK); Czotter Gábor főmozdonyvezető (Hegyeshalom); Dobrán Zsuzsanna hallgató (SZTE JGYTFK); Engi József közlekedéstörténész (Szeged); Fejes Bálint hallgató (SZTE JGYTFK); Hímer Attila hallgató (SZTE JGYTFK); Kiss Gábor Ferenc tanár (SZTE JGYTFK); Maurer Éva hallgató (SZTE JGYTFK); Mészáros Csaba tanár (Szeged); Mészáros Tamás hallgató (SZTE JGYTFK); Miklós Péter hallgató (SZTE BTK); Nótári Tamás PhD hallgató (SZTE BTK); Nagy Tamás tanár (Tatabánya); Pusztai János (Szeged); Simon Endre Tamás tanár.

NAGY TAMÁS

Belső-isztriai lovagvárak

Talán a Isztria nemcsak hassüttetésre és bűvárkodásra való! Belső, sziklás részén a Fiumei-öböltől Pazin (Pisino), és onnan északnyugat felé fordulva egészen Szlovénia nyugati határvárosáig, Nova Goricáig (Görz) hegyekre épült középkori városvárak és fellegrvárak egész sorozata emelkedik. Amíg a tengerparton az idegenforgalom évente meg-megújuló, de fölöttébb felszínes kulturális lehetőségeivel találkozunk, innen félóránnyira a félsziget belsejében a várfalakon, erkélyeken, szűk síkátorokban csak saját fantáziánk végessége szab határt a kalandos múltba révedésnek. A román-gótikus építészet és művészet tanulmányozásában Isztria azt az előnyt élvezi kis hazánkkal szemben, hogy itt nem járt tatár, török és Habsburg is csak a műveltebbnek tartott évszázadokban. Ennek ellenére a huszadik század viszontagságai (nem is a nagy háborúk, inkább a hovatartozás politikai viharai) – különösen Velencéhez, Trieszthez, a szlovén tájakhoz,

1. kép

A HORVÁT ISZTRIA UTOLSÓ VÁROSA BUJE (BUIE). LÁTKÉPE JÓL MUTATJA AZ ISZTRIAI CASTIGLERÓK (VÁROSVÁRAK) JELLEGZETESSÉGEIT. TEMPLOMA RÓMAI ALAPOKRA ÉPÜLT A XII–XIII. SZÁZADBAN, TORNIA XVI. SZÁZADI VELENCEI STÍLUST MUTAT.

de még a horvát tengerparthoz képest is – jókora elmaradottságban konzerválták ezt a tájat. Így a házakra nem jegyeznék fel műemlék jelleget – mert mindegyik az –, ám minden főtéren megtaláljuk Tito egyszeri látogatásának ormótlan emléket. De aki egyszer látta Pazinban a Fojba sziklás szakadékát, amelybe Verne Sándor Mátyása belévetette magát a „svargelb” kivégzőosztag előtt, vagy kóstolta a legszebb castelliero, Motovun környékéről való szarvasgombát és a legfinomabb gyümölcslikőröket, az ugyanúgy visszavágyódik ide, mint a legkékebb tengerre.

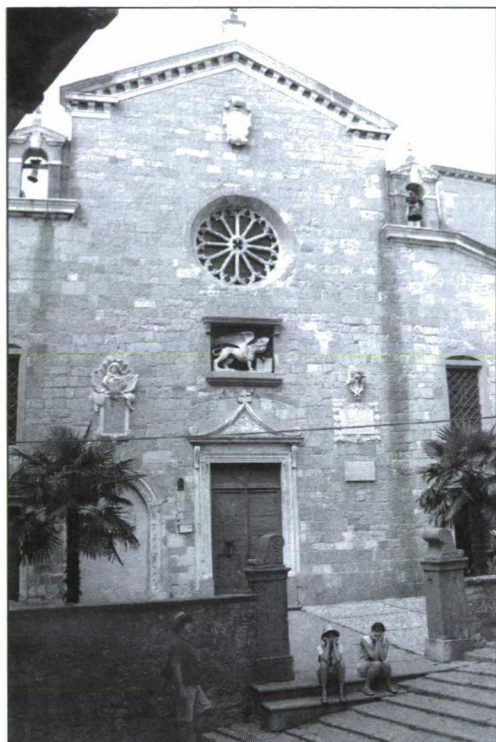
2. kép

INDULJUNK EL FIUMÉBÓL AZ IRDATLAN UČKA HEGYSÉGEN ÁT NYUGAT FELÉ! TALÁN A VILÁG LEGKISEBB VÁROSA A TENGER FÖLÖTTI HEGYEN ÉPÜLT MOŠČENICE (MOSCHIENA): KISEBB, MINT EGY FUTBALLPÁLYA. A HEGYTETŐN A VÁROS FALAIN KÍVÜLRE NEM TERJESZKEDHETETT. MA FŐKÉNT TURSZTIKAI LÁTVÁNYOSSÁG, BÁR ÁLLANDÓ LAKOSAI ZÖMÉBEN FIUMÉBAN DOLGOZNAK. EZER ÉVES TÖRTÉNETÉT HELYTÖRTÉNETI MÚZEUM MUTATJA BE A LÁTOGATÓKNAK. (A FÖLDRAJZI NEVEKET HORVÁTUL ÍRJUK, DE ZÁRÓJELBEN A NÁLUNK MÉG ISMERTEBB OLASZOSZTRÁK NEVEKET IS MEGADJUK.)

3. kép

FÉLÓRA UTAZÁS PULA FELÉ, ÉS MÁRIS LABINBA ÉRKEZÜNK. 315 MÉTER MAGAS HEGYRE ÉPÜLT A VÁROS. VALÓSZÍNŰLEG AZ ÖSSZES VÁROSVÁR KÖZÜL ITT GONDOZZÁK LEGSZEBBENA A FÉL EZER ÉVES RENESZÁNSZ ÉPÜLETEKET. A VÁROSHÁZÁN KÖTÁR TALÁLHATÓ, A HARANGTORONYBÓL SZÉP KILÁTÁS NYÍLIK A KVARNER SZIGETEKRE. PATRÍCIUSPALOTÁI KÖZÖTT A SIKÁTOROK TÉRRÉ SZÉLESEDNEK, AMELYEN AZ 1537-BEN ÉPÜLT SZŰZ MÁRIA-TEPLOMOT TALÁLJUK. (4. KÉP)

4. kép

LABIN NEMZETKÖZI HÍRNEVET MÉGIS CSAK A HUSZADIK SZÁZADBAN KAPOTT. A MONARCHIA FELBOMLÁSA UTÁN OLASZORSZÁG FIUMÉIG MEGSZÁLLTA AZ ISZTRIÁT. A VELENCEI ÉVSZÁZADOK ALATT ELOLASZOSODOTT ILLÍR-SZLÁV NÉP KEZDETBE EZT AZ OSZTRÁKOK ALÓLI FELSZABADULÁSKÉNT ÉLTE MEG. AZ ÚJ URAK SOVINIZMUSÁT 1921-BEN MEGELÉGELTÉK A LABINIAK, ÉS FEGYVERREL ŪZTÉK EL AZ OLASZ ÁLLOMÁNYT. AZ ÁLTALUK KIKIÁLTOTT LABINI KÖZTÁRSASÁG 37 NAPIG ÁLLT FENN.

5. kép

BELSŐ-ISZTRIA KÖZLEKEDÉSI KÖZPONTJA PAZIN (PISINO). HOGY VERNE GYULA NEM JÁRT REGÉNYÉNEK SZÍNHELYEIN, ARRÓL EME – ÁLTALA 25 EZRES, NYÜZSGŐ CENTRUMKÉNT BEMUTATOTT – KISVÁROS PROVINCIÁLIS JELLEGE TANÚSKODIK. ERŐDÍTMÉNYE KORÁBBAN MONTECUCCOLI-KASTÉLY VOLT. ITT VÁRTA KIVÉGZÉSÉNEK HAJNALÁT KÉT TÁRSÁVAL SÁNDOR MÁTYÁS, AMIKOR A VILLÁMHÁRÍTÓ SEGÍTSÉGÉVEL SZÖKÉST KÍSÉRELTEK MEG.

6. kép

A MAGYAR FŐHŐS AZ ÖRVÉNYLŐ FOJBA (FOIBA) SZAKADÉKÁBA VETETTE MAGÁT. A PATAK ITT A FELSZÍN ALÁ BUKIK, ÉS ROVINJNÁL (ROVIGNO) ÉR A TENGERHEZ. A TERMÉSZETI KÉPZŐDMÉNY NEMCSAK VERNE FANTÁZIÁJÁT MOZGATTA MEG. ÁLLÍTÓLAG DANTE IS ITT GYŰJTÖTTE A POKOL LEÍRÁSÁHOZ AZ ÉLMÉNYANYAGOT. HA EGYSZER VALAKI ÖSSZEÍRná, HOGY A MEDITERRÁNEUM HÁNY HELYÉT TARTJÁK NYILVÁN AZ OTT LAKÓK DANTE BÚVÓHELYEKÉNT VAGY A KOMÉDIA FELTÉTELEZETT SZÍNHELYEKÉNT, TÖBB TUCAT DAN-TÉT ÉS UGYANENNYI SZÍNJÁTÉKOT KAPNÁNK. MINDENESETRE EGYETLEN HELYET SEM LÁTTAM A BELSŐ-ISZTRIÁN, AMELYRŐL A FIRENZEI A PARADICSOMOT ALKOTTA VOLNA...

7-8. kép

A LEGSZEBB ÉS LEGISMERTEBB LOVAGVÁR, MOTOVUN PAZINTÓL ÉSZAKRA FEKSZIK NEGYED-ÓRÁNYIRA. AZ ELŐZŐ OLDALON A VÁRKAPUT LÁTJUK, AMELYEN ÁT A MEREDEK HEGYOLDALBAN ÉPÜLT VÁROSBÓL A FELLEGVÁRBA JUTUNK. A FŐTÉR OLYAN KICSI, HOGY TÖBBSZÖRI KÖRBEJÁRÁSA SORÁN SEM FÉRT BELE A NAGYLÁTÓSZÖGŰ OPTIKÁBA. A TELEFONÁLÓ, ÉTKEZŐ FIATALOK AZ ITT ÉVENTE MEGRENDEZETT FILMFESTIVÁLRA ÉRKEZTEK. A VÁROS KÖRNYÉKE MÉREGDRÁGA SZARVASGOMBÁJÁRÓL ÉS KIVÁLÓ GYÜMÖLCSÖK TERMESZTÉSÉRŐL NEVEZETES. EZEK PÁRLATAIT MINDEN ROMÁN KORI LAKÓHÁZ BELSŐ UDVARÁN MEGKÖSTOLHATJUK, ÍGY A MOTOVUNI TÚRÁT NEMCSAK AZ ÉSZAK-KELET FELŐL JÖVŐ FELLEGOK MIATT NEHÉZ MEGÚSZNI SZÁRAZON.

9. kép

AZ ELSŐ KÉPEN MÁR LÁTOTT BUJE FŐUTCÁJÁN KÖRUTAZÁSUNK VÉGET ÉRT.

VALAMENNYI FÉNYKÉPET A SZERZŐ KÉSZÍTETTE 2001 ÉS 2002 JÚLIUSÁBAN

MEGRENDELHETŐK

A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN SZEMÉLYESEN,
LEVÉLBEN VAGY TELEFONON:

6725 SZEGED, BOLDOG-
ASSZONY SUGÁRÚT 6.
INTERNET: BELVEDERE@
JGYTF.U-SZEGED.HU
HONLAP: WWW.BELVEDE-
RE.MERIDIONALE.HU
TELEFON: 06 62/544-759

PERBÍRÓ JÓZSEF
1956 Szegeden
emlékeimben

SZEMTANÚ

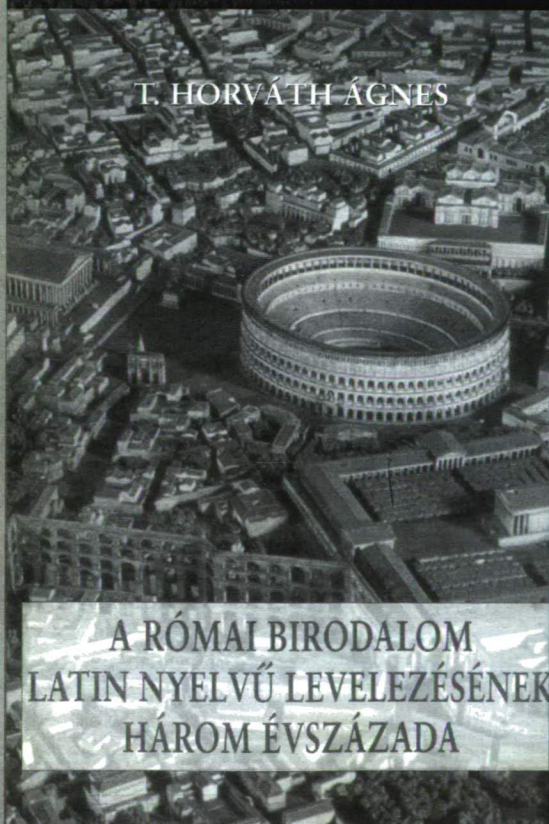
A szegedi repülés története

szerkesztette Pusztai János

KÖZLEKEDÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

T. HORVÁTH ÁGNES

A RÓMAI BIRODALOM
LATIN NYELVŰ LEVELEZÉSÉNEK
HÁROM ÉVSZÁZADA

*Ízelítő
legújabb*

kiadványainkból